

Ագրիպագրու

Դրամաթուրգի Գրքի

9(47925)

Ա-14

ԳՈՒԿԱՍԵՆՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ԺԵ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

© 1914

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Ն. Ազանեանի, Պոլից. 7

1914

ՅԱՌԱՋՈՒԲԱՆ

Ի ՅԱԽԵՐԺԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ

Ա Ի Ե Տ Ի Բ Ա Յ Բ Ա Լ Ա Յ Ե Ա Ն

Ղ Ո Ւ Կ Ա Ս Ե Ա Ն Յ

Շուշեցոյ

«Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց» ներկայ
ապագրութիւնն արտատպուած է էջմիածնի 1909
թուին հրատարակած օրինակից:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

1 Իղձք բաղձացեալք ցանկալեացն զկամս
նաւելոցն ի նաւահանգիսան հասուցանել՝ խըն-
դութիւն է խաղաղութեամբ. վասն զի ի մէջ ըն-
դոստուցեալ ալեացն որ ընդդէմ դառնան, մըրկա-
ծին օդովքն ի մարտ պատրաստին, ընչաքաղ-
ցիցն և օգտածարաւեացն ժամ եղեալ բազմաց,
միարան սանձեալ թիակօքն գերիվարս տախտա-
կագործացն բևեռակապ երկաթագործացն՝ զմի-
մեանս քաջալերելով, կասկած երկիւղի սրտիւք
ի կապոյտ դաշտին ձիարձակ լինին, անքայլ զնա-
ցիւք անընթաց ոտիւք թռուցեալ ի վերայ ծո-
վուն մկանանց շուրցն ալեացն կուտակելոց. ուր
բարկացայտ ալիքն լեռնաձև կուտակին, մէտ ի
մէտ խոնարհին, ըստ աղեգէտն պատմողին մար-
մնաքնար Դաւթեան երգոյն, թէ «Նլանեն լեռ-
նանան, և իջանեն դաշտանան». ուր ուրեմն ապ-
րեալք ի ծփանացն՝ արշաւանս դնեն յիւրաքան-
չիւր գաւառս. զայս վէպ պատմեն մերձաւոր

սիրելեաց—զանցս եղելոյ աշխատութեան ուղ-
ւոյն ճանապարհաց, զելեկջս տարաբեր անդա-
դարն սահանաց, գրաւական եղեալ զանձինս շա-
հաւորն օգտութեան, և կէտ՝ զմահ մրցանաց յաղ-
թութեան. ընդ մեծանալ վաճառացն փոխանա-
կեն զինքեանս. զի թէպէտ և տեսանիցեն զբռ-
նութիւն սաստկութեան հողմակոծեալ արեացն
տատանելոց, որ յերփն երփն գերանգան շրջըր-
ջին բստ սաստկութեան ծփանացն, զիզադէզ
յեղեգուկ փրփրացեալ զմիմեանց կարգեալ զկնթ
ատղիցին, և յափնածիր յաւազադիր սահմանս
բարձրացելոցն ընդդէմ՝ հասեալ ի ցամաքակէտն
ծիծաղեսցին:

2 Իսկ ի մէջ ըմբռնելոցն խորոցն անդնդոցն
լցեալ խոռոչացեալ խոխոջելովն անափետ արա-
րեալ զօրհասն զուշակեն. զի թէպէտ և զինքեանս
շարժունս տեսանիցեն ի վերայ յազթ ջուրցն
բազմութեան, սասանելոցն սարսափելոցն, սա-
կայն զկարողելն առաջի ածեալ ընդ միտ՝ ջա-
նան զիմագրաւեալք ընդ խոռովութիւն անագին
ծովուն, զի թերևս դարձեալք օգտութեամբ
զգիւտս իւրեանց խնդութեամբ ցուցանիցեն առ
իւրաքանչիւր ընտանիս, և զպարծանս վաստա-
կոյն՝ իւրեանց զրացեացն. զի ուր հարկ է զաղ-
քատութեան անուն յանձանց թօթափեալ, և դա-
ստաբալ ընտանեակսն թափեալ ի զբաւահարկ
իշխանացն բռնութենէ, և յիւրեանց շահիցն բե-

րելոց հաճեալ զպարտս վասնզին՝ ի լծոյ ծա-
ռայութեան թագաւորացն ազատացեալ դատար-
կացին. եւ լաւութիւն առ ընկերս, և անուն
առատ և բարգաւաճանք առ թշնամիս, և ուրա-
խութիւն առ իւրեանց սիրողս:

3 Վասն այսորիկ ընդ անհնարին պատե-
րազմ մարտնչին ի մէջ բարձրացելոց ջրեղէն լե-
րանց և ի մէջ խոնարհելոց ծովային ձորոցն,
ջանան զապրուստ անձանց փրկութեան գտա-
նել, զի ի շրջանացն շիտթեալ ուռուցիկ փո-
թորկացն բքացելոց գերծանել և յանքոյթ նա-
ւահանգիստն հասանել կարացեն. զի արգարև
իսկ շատ այնք են, որ ոչ առ ազահութեան
զանձինս ի մահ զնեն, այլ առ չգոյութեան աղ-
քատութեան կարօտութեան յետին անանկու-
թեան՝ շատպեալք առ վասնզի անկեալք տարա-
կուսանաց վասն զհարկսն հաճելոյ, թերևս գլխոյ
փրկանս գտանել, ի պարտուց զանձինս թափել
կարացեն. փոխ ևս ի պարտուցն ի վերայ առեալ,
թերևս երկպատիկ օգտութեան ելի ազագս գտա-
նել կարացեն. միանգամայն զպարտառուսն հա-
ճել, և անձանց ևս միանգամայն օգուտ շահի
աւելագոյն ստանալ:

4 Զի բազումք այն են, որ առ այսպիսի
աղէտս տարակուսանաց ի վաճառականութեան
արուեստս տուայտանօք անկանել յօժարեն: Իսկ
են բազումք, որ զիւրեանց առատութիւն եղեալ՝

աշխարհի օգուտ գործեն, զարդարեալ զթագաւորս ի զիւտ ծանրազին մարգարալին, և զանազան ահամբբ պատուականօք և կերպասու յերանգ երանգս գունոցն: Նա և զաղքատս մեծացուցանեն՝ զփոքր ինչ ընդ յարգանօք արկեալ, և զաշխարհ պսակեն նոր և չքնազ զիւտիւք: Նոքա և զկարօտս լցուցանեն մեծամեծ շահիւք օգտութեամբ. նոքա և զփափազելի մարդկան զպէտան պատրաստեն. նոքա և դարմանեն զանձինս բազմաց. նոքա և զտունս բժշկաց լցուցանեն ազգի ազգի անուշահոտ խնկովք, դեղովք օգտակարութեան. նոքա և զտենչալի բժշկութեան արմատոց օգտակարութեան բերեալ զպտուղս՝ զպիտողան լցուցանեն. նոքա և զարդ քաղաքաց, նոքա և մեծութիւն գաւառաց. նոքա և համարակարք երկայն ճանապարհաց. նոքա և ուղեգնացք աշխարհի. նոքա և ճաշակիչք օտարութեան. նոքա և զամենեսին խնդացուցանեն. նոքա և ոյժ բազմաց, նոքա և կարողութիւն աշխարհի. նոքա և զմերկս զգեցուցանեն, նոքա և զքաղցեալս յագեցուցանեն, նոքա և զծարաւիս արբուցանեն. նոքա և մթերեն իսկ զգանձս ընչեղաց:

5 Զի թէպէտ և ի բռնութենէ են հարկեալք, սակայն ուսան առ վշտին հնարաւորութեամբ զանձինս ապրեցուցանել, և այլոց օգուտ մարթեն լինել: Ապա և նոյն իսկ սովորակի իմաս-

տութիւնն քաղցրեաց նոցա. ընդելակի հանապազորդեալք երթեկն տարաբերեալ վաճառօքն՝ զփոքր մասունս յարգել, ի հազարս և ի բիւրս բազմացուցանելով: Վասն այսորիկ իսկ ընդ ծագեալ ալիսն բազմութեան համատարած ծովուն ընդխառնեալք շահատակիցեն, ոչ ըստ անձանց կամաց, այլ ըստ վարիչ օգոյն վարելոյ, բռնավարեալք ի վերայ յորձանացն յաճախատարած լայնացելոցն զանդաշիցեն վասն օգուտն գտանելոյ. զանձինս ի մէջ մահու և կենաց եղեալ՝ անձամբ զանձինս խորոցն մատնեն, կամ մահու կամ կենաց, և մի յերկուց գտեալ՝ անձանց համարին:

6 Սոյն օրինակ տեսանեմք հարկ վտանդի հասեալ ստիպեալ զմեզ, առաւել ի հարկէ նաւեալք ի վերայ իմաստութեան ծովուն. զի ոչ որ է ամենևին այն ի մարդկանէ, որ կարող իցէ զայսպիսի ջան վաստակոց քրտնալից աշխատութեամբ անձամբ անձին մատուցանել, եթէ ոչ իշխանութեան հրամանի հասեալ՝ ստիպեալ զայս առնել տալ տաղնապիցէ. և ո՞վ այն իցէ կարող, որ զխորս անդնդոց ծովուն քննել խրոխտիցի. այլ շահս օգտութեան վաճառացն երկայն ճանապարհօքն անձանց և եթ կամին մատուցանել: Սոյն օրինակ և մեք ոչ յանդգնութեամբ սղաւարար բարութ ինչ ի ներքս անկանել անմտաբար հոսեցաք, այլ ահամայ ընթացեալ ըստ հրա-

մանացն ի բռնութենէ հարկապահանջ իշխանացն՝ զիմեալ նաւեցաք ի մատենայած ծովուս պատմութեան:

7 Վասն զի ստիպեաց զաղքատիմաստ խանութի մեր հրաման թագաւորաց, և ի մէջ հարկ պահանջեալ զանցեալ իրացն եղելոց զիրս մատենագրել՝ յայտնական պատմութիւնք. որ առ մեօք գործեցան: Սակայն մեծ և բազում ջան եղեալ թողուլ այնոցիկ որ յետ մեր գայցեն՝ զկարգս զրուցաց զարուց ի դարս յիշատակել. զի ոչ եթէ կամօք ինչ յօժարեցաք հաւանել առնել զայս, այլ իբրև ոչ կարի ինչ ընդդէմ մարթացեալ դառնալ արքայատուր հրամանացն, որչափ յուժի կայր՝ մարթացեալ ըստ հրամանացն պատմեսցուք: Եւ մեր զայս ջան յանձին կայեալ, անկեալ ի վաճառականութիւն բանից, առեալ զահ երկիրի, և տուեալ զգեղեցկադիր յարմարումն պատմութեան: Վասն զի ի ինդիր եղեալ և խուզիւք ի մէջ բերեալ զգարգս զարգս պատմութեան՝ զմարմնաւորացն մատենագրութիւն՝ ըստ կարգի պատմութեան, ըստ օրինին, ըստ ժամանակին, ըստ իրացն եղելոցն, ըստ հրամանացն ի վաճառ մատուցուք:

8 Իսկ զհոգևորացն առաքինութիւն սատուածատէր սիրողացն մեծութիւն իբրև զմարգարիան պատուական, զբոլորասերն, զլուսաւորն, զչքնագագիւտն, որ ոչ ունի գեղութիւն

բաժանման իւրոյ ճաճանչաւոր լուսոյն, այլ իութեամբ զարդ անձին վայելուչ զթագս թագաւորացն զարգարեցէ. և կամ ականք պատուականք ի Հնդկային աշխարհէն, որ ի վայելչութիւն զարդու ի խոյր պսակի զարգարիցեն զթագաւորս: Իսկ արդեօք այս զիմրդ կամ սրպէս գտանիցի ումեք վայրապար, եթէ ոչ ի մեծագնաց թանգարացն, որք և մեծն աշխատանօք, երկայնուղւոյ ճանապարհաց զթոշակսն բաւեցուցին, և մեծաջանք եղեալ ի գտանել՝ զթագաւորս զարդարեցին: Իսկ սոցա ճաճանչ լուսոյս, զոր մեր ի վաճառ իջուցեալ, ոչ միայն ի զարդ գլխոյ թագաւորին բովանդակի առ ի տես այլոցն, այլ և զամենեսեան զարդարէ, զամենեսեան լուսաւորէ, զամենեսեան լցուցանէ, ամենեցուն, բաւէ, զամենեսեան մխիթարէ, զամենեսեան բժշկէ: Զթագաւորս շքեղացուցանէ ի նմանութիւն արտախոյրն պսակի ի վերջաւորն փողփողելոյ. նա և զաղքատս լցուցանէ, թօթափէ բարձրացուցանէ յաղբևաց և հաւասար իշխանաց կացուցանէ. նա և սսակումն աշխարհաց օրհնութեամբ լցուցեալ, պսակ բոլորեալ տարւոյ քաղցրութեամբ:

9 Նոքա և զկարօսս լցուցանեն երկնաւոր առատութեամբ. նոքա և աշխատութեան կարօտելոցն հանգիստ պատրաստեն. նոքա զարմանանկարօտ լի ամենայն բարեօք. նոքա կարեն

տալ բժշկութիւնն առանց դեղոց խնկոց արմատոց. նոքա կարեն շինութիւն շնորհել քաղաքաց մարդասիրութեամբ Տեառն իւրեանց. նոքա կարեն մեծացուցանել զաշխարհ աղօթիւք նահատակութեան իւրեանց. նոքա կարեն ցուցանել զելս երկնաւոր ճանապարհացն առ Աստուած վերանալոյ. նոքա են ուղեորք արքայութեանն ճանապարհացն Աստուծոյ. նոքա են որ շարչարեալք վասն Տեառն իւրեանց մեռան, և ի կենդանութիւն փոխեցան, և զանուն և զօգուտ պրտոց իւրեանց քաջութեան յաշխարհի թողին: Նոքա կենք և փրկութիւն այնոցիկ որ մեղօքն են աղքատացեալ. նոքա են մեծութեան զանձ ծածկեալ յերկրի երկնաւոր արքային. նոքա հաւատովք իւրեանց խնդացուցանեն և ուրախ առնեն զայնոսիկ, ոյք յԱստուծոյ մեծացեալ զանձնն. նոքա զմերկս զգեցուցանեն, և զայնոսիկ, որք մեղօքն են մերկացեալ ըստ նմանութեանն Ազամայ՝ լուսաւոր պատմութեանօք զգեցուցանեն. նոքա և զքաղցեալս յագեցուցանեն, որք անզիտութեան մեղօքն իցեն սովեալք. նոքա և զծարաւիս արբուցանեն առաքինութեան բաժակաւն. նոքա և զգանձն երկնաւոր յաւելուն տան այնոցիկ որ առաւելագոյն ունիցին. զի «Որ ունիցին՝ տացի նմա և յաւելցի». և առ ամենսսին բանան զգրուես զթոյ մարդասիրին Բրիստոսի: Վասն այսորիկ իսկ սիրեցին զՏէրն իւ-

րեանց, և սիրեցան ի նմանէ, և բարեխօսութեամբն լցուցանեն զամենայն կարօտս:

10 Այսպիսի մարգարիտ ոչ միայն ոգւոց, այլ և մարմնոց զարդ և պայծառութիւն է. շինութիւն աշխարհի՝ յԱստուծոյ նոցա բարեխօսութեամբ է շնորհեալ. զի գութ աստուածութեանն ի նոսա իջեալ՝ ողորմութիւն և քաւութիւն շնորհէ աշխարհի. զի վասն այսորիկ իսկ նաւեալք ընդ մէջ մրրկեալ աշխարհակիր մեղացն վտանգեցան, պատերազմեալք ճգնութեամբ ընդդէմ ալեացն, ի վերայ խորոցն սահեցան, հասանել ի նաւահանգիստն խաղաղութեան երկնաւոր նաւապետին: Մատուցին պսակ պարծանաց լուսաւոր թագաւորին, զերծեալք ի բքոյ ամբարըշտութեան, հասեալք ի քաղաքն, պատրաստեալք անանց ուրախութեան և աղցեալք մարգարտովն պատուականաւ, և հոգևոր լուսոյ ալիամբք պսակեալք. որք և վաճառեցին զկեանս իւրեանց մասնելեացն ի տաջանս, և մեծացան յանանցն մեծութիւն, որք և բարձեալ ունին զշինութիւն աշխարհի կանգուն, անվթար, անշարժ, հաստատեալ ի նաւս հաւատոց իւրեանց:

11 Իսկ այսպիսի վաճառաց ճյր ուրուք արդեօք զինչ զին բաւիցէ. այո՛ այո՛, և կարիքաջ. միայն յօժարութիւն կամաց սրտին՝ սիրով մատուցանել զլսելիս, հաւատովք ձգտեալ զականջս՝ աման պատգամաց, և անդէն ի կամս սրտին հա-

սեալ գեղեցկագոյն իբրև գպատուական մարգարիտն ծանրազին ընդ յօժարութեանն գարգ ալկանջաց՝ գինդ եղևալ կախեսցի. միայն գգլուխդ խոնարհեցն, և անդէն հոգևորական պսակն ի վերայ գլխոյդ դնի, և առաւել քան գսկանս պատուականս գարդարեսցէ զքեզ: Միայն յօժարեաց ի կոշուեսս արքայականս, և անդէն քաղցրութեան անուշութիւն խորտկացն ի քիմս քո պարբեսցի. միայն ծարաւի լեր սիրոյն, և անդէն ազբիւր կենդանութեան գերաշտութիւն ծարաւոյն պասքելոյն յաղեցուցէ զքեզ. միայն լուս գբեզ յադոտոյ, և անդէն անթառամ և լուսաւոր գգեստուն առաւելագոյն ևս քան զանուշահոտ շուշան ծաղիկն զքեզ զգեցուցանէ:

12 Արդ՝ ջան յանձին կալեալ մտանել ի պատմագիր մատենիցս խորութիւն, ցուցանել այնոցիկ, ոյք իմաստութեամբ կամիցին ունկընդիր լինել օգտակար պատմութեանս: Արդ՝ հրաման հասեալ առ իս ոմն Ագաթանգեղոս, որ ի քաղաքէ ի մեծն Հոռովմայ, և վարժեալ հայրենի արուեստիւ, Հոռոմայերէն և Յունարէն ուսեալ զպրութիւն, և ոչ կարի ինչ անտեղեակ լեալ ձեռնարկութեան նշանագրաց. և ի վերայ այսոցիկ հասեալ ի դուռն Արշակունւոյ, յամս քաջի և առաքինւոյն, ուժեղ և պատերազմողն Տրդատայ, որ քան զամենայն նախնիսն քաջ եղևալ՝ զանցոյց արութեամբք, որ ըմպշամարտ սկայա-

գօր քաջութիւնս գործեաց ի մարտս պատերազմաց: Ոչ զիւր ինչ քաջութիւն՝ սուտ հրամայեաց մեզ վիպասանել, և ոչ զքեմագարդ բանից ինչ առասպելս աւելի քան զարժանն ընթանալ. այլ իբր որ եղևալք վասն յեղանակաց յեղափոխ ժամանակաց, մարտամբոխ պատերազմաց, սուրամանակաց, մարտամբոխ կոտորածոյ, անհուն գօկոխ բազմահեղ արեանց կոտորածոյ, անհուն գօրաց շփոթելոց, գերութեան աշխարհաց, աւերածոյ գաւառաց, քանդելոյ քաղաքաց, մատնելոյ աւանաց, հարկանելոյ բազմութեան մարդկան վասն քաջութեան քինախնդիր վրիժուց:

13 Արդ՝ հասեալ առ իս հրաման ի մեծ արքայէն Տրդատայ՝ կարգել ինձ ի ձեռնարկութեան նշանագիր ժամանակագրացն՝ պատմել նախ զհայրենեացն գործս քաջութեան քաջին Սոսրովու, և որ ինչ գործք գործեալք քաջութեան մարտից պատերազմացն, ընդ շրջշրջումն տէրութեանն փոխելոյ ընդ կոյսս հարկանելոյ, և ազգաց խռովելոյ. և կամ վասն մահուանն քաջին Սոսրովու, թէ ուստի և կամ զիւրդ և կամ որպէս, և կամ զինչ անցք անցին. և կամ վասն հօրամոյն քաջութեանն Տրդատայ, և որ ինչ գործ գործեաց յամս յաւուրս իւրոց ժամանակաց. և կամ վասն սիրելեաց վկայիցն Աստուծոյ, թէ որպէս և կամ զիւրդ եկեալ, իբրև լուսաւորք ծագեցին, փարատել զմէզ խաւարի ի Հայաստան աշխարհէս. կամ որպէս զանձինս իւրեանց

փոխանակեցին ընդ Աստուծոյ ճշմարտութեանն. և կամ որպէս զթացեալ Աստուծոյ՝ այց արար Հայոց աշխարհիս, ի ձեռն առ միոջ եցոյց զսքանչելիս մեծամեծս, որ համբերութեամբ բազում և ազգի ազգի փորձութեանց և կապանաւոր վըշտաց մենակուիւ մենամարտիկ երկպատական բռնութեան յԱրտաշատ քաղաքի վասն Քրիստոսի յաղթութեամբ տարեալ, որոյ զվկայ անուն ժառանգեալ, որ ի մահ հասեալ մտեալ, և կամօքն Աստուծոյ այսրէն դարձեալ՝ ի վերակացութիւն դառնայր յերկիրս Հայոց: Սա մտեալ ի գրունս մահու՝ դարձեալ անտի կամօքն Աստուծոյ, վարդապետութեանն Քրիստոսի պատգամաւոր գտեալ, յետ Աստուծոյ սքանչելագործ պատուհասին մարդասիրութեան: Իսկ բարեացապարտն Տրդատ յանկարծակամ՝ կենացն ասպնջական ցանկալի ամենեցուն լինէր, որ աշխարհածնունդ հայրենեացն որդի գտանէր շնորհօքն Աստուծոյ, և յաւիտենական կենացն մերձաւոր լինէր:

14 Եւ արդ՝ քանզի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ՝ ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալք մատենագրել զայս կարգաւ, այլ որոց մեզէն իսկ եղեալ ականատես կերպարանաց և առնթերակաց հոգևորական գործոցն, և լուսաւոր շնորհապատում վարդապետութեանն, ըստ աւետարանական հրամանացն, և կամ որպէս լուսաւոր վարդապետութիւնն գեր ի վերոյ ամե-

17307

1129

նեցուն շնորհօքն Աստուծոյ յարգեցաւ: Չոր առեալ թագաւորին՝ զամենեսեան աստուածակարգ լծոյն հնազանդեցուցանէր. մանաւանդ թէ ոչ նա, այլ կամք մեծագորին Քրիստոսի: Եւ կամ որպէս զմեհեանսն ի ձեռս տուեալ՝ կործանեալ աւերեցին, և սուրբ հիմունք եկեղեցեաց կանգնէին. կամ որպէս զնոյն ինքն աշխարհի հովիւ կացուցեալ՝ վայելէին ի նորուն վարդապետութեանն. և կամ որպէս դարձաւ Տրդատ անդրէն յաշխարհն Յունաց յամս աստուածասէրն Կոստանդեայ, թագաւորի կացելոյ Յունաց և Հռովմայեցւոց աշխարհին, և կամ որպէս ուխտ եղեալ, հաստատեալ զնա յաստուածապաշտութիւն՝ դարձեալ լինէր անտի մեծաւ պարզեօք և բազում փառօք, և կամ որպէս զբազում տեղիս՝ Աստուծոյ նուիրեալ Տրդատ մատուցանէր: Չայս ամենայն մի ըստ միոջէ ոճով պատմեսցուք, վարդապետութեամբ սրբոյն, որ արժանի եղև ի մեծ յեպիսկոպոսական աթոռն հասանել, և զհայրապետական անուն ժառանգեաց, մեծամարտն առաքինութեամբ, թէ ուստի, յորոց կամ ո որէր, կամ յորմէ ազգէ, որ զայս արժանի եղև գործել աստուածատուր շնորհօքն տուելովք:

15 Արդ՝ ելից ի մտաց երիվարն, և յարմարեցից զասպարէզն հանձարոյ. ուղղեցից զնպատակն խորհրդոյ, և թափ տաց ուժի բազիօքս և ձգեցից ի կորովս զրչի մատանցս, և լեզուաւս

զխորհուրդս յուզեցից, և շրթունքս ի շնչել իմաստունս կարտոցեն, և կարգել հաստատական, յեղեղուկ հոլովել զանիւ պատմութեան բանիցս, զի կամակարագոյնս նաւիցեմք զալեօք ժամանակազրական ծովուս. պատմել յազգ յայլ ժողովրդին ստացելոյ, որք օրհնեսցեն զտէր, որք յետ այսր անցեալ ժամանակաց զալոցն իցեն, որք հարցեալ զհայրենական մատեանսն՝ պատմեսցի նոցա, և զծրագիր կարգեալս՝ և առասցի նոցա:

16 Ընթերցեալ զԹորգոմայ ազգիս, զՀայաստան աշխարհիս զաստուածապարզի աւետեացն աւետարանին քարոզելոյ բանին կենաց, թէ որպէս կամ զիւրդ ընկալան, և որպիսի արամբ, կամ ո՞ք ուստեք, որ զայս նորոգատուր զառաքելաբար շնորհս յանձին ցուցանելով՝ այնպիսի աստուածեղէն շնորհօք երևեցաւ: Եւ վասն նորին լուսաւոր վարդապետութեանն և հրեշտակակրօն վարուցն առաքինութեան և կարգացն, ազնուական համբերութեանցն շնորհալից մեծագոր նահատակին, որ և խոստովանող Քրիստոսի գտեալ և վկայ ճշմարտութեան. և կամ որպէս յայնմ հետէ շինութիւն և խաղաղութիւն, լիութիւն և պտղաբերութիւն և բժշկութիւն աղօթիւք նորա շնորհեցաւ յԱստուծոյ: Եւ թէ զիւրդ նորուն աստուածսիրութեամբ և Քրիստոսի զօրութեամբ նմա տուելով՝ անկան փշրեցան ունայ-

նութեան պաշտամունքն, և աստուածապաշտութիւն տարածեցաւ ընդ ամենայն երկիրս Հայոց: Եւ կամ որպէս շինեցան եկեղեցիք ի Հայաստան աշխարհիս, և քակեցան ունայնութեան պաշտամունքն, այն որ ի սովորական մոլորութենէ նախնեացն՝ ընդվայրակոշկոճ, գրթախաղաց քարանցն և փայտիցն յիմարութիւնքն էին, և ուրուապաշտ թմբբութիւնքն անզգայութեանց. իբրև արբեալք անմտութեամբքն, պակուցեալք շռայլութեամբն մեղաց, զիւցախելառ մրրովն զնային ի մէջ ծովացեալ մեղացն շարութեան: Որ կամօքն Քրիստոսի քարոզ գտեալ արդարուսոյց՝ ամենեցուն Հայաստան աշխարհիս, չկապել ընդ գարշապարս մեղաց ի ծովանման յաշխարհիս յայսմիկ: Այլ ի հոգմախաղաղ յանքոյթ նաւանանգիստն հասեալ աստուածահօրն շինութեան, կենաց մշանջենականաց անդ պատրաստեաց օթեվանս նոցա:

17 Իսկ իմ անցեալ սահեալ շրջեալ ի վերայ յորձանախոր, լայնանիստ, յարածօճ, անդընդապտոյտ, սարսուսէր, անհանգիստ, արշաւասոյր, օղավար, ջրակուտակ յուզակ ալեացն, սրավարացն մոլեգնելոցն, ձգտեալ ի կզգիս քաղաքացն և յաշխարհս հեռարնակս, գտեալ լցեալ մեծաբեռն խստաբեռունս, ինչ ինչ պատուական և արգոյ, ի զարդ և յօգուտ՝ եկեալ հասուցաք ի կայս հանգստեան ձերոյ օգտութեան. փութա-

յեալ բացցուք զթանգարական վաճառս խան-
թից. վաճառեսցուք լսելեաց զգիւտոս աշխատու-
թեան մերոյ, տոնուլ զունկնդրութիւն և տալ
զպատմութիւն: Մանաւանդ վասն քոյոյդ հրա-
մանի, քնջ արանց Տրդատ արքայ Հայոց մե-
ծաց, բերեալ զշահ վաճառին աշխարհի շինու-
թիւն՝ քեզ ի գանձ յաւելցուք ի մերոյ ծովա-
փոստակ նաւաստեացս:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐԲ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

18 Ա. Ընդ նուագել ժամանակաց թագա-
ւորութեանն Պարթեաց, ի բառնալ աւերութեանն
յԱրաւանայ որդւոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա
Արտաշրի որդւոյ Սասանայ,—որ էր նախարար
ոմն ի Սասնր գաւառէ, որ եկեալ միարանեաց
զզօրս Պարսից, որք լթին խոսեցին մերժեցին
անարգեցին զաւերութիւնն Պարթեաց, և հաճե-
ցան հաւանութեամբ ընտրել զաւերութիւնն Ար-
տաշրի որդւոյ Սասանայ,—արդ իբրև յետ մա-
հուն հասանելոյ գուժիս այսորիկ առ Սոսրով
թագաւորն Հայոց,—որ էր երկրորդ աւերութեանն
Պարսից, զի որ Հայոց թագաւոր էր՝ նա էր երկ-
րորդ Պարսից աւերութեանն,—արդ՝ թէպէտ և
վաղու լուեալ զթթն՝ ոչ ինչ ժամանեաց հասա-
նել յամբովի գործոյն պատերազմի իրացն պատ-
րաստութեան: Յետ այսորիկ զարձեալ լինէր յի-
րացն եղելոց մեծաւ տրամութեամբ, զի ոչ եհաս
ինչ նմա գործել գործ. ի մեծ ի տրամութենէն
և յիրացն վճարելոյ զարձեալ անցեալ եկեալ յի-
նէր յաշխարհ իւր:

19 Արդ՝ ի միւս ևս ի գլուխ տարւոյն սկըսանէր Սոսրով թագաւորն Հայոց գունդ կազմել և զօր բովանդակել, գումարել զզօրս Աղուանից և Վրաց, և բանալ զգրուեսս Ալանաց և զձորայ պահակին, հանել զզօրս Հոնաց, ասպատակ զնել ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ասորեստանի, մինչև ի դրունս Տիւրքոնի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն զարձուցանէր զչինանիսա քաղաքացն և աւանացն ցանկալեաց. զչէն երկիրն ամենայն թափուր և աւերակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել, խլել քակել, հիփն ի վեր ջանայր առնել, համարէր բառնալ զօրէնս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ խնդրել մեծաւ քինութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն. սպառ սպուռ ջանայր զվրէժ խնդրել, մեծաւ քինու նախանձարեկ լինելով. մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն զօրացն ասպատան եղեալ, և ի քաջութիւն զօրացն յուսացեալ: Վաղվազակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուն կազմութեամբ Աղուանք, Լփինք և ձիղպք, Կասպք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց, զի զվրէժ արեանն Արտևանայ խնդրեսցեն:

20 Զի թէպէտ և էր ինքն ի մեծի արբամութեան վասն բնութեան եղբայրութեան ազգատոհմին, զի հնազանդեցան և ի ծառայութիւն

մաին համբարձելոյ թագաւորութեան Ստահրացոյն, և ընդ նմին միամտեցան. զի թէպէտ և էր Սոսրովու և դեսպան արարեալ, զի իւրեանց տոհմայինքն ի թիկունս եկեսցեն և նոցա ընդդէմ կայցեն ընդ նորա թագաւորութեանն, անտի սմա ձեռն տուեալ ի կողմանց Քուշանաց, և յայնմ մարդէ և յիւրեանց ի բուն աշխարհէն և ի քաջ ազգաց և ի մարտիկ զօրացն զի ի թիկունս հասցեն. սակայն տոհմքն և ազգապետքն և նախարարքն և նահապետքն Պարթևաց ոչ լինէին ունկնդիր. զի միամտեալ և հաւանեալ և նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի, քան ընդ տէրութիւն իւրեանց ազգատոհմին և եղբայրութեանն:

21 Սակայն առեալ Սոսրովու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և որ ուստեք ուստեք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան նիզակակիցք գործոյն պատերազմի: Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից զայն ամբոխ բազմութեան գնդի, զի մեծաւ ուժով դիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա՝ ել և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի: Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զդէմ նորա, փախստեայ լինէր առաջի նոցա. զհետ մտեալ կոտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դաշտացն և ճանապարհացն իր զխթաւալ կացուցանէին և չարախտավատ վասնէին և անհնարին հարուածս ի վերայ հա-

սուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանսն Հայոց յԱյրարատ դաւառ, ի Վազարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

22 Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արձակել, հրովարտակս աննել, յեօթն բազինս մեհնիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կոոց գիցն պաշտաման: Սպիտակ ցլուք և սպիտակ նոխագօք, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորովք, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդուք, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակապ պալարակապ մետաքսիւքն և ոսկովք պսակօք և արծաթի զոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանգերծս պայծառս և ի զարգս գեղեցիկս, զիւր ազգին Արշակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծարէր: Նա և հինգերորդ ևս հանէր յամենայն մեծամեծ աւարացն ածելոց, և մեծամեծ պարգևս քրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն որ զիւրեան էին՝ ետ պարգևս և արձակեաց յիւրմէ:

23 Բ. Իսկ ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, գումարտակ աննէր, գնոյն զօր կոչէր, և ևս բազում քան գնոյն ասպատակ սփռեալ զկողմամբքն Ասորեստանի. մանաւանդ

զի և զօրք Տաճկաց ի թիկունս եկեալ էին. աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասան ստէպ ստէպ գայս օրինակ աւար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

24 Իսկ իբրև գայն ամենայն չարիս ետես թագաւորն Պարսից, որ եկին հասին ի վերայ նորա՝ նեղեցաւ, տառապեցաւ, տագնապեցաւ, տարակուսեցաւ, վարանէր յանձն իւր. առ ինքն կոչէր զամենայն թագաւորս և զկուսակալս և զնախարարս և զգօրավարս և զպետս և զիշխանս իւրոյ տէրութեանն. ի խորհուրդ մտանէին, աղաչէր զամենեսեան՝ հնարս ինչ մարթել խնդրել զտանել. ազգի ազգի պարգևս խոստանայր. թերևս ոք միայն գացի, ասէ, որ զվրիժուց հատուցումն խնդրել մարթասցէ. յերկրորդական զան իւրոյ տէրութեանն մատուցանել խոստանայր, թէ միայն նախանձու մեծի ձեռն արկեալ հատուցցէ ոք. բայց միայն աթոռովս ես ի վեր եղէց քան զնա, եթէ կարի յանարգաց ոք իցէ կամ ի պատուականաց. ազգի ազգի պատիւս և պարգևս և վարձուց հատուցմունս շնորհել խոստանայր:

25 Արդ՝ ոմն ի միջոյ խորհրդեանն գլխաւոր նահապետ էր Պարթևաց տէրութեանն, որոյ

անուն էր Անակ. յոսն կացեալ, ի մէջ անցեալ՝ յիւրմէ ազգէն իբրև ի թշնամոյ վերայ խոստանայր վրէժ խնդրել:

26 Սոսել սկսաւ ընդ նմա և ասէ. «Եթէ միայն զայդ նախանձ խնդրեսցես միամտութեամբ՝ զբնութիւնն պարթևական, զձեր սեփական Պալհան ի ձեզ դարձուցից, և քեզ թագ եղեալ փառաւորեցից, և երևելի և փառաւոր ի թագաւորութեանս իմում արարից, և երկրորդ ինձ կոչեցից»:

27 Պատասխանի ետ Պարթևն և ասէ. «Զմնացորդս ազգի իմոյ կեցուցես զու. այլ ես և եզբայր իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն»:

28 Յայնմ ժամանակի հանդերձեցաւ կազմեցաւ Պարթևն եղբարքն իւրով հանդերձ, ընտանեօք կանամբք և որդւովք և ամենայն ազխիւ իւրեանց. չու արարեալ յուղի անկեալ, դէտ ակն կալեալ ձանապարհացն՝ ելեալ երթայր հատուածի պատճառաւ ի կողմանս Հայոց, իբրև թէ ապստամբեալ իցէ յարքայէն Պարսից: Եկեալ յանդիման եղև թագաւորին Սոսրովու յԱռտի գաւառի, ի Սաղխաղ քաղաքի, ի ձմերոցս արքայութեանն Հայոց:

29 Իբրև ետես թագաւորն Հայոց՝ ցնծացեալ ել ընդ առաջ նորա և մեծաւ խնդութեամբ ընկալաւ զնա. մանաւանդ իբրև կեղծաւորութեամբ և դաւով սկսաւ խօսել ընդ նմա և զիւ-

րոյ զալոյն հաւատարմութիւն ցուցանել: «Վասն այնորիկ եկի ես առ քեզ, ասէ, զի հասարակ զհասարակաց վրէժ խնդրել մարթացուք:

30 Արդ՝ իբրև ետես թագաւորն զայրն, զի զիմեալ եկեալ էր առ նա ամենայն ընտանեօքն հանդերձ, և մտերմութեամբ հաւատաց ի նա. յայնժամ տայր նմա պատիւ ըստ օրինաց թագաւորաց, և հանէր նստուցանէր զնա յերկրորդ աթոռ թագաւորութեանն. և զամենայն ժամանակս ձմերայնոյն ուրախութեամբ զաւուրս ցըրտաշունչ հողմաշունչ սառնամանեացն անցուցանէին:

31 Իսկ իբրև եկին հասին աւուրք Չերոտ հարաւահողմն զարուն զրանցն բանալոյ՝ համբարձաւ թագաւորն ի կողմանցն յայնցանէ. եկին իջին յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք. և մինչդեռ ուրախութեամբ հանգուցեալ էին, ի միտ արկեալ թագաւորին՝ գումարտակ առնէր՝ անդրէն արշաւել ի կողմանս Պարսից:

32 Իբրև զայն լսէր Պարթևն՝ զերդումն ուխտին յիշէր որ ընդ Պարսից արքային ուխտեալ էր: Նա և զխոստմունսն յիշէր զպարգևացն, և ի բուն աշխարհն փափագէր որ Պալհան կոչէր, և վատ խորհուրդ ի միտ արկանէր. առնոյր զթագաւորն մեկուսի նա և եղբայր իւր հարազատ՝ իբրև ի պատճառս ինչ զբօսանաց, իբրև խորհուրդ ինչ խորհել ընդ նմա. և զսուսերսն պո-

գովատիկս թերաքամեալս ունէին. յանկարծ յեզակարծումն ժամանակի գէնս վերացուցեալ՝ զթագաւորն դիաթաւալ կացուցեալ յերկիր կործանէին: Անդուստ ուստեմն իրազգած եղեալ իրացն որ եղեն՝ գոյժ աղաղակի ամբօխին թանձրանայր. մինչ այս մինչ այն՝ նոքա հեծեալ յիւրաքանչիւր երիվարս փախստական լինէին:

33 Իսկ իբրև գայն գիտացին նախարարք հայակոյտ զօրացն՝ գունդ գունդ հատանէին, զկնի լինէին. ոմանք ընդ ցամաքն աճապարեալ, հասանել ի խելս կամրջացն առ դրունս Արտաշատ քաղաքի: Զի գետն երասխ յարուցեալ գայր լի դարիւ և զարիւ, սասնահալ, ջրակուտակ, ձիւնասոյգ, ձիւնախաղաղ բազմութեամբն յաւուրս իւրոյ պղտորութեանն: Կէսքն անցեալ ընդ կամուրջն Վաղարշապատ քաղաքի, զոր և կամուրջ Մեծամօրի կոչեն՝ աճապարէին հասանել յառաջ մի ի խելս կամրջին Արտաշատու: Ի կիրճս ճանապարհացն արգելին գնոսա, ի մէջ արարեալ գնոսա՝ ի Տափերական կամրջացն գէտավէժ առնէին գնոսա: Եւ ինքեանք անդրէն դարձեալ՝ վայիւք, ճշովք և ողբովք, և ամենայն երկիրն ժողովեալ զթագաւորն աշխարէին:

34 Եւ մինչ դեռ ջերմ ոգիքն ի ծոցոյն չև էին թափեալ, և շունչ վախճանին չև էր հասեալ՝ հրաման տայր զազգատոհմն սատակել: Յայնժամ սկսան սատակել և կոտորել. մինչև ոչ

թողին յերիտասարդաց մինչև յայն՝ որ բնաւ զաջ և զձախ ոչ զիտէր. նաև զիզական տոհմն մաշէին ի սուր սուսերի իւրեանց: Բայց միայն երկուս մանկունս փոքրկունս յորդուցն Պարթեւին պրծեալ ոմն ապրեցուցանէր ի ձեռն զայնկաց ուրումն. զմին ի կողմանս Պարսից, և զմին ի կողմանս Յունաց առեալ փախչէին:

35 Գ. Եւ եղև իբրև լուաւ զայս ամենայն թագաւորն Պարսից՝ զուարճանայր, զուարթանայր, տօն մեծ ուրախութեան առնէր զօրն զայն, և բազում ուխտատրուչանացն կատարէր: Զօրաժողով լինէր, խաղայր գնայր, ասպատակ սրփռէր զկողմամբք Հայաստան աշխարհին. զխօսուն և զանասուն, զծեր և զտղայ, զերիտասարդ և զմանուկ առ հասարակ խաղացուցանէր ի գերութիւն:

36 Անդ ոմն պրծեալ ապրեցուցանէր ի հինէ անտի որդուցն Սոսրովու թագաւորին Հայոց՝ մանկիկ մի փոքրիկ, անուն Տրդատ. առեալ զայնկացն փախուցեալ ի դուն կայսեր ի կողմանս Յունաց: Եւ զերկիրն Հայոց այնուհետև եկեալ արքային Պարսից յիւր անուն զտեղիսն անուանէր. և զգօրսն Յունաց փախստական արարեալ հալածական տանէին մինչև ի սահմանս Յունաց: Վիշա փոսացուցեալ՝ սահմանս հաստատէին, և տեղւոյն անուն եզեալ Դրունս Փոսից, առ տեղեալն որում Սոյգն կոչէին: Եւ զայլ մարդիկ

երկրին խաղացոյց, և գաշխարհն յինքն գրաւեաց:

37 Արդ՝ երթեալ, սնեալ և ուսեալ Տրդատէս առ կոմսի ումեմն Լիկիանէս անուն կոչեցելոյ: Իսկ որդի Պարթևին որ ի կողմանս Յունաց գաղթեաց՝ սնանէր և ուսանէր ի կեսարիայ կապաղովկացւոց քաղաքին. և մերձաւորեալ զնա սնոյց զայեկօք երկիւղիւն Քրիստոսի. և ուսեալ ևս զքրիստոսական դպրութեան հանգամանս, ընտանի եղեալ զրոց Աստուծոյ, և մերձեալ յերկիւղ Տեառն, որոյ անուն ճանաչէր Գրիգորիոս: Իբրև տեղեկացաւ ի զայեկացն հայրենի գործոցն որ եղեալն էին՝ ել և զնաց առ Տրդատիոս ըստ հեշտ պաշտաման: Եւ թաքուցանէր զանձն, և զայն ինչ ի վեր ոչ հանէր, թէ ոյր, կամ ուստի, կամ սրպէս, կամ զիւրդ. զանձն ի ծառայութիւն տուեալ ի հնազանդութեան պաշտէր առաջի նորա:

38 Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ իշխանն Յունաց ի հալածել կայր զեկեղեցի Աստուծոյ: Իսկ իբրև զգացեալ Տրդատիոս վասն Գրիգորի, թէ Քրիստոսական պաշտամանն հաղորդ է՝ սկըսեալ այնուհետև պատուհասակոծ առնէր զնա, և ազգի ազգի արհաւիրս արկանէր ի վերայ նորա. բազում անգամ ի բանդս և ի կապանս տանջանօք նեղէր զնա՝ թողուլ ի բաց լինել նմա յերկրպագութենէն Քրիստոսի, և ի հնազանդու-

թիւն դառնալ նմա զիցն սնոտեաց և պղծութեանն պաշտաման:

39 Գ. Յաւուրս ժամանակացն այնոցիկ զօրաժողով լինէր իշխանն Գթաց, և բազում զունդս զօրաց ժողովեալ՝ գայր տալ մարտ պատերազմի ընդ իշխանին Յունաց: Պատգամս յղէր օրինակաւս այսուիկ, եթէ «Ընդէր բնաւ ելանեմք խառնամխի ի պատերազմ՝ սպառել զգօրս մեր, և վտանգ և տագնապ միանգամայն աշխարհի հասուցանեմք. ես աւասիկ ախոյեան ելանեմք եղ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ինձ ի յունականաց այսի. հասցուք եկեսցուք ի մարտի տեղի. եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեցին ի ծառայութիւն. և թէ դու ինձ յաղթեսցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեսցին և հնազանդեսցին. և առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինութիւն կողմանցս երկոցունց»:

40 Եւ իբրև զայն ամենայն լուաւ թագաւորն Յունաց՝ երկեաւ. քանզի օրինօք կազմութեամբ, զունդ առ զունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն, և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ կարէր ունել յանձին, քանզի տկար էր յոսկերաց զօրութեամբ. սրտաթափ եղեալ զարհուրեցաւ, քանզի ոչ զիտէր, զինչ տացէ բանիցն պատասխանի:

41 Յայնմ ժամանակի հրաման տայր թագաւորն՝ հրովարտակս և դեսպանս առնել առ իշ-

խանս և զօրս զօրութեան իւրոյ, զի ուր և իցեն՝ առ նա հասանիցեն վաղվաղակի: Յայնմ ժամանակի իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի: Առեալ և Լիկիանէ գրուն գունդն որ ընդ իւրով ձեռամբն էր՝ փութայր հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ յանդիման լինել թագաւորին, և Տրդատէս ընդ նմա:

42 Եւ մինչ դեռ գային գունդք զօրացն՝ դէպ եղև նոցա գալ մտանել ի նեղագոյն տեղի մի, յառուամէջս այգեստանւոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն, առ դրունս քաղաքին. քանզի զդրունս քաղաքին աղխեալ էր, զի ժամ էր հասարակ գիշերոյ: Իբրև ոչ գտաւ խար երիվարաց զօրուն բազմութեան դարման կերակրոյ մինչև ի մէջ գիշեր՝ հայեցեալ տեսանէին ի զուարափակ քաղաքորմի միով, զի խոտահամբար մթերեալ էր. և ոչ ոք կարաց ձգել զձեռն իւր վասն որմոյն բարձրութեան: Յայնժամ Տրդատէս ելեալ և իջեալ՝ հոսէր ընկենոյր բարդս բարդս ի մէջ զօրացն մինչ ի լիութիւն բաւականի: Նա և զհամբարապանսն իսկ և բազումս ի շանց յայսկոյս որմոյն ընկենոյր ի մէջ զօրացն, և ինքն անդրէն ելեալ իջանէր:

43 Չայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ Լիկիանէս զարմացաւ: Իսկ իբրև այգն զառաւօտն մերկացաւ՝ դրունք քաղաքին բացան, և զօրքն ամենայն առ հասարակ ի ներքս մտանէին.

և Լիկիանէս յանդիման լինէր թագաւորին, և ամենայն մեծամեծքն և սպարապետքն և զօրագլուխքն և իշխանքն:

44 Ապա կաց պատմեաց թագաւորն իշխանացն զամենայն պատգամս թագաւորին Գթաց: Յայնժամ խօսել սկսաւ Լիկիանէս ընդ արքային և ասէ. «Մի ինչ զարհուրեացի սիրտ տեսուն իմոյ. զի դոյ աստ այր մի ի դրան քում, զի իրքդ այդ նովաւ վճարին. Տրդատէս անուն նորա, ի տոհմէ թագաւորին Հայոց աշխարհին»: Եւ կաց պատմեաց գերեկորին զգործս քաջութեան նորա: Յայնժամ հրաման ետ, և ամին զՏրդատիոս յանդիման թագաւորին. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն: Յայնժամ ժամ ետուն կազմութեան մարտի՝ առ ի ժամ վաղուի զմիմեանս տեսանել պատերազմաւ:

45 Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս. և զարգարեցին զՏրդատիոս ի զարդ կայսերական, արկեալ գնովաւ գնշան թագաւորութեանն. և ոչ ոք գիտէր վասն նորա. հրաման ել ամենեցուն, թէ ինքն իսկ կայսրն իցէ: Եւ նորա առեալ զգունդն զօրաց բազմութեան՝ ի ձայն փողոյ տագնապաւ յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման թշնամեացն: Իբրև յանդիման եղեն միմեանց կայսերակերպն և թագաւորն՝ մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարացն ի միմեանս հասանէին. անդ

յաղթահարէր կայսերակերպն զթագաւորն. ձեր-
րակալ արարեալ՝ ածեալ յանդիման առաջի կայ-
սերն կացուցանէր:

46 Յայնժամ մեծացոյց յոյժ թագաւորն
զՏրդատիոս, և մեծամեծ պարզևս ետ նմա. թագ
կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդա-
րեալ մեծացոյց զնա, և կայսերակերպն զարդու-
շքեղացուցեալ մեծարեաց զնա. և զումարեաց ի
ձեռս նորա զօրս բազումս յօգնականութիւն նմա,
և արձակեաց յիւրական աշխարհն Հայոց:

47 Եւ յետ մարտին յաղթութեան քաջու-
թեանցն զոր արար՝ զարձեալ լինէր ի կողմանցն
Յունաց Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց: Խաղաց
զնաց թագաւորն ի կողմանս Հայոց, և եկն եզիտ
անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յին-
քեանս գրաւեալ էին ի ծառայութիւն. զբազումս
կոտորէր, և զբազումս փախստականս արարեալ
ի կողմանս Պարսից արկանէր. և զհայրենեացն
տէրութիւն յինքն նուաճեաց, և զօրացաւ ի վե-
րայ սահմանաց նորա:

48 Եւ Յառաջին ամին Տրդատայ արքայու-
թեանն Հայոց մեծաց, խաղացին եկին հասին
յեկեղեաց գաւառ, ի գեւղն Երիզայ, ի մեհեանն
Անահտական, զի անդ զոհս մատուցեն. և իբրև
կատարեցին զզործն անարժանութեան՝ իջին բա-
նակեցան առ ափն գետոյն զոր Գայլն կոչեն:

49 Իբրև եկն եմուտ ի խորան անդր և յընթ-

րիս բազմեցաւ, և իբրև ընդ զինիս մտին՝ հրա-
ման ետ թագաւորն Գրիգորի, զի պսակս և թաւ
ոսոս ծառոց նուէրս տարցի բազնին Անահտա-
կան պատկերին: Այլ նա ոչ առնոյր յանձն պաշ-
տօնատար լինել զիցն երկրպագութեան:

50 Յայնժամ խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ
Գրիգորի և ասէ. «Այլ մի օտարական և անաշ-
խարհիկ՝ եկիր յարեցար ի մեզ, և զիսորդ իշխեսս
պաշտել զԱստուածն զայն, զոր ես ոչ պաշտեմ»: Եւ
առ այն օր պահել հրամայեաց: Եւ ի վաղիւ
անդր հրաման ետ, և ածին զԳրիգորիոս առաջի
թագաւորին:

51 Խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի
և ասէ. «Այսչափ ամք են, զի տեսի ես զքեզ,
և յամենայն զօրութենէ քումմէ ծառայեցեր դու
ինձ միամտութեամբ. և ես զոհ էի զվաստակոց
քոց և ունէի ի մտի կեցուցանել զքեզ. ընդէր
ոչ առնես զկամս իմ»:

52 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ.
«Հրամայեալ է յԱստուծոյ, զի «Ծառայք հնա-
զանդ լիցին մարմնաւոր տերանց», որպէս օրէն
է, որպէս և զուդ իսկ վկայեցեր ինձ, զի ծա-
ռայեցի քեզ յամենայն զօրութենէ իմմէ: Այլ
զԱստուծոյ զպատիւն և զպաշտօն ոչ ումեք վա-
յել է տալ. զի նա միայն է արարիչ երկնից և
հրեշտակաց, որ փառաւորիչք են մեծութեան
նորա, և երկրի և մարդկան, որ ի նմանէ են

ստեղծեալ. որոց պարտ է պաշտել զնա և առնել զկամս նորա. և այլ ամենայն որ է ի նոսա, որ ի ծովու և ի ցամաքի»:

53 Արքայ ասէ. «Գիտասլիք, զի ապախտ արարեր զվաստական զոր ինձն վաստակեցեր, որում ես եմ վկայ: Արդ՝ փոխանակ կենացն զոր պարտ էր առնել քեզ՝ յաճախեմ քեզ նեղութիւնս, և փոխանակ պատուին՝ անարգանս. և փոխանակ բարձ տալոյ և յառաջ ձգելոյ՝ բանդ և կապանս, և մահ՝ որ հատանէ զյոյս կենաց մարդկան, եթէ ոչ առնուցուս յանձն զիցն պաշտօն մատուցանել, մանաւանդ այսմ մեծի Անահտայ տիկնոջս, որ է փառք ազգիս մերոյ և կեցուցիչ, զոր և թագաւորք ամենայն պատուեն, մանաւանդ թագաւորն Յունաց. որ է մայր ամենայն զգաստութեանց, բարերար ամենայն մարդկան բնութեան, և ծնունդ է մեծին արին Արամազդայ»:

54 Ասէ Գրիգորիոս. «Ես քեզ միամտութեամբ վաստակեցի. ինձէն երբեք զիմ վաստակս ապախտ ոչ արարից. զի և զրեալ է յԱստուծոյ, եթէ «Ծառայեսցեն մարմնաւոր տերանց». զի այնմ տէր է հատուցանող բարեաց. զի ոչ ինչ ալն ի քէն ունէի եթէ հատուցես ինձ, այլ յԱրարչէն, որոյ են ստացուածք իւր, երևելի և աներևոյթ արարածք ամենայն»:

55 «Այլ վասն որոյ ասեսն, թէ նեղութիւն

յաճախեմ քեզ փոխանակ կենաց՝ հանելով զիս յայց կենաց ահա յաճախես ինձ զպատրաստեալ ուրախութիւնն Քրիստոսի. այն որոյ տէրութիւնն յաւիտենից է, և արքայութիւնն ոչ անցանէ, և բարիքն ոչ պակասեն: Եւ փոխանակ պատուին որ ասես անարգանս՝ շնորհես ինձ զպատուն հրեշտակաց, փառաւորաց Արարչին իւրեանց ցնծութեամբ:

56 «Եւ որ ասեսդ, թէ փոխանակ բարձ տալոյ և յառաջ ձգելոյ ի բանտ և ի կապանս արկանեմ՝ երանի է ինձ, զի առից յանձն զօրինակ կապանաց Տեառն իմոյ. և ընդ նմին ուրախ եղէց և ցնծացայց յաւուր զալստեան նորա: Եւ մերժելով ի քոց բազմականացդ՝ ահա արկանես ինձ բազմականս առ հօրն հաւատոյ Աբրահամու, և ընդ արդարսն ամենայն, որ ուրախ լինելոց են յարքայութեանն Աստուծոյ»:

57 «Եւ որ սպանասդ ինձ մահու՝ ահա խառնես զիս ի զունդն Քրիստոսի, ուր են ամենայն կոչեցեալքն, հարքն և արդարք, և մարգարէքն և առաքեալքն, մարտիրոսքն և ամենայն բնորեալքն»:

58 «Այլ որ ասեսդ, եթէ մահուամբ զյոյս հատանեմ կենաց՝ որպէս քո յոյսդ հատեալ է, և ամենայն աստուածապաշտաց և աստուածասիրաց յոյսն զօրացեալ է: Իսկ որ միանգամ են իբրև զքեզդ, որ պաշտէք զկուռս համերս և ան-

շունչս, ձեռագործս մարդկան՝ արդարև իսկ էք յուսանաք ի ճշմարիտ կենաց անախ Աստուծոյ։

59 «Այլ զոր դուդ կոչես մեծ Անահիտ տիկին՝ լեալ իցեն արդեօք մարդիկ ոք յայնժամ երբեմն ժամանակի։ Քանզի զիցապաշտ կախարդութեամբ զմարդիկն որ յայնժամն էին, ցնորիւք կերպս ի կերպս լինելով զիւացն՝ հաւանեցուցին մեհեանս շինել և պատկերս կանգնել և երկիր պազանել։ Որ ոչ իսկ են, ոչ չար և ոչ բարի ումեք ինչ կարեն առնել, ոչ պատուել կարեն զպաշտօնեայս իւրեանց, և ոչ անարգել զթշնամանադիրս իւրեանց. զոր դուքն ցնորեալ պաշտէք յափշտութիւն մտաց ձերոց։ Եւ փոխանակ Աստուծոյ, յորոյ ի բարիսդ վայելէք՝ պաշտէք զփայտեղէնսդ և զքարեղէնսդ և զոսկեղէնսդ և զարծաթեղէնսդ, զոր Աստուծոյ կարգեալ է ի սպաս և ի պէտս և ի փառաւորութիւն մարդկան։

60 «Իսկ ինձ լիցի ամենայն հնազանդութեամբ և ամենայն միամտութեամբ և երկիւղիւ պաշտել զԱստուած արարիչ և զՈրդին հաստիչ և զՀոգին կազմիչ արարածոց, որ արար զամենայն, և եղծանել կարէ, և դարձեալ նորոգէ ողորմութեամբ իւրով։ Այլ մեր կեանքս չեն յուսահատութեամբ. զի պաշտեմք զկենդանին, որ կարող է կենդանութիւն տալ մեզ, յորժամ և կամի. զի թէպէտ և մեռանիմք՝ կենդանի եմք։

Զի որպէս որդին Աստուծոյ մեռաւ և եկեաց՝ և մեզ եցոյց օրինակ կենդանութեան յարութեամբն իւրով. զի որ մեռանիմքս վասն նորա՝ լինելոց եմք կենդանիք, յորժամ յայտնեսցի թաղաւորութիւն Արարչին առ արարածս իւր, յորժամ խնդրեսցէ զվրէժ ամբարշտութեան, անաշառ դատաստանաւն ստուգութեամբ պահանջեալ յամենեցունց առ հասարակ։

61 Արքայ ասէ. «Որ ասացերդ, թէ ի քէն ակն ոչ ունէի և ոչ պիտի իսկ՝ ես գիտեմ զի մահ խնդրես դու և անդէն ի գերեզմանի զհատուցումն քեզ, ուր են իսկ առաջինքն որ մեռանն. վաղվաղակի յղեմ զքեզ՝ ուր կամիան երթալ։ Կամ ձվ այն Քրիստոսն իցէ. ցոյց ինձ, զի զիտացից. ս այն ոք իցէ հատուցանող վաստակոցն քոց, զոր կոչես դու արարիչ. միթէ նա՞ ոք իցէ շահապետ գերեզմանաց, որում դուն ցանկաս հասանել, կամ բանդակալ կապանաց քոց նա՞ իցէ արձակիչ։

62 «Եւ սէր իցեն արդեօք անպակաս ուրախութիւնքն զոր ասես, և կամ զի՞նչ զալուստն իցէ, ոչ գիտեմ. կամ զի՞նչ հրեշտակք իցեն, զոր ասես, կամ զի՞նչ յոյսն ձեր իցէ և մեր յուսահատութիւնն. սոգէ, դու ասա ինձ զայս ամենայն մեղմով։ Այլ ոչ թողից քեզ զանարգանս զիցն զոր թշնամանեցեր զնոսա. զի ասացեր, բնա, մարդիկ են, և ի մահկանացու բնութիւն

իջուցեր զնոսա. և անհնարին թշնամանս զոր եղեր դիցն և կամ մեզ իսկ թագաւորացս. զի ասացեր, եթէ խելագարք են թագաւորք որ պաշտեն զնոսա»:

63 Գրիգորիոս ասէ. «Քրիստոս է որդի Աստուծոյ, յորոյ ի ձեռն արար նա զաշխարհս և կազմեաց. դատիչ կենդանեաց և մեռելոց, տէր և հատուցանող բարերարացն բարիս և չարարարացն չարիս միանգամայն:

64 «Նա, որպէս ասացեր իսկ դու, արդարև շահապետ է զերեզմանաց և պահապան. զի իբրև մեռաւ նա կամօքն իւրովք և եմուտ ի գերեզման, որ պահէ գոսկերս ամենայն մարդկան, և յարութեամբն իւրով եցոյց և յայտնի արար զյարութիւն մեռելոց. զի ինքն իսկ է յարութիւն և կեանք, և յարուցիչ և նորոգիչ ամենայն մարմնոց. և պահէ զշունչս մարդկան կենդանիս: Վասն զի նա ինքն է կենդանութիւն, զի նորոգեսցէ զշունչս մարդկան՝ զգեցեալ նովին մարմնով. և ապա յայտնի արասցէ ըստ իւրաքանչիւր վաստակոցն զիւրաքանչիւր հատուցմունս. զի նա արձակեսցէ զկապեալս ի տանէ կապանաց կռապաշտութեան, որ կապեալ են ի մեղս, և խզեսցէ զշղթայս անօրէնութեան՝ որ են իբրև զքեզդ: Իսկ յայդպիսի կապանաց, զոր դուդ սպառնաս՝ սովոր է յայտնել զողորմութեան զշնորհս և փրկել զյուսացեալս իւր:

65 «Եւ անպակաս ուրախութիւնքն այն են,

յորժամ զիւր սիրեցեալսն և զկոչեցեալսն և զհրաւիրեալսն և զպատուիրանապահանս անմահացուցէ յիւր աստուածութիւնն, և զմեղաւորսն անմահացուցէ ի տանջանսն յաւիտենից: Եւ գալուտոն այն է, յորժամ զայցէ առնել զայս ամենայն: Եւ հրեշտակքն այն են, որ սպասաւորքն են նորա մեծութեանն և աստուածութեանն, մշանջեւաւոր արքայութեանն:

66 «Իսկ մեր յոյսն այսմ ակն կալեալ սպասէ. և ձեր յուսահատութիւն այն է, զի ոչ ճանաչէք զԱրարիչն ձեր, որ պահանջէ ի ձէնջ վասն այնորիկ, զի ոչ ելէք ի խնդիր տեառն Արարչին ձերոյ, և ոչ ծանեայք զնա: Արդարև իսկ իբրև զձիս եղէք կամ իբրև զՆորիս, զի ոչ գոյ ի նոսա իմաստութիւն, և քան զեզն և զէշ և սպակասամտագոյն գտայք, զի ոչ ծանեայք զձեր հաստիչն. որ ի ժամանակի իւրում ի սանձս և ի դանդանաւանդս ճմլեսցէ զկգակս ձեր, որ առ նա դուք ոչ մարթայցէք մերձենալ:

67 «Այլ զոր ասացերն, թէ գիցն թշնամանս եզիր, զի՛նչ ինչ արդեօք իցէ նոցա այն թշնամանք՝ որ երբեք և պատուելոյն ուրուք զնոսա ոչ զգան. զի ի ձեռաց մարդկան են ստեղծեալք, և ի խելացնոր կարծեաց յերագոց իցեն հաստեալք և եղեալք: Քանզի յանդրիագործ պատկերաց առաջին մարդկանն հրապուրեցան զործել զայն, յոր և անդէն իսկ մօլորեցան, կու-

բացեալք ի լուսոյ Արարչին: Իսկ որ գնոսայն պաշտե յիրաւի են իբրև գանասուէնս, զի «Բերան է նոցա, և ոչ խօսին. աչս ունին, և ոչ տեսանեն. աղանջս ունին, և ոչ լսեն. ունչս ունին, և ոչ հոտաւին. ձեռս ունին, և ոչ շօշափեն. ոտս ունին, և ոչ գնան, և ոչ գոյ շունչ ի բերանս նոցա: Նման նոցա եղիցին որք արարին գնոսա, և ամենեքեան ոյք յուսացեալ են ի նոսա»:

68 Զ. Սօսել սկսաւ թագաւորն և ասէ. «Քահնիցս անգամ տուեալ է քեզ խրատ և պատուէր, զի մի երկրորդեացես առաջի իմ գհատուածս բանիցդ առասպելաց, զոր յօղեալ և ուսեալդ ես, զոր ոչդ վայել է քեզ խօսել. վասն որոյ ես խնայեցի ի քեզ՝ իբրև ի վաստակաւոր, զի եկեսցես ի կարգ ուղղութեան՝ պաշտել զդիւնս: Զորոց դու առեալ գնոցա պատիւն՝ ումպէտ կարգաս արարիչ, և որ են իսկ ճշմարտիւ արարիչ՝ թշնամանես, և զմեծն Անահիտ, որով կեայ և զկենդանութիւն կրէ երկիրս Հայոց. և ընդ նմին և զմեծն և զարին Արամազդ, զարարիչն երկնի և երկրի. ընդ նմին և զայլ աստուածան կոչեցեր անշշունչս և անմտունչս. և ի մեզ ևս ձգտեցար դնել թշնամանս, համարձակեցար ասել ձիս և ջորիս: Եւ քանզի գամենայն թշնամանս յաճախեցեր, մինչ իշխեցեր ևս մեզ ասել անասունս՝ արդ ես արկից զքեզ ի տանջանս և եղից դանդանաւանդ ի կզակս քո. զի գիտացես եթէ ի սին բանից քոց, զոր

յաճախեցեր առաջի իմ ասել՝ վաղվաղակի եղեն քեզ արդիւնքն: Եւ այս, ասէ, մեծ է ինձ, որ խօսեցայս ընդ քեզ և մեծարանս եղի քեզ, և դու ետուր ինձ պատասխանի իբրև ընկերի»:

69 Եւ ետ կապել զնա ձեռս յետս, և արկանել գայլ ի բերան նորա. և ետ կախել շառաշեզս աղի ի վերայ սղին նորա, և տալ գելոցս կրծից նորա, և արկանել առասանս ի կապս կրծից գելարանացն, կապել և համբառնալ ի բարձրաւանդակ տանիս ապարանից որմոյն մենքնայիւք: Եւ կայր պրկեալ կապեալ այնպէս գաւուրս եօթն: Եւ յետ եօթն աւուրն ետ հրաման, և լուծին զնա ի շարաշար և ի գառն կապանացն, և ածին կացուցին առաջի նորա:

70 Սկսաւ հարցանել ցեա, թէ «Զիւնրդ կարացեր ժուժալ, տոկալ, ակել, մնալ և հասանել մինչև ցայսօր: Եւ կամ առե՞ր զչափ, թէ արդարև իբրև զէշ և իբրև զջորի այնպէս ըստանձնեալ բեռինս պահեցեր և ետեղակալ կացեր դու բեռամբն հանդերձ: Վասն զի իշխեցեր դու թըշնամանել զդիւն թէ անշարժ են՝ վասն այսորիկ հատուցին քեզ զայսպիսի պատուհաս: Իսկ արդ՝ եթէ ոչ առցես դու յանձն պաշտօն տանել զիցն, և յաճախեցես դու ի նոյնպիսի թշնամանս աստուածոցն՝ և այլ ևս չարք չարագոյն անցք անցանիցեն ընդ քեզ»:

71 Գրիգորիոս ասէ. «Վասն զիցն թէ ասես,

զոր կոչես զու աստուածս՝ ստոյգ իսկ են հաստուածք. վասն զի հաստեայք են ի մարդկանէ, և եղեայք պատկերք ի ձեռաց ճարտարի. ոմն վեայտեայք են և ոմն քարեայք. ոմն են պղնձիք և ոմն են արծաթիք և ոմն ոսկիք. ոչ խօսեալ նոցա երբեք և ոչ իմացեալ և ոչ զմտաւ ինչ ածեալ, ոչ վասն քո և ոչ վասն իմ: Եւ զու ինքնին իսկ քեզէն վկայես ինձ, թէ ոչ երբէք ասացեալ է նոցա ցքեզ զայդ վասն իմոյ տանջելոյս ի քէն. և կամ բնաւ արդեօք իմացան քարինք անմտունչք զցաւս մարդկան:

72 «Այլ վասն որոյ կապեցեր ինձ աղ, զի կտտեցայց ես կապանօք՝ յուսամ ես ի Տէրն իմ, որոյ են ստացուածք իւր երկինք և երկիր, և յՈրդին համագործ և ի Հոգին բարեխօս, զի համեմեցեն զանմահութիւնս իմ ստուգութեամբ ազիւն ճշմարտութեան որ ոչ անցանէ: Եւ ինձ տացէ զամենահեշտ լուծն խոնարհութեան թեթևութեան պարզեացն, որ ոչ անցանէ յաւիտեանս յաւիտենից. որ բարձրացուցանէ զխոնարհս իւրով մարդասիրութեամբն յայն յանբսպառ և յանվախճան հատուցմունսն, յանկէտ և յանժամանակ, յանթիւ յաւուրն ընտրութեան զարին մտելոյ եօթներորդին, իբրև հանգուցանէ զամենայն վաստակաւորս իւր և պարզեցէ իւրով մեծութեամբն:

73 «Իսկ որ պաշտեն զկուռս քարեղէնս՝

ասէ մարգարէն վասն նոցա, թէ «Իջցեն որպէս զվէմս ի շուրս բազումս»: Իսկ որ զփայտակերտ քանդակեալսն պաշտեն՝ այսպէս ասէ վասն նոցա, թէ «Հուր վառեցաւ ի վերայ ամենայն փայտի ազարակի, և այրեցէ զմեղաւորս, և մի շիջցի»: Իսկ որ պաշտեն զարծաթեղէնս և զոսկեղէնս՝ այսպէս ասէ. «Արծաթ նոցա և ոսկի նոցա մի կարասցէ փրկել զնոսա յաւուր բարկութեան Տեառն». որ կարողն է կախել նոցա բեռինս ծանրութեան և ամենայն զիմազարձաց և մեղաւորաց, որ իբրև զբեզզ իցեն ամբարիշտք»:

74 Ե. Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց կախել զնա գլխիվայր. զմիոյ յոտանէն. զի մինչ դեռ կայցէ գլխիվայր՝ ծխեսցեն ի ներքոյ նորա աղբ, և արբցէ զան սաստիկ բրօք զալարովք: Եւ տանջեցին զնա տասն այր՝ ըստ հրամանի թագաւորին. և կայր նա կախեալ այնպէս աւուրս եօթն:

75 Արդ՝ մինչ դեռ կայր նա կախեալ՝ սկսաւ խօսել ի կախաղանին այսպէս. «Գոհանամ զքէն, Տէր, որ արժանի արարեր զանարժանութիւնս իմ քոյոյ պարզելիդ. զի ի սկզբանէ իսկ սիրեցեր զսեղծուածս ձեռաց քոց, և հտուր զփափկութիւն անաշխատ հանգստեան զբախտին վայելչութեան. անմահս, անցաւս, անանց կենաց վիճակացն ուրախութեան պատրաստեցեր՝ եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանին, զոր եզեր ի ծառոյն ճաշակելոյ. զի ասացեր, թէ «Մի ուտի-

ցէք յայդմ ծառոյ, զոր պատուիրեցի չուտել ի զմանէ՞: Իբրև ոչ թէ ծառն անուանեալ կենաց՝ կարէր ալ կենդանութիւն առանց քոյոյ բանիդ հրամանի կամացդ բարերարութեան, որ է կամք քո և բանդ և բարերարութիւնդ՝ միածին Որդիդ, ծնունդ աստուածութեան քո. և Հոգիդ սուրբ, որ ի քէն բղխէ ընու գամենայն տիեզերս, որ է ընդ քեզ և ընդ միածնիդ յէութեանդ քում:

76 «Զի եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանիդ քում, Տէր, և պահեալ էր զպատուիրանս, զոր եղեր վասն լաւութեան հանդիսի փորձութեան մերոյ՝ շնորհեալ լինէր քո մեզ զկեանս անցաւս, անաշխատս, անբիծս, անհոգս, անտրտումս, առանց ծերանալոյ: Եւ յետ սերելոյն և բազմանալոյն, որ պատուիրեցեր կեալ մարմնաւորապէս, անամօթ փառօքն զգեցեալ իբրև հանդերձիւ ի դրախտին քում, յոր եղեր զմեզ, և յետ այնորիկ, որպէս յետ սրբութեան ամուսնութեան և որդի ծնանելոյ Ենովքայ, վերացուցեր զնա ի կարգս հրեշտակաց յուրախութեան վիճակն անմահութեան. արդ՝ եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանիդ ի քում հրամանի՝ ցուցեր դու մեզ օրինակ զԵնովք, զի և զմեզ յետ ի դրախտին վայելից և յետ երկրաւոր կարգացս՝ յանմահութիւն փոխեալ լինէր քո զմեզ իբրև զԵնովք ի կարգս հրեշտակաց, և միահաղոյն ածեալ լինէր զարքայութիւն քո, զոր պատրաստեցեր կան-

խաւ ի փառս մեր՝ մինչ չև էր աշխարհ. զի «Զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեցեր դու սիրելեաց քոց յառաջագոյն», զոր տացես դու, Տէր, այնոցիկ, որ սիրեցին զօր երևելոյ գալստեան Միածնիդ քո:

77 «Իսկ արդ՝ իբրև ետես թշնամին զմեզ պատուեալս ի մարդասիրութենէ կամարար կամաց քոց՝ նախանձեալ ընդ պատիւ թագի պարծանաց մերոց, պատուին քո որ տուաւ ի քէն, զի սասցեր, եթէ «Ի նմանութիւն պատկերի կերպարանաց իմոց արարի ես զմարդն, և կացուցի զնա տէր ամենայնի»: որ առ նախանձ թշնամւոյն բանսարկուի՝ հրապոյրք ցովացուցիչք մաին յաշխարհ, և արկին զմարդիկ ի կենաց և ի հանգստեանց, զոր դու առ քում բարերարութեանդ շնորհեցեր մարդկան, որ կորուսին զայն:

78 «Իսկ իբրև զթացաւ աստուածութիւնդ քո առ մարդկութիւն տկարութեանս մերոյ, վասն յաճախ ողորմութեանդ քո՝ ոչ թողեր ի ձեռանէ վասն բարերարութեանդ քո. ի ներել երկայնմտութեանդ քո առաքեցեր զսուրբ զմարդարէսն յերկիր և զսիրելիս քո, որ եղեն լուսաւորք յերկրի: ի խաւարշտական միջոյ ազգացն հեթանոսաց. որ և յանմիտ և յանօրէն մարդկանէն ատեցեալք հալածեցան. որք յայանեցին զքո խոր-

հուրդս լուսաւորութեանդ, և քարոզեցին զկամս քո և զգալուստ Որդւոյդ քո յաշխարհ, որ գալոցն էր և բաննալոց զկարիս յանցուցելոց պատուհասի մեղաց մարդկութեան:

79 «Որք վասն գոյս քարոզելոյ յաշխարհի շարչարանօք մեռան, տանջանօք և պէսպէս փորձութեանց խոսովութեամբք, դառնութեան ճաշակօքն կեցին յաշխարհի, վասն զքեզ քարոզելոյն առ նեղիչս իւրեանց, և նեղիչք և թշնամիքն՝ նոքա սկարացան և անկան: Վասն որոյ ընդ յարուցեալ ի վերայ իմ պատերազմիս ոչ երկիցէ սիրտ իմ, և ընդ յարուցեալ ի վերայ իմ ճակատամարտի՝ ի քեզ եմ յուսացեալ. որ ի վախճան ժամանակացն յայտնեցեր զխորհուրդս կամաց քոց, զոր յառաջագոյն պատմեցեր ազգացն առաջնոց սիրելի Որդւովդ քոյ առ նոսա, ի ձեռն սրբոց քոց մարգարէից, զոր ի քէն առաքեցեր զալ ծնանել ի կուսէն սրբոյ: Զի զոր օրինակ ի ձեռն կուսին առաջնոյ Եւայի մահ եմուտ յաշխարհ՝ սոյն օրինակ և ի ձեռն այսր կուսի կեանք մտցեն յաշխարհ: Զի զոր օրինակ ի ձեռն ծնընդեան Եւայի՝ կահելի անէծք և բրտունք և աշխատութիւնք և երերմունք և տատանմունք մտին յաշխարհ՝ սոյն օրինակ և ծնանելով Որդւոյ քոյ ի կուսէն հանգիստք և կեանք և օրհնութիւնք մտցեն յաշխարհ:

80 «Որ առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո յաշ-

խարհ, լոյս ի լուսոյ, կեանք ի կենաց, որ եկն զգենուլ զմեր նմանութիւնս մարմնոյ ի կուսէ անտի, զի զմեզ անդրէն առ աստուածութիւնն յարեացէ իւրով նմանութեամբն, որ իբրև զմեզն եղև: Ծնաւ ի կուսէն մարմնով և մարդացաւ և մարմնացաւ իբրև զմեզ, այլ կայ և մնայ ի փառս աստուածութեան իւրոյ. և ոչ ընկալաւ փոփոխումն յաստուածութենէ իւրմէ. այն նոյն է՝ որ էրն և է և կայ և մնայ յաւիտեան ընդ Հօր և ընդ սուրբ Հոգւոյն: Այլ զի սիրեաց զմարդիկ՝ վասն այնորիկ եղև իբրև զմեզ, զի զմեզ ածցէ յառաւելութիւն շնորհօք աստուածութեան իւրոյ, որ են կամք ծնողին իւրոյ. և կատարեաց զկամս նորա. որ զսուրբս իւրով փառաւորեաց համբերութեամբն, ի կրել իւրում զանարգութիւն վշտաց մահու տանջանաց, մահուամբն և թաղմամբն հանդերձ. որ վասն զի սիրեցին մարդիկ պաշտել զպատկերս մարդադէմս փայտագործս ճարտարագործս հիւսանց՝ եղև ինքն պատկեր մարդկան, զի զպատկերագործսն և զպատկերասէրսն և զպատկերապաշտսն յիւր պատկեր աստուածութեանն հնազանդեցուցէ:

81 «Եւ վասն զի սովոր էին մարդիկ երկիր պագանել անշունչ պատկերաց մեռելոց՝ եղև ինքն մեռեալ պատկեր ի վերայ խաչին. և մեռաւ և անշնչացաւ, զի ընդելականաւն զնոսա արագ արագ հնազանդեցուցէ իւրում պատկերին. էր-

րև զկարթ երևեցուցեալ զխաչն, և զմարմին իւր առնէր կերակուր տիեզերաց. զի այնու որսացէ յարքունական սեղանն, մշտնջենաւոր արքայութեանն աստուածութեանն իւրոյ:

82 «Եւ փոխանակ զբոշելոց փայտիցն՝ զխաչ իւր կանգնեաց ի մէջ տիեզերաց, զի որ սովորն իցեն երկիր պագանել փայտի՝ սովորականաւ ընդելականաւ հաւանեսցին երկիր պագանել խաչին փայտի և որ ի վերայ նորա պատկերն և մարդագէտն իցէ: Զի ի վերայ խաչին ասէր այսպէս, գորնշանակեալ մարգարէին յերեսաց տեսողն ասէ, թէ «Եղէ ես որպէս զխուլ՝ որ ոչ լսէ, և իբրև զհամր՝ զի ոչ բանայ զբերան իւր»: Զի դու, Տէր, ասէիր մարգարէին յառաջ, մինչ չև էր հասեալ ժամ կրելոյ որդւոյ քոյ Յիսուսի զայս ամենայն համբերութիւնս, թէ «Արարից զբեզ համր, և կապեցից զբզու քո ի քիմս քո. և եղիջիր դու իբրև զայր մի, որոյ ոչ գուցեն բանք յանդիմանութեան ի բերան իւրում»:

83 «Քանզի սիրեցին մարդիկ զանխօս կուռս պատկերաց զիցն անոտեաց՝ վասն այսորիկ և որդին Աստուծոյ մարմնալն պատկեր եղեալ մարդոյ, ի նմանութիւն մարդկան պատկերաց, ելեալ ի բարձրաւանդակ խաչն, իբրև ի վերայ բարձր զիտակի ելեալ՝ ցուցանէր զանբարբառ մեռելութիւնն առ արարածս. վասն որոյ տեսին զնա ի վերայ բարձուն տիեզերք, ցնծացան և երկիր

պագին և հնագանդեցան:

84 «Եւ վասն զի սովոր էին մարդիկ ուրախ լինել ի մեհեանս կուոցն զոհիւքն, զոր անմըռնչոցն մատուցանէին՝ վասն այնորիկ և դու կոչեցեր ի զենումն Որդւոյ քոյ զտիեզերս և ասացեր. «Զպարարակ իմ զենեալ է, զճաշ իմ պատրաստեալ է». և բազմացուցեր զուրախութիւն ի խաչելոյ Որդւոյ քոյ. և յագեցուցեր զամենայն տիեզերս ի կենդանարար մարմնոյն, որ էն կերակուր և կենդանութիւն բաւական ամենայն երկրպագուաց քոց ընդ ամենայն տիեզերս: Իսկ որ ոչն կամեցան զալ ի կոչունս հարսանեաց հողևոր սեղանոյն՝ պատրաստեցեր զնոսա տանջանացն յաւիտենից, յանմահ սատակումն յանանց դատաստանացն, և զքաղաքս նոցա շինեցեր պատրաստեցեր ի մէջ հրոյն տանջանացն պատրաստելոց բարկութեան:

85 «Եւ քանզի ուտէին և ըմպէին մարդիկ զարիւն զոհից անասնոց դիցապաշտութեան՝ վասն այսորիկ եհեղ զարիւնն իւր ի վերայ փայտին. զի փայտն ընդ զբոշեալ փայտիցն, և ինքն ընդ մարդագէտ պատկերացն պղծութեան, և արիւնն իւր ընդ նուագացն ուրախութեան արեանցն, որով և նորոգումն մարմնոց դալարութեան մարդկան: Զի եկն զնեաց զմեզ արեամբն իւրով ի սարկութենէ ծառայութեան աստուածութեամբն իւրով, և ազատեաց ի ծառայութենէ շա-

բուժեան մեղացն. զի մեք եմք զինք արեան Որդւոյ քոյ, փրկեալք և ազատեալք արեամբ և մարմնով նորա. զի ոչ եմք անձանց աեարք՝ եթէ ըստ կամս զիւրութեան անձանց մերոց զնասացուք, և կամ ըստ կամաց ամենայն մահկանացու մարդկան, թէպէտ և իցեն մեր տեարք մարմնապէս: Սակայն պարտ է պատուել զնոսա, որչափ ի քէն է հրամայեալ, և ոչ զքեզ ընդ ահի մահկանացու մարդկան փոխանակել. զի սոքա զմարմին և եթ կարող են չարչարել, իսկ Որդիդ միածին, տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, կարող է արկանել ի տանջանսն յաւիտենից հասարակ, ոգւով և մարմնով հանդերձ, ի հուրն անշէջ և յորդնն անմահ:

86 «Այլ, Տէր, տուր ինձ զօրութիւն համբերութեան նեղութեան ցաւոց վասնզիս իմոյ, և ողորմեաց ինձ իբրև ի վերայ աւազակին, որ ընդ քեզ էր կցորդ չարչարանաց խաչի քոյ. և արահ առ իս զգութ մարդասէր շնորհաց քոց, որով կեայ ամենայն երկիր առ հասարակ, արդարք և մեղաւորք, վասն ներելոյ քաղցրութեան քոյ. «Զի ծագես զարեգակն քո ի վերայ չարաց և բարեաց, և ամես զանձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց». զի պահես զբարկութիւն քո, և ցուցանես զողորմութիւն քո առ ամենայն մարդիկ առ հասարակ:

87 «Տուր ինձ, Տէր, շնորհս համբերութեան

դառն տանջանացս՝ որով կտտեն զիս. զի և ես արժանի եղէց պահել զաւանդութիւն լուսաւորութեան հաւատոցս, զոր ետուր ինձ՝ ձանաչել զքեզ և առնել զկամս քո: Զի մի ամաչեսցեն յուսացեալքն ի քեզ, որոց միանգամ պարծեցեալ են ի միածին Որդիդ քո ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ի քէնդ առաքեցաւ. զոր դու առաքեցեր ի մահ վասն մեղաց մերոց, զի առցէ զմեղս մեր յանձն իւր, և վասն յանցանաց մերոց պատժեսցի, և առցէ զմեղսն յանձն իւր, և ընդ նմին տարցի զպատուհասն յանցանաց մերոց յանձն իւր չարչարանօք խաչին, կատարեսցէ և տացէ շնորհս պարգևաց՝ իւրոց հաւատացելոցն:

88 «Եւ արդ՝ Տէր բարերար, որ ասացեր, եթէ «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչ ի վախճան աշխարհի»՝ մի թողուր զմեզ ի ձեռանէ քումմէ, այլ զօրացն զմեզ ի կամս քո, զի համբերել կարացուք պատերազմիս՝ վասն մեծի անուանդ քոյ. զի յայտնի լիցի պարծանք հաւատոցս մերոց ծառայից քոց ի տէրութիւն աստուածութեան քոյ. զի և այս յայտնի լիցի, եթէ ոչ կարէ ոք ի թշնամեաց յաղթել յուսացելոց քոց, որք անձանց են թշնամիք:

89 «Այլ, Տէր, խառնեա՛ զմեզ ի թիւ արդարոց քոց վասն մարդասիրութեան քոյ, որ ոչ թողեր զմեզ ընդ վայր ի մեղս հարցն մերոց և

ի մոխրապաշտութեան նախնեաց մերոց և յանօրէնութիւնս առաջնոցն մերոց: Եւ ետուր ճանաչել զբնութիւն արարչութեանդ աստուածութեանդ քոյ, զի մի կորիցուք յունայնութեան հեթանոսութեան: Այլ զթացար յարարածս քո, զի մի եկեսցէ ի վերայ մեր ի սպառ բարկութիւն քո, և մի վախճանեսցէ զմեզ սրամտութիւն քո և մի յուզեսցի ցասումն քո առ արարածս քո:

90 «Եւ արդ՝ տուր, Տէր, զօրութիւն պատերազմել ի վերայ ճշմարտութեան անուանդ քոյ և մեռանել, և դարձեալ նորոգել փառօք միւսանգամ, յորժամ դարձեալ առաքեսցես առ մեզ զհատուցմանց զիւրաքանչիւր կշիռ, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս. զի կացցուք և մեք զուարթ երեսօք առաջի նորա, և առցուք զպսակն յաղթութեան ընդ սիրելիս քո. զի դու միայն կալոց և մնալոց ես յաւիտեան, և ամենայն տարրական անցաւոր արարածք բանիւ քով մաշեսցին. բայց դու միայն ես յաւիտեանս, և ամփոփես զմարդիկ իբրև զցորեան ի շտեմարանս ի ժամանակի իւրեանց, և դարձեալ միւսանգամ նորոգես: Բուսուցանես յերկրէ զոսկերս մարդկան, դալարացուցանես, նորափետուր զարդարես իբրև զարծուիս զսիրելիս քո:

91 «Տէր տունջեան և հաստիչ խաւարի, արարիչ լուսոյ, քո է տիւ և քո է զիշեր, որ

կարգեցեր լուսաւորս ի պէտս՝ առաջնորդս արարածոց քոց, որ են յերկրի քում. որ արարեր զերկուս լուսաւորս առ ի պէտս շրջմանց տարեաց, ամսոց, ժամանակաց, առ ի բոլորել զժամանակս շափովք աւուրց՝ որ են յաշխարհի. զմին՝ իշխանական տունջեան, որ ունի զօրինակ Միածնիդ քոյ, զանշէջ և զանպակաս, զաննուագ և զանխափան լուսոյդ, որ յայանելոց է իւրոց արգարոց ի հանդերձեալ աշխարհին, ուր ոչ աւուրք և ոչ զիշերք, ոչ շարաթք և ոչ ամիսք, և ոչ ամք և ոչ ժամք և ոչ ժամանակք, և ոչ շրջմունք տարեաց և ոչ շրջանք ժամանակաց. բայց միայն Տէր է, և անուն նորա միայն: Որ առնես զհատուցումն ուրախութեան քոյոց երկրրպագուաց բարեօքն, որոց ոչ գոյ փոփոխումն բարեացն, և ոչ հանումն պարգևացն տուելոց:

92 «Իսկ զնացք իշխանականին զիշերոյ, որ ունի քոյով կամօք զՄիածնիդ քո զօրինակ՝ զնորոգումն յարութեան յանձին բարձեալ բերէ, ցուցանել նշանակել ամենայն երկրաւորաց զքաշալերութիւն ամենայն մեռելոց յարութեան: Յարևտից մինչև յարևելս երթայ ի մանկութիւն. դարձեալ յարևմուտս կամօք քովք ձերացեալ հասանէ. պատի, թաղի, գուշակ թաղելոց յարութեան մեռելոց, մխիթարութիւն քաշալերութեան առ արարածս մատուցանէ, զգալուսա Որդւոյդ նշանակէ յերկնից և զնորոգումն տիե-

զերաց ակնարկէ, զհաշուօ մաշմանն մեղաւորաց ուսուցանէ, զծագել արդարոցն յարքայութեանն ի գալստեան, զարձեալ չպահանջուօ հնացելոց ի մեղս՝ ցուցանէ: Նաև գուշակէ մաշականն զյաւիտենականէդ, անցականն զանանցէդ, հնականն զնորոգչէդ իւրմէ. որ կամօք քովք փոփոխի ի կերպարանս՝ որպէս կամք քո հրամայեցին լինել. մինչև բարձցին առակք լինելոցն, զոր եղեր պատրաստեցեր յօր կատարման խոստմանց քոց, յորժամ առնիցես ամենեցուն հատուցուօ ի ձեռն Միածնիդ և Հոգւոյդ սրբոյ. զի քոյ է. և քեզ վայելեն փառք յաւիտեան և յաւիտեանս:

93 «Տէր ամենակալ, որ պսակես զյուսացեալս ի քեզ և կատարես զկամս երկիւղածաց քոց, արժանի արա զիս, Տէր, զի պահեցից զյոյսն իմ որ ի քեզ, և զերկիւղն զմեծ՝ զոր ածելոց ես առ զիմադարձ ամբարշտեալսն ի քէն, և ինձ տո՛ւր համբերութիւն կատարել զընթացս իմ նեղութեամբս՝ յոր կամս: Բժիշկ ցաւոց մերոց, ողջացուցիչ բեկելոց, անդորրիչ նեղելոց և արձակիչ կապելոց, մխիթարիչ սգաւորաց, յոյս անյուսից, խոովիլոց հանգիստ, աշխատելոց նաւանանգիստ, որ նայիս սիրով յարարածս քո և կերակրես զամենեսեան քաղցրութեամբ քովտո՛ւր ինձ, Տէր, առնուլ պսակ ընդ այնոսիկ, զորս արժանիս արարեր մեռանել վասն անուան

քոյ, որոց փառաւորեալ են մահք իւրեանց առաջի քո. զի և ես արժանի եղէց վերանալ ընդ առաջ Որդւոյ քոյ սիրելոյ, յորժամ յափշտակեսցէ զանձկացեալսն իւր ի ճառագայթ լուսոյ իւրոյ, դատել ճշմարտութեամբ զամենայն տիեզերս հրով բարկութեամբ իւրով:

94 «Այլ այժմիկ, Տէր, զօրացո՛ գծառայս քո վասն անուան քոյ, զի յաղթեսցուք զօրութեանց թշնամւոյն. և բարձ և փարատես զմէզ շարութեան կռապաշտութեան հեթանոսութեան քաղցրութեամբ սիրով քով առ արարածս քո. որ եղեր զանձն քո ի վերայ խաշանց քոց, մի թողուր զհօտ քո, զի ածցես յուղղութիւն. որ դու միայն կարող ես թողուլ զմեղս, և քաւել զյանցանս և զանօրէնութիւնս քոյոց արարածոց, զի զքեզ միայն պաշտեսցեն և զկամս քո արասցեն, և լիցին փառաւորիչք աստուածութեանդ քոյ. և սպրեացին ի դատաստանացդ քոց, և վայելեսցեն յանձառ բարիս քո. զի ամենեքին արժանի լիցին առանց ամօթոյ և պատկառանաց կալ առաջի մեծութեանդ քոյ. զի և զգործ ազիտութեան սոցա անմեղութիւն համարեսցիս:

95 «Եւ զի սովոր ես յարգել յոչնչէ, զանինչսն յինչ ածել, և յոչնչէ ի լինելութիւն արարածոց. որ ոչ թողեր զազգս մարդկան ի կամս անձանց զինչպիտութեան իւրեանց. այլ զթացար առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո, որ եկն

գարձոյց գարարածս յաստուածութիւնն քո, և հրամայեաց քարոզել Աւետարանին ընդ ամենայն աիեգերս: Այն զի քո միայն է փառաւորութիւն, և քեզ իսկ վայել է երկրպագութիւն յամենայն արարածոց. զի դու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի: Արդ՝ գթա յարարածս քո, քոյով բարերարութեամբ շնորհօքդ և առ երկիրս Հայոց աշխարհիս, զի և սոքա ծանիցեն զքեզ և զմիածին Որդի բո, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ի քէնդ առաքեցաւ առ մեզ, և զգեցաւ զմարմին մարդկութեան մերոյ, և նկարեաց և տպաւորեաց զանձն իւր ի ստեղծուածս ձեռաց իւրոց, զի զգեցցի զմարմին մարդկեղէն, և ազգականաւն մերձեցուցէ զմարդիկ առ քեզ: Քանզի ոչ հանդարտէին մարդիկ տեսանել զերեսս քո և ապրել. վասն այնորիկ եղև նա ի նմանութիւն մարդկան, զի զմարդիկ արժանիս արասցէ աստուածութեանն իւրում. զի ազգակից մարմնովն որ ի մէնջ տեսեալ զաստուածութիւնն Որդւոյն՝ յարգեսցուք բարերարութեամբ Հօր, և ընդ նմին ընկալցուք զշնորհս բարերարութեան Հոգւոյդ սրբոյ որ ի քէն. զի և շնորհեսցին պատգամք Աւետարանի քոյ յայսմ աշխարհի. զի և սոքա ծանիցեն զքեզ և զերախտիս բարերարութեանդ շնորհի քոյ, որ առ ամենեւին է:

96 «Այլ որ առատանասդ ամենեցուն՝ տուր

մեզ, զի լիցուք վկայք աստուածութեանդ քոյ, չարչարել վասն անուան քոյ, և մեռանել վասն ճշմարտութեան քոյ, և նորոզել միւսանգամ ի գալստեան քոյ. զի դու եկիր և մեռար ի վերայ արարածոց քոց, և խառնեցեր զմահականացութիւնս մեր յանմահութիւնն քո: Վասն այնորիկ և մեք մինչև ի մահ լիցուք վկայք կենդանութեան քոյ, զի խառնեսցուք ի թիւ վկայից քոց. զի այլ զմէնչ ինչ արգեօք կարիցեմք առնել դարձուածս փոխարէն բարեացն որ ի քէն՝ եթէ ոչ տացուք զանձինս մեր փոխանակ պատուիրանաց քոց, ի հաճութիւն կամաց քոց. զի լիցուք ժառանգորդք արքայութեան քում ընդ այնոսիկ որ հաճոյ եղեն առաջի քո. զի մատուցուք զանձինս մեր պատարագ աստուածութեան քում. զի կորուսցուք զանձինս, և դարձեալ գացուք զնա յաւուր յարութեան. կացցուք ընդ աջմէ քումմէ զանմեղութիւն զգեցեալ ընդ գառինս աջակողմեան դասուն, կամարարաց քոց, յուրախութիւն սրբոց քոց, որ սիրեցին զաստուածութիւնն քո և զմիածին Որդիդ, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս. որ եղև գառն ճշմարիտ և մատոյց զանձն իւր քեզ պատարագ վասն մեղաց ամենայն աշխարհի, զի լիցի հաճեցուցիչ և բարեխօս ընդ արարիչդ և ընդ արարածս: Իսկ որ յայս հաճութիւն ընթացեալ մերձեցան՝ պատրաստեաց նոցա օթեվանս յարքայութեան աս-

տուածութեանն իւրոյ: Իսկ որք ոչն կամեցան մտանել ի հաճութիւն հնազանդութեան գալըստեան նորա՝ յաւիտենից տանջանս խոստացաւ:

97 «Եւ արդ՝ Տէր բարերար, որ եկիր և խոնարհեցար և առեր զկերպարանս մարդկան, և ետուր զանձն քո ամենայն համբերութեան, և ոչ դարձուցեր զանձն քո յանարգանաց ընդ երեսս թքանելոյ, և մատուցեր հարկանելեաց զծնօտ քո, քացախ և լեղի դառնութեան վասն մեր արբեր, քաղցրացս՝ զսիրտ ամենայն մարդկան ի պաշտօն քո, զի հնազանդեսցին ընդ ամենահեշտ լծով քով և ապրեսցին ի յաւիտենից տանջանացն. զի լցաւ իսկ երկիր աստուածապաշտութեամբ քով. և որ մնացեալքս են՝ զի և սոքա մի վրիպեսցին ի ճշմարտութեան ճանապարհաց քոց, և հրաւիրեսցին յարքայութեան սեղանդ և վայելեսցեն ի համբերութենէ քումմէ: Որ վասն ամենեցուն եկիր ի սպանումն իբրև զգառն, և ուրախ արարեր ի մարմին քո, զոր ետուր ի փրկութիւն ամենեցուն, և զուղիս փափկութեան քոյ ետուր ըմպել, զարիւն քո, վասն կենաց ամենայն աշխարհի, զթա, զի յիշեսցեն և դարձցին և եկեսցեն առ քեզ ամենայն ծագք երկրի, և երկիր պագցեն առաջի քո ամենեքեան, ոյք իջանեն ի հող. զի կարող ես միւսանգամ կանգնել, կենդանացուցանել և առնել արժանիս մարդասիրութեան քոյ. զի քո իսկ արեամբ են փրը-

կեալք և ազատեալք յիշխանութենէ խաւարի: Արդ՝ ծանիցեն զքեզ՝ յորոց վերայ մեռար դու. զի քո իսկ են ծառայք և քեզ լիցին երկրպագութեամբ մի եկեսցէ ի վերայ մարդկան բարկութիւն սրամտութեան քոյ:

98 «Արա՛ զմեզ որդիս լուսոյ և որդիս տուրնջեան, զի փառաւորեսցի անուն քո ի վերայ ամենայն տիեզերաց. զի դու ես փառաւորեալ ի մշտնջենաւոր արքայութեանդ, որ եսդ յէութեանդ, յիսկութեանդ, յինքնութեանդ: Որ ետուր օրինակ շարշարանաց քոյովդ շարշարանօք խոնարհութեամբ՝ քոյոց սիրելեաց, և ցուցեր զհալածանս քոյով հալածելովդ, և ցուցեր զտանջանս քոց սրբոց՝ ի քո մտանել ի տանջանս կռփահարութեանդ: Իսկ մեք հողեղէնքս բնաւ իսկ զի՛նչ բերիցեմք ի համար զմեր նեղութիւնս շարշարանաց. զի դու, Տէր, խոնարհեցար և առեր յանձն զամենայն, և բարձեր զվիշտս և զշարշարանս ամենայն տիեզերաց: Արդ՝ զօրացս՝ զիս, Տէր, ի ժուժկալութիւն պնդութեան նեղութեանս՝ ուր կամս. զի յերկարեսցի իմս պարծել ի նեղութիւնս տանջանաց. զի հաւասարեցայց և ես ընդ սիրելիս քո յաւուրն, յորում հատուցանիցես զանպատում բարիսդ, որ կայ պահի յուսացելոց քոց որ յաւիտենից»:

99 Ը. Եւ մինչդեռ կայր նա կախեալ այնպէս՝ խօսեցաւ զայս ամենայն. և զբեցին ատե-

նակալ դպիրքն նշանագրացն. զի առ ոչինչ համարեալ զկախադանն, և ոչ զբրածեծ գանին զրեաց ինչ զվիշտս. զի ջարդեալ էր զամենայն մարմինսն յողորածեծն առնելոյ: Եւ այլ ևս բազում քան զայս խօսեցաւ՝ մինչդեռ կայր կախեալ զլիսիվայր, և զրեցին և մատուցին զայն առաջի թագաւորին. քանզի էր կախեալ զեօթն օր զմիոյ ոտանէն: Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և իջուցին զնա անտի:

100 Սկսաւ խօսել ընդ նմա թագաւորն Հայոց Տրդատ և ասէ. «Զինչ ունիս, և կամ զինչ եղեր ի մտի, լինե՞լ կցորդ կենաց իմոց, որպէս աշխատեցարն ընդ իս ի մանկութենէ վաստակովք, եթէ մեռանել տարպարտուց, ի տարապարտ խորհուրդս ընդունայնութեան մտացդ՝ ուր կասդ իսկ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Փութամ ես ելանել ի մարմնոյս, և առնուլ զկեանսն յաւիտենից. այլ տուր հրաման վասն իմ որպէս և կամիս, զինչ մահ և հրամայես ի վերայ իմ»:

101 Ետ պատասխանի արքայ և ասէ. «Ոչ տամ զայդ պարզև՝ եթէ լիցի քեզ վախճան մահու երազ երազ և հանգչել ի տանջանաց, զոր կոչես զու կեանս յաւիտենից. այլ կտտել զքեզ յերկար, զի ոչ լիցի հնար քեզ երազ մեռանել, այլ տանջել զքեզ յերկար և պահանջել ի քէն զանարգանս զիցն և զյամառութիւնդ քո, որ ոչ

կամեցար պաշտել զնոսա»:

102 Եւ ետ հրաման բերել կոճեղս փայտից, և առնել ըստ ոլոքի խոտցաց ոտից նորա. և զնել և պնդել ուժգին առատկօք, մինչև իջանէր արիւնն ընդ ծայրս ոտից մատանց նորա. և ասէ. «Գիտիցես կամ զգայցես ինչ արդեօք զցաւսդ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Տուաւ ինձ զօրութիւն, քանզի լնդրեցի ես յԱրարչէն արարածոց, որ է ճարտարապետ և Արարիչ ամենայնի՝ որ երևի և որ ոչն երևի»: Եւ հրամայեաց, և լուծին զնա յայնմանէ:

103 Եւ ետ հրաման բերել բեռոս երկաթիս և վարել ընդ ներքանս ոտից նորա. և առեալ զձեռանէ նորա աստի և անտի՝ ընթացուցանէին զնա յայս կոյս և յայն կոյս. և արիւնն հոսէր իջանէք յոտից անտի, և ոռոգանէր զերկիրն սաստիկ յոյժ: Եւ դարձեալ ասէ ցնա. «Ա՛յդ են աներևոյթ արարածք Աստուծոյն քո, զոր զուն տեսանես»:

104 Նա ասէ. «Բարիոք ասացեր, եթէ այս իցեն աներևոյթ արարածք Աստուծոյն իմոյ. վասն զի «Սերմանի տկարութեամբ՝ և յառնէ զօրութեամբ. սերմանի անարգութեամբ՝ և յառնէ փառօք»: Զի «Լալով լան՝ որք տանիցին զսերմանիս իւրեանց», այսինքն են վիշտ և շարշարանք, որ հասանեն մեզ որ վասն աստուածպաշտութեանն են. այլ յորժամ որայն ի հունձս

եկեալ մատուցէ զատուութեանն բերրի զպլուտուղ սերմանողացն՝ ընդ նմին և գցնծութիւն բերկրութեան ուրախութեանց ամենայնի բերէ»:

105 Ասէ թագաւորն. «Բախեցէք զաման լալոյ արտասուացն. թող եկեսցէ զմա ուրախութիւն»: Եւ հանին նմա կուտիս ի գլուխն, հարկանելով զնա անհնարին: Սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Ա՞յդ է ուրախութիւնն»: Եւ նա ասէ. «Այո՛ այս է. զի թէ ոչ քրտնեսցի մշակն ի տապ խորշակի ջերմոյն արեգակնակէզ լինելով՝ ոչ ըմբռնէ զարդիւնս շայեկանս ուրախութեան պտղոցն ձմերայնւոյն հանգստեան»: Ետ պատասխանի արքայ և ասէ. «Իու աստէն իսկ աշխատեաց ի մշակութիւն տանջանացդ, յորում կասդ»:

106 Եւ ետ հրաման բերել աղ և բորակ և բարկ քացախ, և ընկենուլ զնա յորսայս, և զնել զգլուխ նորա ի հիւսանց մամուլս և զնել փող եղեգան ի քիթս նորա, և արկանել զայն ընդ քիթս նորա:

107 Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և բերին պարկս օգնելիս մեծամեծս և լցին զայն մոխրով հնոցի. և արարին թուլագոյն, զի մի կարի լի իցէ, վասն տուրևառ շնչոյն, զի հարկանելով ընդ խելսն վտանգեսցէ զնա: Եւ ագուցին զայն ի գլուխ նորա, և կապեցին զբերան պարկին ի փողս նորա. և կաց նովաւ աւուրս վեց: Եւ յետ

այսորիկ ետ հրաման, և անին առաջի թագաւորին, և ի բաց հանին զպարկն ի գլխոյն:

108 Սկսաւ խօսել թագաւորն և ասէ. «Ուստի՞ գաս. թերևս յարքայութենէ անտի զայցես զոր ասէիր»: Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Այո՛, իսկ յարքայութենէ զոր ասէի՝ անտի գամ. վասն զի արժանի արար զիս Աստուած զայս ամենայն կրել յանձին վասն անուան իւրոյ: Արդարև իսկ կայ մնայ ինձ արքայութիւնն որ ոչ անցանէ. փոխանակ մոխրոյն՝ անթառամ ծաղիկքն, և փոխանակ քացախոյն՝ անսպառ ուրախութիւնքն»:

109 Թ. Եւ սաստկացեալ թագաւորին՝ ետ պնդել զոտս նորա ի հրապոյրս տկաց, և կախել զնա գլխիվայր. և ետ զնել ձագար ի նստոյ տեղւոջ նորա, և արկանել ջուր տկաւ յորովայն նորա: Եւ ետ հրաման, և իջուցին յայնմանէ. և սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Առնես զկամս իմ, թէ ոչ պաշտես զդիսն, որ են ամենայն երկրի կեանք և շինութիւն»:

110 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ես տեանն Աստուծոյ իմոյ երկիր պագանեմ, զի նա է արարիչ և կեանք և շինութիւն. և զմրդին հասարիչ և համագոր և համագործ, և զհոգի նորին, որ ելից իմաստութեամբ զամենայն տիեզերս: Այլ զկուռս կուեալս, կովեալս, քերեալս և արարեալս՝ ոչ կալայ երբեք առ աստուածս, և

մի՛ լիցի ալ ունել՝ մինչև իցէ շունչ իմ ի մար-
մնի իմու՛մ»։ Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ.
«Փոխանակ ՚լի իշխեաց՝ ասել կոեալս և քերեալս
դիցն՝ պահանջեցի՝ դա ընդ այդորիկ»։

111. Եւ ետ հրաման քերել զկողս նորա եր-
կաթի քերչօք, մինչև ոռոգան վայրքն ամենայն
յարենէ նորա։ Եւ սկսաւ ասել ցնս. «Արգ արաս-
ցես զկամս իմ, Գրիգորիոս, որ յայդպիսի տան-
ջանս մատնեցար»։ Ասէ ցնս. «Ինձ լիցի պահել
զուխտ անտուած պաշտութեան, զոր ուսայ ի
մանկութենէ իմմէ, որ կարողն է փրկել զիս
յամենայն նեղութենէ, և զքեզ արկանել ի տան-
ջանս՝ որ ոչ ճանաչես զնա, և դարձեալ զայլս
ևս զարհուրեցուցանել կամիս և քակել ի պաշտ-
մանէ սիրոյ՝ նորա»։ Ետ պատասխանի թագա-
ւորն և ասէ. «Ո՛ւր է Աստուած քո, որ փրկէն
զքեզ ի ձեռաց իմոց, և կամ դատի, որպէս ասա-
ցեր, զատասանօք իւրովք»։

112. Եւ ետ հրաման, և քերին տատասկ
երկաթի բազում սակառեօք, և արկին ի վերայ
գետնի թանձր. և մերկացուցին զԳրիգորիոս, և
արկին ի վերայ տատասկին մերկ. և ծակոտեալ
լինէին մարմինք նորա առ հասարակ. և քարշե-
ցին և թաղեցին զնա ի տատասկին. և շրջըջէին
զնա անդէն, մինչև առ հասարակ ծակոտեցան
մանրիկ մարմինք նորա, մինչ զի ոչ մնաց ի
նմա սեղի ողջ։

113. Եւ ի միւսում աւուրն ածին զնա ա-
ռաջի նորա։ Սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Ձար-
մացեալ զարմացեալ եմ, և կարի քաջ. զիարդ
կեաս զու կենդանի. և ոչ ինչ զրեցեր զու
զցաւոդ, և խօսիս ևս. զի արժան էր, թէ վա-
ղուց էիր զու վախճանեալ ի տանջանաց այտի»։

114. Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ.
«Ոչ է իմ ժուժկալութիւն տոկալոյդ՝ իմով զօ-
րութեամբ, այլ ուժով շնորհի Տեառն իմոյ, և
իմոյ յօժարութեան կամացս, որ խնդրեցի ի
նմանէ, զի և զու զփորձ առցես զճառայիս Աս-
տուծոյ. զի զիտասցես, թէ ոչ ոք կարէ մեկնել
զյուսացեալս ի նա ի սիրոյ նորա։ Զի նա տայ
ոյժ և զօրութիւն համբերութեան՝ համբերել նե-
ղութեանց և փորձութեանց. զի ամաշեսցեն անօ-
րէնք յունայնութեան իւրեանց և յամբարշտու-
թեան և յապտամբութեան իւրեանց, որ իբրև
զքեզդ իցեն, և կայցեն ամօթով յաւուրն այցե-
լութեան և յանդիմանութեան»։

115. Եւ ետ հրաման արկանել կապիճս
երկաթիս ի ծունկս նորա, և վարել ուռունս
ստուարս, և բառնալ ի կախաղան՝ մինչև յօշես-
ցին ծունկք նորա անդէն։ Եւ կաց կախեալ այն-
պէս զերիս աւուրս։

116. Եւ յաւուրն չորրորդի հրաման ետ
թագաւորն, և իջուցին զնա ի կախաղանէն, և
ածին կացուցին զնա առաջի նորա։ Խօսել սկսաւ

թագաւորն և ասէ. «Տես դու, Գրիգորիոս, զի ոչ փրկեաց զքեզ անտախ յոյսն քո, յոր յուսայիր դու, չեհան զքեզ ի ձեռաց իմոց»:

117 Եւ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Տես դու, զի սնտախ եմ յոյսքն քո, և ոչ կարացին հաւանեցուցանել և սչ երկեցուցանել զիս. զի զոր դուն պաշտես՝ սնտախ է, և ամենայն գործ մոլորութեան քոյ: Այլ տես դու, զի ոչ ի տանջանաց քոց երկեայ ինչ ես, և ոչ դոստոս ա՛նի քոյ համարեցայ ինչ, այլ զօրութեամբ Տեառն իմոյ մարտեալ ընդ թշնամուտն՝ որ ի ծածուկն քեւ պատերազմի ընդ ճշմարտութեան, և մասնեցի զմարմինս իմ ի կրղումն տանջանաց. զի եթէ վաղ եթէ անագան՝ սակայն քակտի հնացեալ մարմինն. զի եկեսցէ ճարտարապետն, գտեալ զորդիս մարդկան՝ միւսանգամ զնոյն հնացեալն անդրէն նորոգեսցէ: Զի զորոց զոգիսն գտանէ ի պարկեշտութեան, ի դգաստութեան, ի սրբութեան, ի քաղցրութեան, ի հեղութեան, յաստուածպաշտութեան կեցեալ՝ նորոգէ, զարդարէ, կեցուցանէ զնոյն ոգիս նովին մարմնով: Իսկ զորս գտանէ յանօրէնութեան և յամբարշտութեան, յաստուածատեցութեան, ի կռապաշտութեան կեցեալ՝ թէպէտ և բուսանել բուսանին մարմինք նոցա առ ժամանակ մի՛ այլ զնոսին նովին ոգւով և նովին մարմնով արկանէ ի գեհնն, յանշէջ հուրն, յաւիտենից տանջանս, մանաւանդ զայնոսիկ, որ իբրև զքեզդ եմ ի կուս

պաշտութեան»:

118 Իսկ իբրև լուաւ զայն թագաւորն՝ բարկացաւ ընդ բանսն և ասէ. «Ինձ ոչ է փոյթ զայնմանէ, թէ նորոգեսցէ՞ զքեզ Աստուածն քո թէ ոչ. ինձ ոչ է պէտ զայնմանէ: Այլ զի ասացեր, եթէ զքեզ յանշէջ հուրն արկանէ՝ ես զքեզ աստէն իսկ այրեցից շիջանուա հրով. տեսցուք, քո Աստուածն զի՞ արասցէ»:

119 Եւ ետ հրաման երկաթի պուտամբք հալել կապար, և մինչդեռ ջերմ էր՝ իբրև զջուր հոսել արկանել զմարմնով նորա: Եւ այրեցին զմարմինս նորա առ հասարակ, և ոչ մեռաւ. այլ կայր մեծաւ ուժով, և զինչ հարցանէին՝ վաղվողակի տայր պատասխանի:

120 Եւ զարմացեալ թագաւորն ընդ ժուժկալութիւն համբերութեանն կարի անհնարին և ընդ տոկալ նորա՝ և ասէ, թէ «Զիմրդ կայր քեզ շունչդ յայդչափ ժամանակաց, և ի չարաչար տանջանացդ, որով զքեզն կտտեցի»: Եւ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ո՛չ վաղ իսկ ասացի քեզ, եթէ զի առցես դու զփորձ համբերութեան ծառայիս Աստուծոյ. զի տայ զօրութիւն յամօթ առնել զայնոսիկ, որ առանց նորա իցեն և մարանչիցին ընդդէմ նորա իբրև զքեզդ: Զի այսպէս ասէ. «Ոչ թողից զձեզ, և ոչ ընդ վայր հարից»: Արդ՝ այս է պահպանութիւն նորա առ արարածս իւր և առ սիրելիս իւր,

զի պահեսցէ զնոսա ի հաւատոս իւրեանց որ ի նա, մինչև հատուցէ նոցա ի գալստեան իւրում»:

121 **ԺԱ.** Եւ մինչդեռ խորհէր Տրդատիոս խօսել և այլ ողորձով ընդ նմա, և յղել պատգամ և խոստանալ կեանս և պատիւս, որում ոչ ինչ էր լսելոց, — «Եթէ այնմ ևս ոչ լսիցէ՛ ասէ, և այլ ևս յաւելից, և ի տուկ կտտեցից».— յառաջ մատուցեալ ոմն ի նախարարացն, որում անուն էր Տաճատ, փեսայ Արտաւանայ սպարապետի արքայի՝ սկսաւ խօսել և տալ տեղեկութիւն և ասել այսպէս վասն նորա, թէ «Վասն զի չէ պարտ կենաց՝ վասն այնորիկ ոչ կամի կեալ և զլոյս տեսանել: Զի այսքան ժամանակք են, որ առ մեզ բնակեալ է, և ոչ գիտէաք զսա. այլ դա է որդի Անակայ մահապարտի, որ սպան զհայր քո Պոսրով, և արար խաւար Հայոց աշխարհիս և ի կորուստ մատնեաց զայս աշխարհ և ի գերութիւն. արդ՝ չէ պարտ կեալ դմա, զի որդի վրիժապարտի է դա»:

122 Եւ յետ այսչափ հարցից և տանջանաց, գանից և բանտից, գելարանաց և կախաղանաց, դառն նեղութեանց և ամենայն կտտանաց, որով կտտեցին զնա, բազում համբերութեամբ յանձն իւր տարեալ վասն անուան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. այդ՝ իբրև այնմ ևս հասանէր թագաւորն ի վերայ իրացն, եթէ արդարև որդի

Անակայ Պարթևի է, որ սպան զՊոսրով հայր նորա՝ հրաման տայր կապեալ ոսիւք և կապեալ ձեռօք և կապեալ պարանոցաւ խաղացուցանել զնա յԱյրարատ գաւառ, և տալ զնա ի զղեակ բերդին Արտաշատ քաղաքի, և իջուցանել ի վիրապն ներքին, որ անհնարին էր խորութեամբ, մինչև անդէն մեռցի: Եւ եղև նա յայնմ վիրապի ամս երեքտասան: Եւ ինքն իսկ թագաւորն խաղայր զնայր ի ձմերոց յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, ի Հայոց աշխարհ յարեկս:

123 Իսկ թագաւորն Տրդատ զամենայն ժամանակս իւրոյ թագաւորութեանն աւերէր քանդէր գերկիրն Պարսից թագաւորութեանն և զաշխարհն Ասորեստանի, աւերէր և հարկանէր ի հարուածս անհնարինս: Վասն այսորիկ պատշաճեցան բանքս այս ի բանս կարգի առակաց, թէ «Իբրև զսէզն Տրդատ, որ սիգալովն աւերեաց զթումբս գետոց, և ցամաքեցոյց իսկ ի սիգալն իւրում զյորձանս ծովուց»: Վասն զի սէզ իսկ էր առ հանդերձս և այլ ուժով պնդութեան, հարստութեամբ, բուռն ոսկերօք և յազթ մարմնով, քաջ և պատերազմող անհնարին, բարձր և լայն հասակաւ. որ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց պատերազմեալ և առնէր մարտիցն յազթութիւն: Մեծ անուն պարձանաց քաջութեան անձին ստանայր, և զհոյակապ շքեղութիւն

յաղթութեան ընդ ամենայն աշխարհ կացուցանէր. հարկանէր ի հարուածս զթշնամիսն, և խընդրէր զբէնս վրիժուց իւրոց հայրենեացն. առնոյր աւար բազում ի կողմանցն Ասորւոց, և թափէր կապուտ սաստիկ անհնարին ի նոցանէն: Արկանէր ի սուր զգօրս Պարսից, և թափէր կողոպուտ անհնարին. լինէր առաջնորդ առն և ձիոյ զօրացն Յունաց, և մասնէր նոցա զբանակս նոցա. հանէր զգօրս Հոնաց սաստիկ յոյժ, և գերէր զկողմանս Պարսից:

124 Եւ զայն ամս երեքտասան, որ եղև Գրիգորիոս ի բերդին բանդին և ի խոր վիրապին, կին ոմն այրի, որ էր ի բերդին յայնմիկ, հրաման առեալ յարհաւրաց՝ զի աւուրն նկանակ մի արարեալ պատրաստական ընկենուլ ի ներքս ի խոր վիրապն. և այնու կերակրեալ լինէր նա ի հրամանէն Աստուծոյ զայն ամս որ եղև նա անդ: Իսկ յայն վիրապ, ուր ընկեցին զնա՝ պահեալ լինէր նա կենդանի շնորհիւ Տեառն իւրոյ: Իսկ այլ մարդիկ, որ միանգամ իջուցեալ էր անդր՝ ամենեքեան մեռեալ էին վասն դժնդակ չարաշունչ դառնութեան տեղւոյն, վասն կարակում տղմին, օձախառն բնակութեան և խորութեանն: Վասն չարագործաց իսկ էր շինեալ զայն տեղի և ի սպանումն մահապարտացն ամենայն Հայոց:

125 ԺԲ. Եւ յետ այսորիկ հրաման ետ Տրք-

դատ արքայ՝ հրովարտակ տոնել ընդ ամենայն աշխարհս իշխանութեան իւրոյ, հրաման հանեալ օրինակ զայս.

126 «Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց, առ մեծամեծս և առ իշխանս և առ նախարարս և առ գործակալս և առ այլ մարդիկդ, որ ընդ իմով իշխանութեամբ էք, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս, յազարակս, առ ազատս և առ շինականս, միանգամայն իսկ առ ամենեսեան, ողջոյն:

127 «Ողջոյն հասեալ և շինութիւն գիցն օգնականութեամբ, լիութիւն պարարտութեան յարոյն Արամազդայ, ինսամակալութիւն յԱնահիտ տիկնոջէ, և քաջութիւն հասցէ ձեզ ի քաջէն Վահագնէ ամենայն Հայոց աշխարհիս. իմաստութիւն Յունաց հասցէ դաստակերտիդ կայսերաց, և ի մեր զիւցախառն Պարթևաց հասցէ այցելութիւն, ի փառաց թագաւորաց և ի քաջ նախնեաց:

128 «Ամենայն որ գիտասցէ ի մերոց հրամանացս որ առ ձեզ, զի վասն ձեր շինութեան եմք հոգացեալք. զի յորժամ էաք մեք ի Յունաց աշխարհին՝ անդ տեսանէաք զհոգաբարձութիւն թագաւորացն, ի հոգալ ընդ շինութիւն իւրեանց աշխարհին, ի պատուել զբազինս դիցն աստուածոց շինուածովք և սպանդիւք զօհիցն, և երևելի պատարագացն ընծայիւք, և գունակ գունակ նուիրօքն և ի պտղոցն՝ յամենայնէ զա-

մենայն նոցա մատուցանելով, և ջերմեռանդն եռալ ղեռալ պաշտամանն, շքեղացուցանելով և զարգուքն զարգարելով և զերևելի զհոյակապ գանեղծ զիսն մեծարելով: Եւ զայն ևս տեսանէաք ի նոցանէ՝ ի նոցունց զից անտի՝ զխաղաղասէր շինութիւն մարդաշատութեան, հոծ բազմամբոխ լիութեամբ պարարտութեամբ՝ նոցա զայն փոխադարձ փոխարինացն շինութիւն շնորհեալ, ամենալրիւք բարութեամբ մեծացեալք խաղաղացեալք ի բարիսն վայելէին:

129 «Վասն որոյ պատուէր տուեալ, անարեկ աղարեալ թագաւորաց աշխարհին՝ զմարդիկն զարնուրեցուցանէին վասն պաշտաման զիցն յոլովելոյ: մի գուցէ թէ խառնաղանջ բազմամբոխ խաժամուժ մարդիկ առ տգիտութեան ինչ արհամարհիցեն. կամ եթէ ոք յանկարծ առ փոխելութեան իշխեսցէ արհամարհել զպաշտօն զիցն՝ հրաման ևլեալ զօրացեալ ի թագաւորաց, զի խլեսցեն բրեսցեն իշխանքն որ իցեն յիրաքանչիւր գործակալութեան, զի շինութիւն աշխարհի ի զիցն բազմասցի: Զի գուցէ թէ յանկարծ ոք զգիսն անգոսնեսցէ՝ փասս մեծ ի ցասմանէ զիցն յուզեսցի. այնպիսիքն զանձինս կորուսանեն, և աշխարհի մեծ ոճիրս փասուց ի նոցանէն ընդոստուցանեն. վասն այսորիկ իսկ և ետուն զհրամանս սաստից այնպիսեացն՝ պատուհաս մահու՝ թագաւորքն Յունաց յիւրեանց աշխարհին:

130 «Արդ՝ և մեք հրաման շինութեան կամեցեալ ձեզ, հագացեալ զի և ձեզ ամենալրիւքն ամենաբարիքն ի զիցն բազմասցին. զի ի ձէնջ՝ պաշտօն նոցա և փառաւորութիւն, և ի նոցանէ՝ շինութիւն, լիութիւն և խաղաղութիւն. զի որպէս ամենայն տանուտէր ընդ տան իւրոյ և ընդ ընտանեաց հոգայ՝ սոյնպէս և մեք հոգամք ընդ մեր Հայոց աշխարհիս շինութեան:

131 «Արդ՝ ամենայն նախարարք մեծամեծք և ազատք և գործակալք և սիրելիք մեր թագաւորաց, և շինականք, բնակք և ձեռատունկք և ձեռասունք մեր Արշակունեաց, զոր յանձանձեալսդ և սնուցեալսդ է, անխայեալսդ և յառաջեալսդ, վասն մեր օգտի հասարակաց հոգացեալ, զի զգիսն պատուեսջիք: Արդ՝ եթէ յանկարծ ոք թէ գտցի, որ զգիսն անպատուեսցէ, և գտցեն զայնպիսին՝ կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք և կապեալ պարանոցաւ ի դուռն արքունի ածցեն. և տուն և կեանք և արարք և ստացուածք և գանձք՝ այն ամենայն այնոցիկ լիցի, որ զայնպիսիսն ի մէջ ածցեն: Ողջ լերուք ի զիցն օգնականութենէ դուք ամենեքին և ի մեր թագաւորաց՝ որ ընդ այս հրաման կամիք, և ի շինութեան բնակեսջիք ամենեքեան, զի մեք զլիսովին իսկ ողջ եմք»:

132 Իսկ զամենայն ամս ժամանակաց իւրոց թագաւորն Տրդատ գոռացեալ ընդ Պարսից

տէրութեանն՝ խնդրէր զքէնս վրիժուց մարտիք պատերազմաց: Իսկ ի ընուլ ամացն, որ եղև Գրիգորիոս ի վիրապին, իբրև ամս երեքտասան, և էր մարտ սաստիկ խստութեան Տրդատայ ընդ Պարսից թագաւորին՝ դամենայն աւուրս կենաց իւրոց:

133 Իսկ միւս ևս այլ հրովարտակ հրամայեաց գրել ընդ աշխարհս և ընդ գաւառս իշխանութեանն իւրոյ՝ օրինակաւս այսուիկ:

134 «Տրդատիոս Հայոց մեծաց արքայ. առ աշխարհս և առ գաւառս, առ նախարարս և առ զօրս և առ շինականս և առ ամենեսին ողջոյն. ողջ լիջիք, և մեք մեզէն իսկ ողջ եմք:

135 «Իուք ինքնին զիտէք, զիւրդ ի բնէ ի նախնեացն իսկ յաղթութիւն խաղաղութեան բազում էր շնորհեալ մեզ զիցն օգնականութեամբ, և կամ թէ սրպէս դամենայն ազգս նուաճեալ էր, և ի հնազանդութեան ունէաք: Իսկ յորժամ զգիսն ոչ մարթացաք հաճել պաշտամամբն, զկամս նոցա քաղցրացուցանել ընդ մեզ՝ հանին մերժեցին ի դասմանն իւրեանց զմեզ ի մեծ տէրութենէն: Մանաւանդ վասն աղանդին քրիստոնէից պատուիրեալ ձեզ, զի հազար և բիւր զէպ է եթէ գացի ոք, զի նորա անհնարին լինին խափան զիցն պաշտամանն, գայնալիսին թէ գացեն և վաղվաղակի ի մէջ անցեն՝ յարքունուստ պարզեք և պատիւք նոցա լիցին շնոր-

հեալ որ զնոսայն յայտնեացեն: Ապա թէ ոք շայտնեացէ գայնալիսին, կամ թագուացէ, և գացի՝ այսպիսին ընդ մահապարտս համարեալ լիցի, և ի հրապարակ արքունի եկեալ մեռցի, և տուն նորա յարքունիս երթիցէ:

136 «Արդ՝ զոր օրինակ ևս ոչ խնայեցի յիմ վաստակաւոր Գրիգորիոս, յիմ սիրելին, որ վասն զորին իսկ իրաց շարաշար և սաստիկ տանջանօք տանջեցի, և յետ այնորիկ ետու զնա ընկենուլ ի խոր վիրապն յանհնարին, զի անդէն իսկ միանգամայն օձից լիցի կերակուր. զի և ոչ զմեծ վաստակն նորա համարեցայ ինչ՝ առ սիրով և առ ահիւ զիցն, զի և ձեզ ան լիցի այս և երկիւղ ի մահուանէն. այլ զի կեցջիք ընդ հովանեաւ զիցն և ի մէջ բարիս մարթասջիք գտանել: Ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք»:

137 **ԺԳ.** Եւ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ խնդրեաց իւր կին կայսրն Գիոկղետիանոս. և այնուհետև ընդ ամենայն կողմանս տէրութեան իւրոյ արձակեալք շրջէին պատկերագործք նմանահանք ճշգրտագործք. զեղատախտակ պայծառակշիռ հասակաշափ զգեղ երեսացն և զմրազարդ յօնիցն ի տախտակսն համանմանս զեղովքն պաճուճէին, զի յայտ յանդիման ցուցեն առաջի ակնահաճոյ կամաց թագաւորին:

138 Յայնմ ժամանակի եկեալ գտանէին ի քաղաքին Հոռոմայեցւոց արգելաւանս մի կուսա-

նաց՝ միանձնական լեռնական, ընդակերտ, զգաստացեալս, պարկեշտականս, սրբամատոյց կանայս քրիստոսական հաւատոց, որ զցայգ և զցերեկ և յամենայն ժամանակի փառաւորութեամբ և օրհնութեամբ զկատարեալ աղօթան իւրեանց առ Աստուած առաքել ի բարձունս արժանի լինէին: Որոյ անուն էր գլխաւորին Գայիանէ, և սան նորին՝ ի դատերաց ուրումն յաստուածապաշտ և ի թագակալ տոհմէ, զի անուն էր նորա Հռիփսիմէ:

139 Եւ իբրև եկին հատին՝ բռնութեամբ մտեալ ի սուրբ կայեանս առաքինեացն, տեսեալ զպարկեշտագեղն Հռիփսիմէ, զարմացեալ սխրացեալ ընդ սքանչելատեսիկն տեսիլ՝ ի նկարապաճոյճ ի տախտակսն յօրինէին, և առ թագաւորն հասուցանէին:

140 Եւ իբրև ետես թագաւորն զգեղապանձ վայելչութիւն պատկերակերպ նկարագրին Հռիփսիմեայ, մոլեղնական ցանկութեամբ տուփողաց զեղիսեալ, զի անկարգ ցանկութիւն յիմարութեանն մոլութեան ստիպէր, ժամ տուեալ ուրախութեան հարսանեաց՝ ճեպով տաղնապաւ փութայր զուրախութիւնս հարսանեացն կատարել: Յայնմ ժամանակի տաղնապափոյթ սպիտով զեսպանս արձակեալ, պատուիրակս հանեալ ընդ աշխարհս ամենայն, զի ամենեքեան օժտարեր ընծայատար լիցին մեծի հարսանեացն, և բա-

զում ուրախութեամբ գալ կատարել առ հասարակ ամենեցուն զօրէնս արքայական փեսային՝ ըստ օրինացն թագաւորաց:

141 Իսկ իբրև տեսին առաքինիքն զգաղտաճիգ նետս թշնամւոյն, որ ի ծածուկն սովոր էր ձգել ի սուրբսն քրիստոսասէրսն, աման չարի գտեալ զթագաւորն. որպէս ի դրախտի անդ զօճն անդրուվար արարեալ, առ ի պատուիրանն մոռանալոյ, մտեալ յանդգամ յունկն կնոջն առաջնոյ, սոյնպէս և աստ զթագաւորն անօրէն իբրև զվանանակ երեսաց գտեալ՝ նովաւ մարտուցեալ ընդ մաստուածաշէն եկեղեցիս:

142 Իսկ զթագաւորն հպարտացուցեալ ամբարհաւածեցուցանէր որոգայթագիր թշնամին՝ ի գրգռել յարուցանել հալածանս ի վերայ եկեղեցեաց Աստուծոյ, խելացնորեցուցեալ զնա առ ի տալ պագանել երկիր ուրուականաց մեռելոտոց, ոսկեղէն և արծաթեղէն, փայտեղէն և քարեղէն պղնձագործ պատկերաց դիցն սնոտեաց, և պղծութեանն պաշտաման: Ուս եղեալ համբառնայր հարկանել ընդ վիմին հաստատնոյ, ընդ հաւատոցն եկեղեցւոյ. վիմին ինչ ոչ ստնանել կարացեալ՝ ինքն առ վիմին խորտակեցաւ: Սակայն յամբարհաւածութիւն մոլեղնութեանն վրաստահացեալ՝ բազում և անչափ էր այն, որ ի նմանէ անցանէր ընդ եկեղեցիս Աստուծոյ:

143 Իսկ երանելին պարկեշտասէրն Գա-

յիանէ, սրբասնելո՞վն Հոբիփսիմեաւ հանդերձ և այլ ընկերօքն իւրեանց, յիշեալ զուխտն սրբութեան, զօրինաւոր կրօնիցն զգաստութեան սրբութիւնն յսր մտեալ էին՝ ողբային յանձինս իւրեանց վասն նկարացոյց հրամանին, առ ի նկատել զպատկերս նոցա պիղծ և անօրէն թագաւորին. ճգնութեամբ մատուցեալ յաղօթս՝ ինդրել ի բազումօղորմ Տեառնէն օգնականութիւն՝ փրկել զնոսա ի փորձութենէն, որ հասեալ էր ի վերայ նոցա: Եւ յաղաչելն իւրեանց այսպէս ասէին.

144 «Տէր տերանց, Աստուած աստուծոց, Աստուած յաւիտենական, Աստուած երկնից, Աստուած անձառ լուսոյ, որ հաստատեցեր զամենայն բանիւ քով. որ արարեր զերկինս և զերկիր և զամենայն զարդ նոցա. որ ստեղծեր զմարդն հող յերկրէ և իմաստուն կացուցեր և բազմացուցեր զնա ի վերայ երկրի, և օգնական եղեր նոցա ի դարս իւրաքանչիւր՝ որ յուսացան ի քեզ:

145 «Արդ՝ օգնեա և մեզ, Տէր, ի պատերազմիս որ նեղէս զմեզ, զի յաղթեսցուք որդեայթից նենգութեանց սատանայի, և անուն քո, Տէր, փառաւոր լիցի, և եղջիւր եկեղեցւոյ քոյ բարձրացեալ լիցի. զի և մեք արժանի լիցուք հասանել յօթեվանս արքայութեան պատուիրանապահաց քոց: Եւ մի լիցի պակասութիւն ձի-

թոյ ի լապտերաց մերոց. և մի շիջցին ճրագունք հաւատոց ուխտի սրբութեան մերոյ. և մի հասցէ տխրական մթացուցիչն զիշերոյ կորստեան ի վերայ լուսաւոր ճանապարհաց մերոց. և մի գայթակղեսցին ոտք մեր ի լուսադնաց շաւղաց քոց. և մի կուրացցին բիրք տեսանելեաց մերոց ի զուարթարար ճառագայթից ճշմարտութեան քոյ. և մի յափշտակեսցէ թոշունն մահացան զսերմանինսն բուսոյն կենաց, զոր սերմանեաց ի մեզ միածին Որդիդ քո, տէր մեր Յիսուս Քրիստոս. և մի տարցի զգգաստութիւն սուրբ հօտի քոյ զազանն ապստամբ. և մի յաղթահարեսցէ զգառինս հօտի քոյ գայլն ապականիչ. և մի վարատեսցէ թշնամին ուխտի մերոյ զոշխարս առաքելական եկեղեցւոյ քոյ սրբոյ:

146 «Տէր Աստուած մեր, որ առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո, որ եկն և ելից զամենայն տիեզերս հոգւով իմաստութեամբ քով, զի զամենեսեան յիսրայէլ անուն աստուածատեսս գրեսցէ: Եւ մեք լուաք զի ասաց, «Թէպէտ և հալածեսցեն զձեզ քաղաքէ ի քաղաք՝ ոչ կարաջիք սղաունել զքաղաքս Իսրայէլի, մինչև ի դարձ զայստեան իմոյ այսրէն»:

147 «Արդ խնայեա, Տէր, յանձինս մեր, որ ապաւինեցաք յանուն քո սուրբ, զի մի խառնակեսցուք ընդ անարգութիւն պղծութեան հեթանոսաց. և մի տար զգգաստութիւն սրբութեան մե-

բայ բողոքող անօրէն շանազգեաց լիտութեան նոցա, և մի զկուսութեան մարդարիս հաւատաց մերոց՝ ի շաւիղս խոզագնաց ամբարշտութեան նոցա և և մի շարժեցէ ուղիսանյազ ջուրց բաղմութեանց մոլորահողմս խարէութեան զբանդեղն սաստիկութեան գնիմունս սուրբ եկեղեցւոյ քոյ) որ բազմապատիկ վիմօքն արդարովք շինեցաւ ի վերայ վիմին հաստատնոյ, որոյ զլուխ անկեանն կատարման եղև Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի ձեռն մարմնանալոյն, մահուամբ խաչին, հեղմամբ արեանն, յարութեամբն և յերկինս վերանալոյն, նստելովն յաջմէ աստուածութեան քոյ, ուր էրն յառաջ:

148 «Արդ նայեաց, Տէր, յերկնից ի սրբութենէ քումմէ, զի մի լիցուք մեք իբրև զայն տունն, որ ի վերայ աւազոյն շինեալ էր; զոր գրգռեցին խոտիութիւնք նեղութեանց պէսպէս փորձութեանց. այլ հաստատեալ գմեղ ճշմարտութեամբ Աւետարանին խաղաղութեան, և առաջնորդեալ մեզ ըստ կամաց քոց, և արժանիս արազմեղ զիշերոյն լուսոյ հարսանեաց. յորում զգիշերն իբրև զալի լուսաւոր առնիցնս ի ծագել ճառագայթից յերեսաց փառաց քոց, և ապրեցն զմեզ ի ներքոյ թեոց քոց, և մեք հասցուք ի նաւանանգիստ կամաց քոց: Եւ սուր մեզ, զի արբոյք զբաժակ նաւատակութեան, զի առցուք զփոխարէն գրեալն յաւուր արդար դատաստանին

ի յայտնութեան փառաց քոց»:

149 Եւ յեա այսօրիկ սուրբն Փայիանէ սանականաւն Հնիփսիմեաւ և պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ՝ դէմ եղեալ տարադէմ գնացեալ փախստեայ լինէին, զի գանձինս իւրեանց սրբութեամբ պահեսցեն յայսմիկ հողաթաւալ, մեղսաթաթաւ, մեղանչական, անօրէն ի դիւական խառնից մարդկան. զի առաւելութեան յուսոյն կենդանութեան և լուսոյն յարութեան արժանի լինիցին հասանել, ընդ առաքելական սանմանօքն ասլրեալ յանվախճան ի հանդերձեալ դատաստանաց անտի, և յաջակողմն գահուն մտեալ խոստացելոց բարեացն հասանել, անթառամ պսակօքն զարդարեալ ընդ հնգեկան կամարարսն կուսանաց, զործովքն բարութեան լուսաւորեալք ի հանգիստ նորոգական վայելչութեան զբախտին, ընդ աստուածական փեսային ի բազմաժողովս արդարոցն, ի բազմականս Աբրահամու անպական ուրախութեանցն լինել ժառանգորդ: Որպէս և Տէրն Սւետարանի անդ սասաց, եթէ «Որ թողցէ զքնակութիւն իւր վասն անուան իմոյ՝ ի միւսանգամ գալտեան իմում զկեանս յախտեանականս ժառանգեցուցից նմա»: Իբրև ոչ ի ժամանակեան մահուանէս փախուցեալք, այլ յանհնարին մոլեկան անօրէն ցանկութեանցն ճողոպրեալք: Իբրև ոչ զի զմարմինս իւրեանց ի տանջանաց երկրակոխաց ի զրպարտութենէս ապրե-

ցանկն, և գլխովին իսկ զպատկերս զիցն գաստուածոց անարգել ուսուցանեն:

154 «Նա և գլուսաւարացո՞ր զօրութիւն, դարեգական և գլուսնի աստեղօքո՞ղ հանդերձ՝ առ ոչինչ համարին, նա և արարած առնեն այնք խաչելոյ: Եւ գլխովին զպատկերս զիցն աստուածոցն անարգել ուսուցանեն. և զաշխարհս ամենայն փոխեցին ի պաշտամանէ զիցն. մինչև զի և զկանայս անգամ յարանց և զարս ի կանանց կենդանւոյն մեկնեալս հեռացուցանեն: Թէպէտ և ազգի ազգի պատուհաս տանջանաց ի վերայ եղաք՝ առաւել ևս տոչորեալ յորդագոյնս տարածեցաւ ազանդ նոցա: Թէպէտ և բիւրապատիկ ինչ արհաւիրս սաստից արկաք ի վերայ նոցա՝ ի հեղուֆն արեան նոցա առաւել ևս բղխեաց յորդեաց ազանդ նոցա:

155 «Դէպ եղև տեսանել ինձ յազանդոյ ուսման նոցա օրիսրդ մի կոյս և գեղեցիկ, և կամեցայ առնուլ զնա ինձ կնութեան. սակայն և զայն իշխեցին խորամանգել յինէն: Եւ ոչ իբրև ի թագաւոր ցանկութեամբ փափաքեցին յիս. և ոչ ի սաստից սպառնալեաց իմոց երկեան ինչ նոքա. այլ առաւել ևս վասն ազանդոյն իւրեանց՝ ազտեղի և պիղծ և զարշ համարեցան զիս, և սնուցիչ նորին դայեկաւն ի կողմանս ձերոյ տէրութեանդ փախուցեալս յուղարկեցին:

156 «Արդ՝ փոյթ լիցի քեզ, եղբայր մեր,

զի ուր և իցեն զկողմամբքդ զայդոքիւք՝ զհետս նոցա գտանել մարթասցես. և որ ընդ նմայն իցեն դայեկաւն հանդերձ՝ վրիժուց մահու արժանի արասցես. և զհրապուրեալն զչքնադագեղն ինձ ի սոյն այսրէն յուղարկեսցես. ապա թէ հաճոյ թուեսցի քեզ տեսիլ զեղոյ նորա՝ այդրէն առ քեզ պահեսցես, զի ոչ երբէք գաաւ նման նմա ի մէջ Յունաց աշխարհիս: Ողջ լեր զիցն պաշտամամբ ամենայն պատուով»:

157 **ԺԵ.** Եւ եղև իբրև ընթերցան զթուղթն հրամանաց հրովարտակին այնորիկ՝ հրաման տայր թագաւորն մեծաւ սաստկութեամբ պատուիրանաւ, զի զամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ քննայոյզ խուզիւ փութով խնդրեսցեն: Վաղվաղակի դեսպանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս, զի ուր և զսցեն՝ ի մէջ անցեն վաղվաղակի. և որ զսցէ զնոսա՝ մեծամեծ պարգևս հատուցանել խոստանայր:

158 Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան էին յաշխարհին սահմանացն շայոց՝ սուրբ վկայքն այնոքիկ եկեալ զօղեալ էին յարքայական կայանին, ի նմին թագաւորականին ի Վաղարշապատ քաղաքի: Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրցն այնոցիկ վաղվաղակի ի մէջ եկեալ խուզիւք իբրն յայանէին:

159 Այլ ոչ իսկ էր պարտ թագչել ճշմարտութեանն և վկայիցն առաքինութեան, և ոչ լուսոյ ճրագի ընդ գրուանաւ ծածկել, և ոչ ի ներքոյ

սառուերաց կաթեղբացն աներևոյթ լինել. այլ ի վերայ աշտանակացն ոսկւոց զարդարելոց, և ոսկւովք ճրագարանօք զիւզն պարարտութեան անուշուրթեան, զարդարութեան հաւատօցն՝ վառեալ զլոյսն համապայծառ. որպէս և ինքեանք իսկ յառաջին աղօթս իւրեանց աղաչէին. որպէս և Տէրն իսկ ասէր առ իւր սիրելիսն, թէ «Տեսցեն զգործս ձեր բարիս, և փառաւորեսցեն զՀայր ձեր որ յերկինս է»:

160 Տեսանես զի վասն գործօցն բարութեան ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ ոչ զարշի տալ զիւր ժառանգութիւն իւրոց սիրելեացն ծառայիցն: Որ ինքն բնութեամբ Որդի է՝ անվեհեր մատուցանէ զիւր պատուիրանապահանս յիւր բնութիւնն. բայց միայն թէ ոք իցէ, որ պահիցէ զբանս նորա՝ իբրև զմարգարիտ պատուական գտեալ ինդութեամբ, զնեալ և զգուշացեալ լինի նմա՝ առեալ զնշան պատուին, զպսակն թագաւորութեան և յարքայականն մատուցանի: Որպէս պատուականութիւն լուսոյս այսորիկ երևեալ առաջի հեթանոսաց Հայաստան աշխարհիս ակամայ, իսկ փառաւորութիւնն առ աստուածութիւնն հնչիւք լցին զտիեզերս:

161 Արդ՝ գտեալ լինէին նոքա ի հնձանս շինուածօցն: Քանզի իբրև եկին հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խոսովութիւն եղև ի մէջ աշխարհին Հայոց. զի

պահէին զամենայն անցս ճանապարհաց պողոտայիցն և զամենայն զաւառացն. ի կողմանս կողմանս յուզախնդիրք ելեալ քննէին: Իսկ ուրումն տեսեալ՝ պատմեաց զնոցանէ:

162 Իսկ իբրև իբքն հռչակեցան զնոցանէն՝ ապա աւուրս երկուս ասպարափակ արարեալ՝ տուեալ պահել զնոսա անդէն ուր զտինն լեզէոն հետևակ զօրուն: ապա յետ երկուց աւուրցն համբաւն հռչակեալ պարկեշտութեան զանազան գեղեցկութեանն Հոփսիմեայ ի մէջ բազմամբոխ հրապարակացն լինէր. ամենայն այր առ այր և մարդ առ մարդ զարմացումն յաճախէր:

163 Իսկ ի տես գեղոյ նորա կուտեալ յեղեալ գեղեալ խուռն կաճառացն կուտակէր. նա և նախարարք և մեծամեծք աւագանւոյն ընթացեալք ի տեսանել՝ զմիմիամբք ելանէին: Նա և աշտակոյտն, խառնաճաղանճ ամբոխիւն հանգերձ, զմիմեամբք զիզանէին ի միմեանց վերայ, առ պակշոտ յիմարութեան ցոփութեան բարոյիցն, այլանդակ մտացն զեղխութեան զիճութեանն հեթանոսաբար սովորութեանցն:

164 Իսկ երանելիքն իբրև գիտացին զանմիա և զշրուաբարոյ մարդկանն զյոռութիւն, կականաբարձ արտասուալից, զձեռս լի աղօթիւք յերկինս համբառնային, ինդրել զփրկութիւն յամենազօր յամենակալ Տեսանէն, որ յառաջին նուագին ապրեցոյց զնոսա յանօրէն պղծութեանէն չա-

րութեան զազրութեան հեթանոսացն. զի նոյն տացէ նոցա զմարտին յազթութիւն, զհաւատոցն լուսաւորութիւն. և զերեսս իւրեանց պատեալ՝ անկեալ զնէին յերկիր, յամօթոյ լիտեացն տեսողաց, որ ժողովեալն էին ի տեսանելի:

165 Եւ ապա յետ այսորիկ զարմացուցեալ զթագաւորն բազում տեսողացն, որ մտերիմքն էին որ եկեալն էին ի տեսիլ զեղոյ նորա, և պատմեալ առաջի թագաւորին: Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն, և ևս վաղազոյն, հրաման ելեալ ի թագաւորէ անտի, զի զերանելին Հռիփսիմէ տանել յարքունիս, և զսուրբն Գայիանէ անդէն պահել պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ:

166 Եւ անդէն յարքունուստ վաղվաղակի ոսկիապատ գահաւորակս սպասաւորօք հանդերձ հասուցանէին առ դուրս հնձանին, ուր էին վանք նոցա արտաքոյ քաղաքին: Նա և հանդերձս ազնիւս զեղեցիկս փափուկս պայծառս, և զարդարանս երևելիս մատուցանէին նմա յարքունուստ, զի զարդարեցի, և շքով և պատուով մտցէ ի քաղաքն և յանդիման լիցի թագաւորին. քանզի չև էր տեսեալ զնա՝ խորհեցաւ կին առնել զնա, վասն այնորիկ որ պատմեցինն զնմանէ վասն վայելչութեան զեղոյ նորա:

167 Արդ՝ իբրև ետես սուրբն Գայիանէ՝ խօսել սկսաւ առ սանն իւր և ասէ այսպէս. «Յիշեա՛, որդեակ իմ, զի թողեր լքեր զմեծապատիւ

շքեղաշուք ոսկիակուռ զաթոռն քո հայրենի, զծիրանեաց թագաւորութեանն, և ցանկացար անանց ճառագայթարձակ լուսոյ թագաւորութեանն Քրիստոսի, որ է արարիչ և կեցուցիչ և նորոգիչ, և խոստացեալ պահէ զանպատում բարինն իւրոցն յուսացելոց: Եւ դու, որդեակ, անարգեցեր զանցաւորս քոյոյ բնութեանն զծիրանիսն. արդ՝ զիմիդ արդեօք տացես դու զղզաստութիւն սրբութեանդ քոյ կերակուր շանց յայսմիկ ի բարբարոս յաշխարհի: Քաւ քեզ, որդեակ, եթէ լինիցի այդ այդպէս. այլ ընկալցի զմեզ քն հանդերձ այն՝ որ առաջնորդեաց մեզ ի մանկութենէ մերմէ մինչև յօրս յայս և ի ժամս յայս, յորում այժմիկ հասեալ կամք»:

168 Արդ՝ իբրև ետես սուրբն Հռիփսիմէ զայն ամենայն ամբոխս չարաց, և զոր լուաւն ի դայեկէն իւրմէ՝ վառեցաւ իբրև զինու Հոգւոյն զօրութեամբ Տեառն իւրոյ. զի զգեցեալ էր զհաւատս մանկութեան տիրոցն իբրև սպառազէն զրահիւք. ճշեաց մեծաձայն ուժով և տարածեաց զբազուկս իւր ի նմանութիւն խաչին, և սկսաւ ասել մեծաձայն այսպէս.

169 «Տէր Աստուած ամենակալ, որ հաստեցեր զարարածս քո ի ձեռն Որդւոյ քոյ միածնի և սիրելւոյ, և կազմեցեր յօրինուածս երևելի և աներևոյթ արարածոց ի ձեռն Հոգւոյդ սրբոյ. դու ես որ յոչնչէ զամենայն յէութիւն

յօրինեցեր, և քոյով հրամանաւ վարին ամենայն զօրութիւնք երևելիք և աներևոյթք, որ են յերկինս և յերկրի, ի ծովու և ի ցամաքի: Քանզի գու ևս, տէր, որ ետուր յողող ջուրց զանօրէն պղծալից մարդիկ ութերորդ դարուն, և փրկեցեր զսիրելին քո զՆոյ, որ պահեաց զհրաման բանի քոյ, և ապրեցուցեր խաչանման փայտին ի ջուրցն հեղեղէ: Որ յայնժամ օրինակաւ խաչին արարեր զփրկութիւն՝ և այժմ արն ճշմարտութեամբ խաչիդ քոյ, յոր ելեր և հեղեր գաբին քո ի բժշկութիւն ցաւոց մերոց:

170 «Որ պահեցեր զԱբրահամ ի մէջ ամբարիշտ ազգացն Քանանացւոց. որ յամօթոյ նախատանաց պղծութենէ մահու ապրեցուցեր գաղախին քո զՍառա. որ գթացար յԻսահակ ծառայ քո, և պահեցեր զաղախին քո զերեփիկայ յանօրէն Փղշտացւոց անտի, մի թողուր զմեզ ի ձեռաց վասն սրբոյ անուանդ քոյ. որ ուսուցեր, վարդապետեցեր և ետուր զբանս քո ի բերան մեր, զի այնու ապրել մարթասցուք յորոգայթից թշնամոյն, և ասես. «Անուն իմ ի վերայ ձեր կոչեցեալ է», և «Ի ուր տաճար էք աստուածութեան իմոյ». և ասես, եթէ «Զանուն իմ սուրբ առնիջիք ի սիրտս ձեր». և եղեր բանս ի մտի՝ խնդրել ի քէն և ասել, «Սուրբ եղիցի անուն քո» ի վերայ մեր՝ զոր խնդրեմք ի քէն. և անա ժողովեալք չարք բազումք պղծել զանուն

սուրբ քո որ ի վերայ մեր է, և զտաճար անուանդ քոյ. զի թէպէտ և մեք տկար և անարժան եմք՝ սակայն դու, տէր, պահեա՛ զանձինս մեր յանարժան խայտառակահացս:

171 «Մարդասէր և քաղցր, որ արկեր զմեզ յայս փորձութիւն, ա՛նւր մեզ յաղթել քոյով զօրութեամբդ, զի քո է յաղթութիւն, և յաղթեացէ քո անունդ՝ պահել զմեզ յուսով զգաստութեամբ. զի այսու մտցուք ի թիւ վիճակաց արդարոց քոց. զի և առցուք զվարձս վաստակոց, զոր տացես այնոցիկ, և հատուցես իւրաքանչիւր այնոցիկ, որ կացեալ իցեն յահի քում և պահեալ իցեն զհրամանս քո:

172 «Որ ապրեցուցեր զՆոյ ի ջուրցն հեղեղէ՝ ապրեցո՛ւ և զմեզ յանօրէնութեանցս հեղեղէ որ շուրջ պատեալ է զմեօք: Զի եթէ զգազանս և զանասունս ապրեցուցեր ի տապանին, ո՞րչափ ևս խնայեցես ի քո պատկերս, որ զքեզ փառաւորեմք: Իսկ եթէ ի սողունս և ի թռչունս խնայեցեր, ո՞րչափ ևս խնայեցես ի մեզ, զոր անուանեցեր տաճար կամաց քոց»:

173 **ԺԶ.** Արդ՝ իբրև այս այսպէս եղև՝ ժողով ամբոխին ի վերայ կուտէր բազմութիւն մարդկան, և էին բազում սպանաւորք արքունի, որ եկեալ էին զնմանէն՝ տանել յարքունիս, և նախարարքն և մեծամեծք աւագանւսյն, որ եկեալ էին շքաղիբք՝ պատիւ առնել նմա և երթալ ընդ

նմա յարքունիս. զի տարցին զնա կնութեան թագաւորին Տրդատայ և Հայոց աիկնութեան:

174 Իսկ նորա արտասուագոչ ողորմ ողորմ զձեռս համբարձեալ յերկինս՝ խնդրէին ի կամարար Տեաւնէն՝ ապրեցուցանել զնոսա յանօրէն յանարժան հարսանեացն պղծութենէն: Զգոչիւն բարձեալ լալով մեծաձայն ճշէին և ասէին. «Քաւ լիցի մեզ, թէ պատրեացեն զմեզ մեծութիւնք, կամ խաղաեսցեն զմեզ փափկութիւնք, կամ հրապուրեսցեն զմեզ թագաւորութիւնք, կամ նեղեսցեն զմեզ հալածանք, կամ վտանգեսցեն զմեզ տանջանք հարուածոց, թէպէտ և բիւր ազգի ազգի տանջիցէք զմեզ. կամ երկիցո՞ւք մեք արդեօք յահազին մահուանէն, զոր ածելոց էք դուք ի վերայ մեր: Քաւ լիցի մեզ, թէ փոխանակեսցուք զանցաւոր կեանս ընդ յաւիտենական կենացն որ ոչն անցանէ. քաւ լիցի մեզ, թէ ուրասցուք զէն Աստուած զամենահաստիչն, որոյ աւերութիւնն յէութենէ հաստատեալ՝ անփոփոխ են բարիքն ամենայն և ոչ անցանեն: Այլ ոչ խորութիւնք և ոչ բարձրութիւնք, ոչ վիշաք և ոչ շարշարանք, ոչ կապանք և ոչ տանջանք, ոչ հուր, ոչ ջուր և ոչ սուր, ոչ զքօսանք և ոչ պատրանք, ոչ մեծութիւնք և ոչ աղքատութիւնք, ոչ այն աշխարհ և ոչ այս աշխարհս, ոչ կեանք և ոչ մահ՝ ոչ ոք կարէ մեկնել զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի: Զի նմա նուիրեցաք զկուսութիւնս մեր, զի նմա

աւանդեցաք զարրութիւնս մեր, զի նմա մնամք և սիրոյ նորա ցանկացեալ սպասեմք, մինչև կացցուք առաջի փառաց գովութեան նորա առանց ամօթոյ և պատկառանաց»:

175 Եւ արդ՝ եղեալ որոտումն յերկնից սաստիկ անհնարին, զի ահաբեկեալ զամենայն ամբոխն, և ձայն՝ զի ասէր առ նոսա, թէ «Զօրացարուք, պինդ կացէք, քաջալերեցարուք, զի ես ընդ ձեզ եմ, և պահեցի զձեզ յամենայն ճանապարհս ձեր, և ածի զձեզ պահեալս անարատութեամբ, և հասուցի զձեզ մինչև ի տեղիս յայս, զի և աստ փառաւորեսցի անուն իմ առաջի հեթանոսաց կողմանց հիւսիսականաց: Մանաւանդ դու, Հռիփսիմէ, ըստ անուանդ քում արդարև ընկեցեալ եղեր Գայիանեաւդ և քոյովք սիրելեօրդ ի մահուանէ ի կեանս. և մի երկնչիք, այլ եկեսջիք ի տեղի յայն՝ զոր ես և հայր իմ պատրաստեցաք ձեզ, զանքնին ուրախութեան տեղին, ձեզ և որ միանգամ իբրև զձեզդ իցեն»:

176 Եւ այնպէս յերկար որոտացեալ, մինչև թմբբեալ լինէին մարդիկն յահէ անտի. և բազմաց ընդոստուցեալ, անգուշեալ բազում երիվարք հեծելոց յահէ անտի՝ զբազումս ընկեցեալ և զբազումս առաթուր հարեալ սատակէին: Եւ մարդկանն իսկ ընդ միմեանս ամբոխեալ՝ ընդ կուտակելն բազումք զբազումս կոխեալ սատակէին. և բազմաց լինէր կուտորած, և ձայն աղա-

դակի և վայոյ, և անհնարին շարիք և արհաւիրք ի վերայ մարդկանն հասանէին. և բազումք մեռան, և բազմաց արիւնն հեղեալ գերկիրն ոտոզանէր: Արդ՝ իբրև այս շփոթ ամբօխի եղև ի նոցանէն ի մէջ կուտակելոցն մարդկան բազմութեան՝ ոմանք ի մեծամեծ սպասաւորացն արքունի անդէն ընթացան պատմել թագաւորին զամենայն բանս նոցա. քանզի զիպեցան անդ նշանագիրք, որ գրեցին զամենայն բանս, և ընթերցան առաջի թագաւորին:

177 Եւ ասէ թագաւորն. «Փոխանակ զի ոչ կամեցաւ զալ պատուով շքեղութեամբ կամօք՝ բռնաբար անցեն մինչև յապարանսս և մուծցեն զնա ի սենեակն արքունի»:

178 Արդ՝ առեալ զսուրբն Հովսիսիմէ սպասաւորացն բռնաբար, մերթ վերամբարձ, մերթ ի քարշ. և նա աղաղակէր և ասէր. «Տէր Յիսուս Քրիստոս, օգնես ինձ». և ամենայն ամբոխն զկնի նորա փողեալ՝ թնդէր երկիրն ի բազմութենէ անտի: Արդ՝ անին մուծին զնա մինչև յապարանս թագաւորին, ի սենեակն արքունի: Իսկ իբրև արգելին զնա ի սենեակն՝ սկսաւ խնդրել ի Տեառնէ և ասէ.

179 «Տէր զօրութեանց, դու ես Աստուած ճշմարիտ: Դու ես, որ հերձեր զծովս կարմիր, և անցուցեր զքո ժողովուրդն: Դու ես, որ զամուլ վէմն դարձուցեր ի ծննդականութիւն շուրցն

վտակաց, և արբուցեր զժողովուրդն ծարաւեալ: Դու ես, որ իջուցեր զծառայն քո զՅովնան յանդունդս խորոց ծովուն, և ետուր առնուլ զչափ քոյոյ զօրութեանդ, և արտաքսեցեր զնա ի դուրս քան զմարդկային բնութիւնս. և միւսանգամ այսրէն առանց ապականութեան անէր ողջանգամ և կացուցեր ի կենդանութեան, զի և մաղ մի անգամ ոչ շարժեալ լինէր ի վարսից նորա: Դու ես Աստուած ճշմարիտ, որ և զԴանիէլ, կուր արկեալ զազանաց՝ ապրեցուցեր յահազին ժանեացն, և կացուցեր զգրպարանայն առաջի նեղչացն փառաւորութեամբ: Դու և գերիս մանկունսն, որ արկեալ յայրել վասն զքեզ պաշտելոյն՝ ողջ և անարատ ի հրոյն պահեցեր. զի փառաւորեսցեն զքեզ՝ որք տեսին զսքանչելիս քո: Դու ետուր խոտածարակ լինել խիստ և անօրէն թագաւորին Բաբելացւոց, զի ոչ իմացաւ փառաւորել զքեզ ի վերայ սքանչելեացն քոց զորցուցեր նմա. փոխեալ զնա ի կերպարանս անասնոց և ընդ զազանս անապատի եղեր զբնակութիւն նորա, և ընդ ցիւս վայրի զարօտ նորա: Դու և զաղախին քո Շուշան կրկին ապրեցուցեր, յերկուց մահուց փրկեալ, և խայտառակամահ սատակեցեր զանօրէն թշնամիսն, և պսակ պարծանաց արդարութեան յուսացելոյն քոյ շնորհեցեր և կանգնեցեր: «Դու նոյն ինքն ես, և ամբ քո ոչ անցանեն»: «Դու, տէր, զփառս քո այլում

ոչ տասն»։ Դու ես որ փառաւորեալդ ես ի վերայ ամենայն տիեզերաց. մի պղծեսցեն զանուն սուրբ քո հեթանոսք։ Դու կարող ես փրկել զիս ի պղծութենէս յայսմանէ. զի վախճանեցայց սրբութեամբ մեռանել վասն անուանդ քոյ մեծի»։

180 **ԺԵ.** Արդ՝ մինչդեռ սուրբն Հռիփսիմէ զայս ամենայն ազօթս առ Աստուած մատուցանէր՝ եկն եմուտ թագաւորն Տրդատ ի ներքս ի սենեակն՝ ուր էրն զնա արգելեալ։ Արդ՝ իբրև եկն եմուտ նա ի ներքս՝ առ հասարակ մարդիկն, ոմանք արտաքոյ ապարանիցն, կէսքն ի փողոցս ի ներքսագոյնսն, առ հասարակ երգս առեալ բարբառեցան կայթիւք վազելով, ցուց բարձեալ մարդկանն. կէսքն ի բերդամիջին, և կէսք զբաղաբամէջն լցին խնձոյիւք. առ հասարակ համարէին հարսանեացն զպարսն պարել և զկաքաւսն յորդորել։ Իսկ տէր Աստուած նայեցաւ յիւր սիրելին Հռիփսիմէ՝ ապրեցուցանել զնա, զի մի կորիցէ աւանդն որ պահեալ զգուշացեալ էր, և լուաւ ազօթից նորա՝ զօրացուցանել զնա իբրև զՅայէլն և իբրև զԴեբովրայն. ետ զօրութիւն նմա, զի ապրեսցի ի ստամբակ բռնութենէ անօրէնութեանն։

181 Արդ՝ մտեալ թագաւորն՝ բուռն հարկանէր զնմանէն, կատարել զկամս ցանկութեանն։ Իսկ նա զօրացեալ լինէր ի Հոգւոյն սրբոյ. գա-

զանաբար ոգորեալ, առնաբար մարտնչէր. իբրև յերեք ժամուց սկսեալ մարտնչել մինչև ի տասն ժամն՝ պարտեալ լինէր զթագաւորն իսկ զայն, որ անհնարին համարեալ ուժով. որ մինչ ի Յունաց աշխարհին էր՝ բազում ոյժ պնդութեան ոսկերաց ցուցեալ էր, զարմացուցեալ զամենեսեան. և ի թագաւորութեանն իսկ, իբրև ի հայրենի բնութիւնն զարձեալ էր՝ բազում զործս արութեան քաջութեան և անդ ցուցեալ. և որ այնպէս հռչակեալ էր ամենայնիւ՝ արդ յաղջրկանէ միոջէ պարտեալ վատթարանայր կամօք և զօրութեամբն Քրիստոսի։

182 Արդ՝ իբրև պարտեցաւ, վաստակեցաւ և լքաւ՝ ել նա արտաքս, և ետ ածել զերանելին Գայիանէ, և արկանել խառան ի պարանոց նորա, և ածել ունել զնա առ դուրս սենեկին. և ինքն անդրէն ի ներքս մտանէր. և եղ բանս ի բերան սպասաւորացն, զի ստիպեսցեն զանհրապոյրն Գայիանէ՝ ասել ի զրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ, թէ արա՞ զկամս դորա, և կեսց դու և մեք։

183 Իսկ նա յանձին կալեալ խօսել ընդ սանուն իւրում, և մատուցեալ ասէ ի զրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ. «Որդեակ, պահեսցէ զքեզ Քրիստոս ի պղծութենէդ և լիցի քեզ զօրաւիզն. բաւ քեզ, որդեակ, եթէ լիցի քեզ ելանել ի ժառանգութենէ անտի կե-

նացն Աստուծոյ, և ժառանգել քեզ զանցաւորս, որ ոչ ինչ իսկ է, այսօր է, և վաղիւն կորնչի»:

184 Իբրև իմացան, թէ գոր խրատ յաճախեաց մատուցանել՝ բերեալ քարինս՝ հարկանէին զբերանն, մինչև թափել ատամանցն. և ստիպէին ասել նմա, զի արասցէ զկամս թագաւորին:

185 Նա ևս քան զկս պնդէր և ասէր. «Քաջալերեաց, պինդ կաց, և այժմ տեսանես զՔրիստոս, առ որ անձկացեալն ես: Յուշ լիցի քեզ, որդեակ, հոգեխառն սնունդն, որով զքեզ սնուցի: Յուշ լիցի քեզ աստուածեղէն խրատն, որով զքեզ պարարեցի: Յուշ լիցին հալածանքն իմ և քո ի միասին: Յուշ լիցի քեզ և բաժակ մահուն, զոր ի միասին եմք ըմպելոց: Յուշ լիցի քեզ և յարութիւն ամենայն տիեզերաց: Յուշ լիցի քեզ և մեծատանն յանդիմանութիւն: Յուշ լիցի քեզ այրումն յաւիտենական գեհնին տանջանաց: Յուշ լիցի քեզ անապական պարգևքն արդարոց, զոր և մեզն է պատրաստեալ: Յուշ լիցի քեզ աստուածեղէն բարբառն երկնաւոր, զոր լուար իսկ դու քեզէն քոյովք ականջօք յայսմ աւուր. որ քաջալերեաց և զօրացոյց զքեզ մեօք հանդերձ՝ նոյն և արժանիս արասցէ պսակին և հանգստեանն զոր խոստացաւ. և զօրացուցէ զքեզ մեօք հանդերձ, զի լիցուք բնակիչք Աստուծոյ լուսեղէն յարկացն յաւիտենականաց բնակութեան:

186 «Այլ տէր մեր և թագաւոր մեր և Աստուած մեր, որ վասն մեր խոնարհեցաւ յանարգութիւն, մի թողցէ զմեզ անարգս, զի զօրութեանց նորա ցանկացաք. փրկիչն աշխարհաց օգնեսցէ մեզ, որ ոչ եթող ընդ վայր զմեզ զյուսացեալս իւր, և արժանիս համարեցաւ իւրոց բանիցն՝ քաջալերութիւն տալոյ: Զի նա անարգամեծար տէր է, և նա ինքնին պահեսցէ զմեզ զաղախնեայս իւր յամենայն մեղաց. որպէս և այսօր իսկ լուաք, զի էր պահեալ զմեզ ամենագոր աջոյն, և պահեսցէ զմեզ մինչև յաւիտեան. բայց միայն ի սիրոյ նորա մի մեկնեսցուք: Այլ զարթուցէ զգօրութիւնս իւր, և եկեսցէ կեցուցէ զմեզ, և մեք զանուն Տեառն կարդացուք. երևեցուցէ զերեսս իւր ի մեզ, և կեցցուք. զի նա է Աստուած փրկիչ մեր. վասն նորա համբերեսցուք զօրհանապազ:

187 «Յուշ լիցի քեզ Տէրն, որ վասն զմեզ բարձրացուցանելոյ խոնարհեցաւ, և հեղ զարիւն իւր ի վերայ խաչին. վասն կենաց մերոց և փրկութեան մերոյ ի մահ վիրաւորեցաւ: Դիր զնա ի մտի քում, և կարդա սրտիւ քով զնա. ահա հասեալ է քեզ յօգնականութիւն, և զօրացուցէ զբազուկս քո, որպէս զմանկանն Դաւթի ի վերայ արջոցն և առիւծուցն, որ իբրև զուլս այժեաց ձեզքեալ բեկանէր: Նա և որ զանարի հսկայն ջարդեաց ի ձեռն ծառայի իւ-

րոյ Դաւթի՛ նոյն խորտակեսցէ զշարութիւն անօրէնութեան դորա առաջի քո:

188 «Դուստր մարգարէութեան հաւատոցն Դաւթի և մնեալ յարգարութեան ի վերայ բազկաց իմոց. առաջի սուրբ և փառաւորեալ սեղանայն Ասաուծոյ սնար դու աղախին Քրիստոսի. այն որ այսօր իսկ յայտնութեամբ՝ զթութեամբ և մարգասիրութեամբ իւրով յայտնեցաւ մեզ, որ իմաստութեամբն խնդրեցաք զնա՝ նոյն տացէ քեզ մեօք հանդերձ առանց ամօթոյ տեսանել զնա դէմ յանդիման»:

189 Արդ՝ զայս ամենայն խօսեցաւ սուրբն Գայիանէ ի բարբառ Հոռոմայեցւոց ընդ իւրում սանունն ի դրաց սենեկին, մինչդեռ թագաւորն ոգորէր ընդ սրբոյն Հռիփսիմեայ: Բայց գոյին անդ ոմանք ի սպասաւորացն արքունի, որ լսէին զայն ամենայն ի բարբառ Հոռոմայեցւոց:

190 Եւ արդ՝ իբրև լուան զայն ամենայն, զօր խօսեցաւն Գայիանէ ընդ սանունն իւրում՝ ի բաց առին զնա ի դրաց անտի: Զի թէպէտ և բազում անգամ հարին զնա, և ծեծեցին քարամբք զերեսս նորա, և թափեցին զատամուկս նորա, և ջարդեցին զմտուր բերանոյ լնդաց նորա՝ սակայն ոչ շրջեաց զբանս իւր՝ խօսել ընդ ազջկանն այլ ինչ. այլ զօր սկիզբն արարեալ էր բանիցն իւրոց առաջնոց՝ զնոյն յաճախեալ բազմացուցանէր:

191 Իսկ նա մարտեաւ ևս ընդ նմա ի տան

ժամէ աւուրն մինչև ի պահ մի զիշերոյն, պարտեաց զթագաւորն: Եւ զօրացեալ լինէր աղջիկն ի Հոգւոյն սրբոյ. հարեալ վանեալ պարտեալ, վաստակաբեկ առնելով զթագաւորն՝ մեղկեալ ընկենոյր: Մերկ կողոպուտ ևս ի հանդերձից զթագաւորն կացուցանէր, և զպատմուճանն պատառեալ և զնշան թագին ցրուեալ կողոպտեալ՝ ամօթալից թողոյր: Զի թէպէտ և զիւր զգեստիկն քճքճեալ պատառատունն ի նմանէն ի դուրս բերէր՝ սակայն յաղթող պահէր զանձն իւր սրբութեամբ:

192 Եւ բացեալ զդուրս տանն բռնաբար՝ ի դուրս ելանէր, հերձեալ զամբոխ մարդկանն. և ոչ ուրուք կարացեալ յաղթահարել զնա: Եւ ընթացեալ ընդ քաղաքամէջսն՝ ելանէր ընդ արեւելս կոյս, ընդ Արեգ դուռն քաղաքին: Երթեալ առ հնձանօքն, ուր էինն իսկ յառաջ վանք իւրեանց՝ ձայն աւետեաց մատուցանէր ընկերացն. և ինքն անցանէր հարուստ մի ի քաղաքէն ի կողմն մի հիւսիսոյ, ի տեղի մի յարևելս կոյս, ի սարաւանդակ ի բարձրաւանդակ յաւազին տեղի մի, մօտ ի բուն պողոտայն, որ երթայր յԱրտաշատ քաղաք:

193 Իբրև եհաս յայն տեղի՝ ծուներ եղեալ կայր յաղօթս և ասէր. «Տէր ամենայնի, ո՞ կարիցէ հատուցանել քեզ փոխանակ բարեացն, որ ի քէն շնորհեցաւ մեզ. զի պահեցեր զյոյս մեր հաստատունն որ ի քեզ էր. և սպրեցուցեր զմեզ

ի պղծալից ժանեաց զագանին որ ապականէրն զմեզ: Այլ զի՛նչ ևս կայցէ ի մեզ կար՝ փոխարէնս հատուցանել քեզ. բայց անձինք մեր լիցին փոխանակ փրկութեան քում. զի դու ինքն արժանիս արարեր զմեզ արբանեկութեան, կրել զանունդ քո, որով ապրեցուցեր զմեզ. զի բայց ի քէն, Տէր, զայլ ոչ ոք գիտեմք, և զանուն քո անուանեմք զօր հանապազ:

194 «Այլ մեզ լաւ է մեռանել ի սրբութեան քում, քան թէ ձգիցեմք զձեռս մեր յաստուածս օտարս, որ շիցեն իսկ. այլ ոչ ինչ իսկ են ամենայն պաշտամունք հեթանոսաց. զի դու ես արարիչ, և ամենայն ի քէն է և Որդւոյդ քո միածնաւ, առանց որոյ եղև և ոչինչ, և «Հոգիդ քո բարի առաջնորդեսցէ մեզ յերկիր ուղիդ», որ տանի զմեզ ի բարութիւնսն յաւիտենականսն յերկրաւորսն:

195 «Որոյ յանդիման լինելոց եմք առաջի Միածնիդ քոյ. զի առանց ամօթոյ կայցեմք ի կողմն աշակողմանն, յորժամ առաքեսցես զզա «ի պատրաստ լուսոյ բնակութենէդ հայել յամենայն բնակիչս երկրի»: Որ ստեղծ իսկ զսիրտս որդւոց մարդկան, որ ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա: Զի և մեք ի ժողովրդենէ քումմէ եմք և ի խաչնէ արօտի քոյ. մացուք ի յարկսդ, զոր պատրաստեսցեր սիրելեաց քոց: Փութամք, Տէր, զի ելցուք ի մարմնոյս, զի խառնեսցուք ի

զունդ միածնի Որդւոյդ քոյ սիրելոյ, և ի թիւ այնոցիկ, որ սիրեցին զօր երևելոյ գալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ի պղծութենէս և եթ ապրեսցուք. այլ եթէ եկեսցեն տանջանք ի վերայ մեր վասն անուան քոյ՝ պատրաստ եմք: Զի ոչ զրկես դու զմեզ. զի դու, Տէր, ինքնին վկայես ինձ, զի վարուց երկրակեաց կենացս ես ինչ ոչ ցանկացայ ի մանկութենէ իմմէ. վասն զի նայեցայ և հաւատացի բանի քում զոր ասացեր, թէ «Վա՛յ իցէ ձեզ, յորժամ բարի ասիցեն զձէնջ մարդիկ»: այլ «Երանի է ձեզ, յորժամ նախատիցեն զձեզ և հալածիցեն, և սուիցեն զամենայն բան չար սուտ զձէնջ վասն իմ. ցնծացէք և ուրախ լերուք»:

196 «Արդարև իսկ, Տէր, ցնծացաք և ուրախ եղաք ընդ այս պատերազմ որ եհաս մեզ, մարտնչել սիրով քով. զի յաղթեաց յաղթող զօրութիւնդ քո, և ետ մեզ յաղթել: Ուրախ եղաք ընդ այս փոխանակ աւուրցս, որ խոնարհ արարին զմեզ, և ամացս, յորս տեսաք զչարչարանս: Հայեաց, Տէր, ի ժառանգութիւն քո և ի գործս ձեռաց քոց, և առաջնորդեա մեզ ի վերին քաղաքդ քո երուսաղէմ որ ի բարձունսդ է, ուր ժողովելոցդ ես զամենայն արդարս, զսուրբս և զսիրելիս անուան քոյ. եղիցի լոյս տեառն Աստուծոյ ի վերայ մեր»:

197 **ԺԸ.** Եւ մինչդեռ երանելին սուրբն

Հոփսիսիմէ խօսէր զայս ամենայն՝ անդէն ի նմին զիշերի եկին հասին վաղվաղակի ի տեղի անդր իշխանք թագաւորին, և դահճապեան դահճօքն հանդերձ ընդ նոսա, և շահք լուցեալք առաջի նոցա: Եւ մատեան վաղվաղակի, կապեցին զնա ձեռս յետս, և խնդրէին զի հասցեն զլեզուն: Իսկ նա իւրովի կամօք բացեալ զբերանն՝ հանեալ մատուցանէր զլեզուն:

198 Եւ անդէն զհանդերձիկն պատառաառն որ զնովաւն էր՝ ի բաց զերծուին ի նմանէ. և հարեալ շորս ցիցս ի գետինն, երկուս ոտիցն և երկուս ձեռացն՝ և պրկեցին զնա. և մատուցին զկանթեղունսն ցմեծ ժամս. այրէին և խորովէին զմարմինս նորա հրով կանթեղացն: Եւ քարինս վարեցին ընդ գոգս նորա և ի վայր վայթեցին զաղիս նորա. և մինչդեռ կայր կենդանի՝ փորեցին զաշս երանելոյն: Ապա անդամ անդամ յօշէին զնա և տսէին, եթէ «Ամենեքեան որ իշխեսցեն անգոսնել և անարգել զհրամանս թագաւորաց՝ ըստ դմին օրինակի կորիցեն»:

199 Իսկ էին և այլ սուրբք, արք և կանայք, որ ընդ նոսա եկեալ էին, աւելի քան զեթանասուն մարդ. այլ որ ի ժամուն անդ հասին ի տեղին յայն ի նոցանէն, որ խնդրէին ամփոփել և թաղել զմարմինս նոցա, յորոց վերայ սուր եղեալ կոտորեցին իբրև երեսուն և երկու ոգիս:

200 Որոց ասացեալ և նոցա զայս. «Սիրեցաք զքեզ, Տէր, զի լուիցես զձայն աղօթից մերոց. խոնարհեցուցեր զունկն քո բարերար, և մեք կարդասցուք առ քեզ: Քեզ փառք, որ ոչ զրկեցեր զմեր անարժանութիւնս ի քոց բարեացդ, մարդասէր. որ պահեցեր զմեզ իբրև զբիր ական, և ի հովանի թևոց քոց ապրեցաք յանօրէնութեանցս բազմութենէ. և անա մեռանիմք վասն փառաւորեալ անուանդ քոյ»: Եւ զայս միաբան ասացեալ՝ առ հասարակ սպառեցան:

201 Եւ մի ոմն որ անդէն ի ներքս սպանին ի հնձանի անդ, ուր էին վանք նոցա, որ այսպէս ասէր ի ժամ հրաժարելոյն իւրոյ. «Գոհանամ զքէն, Տէր բարերար, զի և զիս ոչ զրկեցեր. զի ես հիւանդ էի, և ոչ կարացի ընթանալ և զհետ ընկերացն ժամանել. սակայն դու, Տէր մարդասէր և քաղցր, ընկալ և խառնեա և զիմ ոգիս ի զունդ քոյ սուրբ վկայիցն, ընկերացն իմոց և քերցն, առ քս աղախինն և մայրն մեր և զլուխ Գայիանէ, և զքեզ սիրիչ և որդեակ մեր Հոփսիսիմէ»: Եւ սա այսու օրինակաւ խօսեալ՝ փոխեցաւ: Եւ քարչեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա՝ առ ի կեր լինել շանց քաղաքին և զագանաց երկրի և թռչնոց երկնից:

202 ԺԹ. Իսկ թագաւորին թողեալ զիւր ամօթն կորանաց, որ պարտ էր նմա ամաշել,

որ այնչափ անուանի եղեալ՝ քաջութեամբ առաւելոյր ի մարտս պատերազմացն. նաև և յՈղիմպիազան Յունաց հսկայազօր երևեալ, բազում գործս արութեան և անդ ցուցեալ, և ոչ սակաւ մղեալ պատերազմունս յայնկոյս Եփրատ գետոյ ի կողմանս Տաճկաց. ուր և կարեվէր խոցեալ ելանէր երիվարաւն ի պատերազմէն. իսկ նորա առեալ զերիվարն, և զասպազէն նորին և զիւր զառնագէնն առեալ կապեալ ի թիկունսն՝ ի վերայ մկանանցն ի լիւզ անցանէր ընդ գետն Եփրատ. արդ՝ որ այնչափ հզօր զօրաւորն էր և բուռն ոսկերօք՝ յաղջկանէ միոջէ յաղթահարեալ լինէր կամօքն Աստուծոյ: Եւ զայն ոչ էր եղեալ ի մաի զամօթն նախատանացն, այլ ի տեսիլ սիրոյ նորա ջեռեալ՝ տրամեալ ընդ մահ աղջկանն, տխրացեալ սղայր:

203 «Տեսէք, ասէ, զկախարդասար աղանդ ազգիւք քրիստոնէից. զիւրդ կորուսանեն զանձինս բազումս մարդկան, հանեալ յաստուածոցն պաշտամանէ. յերկրաւոր վայելից կենացս խափանեն, և ի մահուանէ ոչ դողան. մանաւանդ վասն սքանչելոյն Հռիփսիմեայ, որոյ ոչ գոյր համեմատ յերկրի ի ծնունդս կանանց: Վասն զի սիրտ հատեալ զհետ անհնարին և անմոռաց՝ ի մտացս շանկանի, մինչ կենդանի եմ ես, Տըր-գատ արքայ: Զի զՅունաց աշխարհն և զՀոռոմոց քաջ զիտեմ, և զմեր Պարթևաց կողմանսն, վասն

զի բնութիւն իսկ է մեր, և զԱսորեստան և զՏաճկաստան և զԱտրպատական: Եւ զի՞ մի ըստ միոջէ թուեմ. զի բազում տեղիք այն են, որ իմ խաղաղութեամբ է հասեալ, և բազումք այն են, որ մարտիւ պատերազմաւ աւարի ասպատակեալ: Որ ուրեք տեսեալ է նման նմանութիւն այսր գեղոյ, զոր էր կորուսեալ այս կախարդացն. զի այսպէս զօրացան կախարդինքն, մինչև ինձ յաղթեցին»:

204 Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ՝ առնոյր հրաման զահճապետն վասն սրբոյն Գայիանեայ սպանման: Իսկ նա իբրև լուաւ՝ առ սէրն յեղեալ զեղեայ յիմարեալ ապշեալ և ոչ յիշեալ վասն մահուան սրբոյն Հռիփսիմեայ՝ համարեցաւ եթէ կենդանի իցէ: Մեծ աւագութեան, բարձի և պատուոյ պարգևս խոստանայր՝ եթէ յանկարծ ոք հնարեսցէ պատրել հաճել զմիտս աղջկանն՝ զալ առ նա: Իսկ նա ասէ, թէ «Այնպէս կորիցեն ամենայն թշնամիք քո, արքայ, և որ զաստուածս անարգենն և զհրամանս ձեր թագաւորաց. այլ կայ կախարդն այն, որ ասականեալ կորոյս զջքնաղագեղն, և երկու ևս ընկերք նորուն»:

205 Իբրև լուաւ, թէ մեռաւ սուրբն Հռիփսիմէ՝ դարձեալ ի նոյն տրամութիւն ընկլաւ, և իջեալ նստէր ի վերայ գետնոյ, և լայր և ի սուգ մտանէր: Դարձեալ հրաման տայր վասն առա-

քինւոյն Գայիանեայ, թէ նախ զլեզուն ընդ ծործորական հանել, և ապա սպանանել. վասն զի իշխեաց վնասակար խրատուն իւրով կորուսանել զայնպիսին, որ զգիցն գեղեցկութիւն ունէր ի մէջ մարդկան: Իսկ դորին խրատդ անշնորհ առբել զգիսն իշխեաց, որոց նմայն զայն շնորհեալ էր գեղեցկութիւն, վասն այնորիկ զնա կտտամահ սպանցեն:

206 Արդ՝ ելեալ դանձապետն պարծելով՝ չարամահ առնել զնա, և ետ հանել զնոսա շրջթայիւք ի քաղաքէն ընդ դուռն հարաւոյ, ընդ կողմն պողոտային որ հանէր ի Մեծամօրի կամուրջն, ի տեղին յայն, ուր սովոր էին սպանանել զամենայն մահապարտս, ի ճախճախուտ տեղի մի, մօտ ի պարկէն փոսին որ շուրջ գայր զքաղաքան: Եւ վարեցին չորս չորս ցիցս միում միում ի նոցանէն:

207 Եւ մինչդեռ կազմէին զայն՝ սկսաւ ասել սուրբն Գայիանէ ընկերօքն հանդերձ այսպէս. «Գոհանամք զքէն, Տէր, որ արժանի արարեր զմեզ մեռանել վասն մեծի անուանդ քոյ, և յարգեցեր զհողեղէն բնութիւնս մեր, զի լիցուք արժանի աստուածութեանդ քում. և հարգողեցեր զիս մահուան սրբոց քոց վկայիցն, Հոփսիսիմեայ և ընկերացն: Եւ արդ՝ փութամ և անձկացեալ եմ հասանել նոցա որ զքեզն սիրեցին, և ուրախ եմ, զի ժամանեցից զկնի դըս-

տերն իմոյ և որդեկին իմոյ Հոփսիսիմեայ և քերցն իմոց և ընկերացն: Արդ՝ յիշեալ զմեզ, Տէր, որ «վասն անուան քոյ մեռանիմք զօրհանապազ. համարեցաք իրրև զոչխար ի սպանումն». «արի և մի մերժեր զմեզ վասն անուան քոյ». և դու առբ մեզ զյաղթութիւնդ քո, և չարն գործակցօքն հանդերձ նկուռն լիցի յահէ փառաց քոց»:

208 Եւ յետ այսորիկ մատեան և սատանեցին զհանդերձս նոցա յանդամոց նոցա, և պրկեցին զնոսա մի մի ի չորս չորս ցիցս: Եւ ծակեցին զմորթսն ի պճողուսս նոցա և եղին փողս և փչելով այնպէս կենդանւոյն մորթեցին զսուրբսն երեսին, ի ներքուստ ի վեր մինչև ի ստինան, և ծակեալ զծործորակսն՝ և զլեզունն ընդ այն հանէին: Եւ վարեցին ևս քարինս ընդ գոգս նոցա, և ցրուեալ զաղիս նոցա յորովայնիցն ընդ գոգս նոցա. և քանզի դեռ ևս կային կենդանի՝ և ապա բարձին զգլուխս նոցա սրով:

209 Արդ՝ որք միանգամ եկեալ էին ընդ նոսա անտուստ ի Հոռոմոց աշխարհէն, որ միանգամ միաբանք եկին հասին յերկիր Հայաստան աշխարհիս՝ աւելի էին քան զեօթանասուն մարդ: Իսկ որ սպանան ընդ սուրբ տիկնայն, ընդ Գայիանեայ և ընդ Հոփսիսիմեայ, նոքիմբք հանդերձ որ թուեցան ի թիւ վկայելոցն՝ ընդ ամենայն սպանեալսն երեսուն և եօթն մարդ:

210 Արդ՝ ի քսան և ի վեց ամսոյն հոռի կատարեցաւ սուրբն Հովհաննէ գասուն սրբով, երեսուն և երեք նահատակակից ընկերօքն հանգերձ. և ի քսան և եօթն ամսոյն հոռի՝ սուրբն Գալիանէ երկու իւրովք ընկերօքն, որք ընդ նմա պատերազմեալք պսակեցան և առին զպսակն յաղթութեան:

211 Ի. Արդ՝ աւուրս վեց ի խոր տխրութեան և յանհնարին տրտմութեան կացեալ թագաւորն առ անձուկ սիրոյ գեղոյն Հովհաննէայ, ապա յետ այսորիկ ժամ տուեալ որսոյ՝ ամենայն զօրաց ածել կուտել զպառականն, խուճապական սփռեալ, երազագ տուեալ, թակարդ ձգեալ, կամեցեալ որս առնել, երթեալ ի դաշտն Փառական Շեմակաց:

212 Այն ինչ ի կառս ելեալ կամէր թագաւորն ըստ քաղաքն ելանել՝ անդէն վաղվաղակի պատուհաս ի Տեառնէ ի վերայ հասանէր. և հարեալ զթագաւորն այսոյն պղծութեան՝ ի կառացն ի վայր կործանէր: Եւ անդէն մոլեգնել սկսաւ, և իւրովի ուտել զիւր մարմինն. նա և ըստ նմանութեանն Նաբուգոդոնոսորայ արքային Բաբելացւոց, ելեալ ըստ մարդկային բնութիւնս արտաքս՝ ի նմանութիւն վայրենի խոզաց, իբրև զնոսա ընդ նոսա ի մէջ նոցա երթեալ բնակէր: Եւ այնուհետև մտեալ յեղէզն, խոտածարակ լեալ անհնարին անզգայութեամբ, մերկ զանձն ընդ դաշտան

կոծելով: Զի թէպէտ կամեցան արգելուլ անդէն ի քաղաքին՝ ոչ կարացին. մի՛ վասն բնական ուժոյն, և մի՛ վասն զի էր և ոյժն զիւաց որ ի նմայն հարեալ էին:

213 Նա և ամենայն մարդիկն որ ի քաղաքին էին՝ նոյն օրինակ զիւարախք մոլեգնէին. և անհնարին կործանումն ի վերայ աշխարհին հասանէր: Եւ ամենայն ընտանիք թագաւորին, ծառայք և սպասաւորք առ հասարակ, հարուածովք հարեալք լինէին. և անհնարին սուգ վասն հարուածոցն լինէր:

214 Յայնմ ժամանակի տեսիլ երևեալ յԱստուծոյ ի վերայ քեռ թագաւորին, որոյ անուն էր Սոսրովիդուխտ: Արդ՝ եկեալ խօսէր ընդ մարդկանն, պատմէր զտեսիլն և ասէր. «Տեսիլ երևեցաւ ինձ յայսմ զիշերի. այր մի ի նմանութիւն լուսոյ եկեալ՝ պատմեաց ինձ, եթէ «Ոչ այլ ինչ գոյ բժշկութիւն հարուածոցդ, որ եկին հասին ի վերայ ձեր՝ եթէ ոչ յղեալիք դուք ի քաղաքն յԱրտաշատ, ածել անտի զկապեալն Գրիգորիոս. նա եկեալ ուսուցէ ձեզ զեղ ցաւոցդ բժշկութեան»:

215 Արդ՝ իբրև լուան մարդիկն՝ սկսան ծիծաղել զբանիւքն զոր ասաց. սկսան խօսել ընդ նմա և ասեն. «Եւ զո՛ւ ուրեմն մոլեգնեցար. դև ուրեմն հարաւ ի քեզ: Զի՞նչ է, զի այս հնգետասան ամ է, զի ընկեցին զնա յանհնարին խոր

վիրապն, և դու տես եթէ կենդանի է. արդ և ոսկերոտին իսկ մը իցեն. զի նոյն օրին, իբրև իջուցին գնա անդր՝ յօձիցն իսկ տեսնենէն նոյն-ժամայն սատակեալ իցէ»:

216 Իսկ կրկնեաց զարձեալ ևս կնոջն գնոյն տեսիլ, և հնգկնեաց սպաննալեօք, զի եթէ ոչ պատմեցէ ստէպ ստէպ՝ մեծամեծ տանջանս ընկալցի, և հարուածք մարդկան և թագաւորին ևս քան զևս սասակասցին մահու և պէսպէս տանջանօք: Եւ մտեալ անդրէն Պոսրոպիդուխտն՝ մեծաւ երկիրդիւ և զգուշութեամբ ասաց զբանսն հրեշտակին:

217 Իսկ նոքա վաղվաղակի յղէին անդր նախարար զմն աւագ, որոյ անուն Օտայ կոչէր: Եւ գնաց նա ի քաղաքն Արտաշատ՝ հանել գնա ի խոր բանդէ վիրապին: Արդ՝ իբրև եկն եհաս Օտայն ի քաղաքն յԱրտաշատ՝ ընդ առաջ ելանէին նմա քաղաքացիքն՝ հարցանել զպատճառս գալոյն: Եւ նա ասէ ցնոսա, թէ «Վասն կապելոյն Գրիգորի եկեալ եմ, տանել գնա»: Իսկ նոքա զարմացեալ առ հասարակ ասէին. «Ո՞ր զիտէ թէ կայցէ. զի բազում ամբ են, զի ընկեցին գնա անդր»: Իսկ նա պատմեաց զիրս տեսլեանն և զգործն զինչ եղևն իսկ:

218 Եւ եկին բերին կարս պարանաց երկայնս և սառւարս, և կցեցին իջուցին ի ներքս: Աղաղակեաց Օտայ նախարարն ի ձայն մեծ և

ասէ. «Գրիգորիոս, եթէ կայցես ուրեք՝ եկ ի դուրս. զի տէր Աստուածն քո, զոր պաշտէիրն դու՝ նա հրամայեաց հանել զքեզ այտի»: Եւ անդէն յոտն կացեալ՝ վաղվաղակի շարժեաց զպարանն, և բուռն հարեալ ունէր:

219 Իսկ սոցա գիտացեալ՝ ձգեալ հանին գնա ի վեր, և տեսին զի թխացեալ էր մարմին նորա իբրև զածուղ սևացեալ. և անդէն հանդերձս մատուցեալ զգեցուցին նմա, և խնդութեամբ առին դնացին յԱրտաշատ քաղաքէ, տանել ի վաղարշապատ քաղաք: Յայնմ ժամանակի առ վասնզի տարակուսի ցաւոցն՝ ելեալ թագաւորն յերամէ խոզիցն՝ զիւին առեալ ամէր ընդ առաջ նորա մերկ խայտառակ: Եւ նախարարքն արտաքոյ քաղաքին սպասէին նոցա:

220 Արդ՝ իբրև տեսանէին գնոսա ի բացէ, զի գային Գրիգորիոս Օտայիւն հանդերձ, և այլ բազում մարդիկ, որ գային ընդ նոսա յԱրտաշատ քաղաքէ՝ ընդ առաջ խաղացեալ, մոլեգնելով և ուտելով զմարմինս իւրեանց՝ զիւահարէին և փրփրէին առաջի նորա:

221 Իսկ նա վաղվաղակի ծուռը եղեալ յազօթս կայր, և նոքա անդրէն ի զգաստութիւն դառնային: Եւ նա անդէն հրամայեաց, զի արկցեն զանձամբք իւրեանց հանդերձս և ծածկեսցեն զամօթ իւրեանց: Եւ մատուցեալ թագաւորն և նախարարքն՝ բուռն հարեալ ունէին զո-

տից սրբոյն Գրիգորի և ասէին. «Մնղրեմք ի քէն, թող մեզ զյանցումն մեր, զոր մեք ընդ քեզ արարաք»:

222. Իսկ նա մատուցեալ կանգնեաց՝ զնոսա ի գեանոյ անտի և ասէ. «Ես մարդ եմ իբրև զձեզ, և մարմին ունիմ իբրև զձերդ. բայց դուք ծաներուք զձեր արարիչն, որոյ զերկինս և զերկիր արարեալ է, զարեգակն և զլուսին և զաստեղս, զծով և զցամաք. և նա կարող է զձեզ բժշկել»:

223. Իսկ անդէն սկսաւ հարցանել Գրիգորիոս, թէ սէր եղեալ են մարմինք վկայիցն Աստուծոյ: Իսկ նոքա ասեն, թէ «Զորոց վկայից ասես»: Եւ նա ասէ. «Որ վասն Աստուծոյն մեռան ի ձէնջ»: Իսկ նոցա ցուցեալ նմա զտեղիսն: Իսկ նա ընթացեալ ժողովել և ամփոփել զմարմինս նոցա ի սպանման տեղեացն, զի կային անդէն: Եւ տեսին զի զօրութեանն Աստուծոյ պահեալ էր զմարմինս նոցա. զի այն ինն տիւ էր և ինն զիշեր, զի արտաքոյ ընկեցեալ կային մարմինք նոցա, զի ոչ գազանի էր մատուցեալ և ոչ շան, քանզի անդէն շուրջ զբաղաքաւն էին, մօտ ի քաղաքն. և ոչ հաւու վնասեալ ևս էր նոցա. և ոչ հոտեալ էին մարմինք նոցա:

224. Իսկ նոքա բերին հանդերձս սուրբս պատանաց. բայց երանելին Գրիգորիոս ոչ արժանի համարէր զպատանսն բերեալս թագաւորին, կամ զայլոց մարդկանն. այլ իւրաքանչիւր պատառո-

տուն հանդերձիւն պատէր զսուրբսն. «Առ անգամ մի, ասէ, մինչև լիջիք դուք արժանի պատել զմարմինս նոցա»: Եւ ամփոփեաց, առ զնաց ի հնձանն, ուր վանքն իսկ յեալ էին նոցա. և իւր իսկ վանս անդէն կալեալ՝ օթեվանս առնէր: Եւ երանելին Գրիգորիոս զցայգն ամենայն առ Աստուած աղօթս մատուցանէր վասն նոցա փրկութեան, և խնդրուածս առնէր, զի դարձցին և ապաշխարութեան հնարս գտանել մարթասցեն:

225. Եւ ի վաղիւ անդր թագաւորն և նախարարքն և մեծամեծ սուգանին խառնադանձ ամբոխիւն բազմութեամբ եկեալ ի ծուներ իջեալ առաջի սրբոյն Գրիգորի և առաջի սուրբ ոսկերաց վկայիցն Աստուծոյ՝ խնդրէին և ասէին. «Թող մեզ զամենայն յանցումն չարեացն, զոր մեք ընդ քեզ արարաք. և խնդրեա՛ դու վասն մեր յԱստուծոյ քումմէ, զի մի կորիցուք»:

226. Իսկ կապեալն Գրիգորիոս անդէն խօսել սկսաւ և ասէ. «Որ ասէքդ, թէ «Աստուած քո»՝ Աստուած է և Արարիչ, ամենագոր կամայական բարերարութեամբն յանուստեք յաննիւթոյ զնիւթական արարածս զոյացոյց. նոյն ինքն էական զօրութեամբն յանտեղեաց, յանվայր յոչընչէ իմեքէ հրամայեաց հաստատել երկրի. որ զամենայն ինչ արար՝ Աստուածն ամենակալ, ամենարարն, ամենատէրն: Զնա ծաներուք, զի բժշկեսցին ձեր ցաւքդ յանցանաց ի պատուհասէ

այսի Որ վասն իւրոյ մարդասէր ողորմութեանն խրատեաց զձեզ, ըստ բանի աստուածական Իմաստութեանն, որպէս ասաց իսկ, թէ «Զոր սիրէ Տէր՝ խրատէ, գանալից առնէ զօրգի՝ զոր յակն առնու»: Իսկ նա բարեբարութեամբ իւրով կոչէ զձեզ յորդեգրութիւն:

227 «Իսկ ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ ոչ ամօթ համարի գայնոսիկ իւր եղբարս անուանել, որք գաձցին յերկրպագութիւն Հօր: Եւ Հօգին սուրբ շնորհեսցէ ձեզ գառնաւատչեայ սիրոյն իւրոյ, զուարճացուցանել զսիրտս ձեր յուրախութիւն որ ոչն անցանէ, բայց միայն եթէ դարձջիք և ըստ կամաց նորա գնասջիք, տացէ ձեզ գանմահութիւն կենաց:

228 «Այլ զի կոչեցէք «Աստուած քո»՝ բարիք ասացէք. քանզի որք ճանաչեն զնա՝ նա նոցա Աստուած է: Իսկ որք ոչն ճանաչեն, թէպէտ և են նորա արարածք՝ օտար են ի խնամոց և ի սիրոյ մարդասիրութենէ անտի նորա. իսկ երկիւղածք նորա մերձ են առ նա, և այցելութիւն նորա շուրջ է զնոքօք, և պահէ զնոսա:

229 «Իսկ թերևս ասիցես դու, թէ ո՛ւր պահէ զերկիւղածս իւր. զի որ ի ձեռս մեր անկան՝ չարչարեցան և մեռան, և մեք ըստ կամաց մերոց դատեցաք զնոսա: Տէս զի կամեցաւ Աստուած զհանգիստ մահու մարդկան, և ի միւսանգամ գայտեան փառացն երևեցուցանէ՝ տալ

գրարիսն սիրելեաց իւրոց և այնոցիկ որ ճանաչեն և առնեն զկամս նորա:

230 «Այլ տես դու զայս, թէ զիւրոգ զօրութեամբ աստուածութեան իւրոյ պահեաց հաստատուն զսուրբ վկայսն սիրելիսն, և ոչ նեղութիւնք բազումք երկմտեցուցին զմի ոք ի նոցանէն: Եւ ապրեցոյց զսուրբ գերանելին Հովիսիմէ ընկերօքն հանդերձ ի ձերոյ պղծութենէ և յանօրէնութենէ:

231 «Արդ՝ պատրանք մեքենայից թշնամւոյն, որ ի սկզբանէ իսկ խաբեցին պատրեցին զմարդիկ և կորստական ճանապարհացն ուղևորս հաստատեցին: Եւ կամ զիմ իսկ գանարժանութիւնս, զի որպէս բարեբարութեամբն իւրով արժանի արար պատրաստել զիս՝ չարչարել վասն անուան իւրոյ մեծի. և ետ ինձ համբերել, զի հասուցէ զիս ի վիճակսն երկնաւորս, որպէս ասաց իսկ մեծ առաքեալն Պաւղոս, զոր հասցէ ձեզ ճանաչել, և ի նմին իսկ և ի նորուն բանս վայելել մարդասիրութեամբն Քրիստոսի, թէ «Օրհնեալ է այն, որ արժանիս արար զմեզ՝ հասանել ի մասն ժառանգութեան սրբոցն ի լոյս»: Եւ արդարև հասաք պարժանօք ի խաչն Քրիստոսի, զի չարչարանօքն Քրիստոսի վայելիցեմք ի նորա կամս և ի նորին վարդապետութեանն:

232 «Արդ՝ զնա ծանիջիք, որ զձեզ ի խաւարէն կոչեաց յիւր սքանչելի լոյս փառաց. մա-

ախջիք առաջի աթոռոյ շնորհաց նորա, և գաջիք զողորմութիւն ի նմանէ. և ի բաց թօթափեսայիք զամենայն ազաւ շարեաց անօրէնութեան. լուսաջիք զանձինս ձեր կենդանի ջրովն, և զփառաց լուսոյ զպատմութեանն արժանի լինիջիք զգեհուլ յանձինս ձեր:

233 «Այլ վասն սրբոյն Հռիփսիմեայ դուք իսկ ինքնին գիտէք, թէ որպէս պահեաց զնա Տէր և ապրեցոյց ի ձեռաց ձերոց, ի պղծութենէ անօրէնութեան: Եւ դու ինքնին գիտես զչափ քաջութեան սւժոյ պնդութեան ոսկերաց քոց. զիւրոք և զեր տկարացեալ առաջի աղջկան միոջ. զի պահեաց զնա զօրութիւն ամենատեսան Գրիստոսի: Իսկ վասն իմ դու իսկ գիտես, զի հնգետասան ամ է իմ՝ զի կայի ես ի խաւարչուտ ի խոր յանհնարին վիրապին. ի մէջ օձիցն էր բնակութիւն իմ, և վասն անին Տեսան ոչ երբէք մեղան ինձ. և ոչ զարհուրեցայ ի նոցանէ, և ոչ երկեալ սիրտ իմ. զի յաւսացեալ էի ի տէր Աստուած արարիչ ամենայնի:

234 «Այլ վասն այսորիկ գիտեմ, զի տգիտութեամբ արարէք զոր ինչ արարէքն: Բայց արդ՝ դարձարուք և ծաներուք զՏէր, զի ողորմեսցի և կեցուսցէ զձեզ. և զսպանեալ կենդանիսն բարեխօս արարէք. զի կենդանիք են և չեն մեռեալք. և ծաներուք զԱստուած, զի նա ինքն է Տէր ամենայնի. և ի բաց թողէք այսուհետև

զպղծութեան պաշտամունսդ, զքարեղէն և զփայտեղէն, զարծաթեղէն և զոսկեղէն պղնձածոյլ պատկերացդ, զի սուտ են և մնտաի:

235 «Եւ ոչ զայդ իսկ սասցի ձեզ վաղագոյն վասն մոլորութեանդ ձերոյ, թէ մառախուղ ստուերացն խաւարին թանձրութեան նստեալ է ի վերայ ձերոյ աշաց սրտին, ոչ կարացեալ հայել իմանալ, ածել դմտաւ, և զԱրարիչն ճանաչել: Արդ՝ թէ ի ձէնջ ես ուղղութիւն ինչ տեսանէի՝ առ աստուածութիւնն պաշտամամբ մերձենալ՝ ոչ դադարէի զցայդ և զցերեկ աղաչել վասն ձեր, զի մի կորիցէք: Այլ վասն բազում մարդասիրութեան Արարչին, որ անքնին և անպատում է առ արարածս իւր, որ երկայնամտութեամբ ներէ թողու անսայ խնայէ. վասն բազում գթութեան իւրոյ:

236 «Որ յաւուրցն առաջնոց թոյլ ետ գնալ մարդկան ըստ կամաց իւրեանց, որպէս և ասեն իսկ. «Բարձի թողի զնոսա՝ երթալ զհետ կամաց սրտից իւրեանց: Եւ զնացին նոքա ըստ կամս անձանց իւրեանց»: Այլ այժմիկ սկսեալ է կոչել զձեզ յիւր փառսն և յանեղծութիւն, լինել ձեզ ժառանգաւոր յաւէժ կենդանութեանն որ ոչն անցանէ:

237 «Վասն որոյ իսկ զիւր վկայսն սիրելիս առաքեաց առ ձեզ. որք ի վկայելն իւրեանց վկայեցին զմիասնական տէրութիւնն Երրորդական՝

ընդ ամենայն ի վերայ ամենայնի զԱստուած, որ նա ինքն է յաւիտեանս յաւիտենից. արքայութիւն նորա արքայութիւն յաւիտենից, և տէրութեան նորա վախճան ոչ գոյ. Եւ զմահն իւրեանց եղին կնիք հաւատարիմ հաստատական՝ իւրեանց ճշմարտութեան հաւատոց. որոց ահաւասիկ և ճառք ի միջի ձերում պատմին. որք կենդանի են առ Աստուած և բարեխօս տօնողացն, որ մտղթեմք բարեխօս ունել զնոսա առ Աստուած: Քանզի վասն Աստուծոյ մեռան՝ կարող են զմեռելութիւն բազմաց կենդանացուցանել:

238 «Վասն այսորիկ նորօք հաշտեցարուք առ Աստուած, ի ձեռն մահուան Որդւոյն Աստուծոյ. վասն զի Որդին Աստուծոյ մեռաւ, զի զմեռելութիւն արարածոց կենդանացուցէ. իսկ սոքա մեռան, զի վկայք լիցին Աստուածութեան նորա: Եւ զի ոչ եթէ առանց իւրոյ մահուանն կենդանութիւն տալ մեզ ոչ կարէր, այլ զի մեծացուցէ զարարածս իւրով յանարգութիւն իջանելովն. զի զանարգս բարձրացուցէ իւրովն իբրև զմեզ լինելովն:

239 «Իսկ ոչ եթէ առանց սոցա վկայութեան չլինէր արդեօք հաւատարիմ, այլ զի մեծացին սոքա որ սիրեցին զնա: Եւ զմեր շունչս պահեալ ի մարմնի մերում. զի թէպէտ և հասին մեզ նեղութիւնք մարմնոյ վշտաց և անհնարին ցաւոց, աւելի տանջեալ քան զամենայն մար-

դիկ. զիմորդ հնար էր միօրեայ տոկալ մարդկային բնութեանս մարմնոյ այնմ ահագին վտանգի շարչարանացն: Կամ թէ կեցցէ՞ արդեօք մարդ լոկ միօրեայ ժամանակի յանհնարին ի խոր վիրապի անդ յայնմիկ, յորում թաղեալն կայի ես ի մէջ օձիցն իբրև ի շեղջի, և եռային զմարմնովք իմովք, պատեալ կային շուրջ զինև և կայառային զանդամովք իմովք. սակայն մեծաքանչ ողորմութիւն Տեառն պահեաց զիս կենդանի: Եւ որում ոչ ևս էի արժանի՝ զբանս մշակութեան բժշկութեան օգտի ոգւոց և մարմնոց մշակեմք աւասիկ ի միջի ձերում. բժիշկ ոգւոց և մարմնոց ձերոց պատրաստեցաք՝ զձեր օգուտն ձեզ մատուցանել:

240 «ՅԱստուծոյ ի բարեբարութենէ անտի սկսցուք զպատգամս երկնաւորս ձեզ ջամբել. զի եթէ լուիջիք բանին իբաւանց, քարոզութեան Աւետարանին, հրամանաց Արարչին ամենայնի՝ փրկեալք սրբեալք լինիջիք ի փոքր պատուհասէդ, և ի յաւիտենական կեանսն վայելեսջիք. բանին աստուածութեան լուիջիք, և զբարութիւն երկնից արքայութեանն յանձինս ձեր ընկալջիք:

241 «Միայն թէ յակամայ տգիտութենէ մեղացդ, ի քարապաշտ ի փայտապաշտութենէդ սրբեալ լիջիք, և զանճառ բարիսն Աստուծոյ յանձինս ձեր ընդունել մարթասջիք. ապա և սուրբ վկայքն Աստուծոյ, զոր դուքն շարչարե-

ցէք՝ վասն ձեր և նոքա բարեխօսութիւն կարեն մասուցանել, և մեր բանքս և ճառքս և ջանս և վաստակս ձեզ յօգուտ սերմանեացի. բարեկեաց շատակեաց կենօք զձեզ յերկրի վայելեցուցէ, և յերկինս հանդերձեալ կենացն զձեզ ժառանգորդս արասցէ:

242 «Ապա եթէ ոչ կամիցիք լսել քարոզութեան բանին կենաց՝ աստէն հարեալ վրիժուքն շարաշար հարուածովք զձեզ սատակեացէ, և ի ձեռն օտար թշնամեաց զձեզ դատեացի, և միանգամայն իսկ զքէն վրիժուցն հանեալ՝ ի մահ զձեզ մատնիցէ»:

243 **ԻՔ.** Եւ իբրև խօսեցաւ երանելին Գրիգորիոս զայս ամենայն՝ առ հասարակ զձեռս զօձիւք արկեալ՝ զպատմուճանսն պատանէին. թագաւորն և նախարարքն, և այլ բազմութիւն մարդկանն իջեալ ի գետին ընդ մոխիր թաւալեալ՝ ասէին առ հասարակ իբրև ընդ մի բերան. «Արդ կայցէ ինչ մեզ յոյս թողութեան յԱստուծոյ. զի մեք կորուսեալ էաք ի ազիտութեան մերում և ի խաւարային ճանապարհս. արդ՝ իցէ թէ թողցին մեզքս այս մեր բազումք»:

244 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Մարդասէր է Տէր, երկայնամիտ և բազումողորմ է. զթած առ ամենեանս որ կարգան առ նա, և որ խնդրեն ի նմանէ՝ թողու նոցա»:

245 Իսկ նոքա ասէին, թէ «Ծանո՞ մեզ, և

հաստատեալ զմիտս մեր, զի մարթասցուք աղաչել զերեսս Արարչին մերոյ զոր ոչն գիտէաք. եթէ դարձեալ արդարև դարձցի՞ և ընկալցի՞ զմեզ յապաշխարութիւն. և կայցէ՞ ևս տեղի դարձի, և չիցէ՞ արդեօք հատեալ յոյս կենաց մերոց ի նմանէն: Կամ դու արդեօք ո՞չ յիշեացես զչարին, զոր մեք ընդ քեզ արարաք. և տայցես մեզ զուղիղ վարդապետութիւն, և ո՞չ կալեալ ընդ մեզ ոխս, և ո՞չ շարակնիցես զմեզ, և ո՞չ արկանիցես զմեզ յարդարև յուղիղ ճանապարհէն»:

246 Եւ առ հասարակ գոչիւն բարձեալ մարդկանն ի գոչիւն լալոյ թագաւորան հանդերձ՝ ամենայն մարդիկն անկեալ թաւալէին առաջի նորա. զի սակաւիկ մի ոչ կարէին մեկնել ի նմանէ, վասն անհնարին հարուածոցն բարկութեան դիւացամոլ տանջանացն: Զի թէ լինէին երբեք ուրեք մեկնեալ ի նմանէ՝ անդէն դիւացն ի վերայ հասեալ զայրագնեցուցանէին, անդէն իւրեանց ատամամբքն ուտել մարդկան զմարմինս իւրեանց:

247 Արդ՝ իբրև լուաւ սուրբն Գրիգորիոս զայս ամենայն բանս զոր խօսեցան նոքա առաջի նորա, իսկ նա յարտասուս հարեալ ասէ ցնոսա. «Դուք ինքնին գիտէք զայն ամենայն շարիս, զոր դուքն ընդ իս արարէք. զի՞՞՞րդ կարիցէ մարդ տոկալ յայնչափ շարշարանաց վերայ, կամ

զոյր հնար տոկալ ժամ մի՛ լոկ ի տեսնենէ օձի միոջ բացուսա ի բաց, թոյ թէ ի մէջ բազմութեան օձիցն լինել ամս հնգետասան, և ողջ ապրել, և տոկալ և բնակել ևս հանապազ ի մէջ նոցա:

248 «Նախ յայդմ իսկ տեսէք զգորութիւն Արարչին. զի որ դամենայն արար՝ զիարդ և կամի, յորժամ և կամի կարող է զիւրաքանչիւր բարս փոփոխել. զի և դայն զմեղանշական զթունաւոր գազանս որ յանհնարին գրի անդ՝ ընդ իս անարժանի ընդ իւրում ծառայիս քաղցրացուցանէր: Զի թէսէտ և մեք անարժանք էաք՝ սակայն վասն ձերոյ օգտի զմեզ պահեալ՝ երևեցոյց զիւրոց սքանչելեացն զօրութիւն. զի զմեզ պահեալ ածեալ, և ի ձեր մշակութեան գործն եկեալ, և զօգուան զձեր բերեալ, Աստուծոյ մարդասիրութիւնն մեօք առ ձեզ կատարեսցի:

249 «Եւ կամ է՛ր արդեօք հնար աղջկան միոջ մանկամարդոյ՝ ունել զդէմ առն սկայի, որպէս տեսէք իսկ աչօք ձերովք. զիարդ էր հնար այդմ լինել, եթէ ոչ Աստուծոյ էր տուեալ զիրաւունս յաղթութեանն՝ պահել զիւր վկայան անարատութեամբ ի ձերոց յանցուածոց յանօրէնութենէ: Արդ՝ վասն մահուան այնոցիկ սրբոց երանելեացն, որոց արիւն նոցա հեղեալ յերկրի ձերում, որք արժանի եղեն աստուածութեան շնորհացն և պատարագեցան, վասն

որոյ և ձեզ այց և խնդիր եղեալ Հայաստան աշխարհիս. վասն նոցա արդար արեանն հեղոյ և ձեզ քաւութիւն շնորհի աւագիկ ձերով ապաշխարութեամբդ յամենապարգևէն Աստուծոյ:

250 Իսկ վասն իմ՝ արդեօք ես ոչ էի ի հրամանէ Աստուծոյ ձեզ քարոզ, այլ ի կամս մտնց իմոց. և զիարդ հնար էր այնմ լինել: Իսկ արդ զոյր ինձ արդեօք հնար իշխանութեան՝ իշխել բան մի ի ձէնջ թաքուցանել, թոյ թէ հրաման առեալ յԱստուծոյ: Զի և ես ի խոր վիրապի անդ զամենայն օր տեսիլ տեսեալ աչօք բացօք զհրեշտակ Աստուծոյ, զի հանապազ քաշալերէր զիս և ասէր, որպէս և այժմ իսկ զնոյն տեսիլ տեսանեմ, որ ասէ ցիս, թէ «Քաշալերեաց, պինդ կաց, զի տէր Աստուած պահեաց զքեզ և արժանի համարեցաւ արբանեկութեան իւրոյ. և ետ քեզ զգործն մշակութեան իւրոյ, զի և դու ընդ այլ մշակսն մտեալ՝ վարձս առցես զանապական պարգևացն Քրիստոսի»:

251 «Զի և ձեր իսկ արկեալ զիս ի խոր վիրապն, յանհնարին տեղին մահուան, և ելեալ անտի ողջանդամ կամօքն Աստուծոյ: Իբրև ոչ եթէ զայս ասելով՝ անձինս պարծանս տամ, այլ զի ոչ իսկ հնար է թաքուցանել զսքանչելիսն Աստուծոյ. քանզի ոչ իսկ թաքչի, այլ պատմի: Վասն զի զիս ապրեցոյց ի մահուանէ, որ յաչս ձեր մեռեալ համարեալ էի, որպէս և դուք իսկ

ձեզէն վկայէք ինձ. և դուք զի մեռեալ էիք ի մեղս ձեր՝ ահաւազիկ մեռեալք ի ձեռն մեռելոյս կենդանանայք: Վասն զի տուաւ ի ձեռս իմ պատմել ձեզ զհրամանս Աստուծոյ, դարձուցանել զձեզ ի ստուգութիւն, ի ճշմարտութեան ճանապարհն, և ի բաց լինել ձեզ յունայնութեան պաշտամանց անտի, ի քարեղէն, ի փայտեղէն, յարծաթագործ, ի պղնձագործ պատկերաց այտի, որ ոչ ինչ իսկ են և ոչ ումեք պիտանացու. դառնալ առ Աստուած կենդանի, որ արար գերկինս և գերկիր և զծով և զամենայն որ է ի նոսա, և ի Բան նորա՝ յՈրդին միածին, և ի Հոգին կենդանի և կենդանարար, սրբիչ և քաւիչ երկրպագուաց և փառաւորչաց իւրոց:

252 «Իսկ եթէ զձեզ յորդոր յօժարութեամբ տեսանիցեմք զարձեալ առ աստուածութիւն անդր՝ ախորժ յօժարութեամբ սկիզբն արասցուք ձեզ պատմելոյ վասն արարչութեանցն, թէ զիւրդ բարի աշխարհս ստեղծաւ ի բարեբարէ անտի, թէ զիւրդ վարեցան կարգք աշխարհիս. զի ոմանք ի մարդկանէ զհաճութիւն բարեացն յիւրանց կամաց կատարեցին առ Աստուած. թէ որ զչարն գործեցին՝ աստէն պատժեցան յերկրի. թէ զիւրդ եկն Որդին Աստուծոյ մարմնով յաշխարհ անարգութեամբ. թէ զիւրդ գալոց է ի վախճանի նովին մարմնով և փառօք Հօր, և վասն լինելոց բարեացն և հանդերձեալ զատաստանին.

և թէ առ այժմ զիւրդ օրէն է մեզ զնալ պատուիրանօք ըստ կամացն Աստուծոյ. և թէ զիւրդ ապաշխարութիւն գտանել, ընդ նմին և զթողութիւն մեղաց. և թէ զիւրդ զմեղուցեալսն տգիտութեամբ՝ քաւել. և ըստ կամացն Աստուծոյ փախչել ի չարէ և զբարիս գործել և խոստացելոց բարեացն հասանել. և թէ զիւրդ արժան է զնալ ի ճանապարհս Աստուծոյ: Ջայս ամենայն կարգաւ մի ըստ միոջէ ոճով պատմեցից, անաշխատ լեզուաւ և անհանգիստ բերանով. զի և Տէր ըստ իւրում մարդասիրութեանն ընկալցի զձեր ապաշխարութիւնդ, և դուք արժանի լիջիք մտանել ի շնորհս մարդասիրութեան ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

253 «Սակայն մեք ձեզ ի սկզբանցն սկիզբն արարեալ՝ սկսցուք ցուցանել զաշխարհի զարարչութիւնն, բարեբարութեան բարեացն ի բարեբարէն, եթէ դուք կամիցիք սրտի մտօք ունկընդիր լինել և հաւատալ: Սակայն մեք անտուտ ի բնէ սկիզբն արասցուք պատմելոյ ձեզ նախ՝ վասն մեծի միոյ միայնոյ բարեբարին, և ապա՝ եղելոցս ամենեցուն ի նմանէ: Այլ զամենայն ի ձեր աշակերտելոցդ յօգուտ փութամք կատարել ըստ հրամանի աստուածութեանն. կարևորագոյն համարեցաք ընդ նորա և վասն նորին զիպանագոյն և նմանագոյն բանիւք զփո-

խանակն թելադրել. զի վասն աստուածութեան
են բանբա. քանզի գիտեմք, թէ նա է ճշմարիտ
Աստուած:

254 «Այլ ոչ եթէ գանհաս բնութենէն կա-
րիցէ որ ճառել, և որպէս էն՝ զայն կարիցէ
որ պատմել. զի անհաս և անբաւ և անբաւան-
դակ և անքնին է, անմատոյց և անխմաց է յա-
մենայն արարածոց, աներևոյթ ի տեսլենէ և
մօտ առ ամենեսին խնամով տեսչութեամբ զթու-
թեամբ, շնորհօք մարդասիրութեան իւրոյ. ոչ
տեսաւ երբէք ի մահկանացու մարմնաւորաց,
նա և ոչ ի հոգեղինաց և ի հրեղինաց զուարթ-
նոց: Միայն փառաւորեալ յամենայն արարածոց.
քանզի ամենայն ինչ ի նմանէ է, բայց նա մի-
այն ինքնութեամբ:

255 «Սակայն արք արդարք ի մարդկանէ,
որ արժանի եղեն ճանաչել զարարչութիւն նո-
րա, և երկրպագութեամբ կամացն հնազանդեալ
հրամանակատարք մշտնջենականին և աստուա-
ծամերձ կենացն պատմող մարգարէք անուանե-
ցան ի դարս առաջինս յաստուածապաշտ յազգէն
Նբրայեցւոց, յԱբրահամեան զաւակէն, որ աս-
տուածապաշտութեամբն ընտրեալ՝ ամենայն ազ-
գաց հայր անուանեալ. զի ի գլուխ հաւատոց
արդարութեան ամենեցուն ելեալ նստիցի յառա-
ջահաւատն պարծանօք, արդարև իսկ հայր ան-
ուանեալ. յորոյ օրինակ և ծնունդքն սերեալք ի

նմանէ՝ ժողովուրդ առաջին և սեպհական անուա-
նեալ:

256 «Յորոց միջի և մարգարէքն իբրև լու-
սաւորք աստուածապայծառ պատգամօքն ծագե-
ցին, որք Հոգւոյն շնորհաց աստուածութեանն
արժանի եղեն՝ ուսուցանել ամենեցուն զօրէնս
Աստուծոյ, և զկամս և զկարգս նորուն ուղղու-
թեան երկնաւոր հրամանացն ամենայն ուրուք
առաջի դնելով, որպէս նսցուն իսկ մատենք
մարգարէութեան հաւաստեաւ պատմեն. որ յա-
մենեցունց յօգուտ մինչ ի վախճան ընթացեալ,
լի արարեալ զտիեզերս յօրինեալ ընթերցու-
ածովքն յանդիման կացուցանել զարուեստն մար-
գարէական աստուածեղէն բանիցն. որպէս զի
հնար լիցի ամենայն հնազանդելոցն բանից նո-
ցա՝ զԱստուած ինքնին զլիսովին յանդիման տե-
սանել ըստ տեսչութեանն:

257 Արդ՝ ի մէջ սրբոցն աստուածապաշտ
գնդաց մարգարէիցն ոմն յարուցեալ մեծ մար-
գարէ, որոյ անուն Մովսէս կարգացեալ, ար-
ժանի եղեալ աստուածութեան շնորհացն. որոյ
սկիզբն արարեալ ուսուցանելոյ յամենաստեղծ
յակզբնագործ ժամանակէն՝ աշխարհահամար աշ-
խարհապատում մարգարէութեամբ՝ ամենեցուն
աւանդեաց զճշմարիտ գիտութիւն: Ըստ նմին
օրինակի և մեր անտի սկիզբն արարեալ՝ ամե-
նուսոյց շնորհօք Հոգւոյն բան ի գործ արաս-

ցուք վարդապետել ձեզ, փոյթ յանձին կալեալ վասն երկուց աշխարհաց հաստատելոց ի բարեբարէն Աստուծոյ, վասն սկզբան և կատարածի, վասն անցաւորիս և վասն յաւիտենական մշտընջենաւորին: Մեզ տացին բանք ի բերան, մեզ՝ ցուցանել զօգուտն, և ձեզ՝ լսել, ընդունել և հաւատալ, և քակել ի սատանայական գործոց չարութենէ, և աստուածամուխ կենացն լինել ժառանգորդ:

258 «Արդ՝ սկսցուք շնորհօքն Քրիստոսի ձեզ պատմել մի ըստ միոջէ մանրապատում նշանակօք, և զուք ունկնդիր եղեալ սրտի մտօք լուիջիք»:

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Ս Ր Բ Ո Յ Ն Գ Ր Ի Գ Ո Ր Ի

529 **ԻԳ.** Տէր Աստուած, որ նա միայն ինքնութեամբ, և ոչ ոք յառաջ քան զնա. չիք ոք այլ Արարիչ ամենայնի՝ որ երևի և որ ոչն երեւի. բայց Որդին միածին որ ի Հօրէ ծնեալ, և Հոգի նորուն որ ի նորին յէութենէ. որով եղև աշխարհս ի սկզբանց անդ, արարեալ միասնական Երկրորդութեանն միով զօրութեամբ կամացն ամենագօրաց, միախորհ, միակամ, միաբուն ինքնութեամբ, և ամենայն ի նմանէ եղեալ, երկինք և երկիր: Արարեալ զերկինս խորանարդ հաստայարկ, և զերկիր թանձրատակ աղխեալ սեղմեալ. և զերկինս կախեալ զոչնչէ, և զերկիրս ի վերայ ոչնչի կացուցեալ, և ի նմին զանդունդս համատարածս խաւարազգածս աներևոյթս անկազմս անարարս և անյարդարս, անպատրաստս ստուերամածս:

260 Եւ անդէն իսկ ընդ ասելն Հօրն արարչութեան ցարարչակից Որդին և ցհամագործ Հոգին որ ի վերայ ջուրցն շրջէր, անդ ի ներքոյ

Չուրցն հրամայեաց լինել կազմածոյն յօրինուածոց արարածոց: Ասացեալ ի Հօրէ առ խորհրդակալսն խորհրդակատարսն համագործսն՝ լինել լոյս, և անդէն եղեալ լոյսն համասփիւռ՝ խաւարակուլ օրաբեր: Եւ յետ այսորիկ հաստատութիւն ջրամած սառնեղէն ծովահերձ ջրարածին. որով երևեալ ցամաքն ամենածին ծաղկաբուղիս անկաբեր: Եւ յետ այսորիկ ասացեալ միասնական Երրորդութեանն՝ զօրութեանն՝ լինել լուսաւորացդ առ ի ջրեղէն խորանանման հաստատութեան երկնին ճառագայթածիզք, աշխարհագունդք, նշանացոյցք, ժամանակաշափք. և ապա զազգն շնչակեաց թռչնոց և զեռնոց և ջրածին կայտառաց:

261 Յետոյ բղխեալ եռացեալ յերկրէ ամենայն չորքոտանեաց ազգ, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարգի, վայելելիս հաստատեալ յառաջակամ պատրաստութեամբ կամացն աստուածութեան առ ի պատիւ մարդոյն: Որ զվայելչականն հանգերձեալ առնել Արարչին, որ կամարար կամացն առեալ անդէն զբարեբարութիւն իւր ցուցանել, առնել զբանաւոր զիմաստուն զխօսուն արարածն, ի մէջ անխօս անբան անիմաստ արարածոցն: Զի իմաստունն զիտասցէ զպատիւ Արարչին. իմացեալ զԱրարչին սքանչելութեան շնորհս փառաւորութեան՝ զիտասցէ զարձուցանել ի նմանէ զփառաւորութիւն փոխարէն. և ընդ նմին

և ի ձեռն նորին՝ ամենայն արարածք երևեալ զործքն մատուցեն զփառաւորութիւն:

262 **ԻԳ.** Իսկ ի մէջ աներևութիցն արարեալ աներևոյթ փառաւորիչս—զօրս հրեշտակաց հոգեղէնս, հրեղէնս, բազմութիւնք զուարթնոց: Սոքա յօղս վերինս բնակեալ են, ի վերայ հաստատութեան ջրայարկի. իսկ մարդկանս ի ներքոյ, ի հոգեղէն բնակութեան երկրիս, տուան վիճակք: Զի Աստուծոյ բարեբարի զամենայն արարեալ, կարգս լինելութեան հաստատեալ. իսկ շարն յանձնիշխան կամաց մտեալ՝ կործանէ զիւրաքանչիւր ոք առանձինն. այլ յԱրարչէն բարի եղեալ ամենայնն հաստատեցաւ:

263 Որ յառնելն զմարդն՝ սքանչելագոյն կարգաւ զիշխանն ի մէջ անցուցեալ, և անդ է տեսանել սքանչելիս և զտրմանալիս և անհաստկան հրեշտակակերպս: «Արասցո՛ւք, ասէ, մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան»: Իսկ արդ՝ ըստ որո՞ւմ պատկերի արդեօք ասիցէ, և կամ ըստ որո՞ւմ նմանութեան զմարդն առնել. քանզի անեղծական, անստեղծական, անտարրական, իսկական աստուածութիւնն ճանաչի: Ո՞րպէս լինելոցն արդեօք էականին հանգոյն առնոյր լինել, կամ հոգն սակաւիկ՝ ինքնաբուն զօրութեանն Աստուծոյ. որ և անտեղեօք և անչափակալ վայրօքն, անսկզբնական լիութիւնն անմատոյց յուժեքէ ունի մշտնջենաւոր

նոյն պարզական և անշարժական միտպէս:

264 Իսկ արդ՝ որպէս ստեղծականին զինքն օրինակ գնիցէ, և կամ զկաւն դրօշեալ՝ Աստուծոյ պատկերաւն ձևիցէ. զոր և տէն իսկ, թէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա»: Նախ ասաց բանս յառաջասաց պատմութեան հանդերձելոցն, ապա անց յառաջակայսն, և ի լինելոցնս նշմարեցուցանէ: Եւ են որ անդէն իսկ մօտալուտ առաջոյ՝ ի նոյն ի նմին ժամանակի դէմ յանդիման ցուցանէ. զի աէր ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա: Մի՛ վասն իմաստութեան, բանաւորութեան, խելամտութեան, կենդանութեան, հոգևոր շնչոյն, զոր շնորհաց առաւելութիւն՝ զիտել ճանաչել իմանալ և ի միտ առնուլ զամենայն շնորհաց զաստուածակիր զաստուածատուր իմաստութիւնն և զբանաւորութիւնն, զաստուածածանօթութիւնն և զպետութիւնն, և իշխել ի վերայ ամենայն երկրաբուղի երկրածին ստեղծուածոցն, և զգիտութիւն յառաջգիտութեանն, և կացոյց զնա տէր ամենայնի: Եւ ասաց Աստուած, թէ «Ամենայն քաղցրաբուղի սերմանիք երկրի՝ ձեզ լիցի ի կերակուր»: Եւ ապա զամենայն զազանս և զանասունս և զթռչունս ամեալ առաջի մարդոյն հնազանդէր: Իսկ ապա աստուածակիր իմաստութեամբն խելամեալ՝ ճանաչել ըստ իւրաքանչիւր ըստ առանձնային կերպարանաց զանունն նշմարեցուցանել:

զի զգիտութիւն Տեառն ի մէջ անցուցեալ, նորա գիտութեամբ զնորա արարածս ճանաչել՝ նորա նման անուանեցաւ:

265 Եւ մի՛ վասն այսորիկ ասէ նման, վասն անձնիշխանական կամացն իշխանութեան: Զի յԱստուծոյ յամենագործութեանն և ամենարարութեանն երկու արարածք պատուականք և արգոյք եղեալք ի բարերարէն հաստատեցան, մարդիկ և հրեշտակք: Արդ՝ զմարդիկ թողեալ ի կամս անձնիշխան կամաց, վասն զի իւրովք կամօք անձնիշխանութեանն զիտացէ ընդ բարեացն գործոց՝ շնորհս գտանել ի բարերար Տեառնէն և յԱրարչէն. և եղեալ առաջի նորա զգիտութիւն պատուիրանաց հաճոյիցն Աստուծոյ, զի զիտացէ իոյս տալ ի չարէն, և զբարին ընտրել իւրոց կամայն լաւութեամբ, իրբև յինքեան քաջութենէ, իւրով անձնիշխան կամօք՝ յԱրարչէ անտի զիւրոց վաստակոց առեալ զփոխարէնս պատուեսցէ:

266 Իսկ վասն նմանութեանն իմանալի է այսպէս. զի ամենայն արարածք ընդ հնազանդութեամբ ծառայութեան են հարկեալք. զի մի այլ աւելիս ինչ իշխեսցեն գործել քան զայն, որչափ ինչ նոցայն հրամայեցաւ՝ հարկք եղան ի վերայ իւրաքանչիւր՝ կատարել զհրամանս: Բայց Աստուած զմարդն միայն բազմապատիկ փառաւորեաց և մտօք մեծացոյց, հոգևաւորն հրեշտա-

կակիցս խոնարհագոյնս արար:

267 Տես գարեգական և գլուսին և գաստեղս՝ մեծամեծս ձրչափ քան զմարզն իցեն, և նորա կամացն կան, հարկեայք ընդ հրամանաւ պատուիրանագրին: Ոչ արեգակն յընթացից դադարէ, և ոչ լուսին կասէ ի մաշել և լնուլ, ոչ աստեղք գկարգօք իւրեանց անցանեն, և ոչ լեւրինք ետեղափոխ լինին. ոչ օղբ ի շշնջելոյ դադարեն, և ոչ ծով ի սահանս ծփանաց անգնգային մօլեգին ալեացն խռովելոց յուզելոցն սասակութեամբ անդադար կուտակելոցն՝ զեզեալ սահմանն ոչ կարացեալ անցանել և ապականել զերկիր. և ոչ երկիր բառնալ կրել զանդաղի զամենայն: Որոյ հրամանաւ յօրինեալ է ամենայն, որոյ սուրբ և երկնաւոր գուարթունքն կան յանդադար փառաբանութեան: Որ արար զբարձրութիւն երկնից և զթիւս աստեղաց, զջուրս ծովու և զաւազ երկրի, զկշիռս լեւանց: Որ հանէ զամպս և արգելու զհողմս, և զարձուցանէ զերեկ, և զալարեցուցանէ զչորս զօսացեալս, և ժողովէ զանձրեաշիթս: Վասն որոյ մարգարէութեան հօգին պատմէ, թէ «Ո՛չ ափեաց ափով իւրով զջուրս ամենայն, և թզաւ զերկինս, և զերկիր ամենայն քլաւ իւրով. ո՞վ եզ գլեբրինս ի կշիռս, և զզաշտս կըշուորգօք եբարձ»: Ո՞ր իցէ տեղին, որ զնա բարձեալ ունիցի, որոյ բանիւ արարածք ամենայն կախեալ կան: Որ գիտէ զանցս զնացից երկնա-

ւոր գնտոցն, որ ի վերայ օդոց շրջին, և ոչ թիւրին. տարածին, և ոչ ըստ արտուղի անկանին. ելանեն և մնան վարձկանք պարտաւորք տարւոյ. կասեն՝ արծարծին ի տունջենէ ի գիշեր և ի գիշերոյ ի տիւ. փոխարէնս արկեալ միմեանց փոխարինին՝ աննախանձ տան, անարգել դարձուցանեն ի չափ ժամանակաց, ի չորս որոշմունս փոփոխել տարւոյն, որպէս և Աստուած կարգեաց:

268 Եւ զիմրզ գնայցեն զօրութիւնք աստեղաց երկնից հաստատութեան՝ կշիռ կարգեալ ի գնացս իւրեանց անդադար, և ոչ անցանեն զչափով: Կամ ուստի՞ ելանիցեն օդաշունչ սիք հողմոցն բռնութեան, և ձւր երթեալ դադարիցեն. և զի՞նչ որոշմունք իցեն միոյ միոյ ի նոցանէ. մինն քաղցրաշունչ՝ սնուցանէ զբոյսս, մինն սաստկացեալ՝ զպտուկսն բանայ. մինն զգետս կկէ, գունակ գունակ ծաղկօք զերկիր զարգարէ ի գունագոյն երանգս. զմերկ ծառս ագուցանէ, զվարսաւոր պագաթունս զարգարէ:

269 Ուստի՞ ծանիցին օղբ ամպածինք, որ և ի նոսին սպառին ի փայլատակմանց հողմոյ. ի ձայնէ որոտման ծնանին անձրեք. և ուր Տէր հրամայէ երթալ՝ երթեալ իջուցանեն և ոռոգանեն զերկիր. սնուցանեն զբոյսս, պարարեն զպրտուղս մարմնապարարս. յոյր յորովայնէ ելանիցեն զետք աղբերօքն հանդերձ, և ոչ դադարեն յելիցն և ոչ լնուն ի մտանելն:

270 Երկինք և երկիր, արեղակն և լուսին և բազմութիւնք աստեղաց, և ծովք, գետք, գազան և անասուն, սողուն և թռչուն, ձկունք լուղականք, լեռք, լինելոցք՝ զիւրաքանչիւր կարգեալն ըստ իւրաքանչիւր հրամանացն մատուցանեն: Բայց միայն մարդոյն անձնիշխան թողան կամքն՝ զինչ և կամեսցի. և այլ աւելի ինչ ոչ բնադատեցաւ քան զայն որ ազգեալ ասացաւ — չճաշակել նմա ի ծառոյ անտի. զի այնուարժանի արացէ զնա փոխանակ ընդ փոքուն մեծամեծս ընդունել. վասն իւր շնորհ ունելոյն վաստակոց՝ լիցի առնուլ նմա յԱրարչէն զփոքունց փոխարէն զմեծամեծ շնորհն: Վասն այնորիկ և զանձնիշխան կամաց նմա հրամայեաց կամակար իշխանութիւն:

271 Կամ որպէս մարդ հողաբեր՝ օրինակաւ Արարչին յաշխարհ զայցէ, առժամագիւտ մատուցականն անմատոյց էականին նմանութեամբ առնուցու լինել զլինելն: Քանզի անսահմանական և անվայրափակ և առանձնական զօրութեամբ, աստուածական անուամբն միայն արգեօք մեծարեաց՝ ըստ պատկերին ասելով. այն չէ ինչ ի դէպ: Քանզի ասէ Գիրն, թէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա». և այլուր ասէ, եթէ «Աստուած հաստատեաց զմարդն յանեղծութիւն, և ըստ պատկերի իւրոյ բարբարութեանն արար զնա». և միւս ևս աստուածածա-

նօթ իմաստութիւնն ասաց, թէ «Մարդ պատկեր Աստուծոյ է»: Այլ անդէն ի սկզբանն կարգեաց Աստուած մարդոյն՝ մերձաւոր և ծանօթ կերպարանաց Աստուծոյ լինել, քանզի ոչ ի հաստատելն միայն, այլ առաւել ի ծանօթն առնել փութայ: Քանզի նմանութեամբ մարդոյ երևեալ Աստուծոյ ի ստեղծանել զմարդն հող յերկրէ, և փշեաց յերեսս նորա շունչ կենդանի, և եղև մարդն յողի կենդանի: Ստեղծեալ զմարդն ձեռօք իւրովք՝ և արկի նա զկենդանութիւն ի փշել բերանոյ իւրոյ զկենդանական շունչն իմաստակիր մտաւորութեան բանաւորութեան ազգեցութեան. զի անդէն զաչս բացեալ արարածոյն՝ զԱրարչն ծանիցէ, և անդէն Աստուծոյ բարբարութեան արարչութեանն ընտանի և մերձաւոր, գիտակ և պատմիչ լինիցի:

272 Եւ թէ զիւրդ ամենայն արարածոց առեալ հրաման լինել յաննիւթոյ, ի չքաւոր յանկերպարան նիւթոյ, որպէս ընդելական կերպարանացն և ձայնի հրամանացն՝ առանց յապաղանաց՝ ամենայն արարածք սպասաւորականք զհրամանսն կատարիցեն: Իսկ իսկական աստուածութիւնն ի ծածկութեանն ի վերոյ քան զտարրական նմանութիւնս և զձայնել զազգեցութիւնս, յիւրում յառանձնական յէութեանն զիւրն ունի: Այլ վասն երևելի արարածոցս առեալ նմանութիւն, վասն ժուժկալութեան արարածոցս խո-

նարհեսցի: Զի թէ ոչ այնպէս էր, ոչ ոք էր որ տեսլեանն բնութեան կամ ինքեան ձայնին բարբառոյ ժուժալ կարէր. այլ որպէս զի կարասցեն զնա տեսանել՝ վասն այսորիկ առեալ նմանութիւն երևելի, բարբառոյ ազդեցութիւն:

273 Արդ՝ եղեալ մարդն ըստ պատկերի Աստուծոյ, հանդերձ ազատութեամբ, իմաստութեամբ, բանաւորութեամբ և իշխանական պատուով ըստ ազդեցութեան արարչութեանն, ոչ եթէ ըստ աստուածարուն գորութեանն, զոր միայն Միածինն ունի գնկարագիր էութեանն Հօր: Ապա ածեալ Աստուծոյ զամենայն արարածս արարչութեան իւրոյ առ Ադամ, տեսանել զինչ կոչեսցէ անուանս նոցա: Որով յայտ իսկ է, թէ զԱրարիչն անուն յառաջ քան զայս ծանուցեալ Ադամայ. զի նախ այն էր կարևորագոյն: Քանզի և միածին որդին Աստուծոյ զայս ասէր առ Հայր, թէ «Այս են կամք իմ, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտդ Աստուած»: Նա և ի հարկէ իսկ նախ զԱրարիչն անուանէր Ադամ, զի յորոյ երեսաց զկենդանութիւնն ընկալեալ էր՝ նախ քան զամենայն զնա ետես. քանզի և արարածք իսկ առ ի ծանօթ առնելոյ նմա զԱրարիչն հաստեցան:

274 Արդ՝ անուանէ զառաջի ածեալսն յանդիման Արարչին. և զկնի եկեալն յառաջագունիցն ծանօթական լինի, որոց ոչ միայն անուա-

նելովն, այլ և իմաստութեամբ և իշխանութեամբ առ հասարակ տիրէ: Ապա մինչդեռ միայն սկիզբն և կատար է ինքն միանգամայն, յամենայն արարածս ինքն ինքեան միայն էր, և ոչ ոք էր զօրավիզն, և ոչ ընկեր ոք. և ոչ նման նմա:

275 Արդ՝ Հօր արարչի խորհուրդ ի մէջ եղեալ ընդ արարչակից Որդւոյ և ընդ արարչակից Հոգւոյ, իբրև զխորհուրդն զառաջին նախաստեղծ մարդոյն. զի որպէս անդն ասաց, թէ «Եկայք արասցուք մարդ ի նմանութիւն պատկերի կերպարանաց մերոց», և անդէն ստեղծեալ Ադամ ի կենդանութիւն ի շգոյէն հաստատեցաւ՝ նոյն օրինակ և աստ ասացեալ Հօր առ Որդին և առ Հոգին, ասէ. «Եկայք արասցուք Ադամայ օգնական նման նմա, ըստ նմանութեան պատկերի իւրոյ և ըստ նմանութեան կերպարանաց իւրոց»: Եւ անդէն արկեալ նմա քուն զտրմանալի, և հանեալ ոսկր ի կողից նորա՝ և շինեաց զայն ի պատկեր կնոջ և կացոյց առաջի նորա: Եւ անդէն ծանուցեալ Ադամայ աստուածագեաց իմաստութեամբ, թէ «Այս այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց և մարմին ի մարմնոյ իմմէ. սա կոչեսցի կին, զի յառնէ իւրմէ առաւ»: «Վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր իւր և զմայր իւր, և յարեսցի ի կին իւր, և եղիցին երկոքին ի մարմին մի»:

276 Ո՛չ ապաքէն յանդիման Աստուծոյ ասի-

ցէ զայս, անդ՝ ուր ամենայն զօրք հոգեղինացն զփառս Տեառն բարձրացուցանէին, և մարդն ի հանդիսի անցեալ Եւ զոր ասէն՝ ամենահաս զիտութեամբ մարգարէանայ, և քնով գործեալն զարթնականին ի մէջ բերէ զգործն. զի որ յառնէն առեալ զիտաց՝ նա և զայր յերկրէ գիտէ, և զերկիր՝ յոչնչէ, և զԱստուած՝ էական: Եւ ասելովն, եթէ «Թողեալ զհայր և զմայր և յարել ի կին իւր, և եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»՝ զբոլորովին կարգս աշխարհիս և զկատարած զամենայն գիտաց:

277 **Ի** Ե. Յետ այսորիկ առեալ Աստուծոյ՝ յԱզին զբախտին փափկութեան դնէր զմարդն. որում յայտ արարեալ ծառս երկուս, զմինն կենաց և զմինն գիտութեան բարւոյ և չարի. որում եղեալ պատուիրան՝ չճաշակել նմա ի ծառոյ անտի՝ մահու սպառնալեօք. զի Աստուծոյ պատուիրանապահութեամբն՝ զնախանձելի գաստուածատուր իմաստութիւն պահեալ, գաստուածական իշխանութիւնն պահպանութեամբ պատուիրանին յանտուշական փառս էականին ինքնակալ եղեալ վայելիցէ: Եւ որպէս վերագոյնն ասացաք, եթէ զհրեշտակս և զմարդիկ յանձնիշխանութեան թողեալ, և զիւրաքանչիւր պատուէրս եղեալ ի վերայ, զի իւրաքանչիւր, յօժարութեամբ կամացն՝ լիցին Արարչին հրամանացն հնազանդեալ, վասն որոյ և առաւել փա-

ռաց արժանի լիցին հասանել: Արդ՝ մարդոյն եղաւ փոքր պատուէր ի ծառոյն չճաշակել. զի այնու ի մեծ պատիւ ձգեալ հասցէ, որպէս վերագոյնն ասացաք: Իսկ զօրացն բազմութեան հրեշտակաց եղաւ պատուէր՝ կալ յանդագար փառաւորութեան իւրեանց Արարչին, ի մեծ պատիւ փառաց զնոսա ընակեցուցեալ, յաներևոյթ մեծութեանն վերին երկնաւոր մշտնջենաւոր լուսոյն:

278 Արդ՝ ոմն ի վերին զօրացն իշխանութեանցն հրեշտակաց իբրև տեսանէր զխոստումն բարեացն բարերարութեան Արարչին որ առ մարդն, և մարդոյն կալ ի բանի Արարչին իւրոյ, և զգուշացեալ պահել զպատուիրանն՝ իւրովք կամօք չարացեալ չարն՝ չար անուանեցաւ. ուստի և զՅետս երթալոյ զհակառակասէրն գաստանայ անուն ժառանգեաց: Արդ՝ նախանձեալ չարին՝ արկանէ զմարդն ի մահ պատրանօք ի փառաց անտի. քանզի և ասէ իսկ իմաստունն, թէ «Նախանձու բանսարկուին եմուս մահ յաշխարհ», խաբէութեամբն ապականեալ:

279 Արդ՝ եկեալ մատուցանէ զխաբէութիւն պատրանաց մարդոյն թշնամին: Եւ արդ՝ դու տես զոր ասէն. «Ընդէր, ասէ, պատուիրեաց ձեզ Աստուած չճաշակել ի ծառոյն». որով յայտ իսկ է, թէ ունէր ազատութիւն Ադամ և անձնիշխան կամս և իմաստութիւն յԱստուծոյ. զի-

տելով զԱստուած՝ պատուիրանադիր և զԱզամ՝ պատուիրեալ, թերևս յառաջ իսկ սա քան զպատուիրանն նենդութեամբ էր երևեալ, և ամենազիտին չէր ի ծածուկ, քանզի քննիչ է սրտի և երկամանց:

280 Եւ արգ՝ դու տես զինչ ասէր. «Թէ ճաշակեցէք՝ ասէ, աստուած լինիք»: Զպատճառն եղ ի նոսա, և ի ներքոյ յինքն յիշխանութիւնն կորզել ջանայր. զի զնա վրիպեցուցեալ հանեալ ի խոստմանցն՝ թերևս հնար լիցի նմա զնորա տեղին ժառանգել: Որպէս և առաքեալն Աստուծոյ, որ հմուտ և տեղեակն էր աստուածաբեր խորհրդոյն, քանզի և ասէ իսկ, թէ «Անօրէն իշխանն իբրև աստուածանալն կամեցաւ՝ ձեռն արկանէր և զամենայն մարդիկ մեղօք կապէր»: զի իբրև զնոսա հանեալ յայնմ բարեաց՝ ապա նմա հնար լիցի զխոստացեալսն ըմբռնել: Իսկ նոքա վասն նորին պատճառանաց խարեալք՝ ճաշակեցին, և անցեալ զպատուիրանաւն՝ յաստուածակերպ փառացն մերկացան:

281 Սակայն և անդ իբրև ի վերայ որդւոց հատուցելոց հայրաբար զթացեալ բարեգործէ. զոր և ասէ իսկ Գիրն, թէ «Լուան զձայն տեառն Աստուծոյ, զի իջեալ զզնայր ի դրախտին ընդ երեկա աւուրն»: Եւ նոցա փախուցեալ թաքուցեալ ծառախիթ տերևապատ լինէին՝ զորոյ անցանել զամենազէտն երեսօք անհնար է. վասն

որոյ և ասէ իսկ, թէ «Տէր Աստուած մերձաւոր եմ ես, ասէ Տէր, և ոչ Աստուած հեռաւոր, միթէ մտրթ ինչ իցէ մարդոյ փախչել թաքչել յինէն ի ծածկոյթ իւր՝ զի ես ոչ տեսից զնա. ոչ ինև լի են երկինք և երկիր»: Եւ միւս ոմն հմուտ մեծութեան նորա ի մարգարէիցն սրբոց ասէ, թէ «Յձ երթայց ես յողոյ քումմէ, կամ յերեսաց քոց ես յձ փախեայց. թէ ելանեմ յերկենս՝ դու անդ ես. թէ իջանեմ ի դժոխս՝ և անդր մօտ ես», նայեցեալ զնոքօք, թէպէտ և թաքչել կարծեցին:

282 Սակայն բարերարին ձայն արկեալ, թէ «Ո՛ւր ես, Ազամ». և նա ասէ. «Լուայ զձայն քո և երկեայ, զի զնայիր ի դրախտի աստ. քանզի մերկ էի և թաքեայ»: Տեսանեսս սրչափ մերձաւոր և ծանօթ էին Աստուծոյ, մինչև ոտնաձայնին անգամ չլինել անտեղեակ: Քանզի բարերարն յանգէտս պատճառեալ՝ նախ ոտնաձայն առնէ. զի յոտն քաւութիւնարերս հասեալ մարդոյն, ինքնապատում լինելով զյանցանացն՝ փրկութիւն գտանիցէ:

283 Իսկ իբրև այն չլինէր՝ սակայն չկամի ամբաստան լինել և անազինս ի զիմի հարկանել, այլ հաշտականաւն զիջանէ, թէ «Ո՛ւ ասոց ցքեզ թէ մերկ ես դու». քանզի կամի իմն ներելով այսօրէն յինքն արկանել, զի քաղցրութիւնն Աստուծոյ զնոսա յապաշխարութիւն ամիցէ: Իսկ

իրբև այսու ևս ոչ զգաստացան, այլ զմիմեամբք պատճառեալ թշուառացան՝ ապա զգատաւորութիւնն ի մէջ անցուցեալ՝ վճիռ հատանէր, զոր հատուցեալ և ի հող դառնայցեն, զի Աստուծոյ դատաստանն ճշմարիտ է ի վերայ այնոցիկ որ զչարն գործիցեն:

284 Յետ այսորիկ ապա գապատամբութիւնն ի մէջ բերեալ ասելովն, թէ «Ահա Ազամ եղև իբրև զմի ի մէնջ՝ ճանաչել զբարի և զչար. հանցութեալ առ ի ծառոյն կենաց, զի մի կերեալ կեցցէ յաւիտեան»: Բայց «Իբրև զմի ի մէնջ»՝ ոչ եթէ Աստուած եղեալ. քանզի չէ էականն լինելով, այլ զկարծեալն լինելոյ ասէ. զոր օրինակ սուտ աստուածք կարծեալք ի մարդկանէ՝ որ գործեցան առ անմտութեան յիմարութեան և պղծութեան մարդկան. որպէս և առ ձեզդ իսկ տեսանէի զքարապաշտ զփայտապաշտ մոլորութիւնսդ, որ առ տգիտութեան ի ձէնջ նկարեցան. որ ոչ լսեն և ոչ խօսին, ոչ իմանան և ոչ շարժին, և ոչ գոյ շունչ ի բերանս նոցա. և թողեալ ձեր զԱստուած կենդանի, զԱրարիչն երկնի և երկրի՝ անշունչ անմուռնչ քարանց պաշտօն մատուցանէիք, որ ոչ ինչ իսկ են:

285 Վասն որոյ և աստուածատես սրբոց մարգարէիցն հոգացեալ, իբրև իմաստուն բժըշկաց, զզեղ դարմանոյն ըստ ցաւոց հիւանդին պատրաստել, բառնալ ջնջել զգայթակղութիւնն,

ի միջոյ ի բաց կորուսանել: Որպէս և մի ոմն ի նոցանէ աստուածային Հոգւոյն գորութեամբ լցեալ՝ գոչեաց ասելով, թէ «Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին՝ կորիցեն յերկրէ ի ներքոյ երկնից. այլ Տէր որ արար զերկիր զօրութեամբ իւրով, և ձգեաց զերկինս սքանչելի խորհրդով իւրով, և պատրաստեաց գտիեզերս ամենայն իմաստութեամբ իւրով, և որոտայ ձայնիւ, և լնու ջուրք բազմութեամբ զերկինս, և հանէ գամպս ի ծագաց յերկրէ, և զփայլատակունս իւր յանձրևս արար, և հանէ գհոզմս ի շտեմարանաց իւրոց»:

286 Յիմարեցաւ ամենայն մարդ ի գիտութենէ՝ ի վերայ անձանց թշուառութիւն յարուցանել. անդէն անձանց անձամբք իւրեանց ամօթալից առնեն զերեսս իւրեանց, և մեծի բարկութեանն Աստուծոյ պատրաստեն զանձինս. այլ այժմիկ կացցէ այս՝ յանդիմանել զմոլորութիւն ձեր, զի ի կարգի իւրում պատշաճէ: Բայց այժմ որ ի կարգին սկիզբն արարաք պատմել ձեզ՝ ըստ իւրաքանչիւր կարգի զայն պատմեսցուք:

287 Հանեալ այնուհետև զմարդն ի փափկական դրախտէ անտի հանգստեան՝ արտաքոյ դրախտին բնակեցուցանէր, և փակեալ նմա զձանապարհ ծառոյն կենաց, զի մի ականատես անգամ լիցի վայելչութեան դրախտին: Անդ և երկիր անիծեալ, փուշ և տատասկ և հաց ցաւոց,

և Աղամայ մահկանացուի մահ. և այս՝ մարդասիրութեան նշանակ է. որպէս և ասէն իսկ ի բերանոյ մարգարէին Աստուած, թէ «Խրատեսցէ զքեզ ապստամբութիւն քո, և շարիքն քո կըշտամբեսցեն զքեզ. ապա զխտացես դու, թէ չար և դառն եղև քեզ թողուլն զիս, ասէ տէր Աստուած քո»: Եւ միւս ոմն ասէ յԱստուծոյ, թէ «Յորժամ զարձցիս և հեծեծեսցես՝ յայնժամ կեցցես և զխտացես թէ ուր իցես»: Քանզի յորժամ դառն ճաշակացն և կասկածանաց մահուն պաշարեալ իցէ, անսթափի մտացն ուշի յիշեսցէ զյիշատակս ծառոյն կենաց, և հեծեծելով խնդրեսցէ զմուտս զրախտին վայելչութեան. զի և յանգիման զրախտին բնակեցուցանելն ասացելոցս վկայէ:

288 **ԻԶ.** Իսկ բարերարն ոչ միայն ի զրախտին, այլ և արտաքոյ նորին չնեռանայր ի նուցանէ, յորժամ յանգիման զրախտին բնակեցուցանէր: Եւ վասն իւրոյ բարերարութեանն հրամայեաց սերել յերկիր. ուր և անդէն հրամանաւ կնարկելոյ Արարչին ծնունդ արձակեալ յերկիր՝ սկսան բազմանալ ընդ ասելն. «Աճեցէք և բազմացարձք, և լցէք զերկիր»:

289 Որդւոցն Աղամայ անդրանկանն կահել անուն ճանաչէր, և միւսումն Հաբէլ. որք անդէն զիմաստութիւն տուողին ի մէջ անցուցեալ, նորին իմաստութեամբ՝ զնոյն Արարիչ ճանաչել:

Արդ՝ առեալ կահելի երէց որդւոյն ընծայս նուիրաց յարմտեաց, որայ կապեալ ցորենոյ՝ պատարագս նմա մատուցանէր: Իսկ ընդ այն հայեցեալ Հաբելի՝ ի հօտիցն գառանցն ընծայեալ պտուղ՝ ի խաշանցն մատուցանէր: Իսկ Աստուած իւրով մարդասիրութեամբն խոնարհեալ ընծայս որդւոցն Աղամայ՝ մերձաւոր ճանաչէր: Քանզի և անդէն իսկ ընտրութիւն առնէ. զոմն ի միամտութեան դտեալ՝ ընդունի զպատարագն. իսկ զոմն ընդ եղբօրն յերկմտութեան դտեալ՝ անդրէն դատապարտեալ զարձուցանէ վասն երկմտութեանն. իսկ նա անդէն վասն որոյ մահ խորհեալ՝ սպան զեղբայրն. և անդէն նզովեալ երկիր վասն նորա, և նա ինքն անիծաւ զաւական հանդերձ:

290 Արդ՝ Աղամայ այլ որդի ստացեալ յԱստուծոյ փոխանակ սպանելոյ Հաբելի, որոյ անուն Սէթ ճանաչէր: Իսկ այն սպանեալն, վասն արդարութեան իւրոյ, կենդանի է առ Աստուած. զի որ յոչնչէն արար՝ նոյն և կենդանացուցանէ զնա յորժամ և կամի, զոր յոյժ պատմել զիւրին է ձեզ. յորժամ զձեզ ջերմեռանդն ի հաւատան տեսանիցեմք՝ ասացուք զայն, որոյ արդարութիւնն կայ պահի յաւիտեանս յաւիտենից: Արդ՝ կահել նենգաւոր մարդասպանն նզովեալ անիծաւ. վասն այսորիկ որոշեցաւ հրամանաւ Աստուծոյ. զի օրհնեաց Աստուած զՍէթ, և ետ

նմա պատուէր, զի մի գաւաին օրհնեալ խառնեացի յանիծեալ զաւաին մարդասպանին Կահելի: Արդ՝ բազմացան մարդիկն առ հասարակ ի վերայ երկրի կողմանց ցեղիցն երկոցունց:

291 Արդ՝ սեթեան ցեղին կացին նահապետք արքարք մինչև ի դարն ութերորդ. առ որս բարերարութիւնն Աստուծոյ մերձաւոր եղեալ՝ միանգամայն իսկ առ ամենեքումբք մերձաւորութեամբն յաճախեալ, զի մի մոռացօնք ընտանութեանն ինիցին: Վասն որոյ և երկայնակեաց իսկ արարեալ զհարսն, և յերկարակեաց ծնունդ շնորհեաց. զի զոնեայ վասն ցանկութեան որդւոց ելանիցեն ի ինդիր Աստուծոյ. մանաւանդ զի կարևորագոյն իսկ է գիւտ ծննդոց ի կեանս երկրածնաց:

292 Արդ՝ նահապետքն կարգեալք, Ադամն առաջին աստուածաստեղծ, այսինքն Ադամ. և Սէթ, և ի նմանէ Ենոփս, և ի նմանէ Կայնան, և ի նմանէ Մադաղիէլ, և ի նմանէ Յարէդ, և ի նմանէ Ենոփք: Եւ եկաց Ենոփք ամս հարիւր վաթսուն և հինգ, և ծնաւ զՄաթուսաղայ. և հաճոյ եղև Ենոփք Աստուծոյ:

293 Նա և ամենայն նահապետացն շատակեաց եղեալ, իբրև ի բարերարէ անտի Աստուծոյ սերեալք բազմացան. նոյնպէս և յետ ծննդոցն յերկարակեացս արարեալ, զի որք Աստուծոյն ստացան՝ պատմեցեն հարք որդւոց. զի

իբրև պատուիրանք զգուշացուցիչք ինիցին, առ ի ծանօթս առնելոյ զնոսա Աստուծոյ. որպէս և ասացաւ իսկ, թէ «Հարցչիւր դու ցնարս քո, և պատմեցեն քեզ, և ցծերս քո, և ասացեն քեզ». որով յայտ իսկ է, թէ վասն այսորիկ երկայնակեացք, և ոչ վասն բազմութեան ծննդոց:

294 Զի թէպէտ և ասաց Աստուած ցԱդամ, թէ «Աճեցէք և բազմացարձք և լցէք գերկիր»՝ որպէս յառաջագէտ ըստ մարմնական բարուցն զլինելոցն ասաց. իսկ Աստուած ոչ ի բազմացուցանելն միայն, այլ անդէն և անդ կամէր. զի ի մշտնջենակեաց անմահութիւնն փոխեցին: Որպէս և զԵնոփք տեսանեմք յետ վարուց երկրակեաց կենացն, յետ ամուսնանալոյ և որդիս ծնանելոյ ուղղութեանն վարուք, վերացուցեալ զնա կենդանւոյն իսկ յանմահութեան վիճակն: Որ ոչ վասն առնն միայնոյ, այլ զի ելք նորա՝ այլոց ճանապարհ գործեցեն. և ոչ բռնազբօսութեամբ առեալ ի կեանսն, այլ զպարտ հաճոյական վարուցն հատուցեալ: Սոյն օրինակ կամեցեալ Աստուծոյ զամենեսեան յանմահութիւն փոխել, յետ աստ վայելելոյ ամենեցուն:

295 Ամենայն մարդիկ ութերորդ դարուն հնազանդեալ մահու, մեղաց ծառայեալ՝ մոռացան զԱրարիչն, յուսակորոյսք ի կենաց անտի Աստուծոյ և ապականեալ զուղղական զիւրեանց ճանապարհն: Մասնեաց զնոսա Աստուած ի կամս

անձանց իւրեանց, առեալ զոգի շնորհաց մարդասիրութեան իւրոյ ի նոցանէ, զորոց և զաննին ստրջացեալ ասէ: Որ և ստրջանայն Աստուծոյ՝ անազին զգուշութեան նշանակ է. զի թե՛րևս այնու յուշ առնել մարթացէ մտացելոցն զարարչական զօրութիւնն, որ խառնակեցան յանիծեալ զաւակն Կայնի՝ ի պոռնկութիւնս, յայլանդակ վարս, ուտել մեռելոտի: Միանգամայն իսկ երկիր զազրացեալ ի վարուց մարդկան զարշեցեալ, որպէս ասէ իսկ. թէ «Միանգամայն ամենեքեան յամբարշտութիւն կործանեցան, և ամենայն մարդ պղծեաց զձանապարհս իւր ի վերայ երկրի»:

296 **ԷԻ.** Արդ՝ ի ժամանակին յայնմիկ մի ոմն արդար գտեալ յարդարացեալ տոհմէն, որում Նոյ անուն կարդացեալ, հաճոյ եղեալ Աստուծոյ սիրեցաւ ի նմանէ: Որ հրաման առեալ յԱստուծոյ առնել տապան արկղագործ փայտիւ՝ բազում ամաց գործելոյ, առ ի հարկանելոյ ազգին թշուառացելոյ: Որոյ խոստացեալ այնուհետև անուշ զնոյ ընտանեօքն հանդերձ և ամենայն շնչականօքն ի տապանն, և ամենապահ՝ ձեռամբն փակեալ զտապանն: Եւ ապա դարձուցեալ զանդունդսն աւազակապս զցամաքաւ՝ հանդերձ հոսանօքն արձակելովք յերկնից, հեղեղասաստ ծովապատիժ բարկութեամբ զառ ի ներքոյս երկնից ջնջեալ, առ հասարակ ողողեալ սրբեաց: Իսկ

յետ սաստիցն անցելոց՝ զոյրն արգար՝ աշխարհահայր երկրակալ յաւիտենադիր ուխտիւ կացուցեալ. զոր և յերկարակեաց արարեալ, առ ի պատմելոյ ազգացն եկելոց զհամաշխարհական բարկութեանն պայման:

297 Բայց ապա միատոհմ միակեզու ազգին բազմացելոյ խորհուրդ առեալ աշխարհագունդ՝ երկնաբերձ աշտարակ շինելոյ, անուանակիր առ ի յիշատակ մշտնջենաւոր, փոխանակ յաւիտենականին Աստուծոյ, որոյ պատմի անուն յաւիտենից յաւիտեանս և յիշատակ ազգաց յազգս: Որոյ բարձրագոյն ազդեցութեամբ ցուցեալ զաստուածագործ գիտութիւնն ի խառնակէն, յամբոխնն, և զմիասնունդ ազգն ի բազում ազգս այլալեզուս օտարաձայնս անձանօթս միմեանց ընդ երեսս երկրի սփռէր. զի մի կամայական սահման անձանց արկանիցեն, այլ յաւիտենադիր սահմանացն Աստուծոյ հնազանդեալ զնասցեն: Որ ի բաժանել ազգացն և ի խառնակել լեզուացն և ի ցանել որդւոցն Ադամայ՝ կարգեաց սահմանս ամենայն ազգաց ըստ թուոյ հրեշտակացն Աստուծոյ:

298 **ԻԸ.** Եւ քանզի տարածելոց ազգացն աստուածամտաց զխտութեամբն յիւրաքանչիւր պաշտամունս ի տարրականս արարածոց որոշեալ խոտորեցան յանդունդս մոլորութեան, արդ՝ այր մի ոմն աստուածեղէն ազդեցութեամբն զարթուցեալ, երանելի ամենեցուն, որոյ Արրահամ

անուն ճանաչի: Ժշմարտին աստուծոյ ուղեկից լեալ՝ երթեալ զհետ հրամանաց նորին հնազանդէր. առ որ բարբառ արձակեալ Աստուծոյ՝ ելանել նմա ի հայրենեացն իւրոց. քանզի պատրաստական գտանի Աստուած խնդրականաց իւրոց:

299 Արդ՝ ելեալ Աբրահամ ի հայրենեացն իւրոց, զհետ հրամանացն Աստուծոյ զնացեալ՝ հաւատովք վարեցաւ. որ զմեծ գաւետիան արժանի եղև ընդունել, զկամս Աբարչին իւրոյ կատարէր. որ ելեալ՝ ի մէջ օտար ազգացն հեթանոսաց պանդխտեցաւ. ըստ աստուածապաշտ սովորութեանցն բազում ամօք զհամբերութիւն յանձըն իւր կրէր:

300 Արդ՝ իբրև լցան նորա ամբ իննսուն և ինն, երևեալ Աստուած Աբրահամու՝ ուխտ եղեալ խօսէր և վերանայր. և դարձեալ հրեշտակօքն եկելովք ի Մամբրէ՝ զպարզական գաւակն խոստացաւ, և զիւր որդին գալ մտանել ընդ մարմնով, առնուլ մարմին ի գաւակն Աբրահամու, և լինել որդի Աբրահամու, և ամենայն հաւատացելոց լինել հայր արդարութեան, և նահապետ արդարոց զնա կացուցեալ:

301 Նա և մարմնապէս իսկ զանթիւ բազմութեան խոստումն գաւակին ընդունէր. որով ճանապարհաւ իսկ միանգամայն զժանգազործ երկիրն Սոդոմացւոց խրատեալ կուրացելովքն. ապա ի չհաւանելն՝ իջուցեալ կրակաբեր անձ-

րևս, և աստուածասաստ բարկութեամբն համառօտ դատեալ:

302 Եւ յետ այսորիկ կատարեալ նմա զխոստումն գաւակին, զի տուաւ նմա որդի Իսահակ: Եւ դարձեալ երևի Աստուած Աբրահամու, առ ի պատարագել զփորձական զոհն զԻսահակ, որով գաւետիս հանդերձելոցն ընկալաւ: Նոյն օրինակ և առ Իսահակ որդին Աբրահամու երևեալ, հայրենի զինքն յուշ առնելով Աստուած:

303 Իսկ առ Յակոբ որդին Իսահակայ՝ ևս սքանչելագոյն սանդղաձև երկնաբերձ տեսլեամբ հանդերձ ամենայն հրեշտակօք՝ Տէրն ծանուցեալ երևի, և երբեմն իբրև զայր մի սոսկագոյն՝ զիշերամարտ մենակուիւ. բայց մարգարէն հրեշտակ ասէ: Զոր և կաղացուցեալ իսկ՝ աստուածատես անուամբն նշանակեալ արձակէ, որ հանապազատես յիշատակ երևեալ Տեառն՝ յակօբեան գաւակին փայլիցէ:

304 Եւ այսպէս ընդելական և մերձաւորագոյն յաճախէ զերևումն, մինչև հեթանոսական թագաւորացն հնազանդի տեսլեամբ՝ առ ի պահպանութիւն իւրոց ծանօթիցն. զորոց և պատմէր իսկ, թէ «Կշտամբեաց զթագաւորս վասն նոցա՝ չմերձենալ յօժեալս Տեառն», յայտ արարեալ, թէ «Արդարև բաժին Տեառն՝ Յակոբ, և վիճակ ժառանգութեան իւրոյ՝ Իսրայէլ»:

305 Որոց և զամենայն ժամանակս զհետ

երթեալ օգնականութիւն առնելով, օրհնել անել բազմացուցանել զղաւակ նոցա ի պանդխտութեանն: Զորս և յերկիրն Եգիպտացւոց ի շուքեալ առ ի հաց ի բերան՝ սովոյն պատճառաւ, որ լինին ընդ հինգ նահապետսն յարրահամեան դարէն՝ ամբ իբրև չորեք հարիւր և երեսուն: Ապա անդ էր տեսանել զբարձրագոյն զառաւելութիւն շնորհաց մարգասիրին Աստուծոյ յերկրին Եգիպտացւոց. զի զայր մի ի բանտ արգելեալ կալանուոր՝ հանեալ վերացուցեալ, յայտնի արարեալ մարգարէական արուեստիւ, աէր Եգիպտացւոցն կացուցեալ:

306 **ԻԹ.** Յետ այսորիկ բազմացուցեալ զժողովուրդն իւր յերկրին Եգիպտացւոց, և ետես զնոսա նեղեալս ի նոցանէ: Արդ՝ եկեալ երևեալ Տեառն առն միով ի ժողովրդենէն Եբրայեցւոց, ընդ որ կարի հաճեալ և արժանի գտեալ աստուածեղէն խորհրդոցն, որոյ անուն Մովսէս ճանաչէր: Երևեալ նմա ի Քորեբական լերինն բոցանշան բորբոքեալ ի մորենւոյն. ծանօթս տուեալ Մովսիսի ի հայրենեաց անտի, և զէական անունն իւր ճշմարտեալ՝ առաքեաց զնա յԵգիպտոս. ընդ որում իջեալ ազգի ազգի հարուածովք տանջէր զԵգիպտացիսն առ ի խրատ:

307 Եւ հանեալ զԻսրայելացիսն հովանացեալ ամպովն և սիւնաձև լուսովն և բոցադէզ հրոյն սպառնալեօք, հերձեալ զանդունդս ծո-

վախորս, սուղանելով զԵգիպտացիսն, և անցուցեալ զժողովուրդն հանէ յանապատ. զոր և նշանագրեալ վայելեցուցանէ: Տանի ի Քորեբ, և հանէ զնոսա ի լեառն Սինեայ. և անդ ի վեր ի Սինեական լերինն ամպայարկ աստուածամուխ խորան հարեալ, յորում և զունդ սիւնաձև ճառագայթածիգ, և մէգ ի մառախուղ սրահակաձև շուրջ զլերամբն պատեալ. անդ բանակ բերաւոր հրեշտակաց:

308 Անդր այնուհետև կոչեցեալ զՄովսէս՝ յանդիման առնել աստուածակերպ տեսեանն. որոյ յստակագոյնս նկատեալ և զպատուանգան ոտիցն՝ կապուտակաձև ականակերպ աղիւսանման, զուտ երկնագոյն շինջ, առ ի յիշեցուցանել զգործ կաւոյն և ծովուն, և զլրբենի սիրտ խստերախ ժողովրդեանն. և ի փառաց աթոռոյն և շուրջ զնովաւ շուք ահի իբրև զհուր բորբոքեալ:

309 Աստուած, որ ամենայնիւ լոյս է, ամենայնիւ լուր է, ամենայնիւ տես է, ամենայնիւ բան է, ամենայնիւ գօրութիւն է, ամենայնիւ իմաստութիւն է, հոգի կենդանի, հուր կիզելոյ, լոյս անփոփոխ է, փառք անպատում, անքնին տեսիլ, անբաւ մեծութիւն՝ երևէր նոցա՝ որչափ զի նոքա կարացեն հանդարտել նորա տեսեանն մեծութեան: Յետ որոյ քահանայիցն հանդերձ ծերովքն ինքնատես երևի. և ամենայն ժողովր-

դեանն եկեալ յանդիման երևէր ի տեսիլ հրոյ բորբոքելոյ, և ի շիփոր բարբառոյ տալ նոցա պատգամս պատուիրանաց՝ զրեալ ի քարեղէն տախտակս ձեռինն Աստուծոյ. զի յիրաւանց նորա երկիցեն, և զպատուիրանս նորա պահեսցեն, Եւ սսէ ցնա, թէ «Գամ ես յամպս յանդիման լինել Իսրայելացւոցն՝ խօսել ընդ քեզ, զի հաւատասցեն քեզ»: Եւ երևեցաւ կառօք քրովբէիւք, և սիւն ամպովք և միգախառն հրով:

310 Իբրև ել նա երկիցս անգամ կալ առաջի Տեառն՝ ասէր. «Թէ գտի զթուրուիւնս ի քէն՝ երևեցո՞ զքեզ ինձ, զի զիտացից զանուն քո. քանզի ողորմութիւն գտի ես ի քէն»: Ասէ ցնա Տէր, թէ «Ոչ կարես դու տեսանել զերեսս իմ. զի ոչ գոյ մարդ որ տեսանիցէ զիս, և ապրի. բայց անա զնեմ զքեզ ի փապ վիմիդ, և անցուցանեմ առ քեզ զփառս իմ»: Եւ ցոյց նմա, զի զթած է և ողորմած. և երևեցաւ նմա խոնարհութեամբն, զի նա մի մեռցի, և ապրեսցի և կեցցէ: Որ և ամենայն ժողովրդեանն եկեալ յանդիման երևւէր. զորոյ և զբարբառն իսկ առ հասարակ լուեալ, մինչդեռ ընդ Մովսիսի բանս ի կիր արկեալ էր:

311 Եւ այնպէս երեկօթս արարեալ ի լերինն աւուրս բազումս, և ականատես եղեալ, և զօրէն հոգեմատեան զիւանին զլեռոն արարեալ՝ ուսուցանէր զորդիսն Իսրայելի. որոց և

պատուիրանս իւրադիրս շնորհեալ, յորում և զաշխարհնամար զաշխարհապատումն լինելն Մովսիսի տայր: Յուցանէր և ի նմանութիւնս ինչ անտարրական խորան. զոր տեսեալ Մովսիսի՝ հանդերձ որդւովքն Իսրայելի զործեաց խորան նիւթական ըստ օրինակի ցուցելոյն, որով բնակիցէ Աստուած ի մէջ նոցա: Յորում և հանապազախօս իսկ ընդ Մովսիսի եղեալ և բիւրապատիկ օրինացն կարգելոց պատմող և ընդ նոսին հանապազորդեալ յօթեվանս յանապատին, և անաւորագոյն նշանագործութեամբք տարեալ հասուցեալ ի խոստացեալսն:

312 Եւ եղեալ ընդ նոսա յանապատի անդ, և շրջեցուցեալ զնոսա անդ ամս քառասուն, զի մոռացուսցէ նոցա զսովորութիւն զիւցապաշտ քարապաշտութեանցն. զի թերևս կարացեն սակաւ մի փարատել ի հեթանոսական ի սնտոի ուսմանց անտի՝ որ ներկեալ անմտութեամբն էին: Զի այսպէս ածեալ զմտաւ, թէ հանեալ զնոսա յերկրէն Եգիպտացւոց սովորութեամբ շարեացն, զուցէ ուր տանիցին զնոսա՝ ևս լի շարեօքն զնոսա տեսեալ՝ առաւել ևս բորբոքիցին ի շարիս. զոր օրինակ օդ զհուր տեսեալ՝ ևս շարագոյն հրդեհ հատանիցէ. այլ նախ քերեսցէ ի նոցանէ զաղտն հնացեալ, և ապա զնոսին իսկ պղծալից ազգացն Քանանացւոց խլիչս տարեալ բրեսցէ, և զնոսա անդէն բնակեցուցէ:

313 Վասն այսորիկ առեալ շրջեցուցեալ զնոսա ընդ անապատն՝ ինքնատես ի լեռինն լինելով, և ազգի ազգի նշանօք և արուեստիւք ի ձեռն Մովսիսի զգաւակն արրահամեան հրահանգէր: Երկնաւոր հացիւն մանանային քաղցրութեան զնոսա կերակրէր. ջուր ի վիմէ բղխեալ ի ծարաւին վտակս հոսեցուցանէր. և լորամարզի տեղացեալ զբանակօքն՝ զփափագն հարեալ լցուցանէր:

314 Որոց անդէն իսկ դառնացուցեալ զԱրարիչն՝ բարկացուցին չարին սննդեամբն սովորութեամբ, փոխանակ բարեբարին Աստուծոյ՝ որթ կանգնեալ, Աստուած անուն եղեալ և փրկկիչ կարգային. վասն որոյ բարկութիւնն Աստուծոյ ի վերայ նոցա եկեալ՝ սատակեաց անթիւ զօրս բազմութեան ի ժողովրդենէ անտի. վասն որոյ հրաման ելանէր՝ չմտանել յերկիրն խոստացեալ: Եւ անդէն անկեալ սատակեցան յանապատի անդ ամենեքեան առ հասարակ ազգն անօրէն դառնացողաց որդւոցն Իսրայելի:

315 Եւ մեծ մարգարէն Մովսէս հրամանաւ Աստուծոյ ելեալ ի լեռան՝ և անդ մեռանէր. որ մինչև ցայսօր զգերեզման նորա ոչ ոք զիտել կարաց: Եւ սերեալք բազմացան յանապատին՝ որք ոչ զիտէին ամենևին զչարին զանունդ ինչ մեղաց:

316 Լ. Արդ՝ ի վերայ նոցա այր մի ըն-

տիր, ի ձեռանէ Մովսիսի, հրամանաւ Աստուծոյ զօրավար և առաջնորդ կացուցեալ, որոյ Յեշովանուն ճանաչէր. որ առեալ յանապատէն զարրահամեան զաւակն զորդիսն Իսրայելի՝ խաղաց գնաց ի խոստացեալ երկիրն. խլեաց քակեաց ազգս եօթն յամբարշտացն, և զնոսա ածեալ ընակեցոյց: Ուր և տեղի երևեցուցեալ՝ նախ յանուն Տեսոն տաճար շինեցին. և յայտ իսկ էր ի հրամանէ Աստուծոյ, անդ միայն իշխել մատուցանել նմա զողջակէզսն պատարագաց, ուր բնակեալ էր Աստուած ի մէջ մարդկան: Եւ անդ յարուցեալ նոցա դատաւորս, որք ըստ Աստուծոյ, կամացն դատէին զնոսա, որ և լի էին հոգւով մարգարէութեան. և էր զի ամամէջս արարեալ նոցա, իբրև մեռանէին դատաւորքն՝ դարձեալ ամբարշտեալ յԱստուծոյ՝ զից պաշտօն տանէին: և պատկերաց երկիր պագանէին: Վասն որոյ անդրէն մատնեալ զնոսա ի ձեռս օտար ազգաց և հեթանոս թագաւորօք խրատէր զնոսա:

317 Յեա այսորիկ ինքեանք իսկ խնդրեցին յԱստուծոյ թագաւորս, և ետ նոցա: Յորոց միջի յարոյց զԴաւիթ որ լի էր Հոգւով սրբով, որում վկայեաց ևս, թէ «Գտի զԴաւիթ զորդի Յեսսեայ՝ այր ըստ սրտի իմում, որ արացէ և կատարեսցէ զամենայն զկամս իմ»: և կանգնեաց ևս զաթոռ նորա և զաթոռ զաւակի նորա:

318 **ԼԱ.** Եւ ապա դարձեալ՝ անդ էր տեսանել ի պարզակական երկրին գունդս գունդս մարգարէականս, որք և տեսանողք կոչէին՝ վասն աստուածակերպ յայտնութեանցն պատահելոց: Որք և բարձրագոյն պատմէին ի սրայելական տոհմին ըստ իւրաքանչիւր կարգի. որպէս և արքայն Դաւիթ զհամաշխարհական աէրութիւնն երգեաց, թէ «Տէր Տէր մեր, զի սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի»:

319 Զի է որումն կառօք տեսեալ իբրև զօրավար պայծառագոյն, և ոմն իբրև զայր մի դատաւոր ի դատողական աթոռ՝ իբրև զորդի մարդոյ ընդ ամպս երկնից եկեալ՝ զհինաւուրցն տեսանէ. իսկ այլ ոմն իբրև զայր մի ի վերայ սեղանոյ. զոր և ասէն իսկ, թէ «Տեսի զՏէր, զի կայր ի վերայ սեղանոյ». Տեսանէս, զի թէպէտ և այր տեսանի՝ Տէր ճանաչի:

320 Եւ միւս ոմն ևս սքանչելակերպ, թէ «Տեսի զՏէր ի վերայ աթոռոյ բարձրացելոյ, և վեցթեան սրորէագունդ շուրջ զՏերամբն». ուստև և զամենայնսն աստուածեղէն է իմանալ. որպէս և Աստուծոյ իսկ առ Արարիամ անհամար և յաճախագոյն տեսիլս արարեալ և ամենայն զաւակի նորա: Զոր և ասէ իսկ մարգարէն ի Տեառնէ, թէ «Ես ի տեսիլս յաճախեցի, և ի ձեռն մարգարէից նմանեցայ»:

321 Որ ի բաժանել ազգացն և խառնակել

լեզուացն և ի ցանել որդւոցն Ադամայ՝ կարգեաց սահմանս ըստ թուոյ հրեշտակաց Աստուծոյ: Որպէս և հրեշտակացն իսկ ինքնապատում արարեալ ցանկալոյն Դանիելի զիւրաքանչիւր սահմանացն, զոր և բարերարին Աստուծոյ հարկանելով, ի բարկութեանն զողորմութիւնս յիշէր. զի ի պղծագունդ այսոց, ի պատերազմական դիւացն՝ աստուածակարգ անուշահոտ ողիքն զազգս մարդկան աներկիւղ պահեսցեն, առ ի յարդարելոյ ի զիտութիւն աստուածամերձ: Զոր և երանելոյն Դաւթայ զչափ առեալ պատմէր, թէ «Բանակք հրեշտակաց Տեառն շուրջ է զերկիւղածօք իւրովք, և պահէ զնոսս»: Եւ մեծն Յակոբ, թէ «Հրեշտակն որ պահէր զիս ի մանկութենէ իմմէ»: Եւ ամենատէրն, թէ «Հրեշտակ իմ երթիցէ առաջի՝ պատրաստել զճանապարհս քո»: Որոյ պահպանութիւնն առ ի ծանօթ առնելոյ աստուածամերձ զիտութեանն զմիասնական ազգսն բաժանեալս, զանկեալսն յերեսաց Աստուծոյ, զի թերևս երևելի արարածովքս՝ ծանօթք աներկութիւն Աստուծոյ լինիցին:

322 Զի ճարար ի միոջէ արենէ զամենայն ազգս մարդկան՝ բնակել ի վերայ երեսաց երկրի. և հաստատեաց կարգեալ ժամանակս և սահմանադրութիւնս բնակութեան նոցա՝ խնդրել զԱստուած, զի թերևս զնիցեն զնա և գտանի-

ցեն»։ «զի աներևոյթք նորա ի սկզբանէ աշխարհի՝ յարարածոցս իմացեալ տեսանին»։ զի Տէր արժանաւորաց իւրոց մերձաւոր է։ Նոյն օրինակ և ի Տեառնէ են ամենայն պահպանութիւնք։ զի ուր Տէրն է՝ անդ ամենայն բանակք հրեղինացն են. որպէս և հայրապետին Յակոբայ՝ ըստ յայտնութեանցն եղելոցն առ նա՝ միանգամայն իսկ ի միջի լինէր հրեշտակախուռն բանակաց. քանզի կարգեալ էին հրեշտակքն ըստ նմանութեանցն առ ի պատգամաւորութիւն մարդկան կամօք մարդասիրին Աստուծոյ, որ առ վեցթեան սերովբէիւքն իմանալի է։

323 Քանզի ոչ եթէ մարմնեղէն թեւաւորք, այլ ըստ նմանութեան թեւաւորք. որք երբեք բռնաւ իսկ սոսկագոյն իբրև զմարդիկ հրեշտակքն երևեալ։ Քանզի առ Աբրահամու և Ղովտայ մարդկօրէն իսկ դարմանեալ. և առ Դանիէլի՝ իբրև զայր մի երևեալ. նոյնպէս առ Գեղէոնի՝ թանձրագոյն տեսեամբ. իսկ Զաքարիա՝ հեծեալ ի մէջ լերանց ետես, և Յեսու՝ բնաւ իբրև զմարդ յանկարծագոյն, որում և յաներկիւղս հարցանէր. «Ի մէնջ իցես, եթէ ի թշնամեաց մերոց»։ և ապա տեղեկացեալ, եթէ զօրավար է զօրացն Աստուծոյ՝ անկեալ երկիր պագանէր։ Նոյն օրինակ և ամենայն հրեշտակատեսացն։

324 Ծշմարտագոյն համարիցիմք այսուհետև զհոգեկան ազգին զամենայն մարդակերպ նմա-

նութիւնս առ մարդիկ եղեալ՝ առ ի պատգամաւորութիւն սպասաւորութեան հրամանացն Աստուծոյ, առ ի պաշտօն ժամանակաց ըստ իրաց իրաց ինչ ընծայելոց, և ոչ հանասլազակիր զնոյն նմանութիւն յանձին պահելոյ։ Զորոց զանտարբական անձինս մարգարէն իսկ գուշակէ, թէ «Որար զհրեշտակս իւր հոգիս, և զպաշտօնեայս իւր ի բոց հրոյ»։ զի «հոգիք են հարկաւորք, որք առաքին ի սպասաւորութիւն ժառանգաւորացն փրկութեան»։

325 Վասն այսորիկ և անպատում եղեալ Մովսիսի, զի մի ընդ անզգայական արարածս հոգիքն մտաւորք և բանաւորք համարեսցին. այլ ծառայական սպասաւորութեամբն ինքեանք իսկ բարձեալ բերիցեն զհրամանս մեծութեան փառացն Աստուծոյ։ Բայց վասն արարեալ բնութեան նոցա՝ անդուստ ի վերուստ իսկ մարգարէքն բարձրագոյնս հնչէին, թէ «Արար զհրեշտակս իւր հոգիս»։ Եւ միւսն, թէ «Ես եմ տէր Աստուած, որ հաստատեցի զերկինս և զերկիր, որոյ ձեռք հաստատեցին զամենայն զօրս երկնից»։ Բայց եթէ էին տարրաւորք՝ ապա երևելիք, և ոչ աներևոյթք. և առ հասարակ ոչ ումեք երևեալ։ Իսկ եթէ արարելոցն այսպիսի, իրզափ ևս առաւել բարձրագոյն անարար և անմատոյց աներևոյթ բնութիւն էականին Աստուծոյ իմանայցի։

326 Որոյ ամենայն աստուածատես կատարելոցն միապէս մարդահասակ նմանութեամբ երևեալ ըստ իւրաքանչիւր ժամանակի, որ ի բարբառոյն իսկ և ի հրամանացն ճանաչի, եթէ մարդակերպ երևեալ: Քանզի և ընդ մարդկան խօսէր, վասն հրաւիրելոյ ի տեսիլ բարեացն խոստացելոց, և ոչ մշտնջենաւոր զնոյն նմանութիւն յանձին պահելով: Այլ նա բաւական է նմանութեամբ ճշմարտութիւն ցուցանել, որում ամենայն գժուարինքն զիւրականք են, և անհնարինքն հնարաւորք. կարող է ամենայնի, և տկարանայ նմա և ոչ ինչ: Զորմէ և տեսանողքն բարձրաձայն հնչէին, զի ի չափաւոր յայտնութեանցն զանչափական աներևոյթն ճանաչէին, և առժամայն տեսեամբն՝ գէական զօրութիւնն զիտէին ըստ կարի իւրեանց:

327 Զոր և հայրապետն Աբրահամ՝ տէր և դատաւոր ամենայն երկրի կոչէր. և մեծն Մովսէս՝ էական Աստուած և արարիչ ամենեցուն. որում և ցանկացեալ իսկ էր զփառսն տեսանելոյ, զի ամենայն իսկ մարգարէքն տեսանողք էին: Ոմն՝ թէ «Տէր Տէր առաքեաց զիս և Հոգի նորա». և թէ՛ «Քերան Տեառն խօսեցաւ զայս»: Ապաքէն որ բերանոյն լսէր՝ և կերպարանացն ականատես լինէր: Եւ ոմն պաղատանս մատուցեալ ասէր. «Տէր Տէր, ահաւասիկ խօսել իսկ ոչ զիտեմ, զի մանուկ եմ ես»: Տեսանէս, «աւա-

սիկ» զյանդիմանն ցուցանէ: Եւ ամենայն իսկ հրամանաբերքն՝ իբրև յերեսաց Տեառն եկեալ բարձրաբարբառ ընդհանուր ազաղակէին, ոմն՝ թէ «Ասաց Տէր զօրութեանց», և ոմն՝ թէ «Հրամայեաց Տէր ամենակալ»: Իսկ Ամովսական բարբառովն միանգամայն իսկ ճանաչի՝ որով ասէն, թէ «Ոչ արացէ Աստուած իրս ինչ՝ եթէ ոչ յայտնեսցէ զիւրատն ծառայից իւրոց մարգարէից»:

328 **ԼԲ.** Եւ արդ՝ յայտնի է այսուհետև ասացելովքս, թէ և նախաստեղծ մարդոյն զնոյն նմանութիւն երևեալ ի սկզբանն. որպէս և առ յապայ ամենայն աստուածատես կատարելոցն զնոյն պահեալ, զի մի օտարագոյն ինչ և անծանօթ կերպարանօք զտեսողսն հարթուցանիցէ: Մանաւանդ թէ առաւել լաւագոյն իսկ, զի յաստուածատես հօրէն որդւոյն տեղեկացեալ՝ զիւրագոյն պատրաստիցի իբրև ընդելականի՝ և զլուեալն ունկանն և ակամբ ևս նկատել: Որպէս և երանելին Յովբ, սիրելին Աստուծոյ, արդարն, ասէր ցԱստուած, թէ «Ի լուր ականջաց լսէի զքէն յառաջագոյն, բայց արդ և ակն իմ ետես զքեզ». ցոր և ասէր իսկ Աստուած. «Պնդեա իբրև այր զմէջ քո, և մի համարիր այլազգ ինչ երևեալ քեզ»:

329 Քանզի և ի սկզբանն ըստ ազգեցութեանն երևեալ Աստուած, զոր և ասէն, եթէ «Ըստ

պատկերի Աստուծոյ արար զմարդն»: Եւ ամենայն յաւիտեանցն ըստ նմին նմանութեան Աստուած փառաց երևեալ. զոր և ասէր իսկ վկայն Ստեփաննոս, թէ «Աստուած փառաց երևեցաւ հօր մերում Աբրահամու», և ամենեքեան իսկ Տէր սաքաւովթ, և Աստուած ամենակալ կոչեն:

330 Եւ արդ՝ զերևելն Աստուծոյ ըստ նմանութեան մարդկան՝ ապաքէն ըստ տկարութեան տեսողացն իմանալի է, և ոչ եթէ անշափակալ ընութիւնն Աստուծոյ՝ սահմանաթափոյց և կողմնափակ իցէ, և երբեք երբեք յիւրակայան սահմանացն յայլ սահմանս երևեալ զայցէ, որով լին է ամենայն: Այլ զիջանելով և հնարաւորութեամբ ընդելացուցանէր նմանութեամբքն, զի մերձաւորս և աստուածամուխս և յանդիմանատեսս ճշմարիտ կերպարանացն պատրաստիցէ. քանզի ի նմանութենէն ապաքէն լինի ճշմարտութիւնն խնդրելի:

331 Որում և մեծն Մովսէս ցանկացեալ հայէր. զի թէպէտ ձեռն ի ձեռն և բերան ի բերան յանդիմանախօս ընդ Աստուծոյ ձանաչէր Մովսէս՝ սակայն ճշմարիտ գեղոյն փութայր հասանել, ասելովն ցԱստուած, թէ «Տոյց ինձ զանձն քո»: Եւ արդ՝ տես զպատասխանին, թէ «Ոչ որ է մարդ, որ տեսանիցէ զԱստուած և ապրիցէ». և ապա սակաւիկ ինչ նշանակաւ նուաճեալ զհայ-

ցողն, և զքնականն աներևոյթ պահեալ, վասն զի անհաս էր:

332 Տեսանէս, զի անտեսական է ի հայեցողաց, և անքնական ի քննողաց ըստ առանձնական կերպարանացն. քանզի ոչ եթէ կերպարանք ինչ տարրականք իցեն նմանութիւնքն, այլ առ ժամայն տեսիլ. իսկ ճշմարտութիւնն՝ ընութիւնն զոյական: Քանզի և Մովսիսի նմանութիւն օրինակաւ տարրական խորանի ցուցաւ, ըստ որում կազմեաց խորանն իւթական, և Եզեկիելի՝ տաճար, օրինակ տաճարի: Նոյնպէս և առաջին մարդոյն նմանութիւն անտարրական մարդակերպ երևեալ Աստուծոյ, զի արասցէ մարդ ի տարրականն իւթոյ՝ մերձաւոր ճշմարտութեանն: Քանզի Աստուած անզղջական բարբերութեամբ իւրով կարգեաց առաջին մարդոյն՝ մերձաւոր և աստուածամուխ լինել աստուածական վայելչութեանն:

333 Եւ մի ըստ միովէ առատագոյն Հոգին Աստուծոյ հեղեալ ի վերայ դասագաս գունդագունդ սրբոց մարգարէիցն ի մէջ իւրայելական տոհմին, որք ըստ կամացն Աստուծոյ պատուիրէին իւրեանց ազգացն՝ պահել զգուշութիւն հրամանացն Աստուծոյ. որ ազգ էին ընտիր, և պատուէր առին՝ չմերձենալ յայլ ազգս, և չխառնակել ի տոհմս հեթանոսաց, զի մի ևս ուսցին զմեզս նոցա:

334 Իսկ նոցա խառնակեալ թաթաւեալ ինամութեամբ ընդ նոսա՝ առին ուսան զանաստուածպաշտութիւնս նոցա. թագաւորօքն և իշխանօքն խառնակեցան: Վասն որոյ տրտունջ եղեալ մարգարէին՝ գոչէր, թէ «Սառնակեցան ընդ հեթանոսս և ուսան զգործս նոցա. ծառայեցին կռոց նոցա, և եղև նոցա ի գայթակղութիւն», և թէ «Զոհեցին զուստերս և զգստերո իւրեանց զիւաց, և հեղին արիւն անբիծ, արիւն ուստերաց և գստերաց իւրեանց, զոր զոհեցին կռոցն Քանանու»:

335 **ԼԳ.** Արդ՝ տէր Աստուած ի ժամանակի զի հարկանէր գերկիրն Եգիպտացւոց, զի հանցէ զնոսա անտի՝ կոտորեաց զամենայն անդրանիկս Եգիպտացւոց, և փրկեաց զնոսա անտի. վասն որոյ եղեալ ուխտ ընդ հարս նոցա՝ նուիրել զորդիս իւրեանց անդրանիկս տեառն Աստուծոյ իւրեանց: Արդ՝ փոխանակ այսորիկ առեալ նոցա զուստերս և զգստերս իւրեանց՝ զիցն հեթանոսաց զոհէին, բազինս շինեալ յերկրին՝ զոր տէր Աստուած իւր անուանեալ՝ վիճակ ժառանգութեան իւրոյ կոչէր. իսկ նոցա պատկերս կանգնեալ փոխանակ նորա՝ քարանց և փայտից երկիր պազանէին. և շաղախեալ երկիրն յարենէն, որ պոռնկեալ ի դիսն՝ յաճախէին և զպոռնկութիւնս մարմնոց. վասն որոյ պղծեալ ի գնացս իւրեանց:

336 Զի ի մտանել նոցա յերկիրն զոր ետ նոցա՝ հրամայեաց ջնջել զանօրէն ազգսն որ էին յերկրին. զորս ոչ սատակեցին, այլ դաշնաւոր եղեալ, ուխտս հաստատեալ ընդ ազգսն անօրէնս, ընդ որում և միաբանեալ ժառանգեցին զամբարշտութիւն: Զի Աստուած վասն չարեացն իւրեանց հան զբուն բնակիչս երկրին ի բնակութենէ անտի. իսկ նոքա մտեալ՝ զնոյն գործ միաբանութեան գործել սկսան իւրեանց թագաւորօքն և իշխանօքն և քահանայիւքն հանդերձ:

337 Վասն որոյ տեառն Աստուծոյ յառաւել գլխոյ մարգասիրութեան իւրոյ առաքեալ առ նոսա զմարգարէան սպառնալեաց պատգամօք, զի դարձցին յանօրէնութեան գործոց իւրեանց, և պաշտեսցեն զԱստուած զարարիչն ամենայնի, որ վասն իւրոյ մարգասիրութեանն զթացեալ ողորմէր ի վերայ չարութեան նոցա: Որ մարգարէիւն տրտնջէր զնոցանէ, թէ «Փայտին ասացին՝ հայր իմ ես դու, և քարին՝ թէ քո իսկ է ծնեալ զմեզ. և դարձուցին յիս զթիկունս, և ոչ գերեսս իւրեանց»:

338 Արդ՝ չար և անմիտ ազգին կուրացելոյ յարուցեալ ի վերայ մարգարէիցն՝ քարկոծել և սպանանել. և այնչափ կոտորել զնոսա, մինչև աղաղակել մարգարէի միոջ, թէ «Ես միայն մնացի»: Եւ առեալ զմարգարէ սուրբ անունն՝ կարգալ սուտ և ընդվայրահար քրմացն:

339 Նա և աստուածատես մարգարէքն ճըշմարիտք, որք ճշմարտութեամբ պատմեցին նոցա զգալուստ ճշմարիտ Որդւոյն Աստուծոյ յաշխարհ՝ մարմնաւորութեամբ հանդերձ. որ դառնացող ազգին և զայն չկամեցեալ լսել: Վասն որոյ ևս առաւել ի վերայ նոցա զմահն զօրացուցեալ, զի և մի ոք ոչ մնացեալ՝ զոր ոչ սպանին պէսպէս տանջանօք:

340 **ԼԳ.** Վասն որոյ բարկացեալ տեսնուստ Աստուծոյ ի վերայ ժողովրդեանն՝ գարշելի առնէր զժառանգութիւնն, մատնեալ զնոսա ի ձեռս հեթանոսաց. զի զորոց սիրեցին պաշտել զդիւնս և ի նոսին պոռնկեցան՝ զնոսին տանջիչս և թըշնամանիչս և գերիչս ի վերայ յարուցեալ՝ մատնեաց ի ձեռս նոցա. որպէս և ասէն, թէ «Մատնեցի զնոսա ի ձեռս հոմանեաց իւրեանց հեթանոսաց, և տիրել նոցա ատելեացն, և թշնամեացն նեղել զնոսա, խոնարհեցուցեալ զնոսա ի ներքոյ ձեռաց նոցա»: Զի թէ և բազում անգամ փրկեաց զնոսա ի ձեռաց նեղչացն, սակայն յետ ելանելոյն ի նեղութենէն՝ ի նոյն յաճախեցին. դառնացուցին զԱստուած ի խորհուրդս իւրեանց, և կորացան յանօրէնութեան իւրեանց:

341 Սակայն հայեցաւ Տէր ի նեղութիւնս նոցա՝ ի լսել զձայն աղօթից նոցա. յիշեալ զուխտն որ ընդ հարսն էր, և զթացեալ ըստ բազում ողորմութեան իւրում, և ետ զնոսա ի գթու-

թիւնս առաջի ամենայն գերչաց նոցա: Փրկեաց զնոսա տէր Աստուած, և ժողովեաց ի հեթանոսաց, դարձուցեալ զնոսա ի գերութենէն, յետ ամացն եօթանասնից, յերկրէն Բաբելոնի, ի կողմանցն Ասորեստանի: Շինեաց զաւերակսն վերստին, և նորոգեաց զտաճարն անուան իւրոյ. ետ զմարգարէութիւնն, և զարձոյց զքահանայութիւնն, և նորոգեաց միւսանգամ վերստին զամենայն. և անդէն իսկ զբանն ընծայեցոյց, զոր յետ անցելոց յաւիտեանցն կատարեաց Միածնաւն իւրով:

342 Զի ոչ եթէ յետոյ իմացեալ ամենագիտին՝ զայր երևել Որդին յաշխարհ, և բարձրացուցանել զմարդիկ ի փառս աւագութեան, այլ ըստ յառաջագրութեան ի սկզբանն՝ կատարեաց ի վախճանի: Զի խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուած յազգացն յաւիտեանց, այժմ յայտնեցաւ սրբոց իւրոց, քանզի նմանութիւնք երևեալք առ ժամայն արդարոցն՝ զուշակք ճշմարտութեանն յաւիտենականի որ գալոցն էր՝ լինէին:

343 **ԼԵ.** Զի «բազում մասամբք և բազում օրինակօք՝ կանխաւ խօսեցաւ Աստուած ընդ հարսն մեր մարգարէիւք. ի վախճան աւուրցս այսոցիկ խօսեցաւ ընդ մեզ Որդւովն, զոր եղ ժառանգ ամենայնի, որով և զյաւիտեանս արար. որ է լոյս փառաց և նկարագիր էութեան նորա, որ կրէ զամենայն բանիւ զօրութեամբ իւրոյ»:

344 Տեսանենս զմասունսն և զօրինակսն և զմարգարէսն՝ յաճախագոյն, և Աստուած՝ մի, որ վասն միոյ Միաժնին իւրոյ խօսէր: Ասաց մարգարէն ի զիմաց Տեսոն, թէ «Ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բաց յինէն, որ պատմիցէ յառաջագոյն զվերջինսն՝ մինչ չև եղեալ իցեն, և միանգամայն կատարեսցին»։ զի զխորհուրդն, լուեալ ի ժամանակաց և յայտնեալ մարգարէական գրովք՝ վասն միայնոյն իմաստնոյն Աստուծոյ գիտէր:

345 Իսկ յորժամ ինքն եկեալ փրկիչն Որդին Աստուծոյ՝ յայտնեաց առ աշակերտսն. զի «Ծրանի է, ասէ, աչաց ձերոց՝ զոր տեսանէքդ, և ալանջաց ձերոց՝ զոր լսէքդ. զի բազում մարգարէք և արդարք և թագաւորք ցանկացան տեսանել զոր տեսանէքդ՝ և ոչ տեսին, և լսել զոր լսէքդ՝ և ոչ լուան»:

346 Տեսանենս, զի ազգեցուցիչք էին նմանութիւնքն՝ ճշմարիտ կերպարանացն Քրիստոսի. և վայրկենի նմանութեամբքն՝ ի մշտնջենատես կերպարանսն փութային հասանել: Զոր և օրէնքն մովսիսագիրք ամենայն իրօք զհանդերձելոցն նշանակեալ փայլէին:

347 Քանզի իբրև ետես Աստուած զհամաշխարհագործ զմեզսն տարածեալ, և որով մահն թագաւորեալ՝ առ հասարակ կլանէր յԱզամայ մինչև ի Մովսէս, և ի մոռացօնս զարձուցեալ զկենսաբեր աւետիսն յառաջագիրս, որպէս հուր

ինչ մուկեան հրգեհի՛ որ ապականիցէ զլերինս և զգաշաս, արձակեալ այնուհետև ի ներքս զօրէնսն իբրև զհեղեղատ սաստիկ՝ շիջուցանել զայն համատարած: Վասն որոյ և ասէն իսկ, թէ «Ամենայն որ արացցէ զայս՝ կեցցէ ի սոսին»։ զի որպէս Ազամայ, թէ ճաշակեսցէ ի ծառոյն՝ մահ սպառնացաւ, ուստի և թագաւորեաց իսկ մահ՝ նոյնպէս և զօրինացն ասաց, թէ «Որ արացցէ զայս՝ կեցցէ ի սոսին», որով և շիջաւ իսկ մահ:

348 Քանզի և օրէնքն իսկ ստուերագիր յօրինակատարն Քրիստոս՝ կորուսին զմահ. որով և յայտ իսկ արարեալ զծովացեալ զմեզսն, և ի համար արկեալ, և ըստ իւրաքանչիւր յանցանաց մահ սպառնացեալ: Եւ տկարացուցեալ զամենեւին, և փակեալ ընդ անիծիւք և ընդ դատապարտութեամբ. զի յորժամ եկեալ բառնայցէ ամենափրկիչն Քրիստոս զմեզս անիծաբերս և մահածինս՝ ասացեն ազատեալքն, թէ «Շնորհք նմա, որ յայնչափ մահուց փրկեաց զմեզ»:

349 Հուսկ յայտ առնէ, թէ օրէնքն Քրիստոսի մնային, ասելովն, թէ «Օրէնքն յանցուածոց վասն յաւելան, մինչև եկեսցէ զաւակն որում խոստացեալն էր, կարգեալ հրեշտակօք ի ձեռն միջնորդի»: Քանզի «Ընդ օրինօքն, ասէ, փակեալ պահէաք ի հանդերձեալսն հայեցեալ»։ որում ոչ միայն ազգք երկնածնաց, այլ և աներևոյթ

զօրք հրեշտակաց հանդերձ ամենայն անզգայ արարածովքս սպասեալ մնային. ըստ այնմ թէ «Ակնկալութիւն արարածոց յայտնութեան Որդւոյն Աստուծոյ սպասէ. զի ընդունայնութեան արարածք հնազանդեցան, ոչ իւրեանց կամաւ, այլ վասն այնորիկ՝ որ հնազանդեցոյցն յուսով. զի և ինքեանք իսկ արարածքն ազատեցին ի ծառայութենէ ապականութեան՝ յազատութիւն փառաց Որդւոյն Աստուծոյ»:

350 Քանզի յորժամ Ադամ, որ ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ, և ամենայն զաւակ նորա, որ աստուածորդիքն կոչեցան, կամօք իւրեանց զապականութիւն ժառանգեցին՝ ընդ նոսին և ամենայն արարածք հնազանդեալ ապականեցան. ոչ իւրեանց կամաւ, այլ վասն առաջնորդութեան կամացն Աստուծոյ առ ի Քրիստոս ազատելոյ: Քանզի և որ միանգամ ի վայելչութիւն և ի փառս մարդոյն հաստեցան՝ ապականեալք և անարգեալք վասն նորին բարկութեան: Եւ երկիր անիծեալ և փշաբեր, հեղեղատեալ և հրայրեաց, շարժահիմն յողզողեալ, և օղբ ապականեալք ընդ ժամանակս ժամանակս. և լուսաւորք խաւարամածք և արիւնանշանք, և երկինք այլագունեալք. որպէս ի գրոց մարգարէականաց զանցելոցն է նշանակեալ. զոր և նոյն իսկ մարգարէքն յազգականացն կրէին յանձինս իւրեանց: Զի թէպէտ և յԱստուծոյ պատուեալք

առաքէին, սակայն և շնորհունելեացն թշնամանեալք և քարկոծեալք. որպէս և ասէ իսկ ամենատէրն, թէ «Վասն ձեր կոտորեցի զմարգարէան բանիւ բերանոյ իմոյ»:

351 Նոյնպէս և հրեշտակքն պատգամաւորեալք առ ազգս մարդկան, անարգեալք և արքամեալք ի շնորհունելեացն դառնային. որպէս և առ Դովա եկելովքն հրեշտակօքն պատեհագոյն է և զայլոցն իմանալ: Քանզի եթէ դարձ միոյ մեղաւորի՝ ամենայն հրեշտակաց ուրախութիւն բերէ, սրչափ ապստամբութիւնն ամենեցուն՝ արտմութիւն գործիցէ. որով և անունն Աստուծոյ հայհոյեալ ասի և զշոգին սուրբ արտմեցուցեալ: Այլ թէպէտ և այնպէս նեղութիւնակիր ամենայն արարածքն ընդունայնութեան ծառայէին, սակայն առաջի եղելոյ ազատեցուցիչ յուսոյն ամենեքեան սպասէին, հրեշտակք և մարգարէք և ամենայն արարածք: Զի ոմն ասէր. «Ի պահու իմում կացից, և ելից ի վերայ վիմին և ակն կալայց». և միւսն՝ թէ «Ես Տեառն ակն կալայց և սպասեցից Աստուծոյ փրկչին իմոյ». և ոմն՝ թէ «Ո՛ տացէ ի Սիրովնէ զփրկութիւն Իսրայելի»:

352 ԼԶ. Իսկ ընդէր արդեօք յերկարեալ Միածնին՝ այնչափ նեղութիւնս արարածոցն հասուցանէր. եթէ ոչ՝ զի նախ ազդ արարեալ յառաջագոյն ընդելականս առնիցէ. զի մի յորժամ

յանկարծ երևեալ՝ անծանօթ, անընկալ լինիցի-
տյլ իբրև հայեցելոց և սպասելոց՝ եկեալ ծա-
նօթս տայցէ: Զի եթէ յայնչափ ժամանակաց
առ իւր արարեալն եկեալ անընկալ եղև, որչափ
ևս շաղկեցելոցն և չհամբաւելոցն. այլ կանխա-
կալ խորհրդով ծանօթս տուեալ ամենայն ազ-
գացն և յաւիտեանցն եկելոց:

353 Որպէս ոմն ի պատգամաւորացն Աս-
տուծոյ ասէ, թէ «Ինձ տուան շնորհքս այս՝ ի
հեթանոսս աւետարանել զանքնին մեծութիւնն
Քրիստոսի, և լուսաւոր առնել զամենեանս, թէ
զի՞նչ է անտեսութիւն խորհրդոյն, որ ծածկեալն
էր յամենայն յաւիտեանց առ Աստուծոյ՝ որ
զամենայն ինչ արար. զի յայտնեսցի արդ իշ-
խանութեանց և պետութեանց որ յերկինս են,
ի ձեռն եկեղեցւոյ՝ բազմապատիկ իմաստու-
թիւնն Աստուծոյ, ըստ յառաջադրութեան յա-
ւիտեանցն, զոր արար տերամբ մերով Յիսուս իւ
Քրիստոսիւ»: որոյ և վասն նորին իսկ յայտ
արարեալ, թէ «Իբրև եկն լրումն ժամանակին»:

354 Իսկ ով այն իցէ ի մարդկանէ, որ կա-
րող իցէ այնպիսի վարդապետութիւն զաստուա-
ծութենէն ճշգրտել խօսել. այլ որչափ ինքն կա-
մեցաւ՝ առ ի ծանօթ առնել զինքն, զի ծանիցսն
զնա և կեցցեն: Այլ ոչ բաւեմք արարածքս զԱ-
բարչէն պատմել, որ բեռեալ կամք ի տիպս
պատկերիս՝ ըստ առնել առնողին. այլ որչափ

ըստ շափոյ ժուժալոյ տկարութեանս մերոյ՝
ինքն կամեցաւ պատմել մեզ. քանզի ոչ ոք գի-
տէ զԱստուծոյ՝ եթէ ոչ Հոգին Աստուծոյ և Որ-
դին, որ եկն և պատմեաց և յայտնեաց և եցոյց,
թէ «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»:

355 Բայց Աստուած հոգի կենդանի է, հուր
կիզելոյ, անթիւ և անփոփոխ է, փառք անպա-
տում, զօրութիւն անբաւ, գեղ աննման զարմա-
նալի, անհաս մտաց և խորհրդոց, անխօս լե-
զուաց, անամփոփ խորհրդոց, արտաքոյ քան զա-
մենայն ճառս. ոչ ակնատես և ոչ ունկան լու-
եալ, և ոչ կարծիք սրտի կարեն հասանել: Եր-
կինք ամենայնիւ, աշխարհ ամենայնիւ և տիե-
զերք ամենայնիւ ի վեր ունել ոչ բաւեն. և բան
նորա բարձեալ ի վեր ունի զամենայն և ի զօ-
րութիւն հրամանի՝ նորա կախեալ առանց թևոց
ի թռիչս ի վերայ օդոց իբրև թռուցեալ: Ինքն
պատեալ զամենայնիւ, ի ներքոյ ամենայնի, ի
վերայ ամենայնի, արտաքոյ ամենայնի, և ամե-
նայն ի նմանէ, և ամենայն ի նա, և ամենայն
ի փառս նորա:

356 Եւ ի բազում նշանս և ի բազում ար-
ուեստս խօսեցաւ ընդ հարս մեր մարգարէիւք
ի ժամանակս ժամանակս, ի տեսիլս անպատումս,
յաննման փոփոխմունս, ի լուր զարմանալի, ի
գեղ գովելի, յաստուածեղէն կերպարանս: Ու-
մեմն լուսեղէն նմանութեամբ, ի կերպարանս

մարդոյ, ումեմն իբրև գնուր բորբոքեալ, ի կերպարանս մարդոյ, և արդարոց բազմաց երևեցաւ ըստ կարել տեսանելեացն նոցա, և ըստ հանդուրժել լսելեաց նոցա խօսեցաւ ընդ նոսա: Զի անբաւ է մարդոյ տեսանել զԱստուած գոյիւ իւրով, իբրև մոմոյ գնուր, զի եթէ լերինք ոչ կարեն տեսանել գնա, զի յորժամ հայեցեալ ընդ նոսա՝ հալեացին:

357 Բայց իբրև ինքնակամ կամօք բարեբարութեամբ իւրով զինքն ցուցանէր՝ ի կերպարանս մարդոյ երևէր, ումեմն լոյս, ումեմն հուր և ումեմն հողմ, և յամպ և ի մէգ և ի մրրիկ:

358 Իսկ եթէ ասիցեմք եթէ հուր է՝ զոր ինչ տեսանեմքն ասեմք. եթէ ասեմք լոյս է՝ գնամանութեան աստի կարծիս առեալ զմերոյ բնութեանս՝ նմանութիւն ցուցանեմք երևութիւքս աներևութին վասն մերոյ անհատութեան: Ապա նա ըստ մերոյ փոքրկութեանս երևի, որպէս զի մի տարրական արարածքս կիզցին յահէ փառացն: Եւ զանուն նորա ոչ ոք գիտաց. զի չէ ևս անզրքան գնա ոք՝ որ անտի և այսր անուանիցէ:

359 Եւ յերևելն իւրում արդարոցն՝ զահն իւր յինքն ամփոփէր, և մարդատեսիլ և հրեշտականման երևէր մտահաս ըստ հանդուրժելոյ աշաց: Ո՛չ արարածք կարեն քննել զարարիչն, և ոչ զանգուածն զգանգիչն գիտէ:

360 Բայց Արարիչն գթայ յիւր արարածս.

զի Աստուած արար զամենայն արարածս, և զարդարեաց ի գեղ գովելի ի փառս վայելուչս: Ի հողոյ ստեղծ գնողեղէն մարմինս և ի լուսոյ գրեշտակս, զարդարեալ ի լոյս վայելուչ, և զգեցեալ զարդարեաց զփառաց աթոռն, ուր մտանեն օրհնութիւնք հրեշտակաց, բարբառք սրովբէից, փառաւորութիւնք զուարթնոց, ժողովք բանակաց և գունդք սրբոց և դասք գովչաց և օրհնութիւնք երկնաւորացն և աղօթք արդարոցն և պաշտօն սրբոցն, սրովբէքն և քրովբէքն և զօրք միաբանական լուսոյն:

361 ԼԵ. Զայս վկայութիւն ասացեալ՝ կարգեցաք ի ձեր լսելիս զսուրբ հաւատս ճշմարիտս, որ յայտ յանդիման վարդապետեցին մեզ Գիրք սուրբք՝ սուրբ Հոգւովն, վասն մշտնջենաւոր արքայութեան աստուածութեանն. որ յայտնեցաւ խորհրդով՝ արդարոց հարցն մերոց, և խօսեցաւ ընդ մեզ Որդւովն և սուրբ Հոգւովն, և աւետարանեցաւ սրբովք մարգարէիւք և առաքելովք, և տուաւ մեզ հաստատութիւն հաւատոց:

362 Զի հաւատովք ճշմարտեսցուք ի մի Աստուած հայր և տէր և արարիչ ամենայնի, և ի միածին Որդին, որ ի Հօրէ և առ Հօր և ընդ Հօր, և ի սուրբ Հոգին, որ ի նորին էութենէ, և նովաւ արար զամենայն արարածս: Որ է մի տէրութիւն, մի զօրութիւն, մի իշխանութիւն, մի մեծութիւն, մի գիտութիւն, մի խորհուրդ,

մի պետութիւն, մի անսկզբնական զօրութիւն. երեք կատարեալ անձինք, մի կատարեալ կամք. անպատում, անքնին միութիւն Երրորդութեանն. մի իսկութիւն, մի էութիւն, մի Աստուածութիւն, Հայր և Որդի և սուրբ Հոգին. երեք անձինք, մի զօրութիւն Աստուածութեանն. Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հոգի ի նոցունց ի նոսին. իսկութեամբն, էութեամբն, Աստուածութեամբն հարթ հաւասար հասարակ, ի խորութիւնս, ի բարձրութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս. մի էութիւն բնութեան, մի պսակ Երրորդութեանն, և լի են երկինք և երկիր փառօք նորա:

363 Որպէս և Սողոմոն արքայ, որդի մարգարէին, ասէ յիւր յոգեկիր աղօթսն, եթէ «Երկինք և երկիր չեն քեզ բաւական»: Եւ մարգարէն ասէ իբրև յերեսաց Տեառն, թէ «Երկինք աթոռ իմ են, և երկիրս պատուանդան ոտից իմոց. զձրպիսի տուն շինիցէք ինձ, ասէ Տէր, կամ զի՛նչ տեղի բնակութեան պատրաստիցէք ինձ. ո՛չ ձեռն իմ արար զայս ամենայն. և ես յո՞ հանգեայց և դադարեցից, եթէ ոչ ի հեզս ի խոնարհս և յայնոսիկ, ոյք դողան ի բանից իմոց». և «Եղէց նոցա Աստուած, և նոքա եղիցին իմ Քողովուրդ»: Իսկ որում երկինք և երկիր չեն բաւական, ձրպիսի ունիցի զնա սիրտ մարդոյ. միթէ մեծ ինչ իցէ մարդ քան զերկինս և զեր-

կիր: Այլ յԱստուածութենէն զինչ կամի՝ և լինի, զինչ կամեցաւ՝ և արար, զինչ կամեցաւ՝ և եղև, որ ինչ կամի՝ ոչ զանցանէ. այլ ամփոփեցաւ, փոքրկացաւ, և եղև զինչ և կամեցաւ:

364 ԼԵ. Արդ՝ առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր յաշխարհ, որ եկն և եղև ի կնոջէ. և ի մարդկեղէն մարմինս պատեցաւ. մարմնովն իւրով զամենայն մարմին կենդանացոյց: Որով և յաղթեաց իսկ Արարիչն աշխարհի, զի նորոգեացէ զարդարսն և զերծուցէ ի մեղացածին ծննդոց և հրեշտակակերպս արացէ և աստուածորդիս կոչեացէ. և զմահկանացուս անմահացուցէ անմահ Հոգևովն, պատուեացէ աստուածեղէն փառօքն: Վայելուչ լուսովն զարդարին, և յերկրաւորութենէս յերկնաւորութիւնն անցանեն, ի մահկանացուէս յանմահ կենդանութիւնն, զանանց լոյսն զգենուն և զանապական զեղ կերպարանացն:

365 Ո՞րչափ ևս իցէ անպատում աստուածութիւնն, որ ամենայն բարութեանց աղբիւր են կամք նորա, և տէր ամենայն գործոց. և բանիւ բերանոյ նորա հաստատեցան ամենայն արարածք, և ի նմանէ լոյս առին ամենայն լուսաւորք, և ի զօրութիւն նորա հաստատեալ կան ամենայն արարածք, վերնայարկք երկնից և աշխարհ ամենայն և որ ի նոսին, «Եւ ի հոգւոյ բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նոցա»: Եւ երկնաւոր պաշտօնեայքն, և սրբոցն լուսե-

դէն բանակքն յուսով նորա կան կախեալ ուղոր-
մութեանց նորա կարօտին. և ի նորա ակնար-
կելն՝ ամենայն արարածոց պէտք պատրաստին.
և ի զօրութիւն նորա կեան ամենեքեան, և «Աչքն
ամենեցուն ի նա յուսան»:

366 Որ արարիչն և հաստիչն է և առաջ-
նորդն է ամենայնի իսկութեան բնութեամբն. ան-
բաւ զօրութիւնն որ ի նմանէ է՝ տարածեալ ար-
կեալ զամենայնիւ. ուստի կենարար զօրութիւնքն
բաշխին, որ բնդ ամենայն արարածս անցանէ,
ընդ երկնաւորս և ընդ երկրաւորս, ընդ օդս և
ընդ հողմս, ընդ հուր և ընդ ջուր, ընդ լոյս և
ընդ խաւար, ընդ անդունդս և ընդ բարձունս:
Որ ընդ աներևակի զօրութիւնսն թափանցանց
լուսով իւրով ելանէ, որոյ զօրութիւն հոգևոյն
անբաւ է, զամենայնիւ սփռեալ, ընդ ամենայ-
նիւ տարածեալ. և ելանեն ճառագայթք զօրու-
թեամբ, անըմբռնելի բնութեամբ: Մի ունի զչափ
վերին բարձանց, և մի զստորին անդնդոց, մի
յաջ ձգեալ և մի յահեակ, մի ի դէմս և մի ի
թիկունս: Վեց զօրութեամբ ճառագայթքն, վեց
հազարեան դարքն. եօթներորդ դարն՝ հանդիստ
արդարոց:

367 Մեօքակերպ զԱստուած իւր քարոզես-
ցուք յօղապատ անդամովքս զանգեալ ի հողոյ:
Իւրաքանչիւր անդամ զիւրաքանչիւր գործ բար-
ձեալ բերէ յանձին, ոչ ձեռնհաս ի գործ ընկե-

րին. ոչ ակն լսէ, և ոչ ունկն տեսանէ. ոչ լե-
զու հոտոտի, և ոչ ձեռք գնան, և ոչ ստք աղա-
ղակեն: Բերան՝ խորակաց, հոտոտելիք՝ հոտոց,
քիմք՝ ճաշակաց, մի մի յիւրաքանչիւր բնու-
թեանն կապեալ կան:

368 Բայց ինքն իւրով կամօք արար զամե-
նակեցոյց գալուստն իւր և կատարեաց զկամս Հօր:
Առաքեցաւ Աստուած յԱստուածոյսուրբ Որդին, առ
զմարմին ի կուսէ, մարդ կատարեալ՝ կատարեալ
Աստուածութեամբն. զԱստուածութեան զօրու-
թիւնն յայտ արար, և զմարմնոյ տկարութիւնն
ցուցանէր: Ծառայակից եղև մարմնովն մարդկու-
թեանս, և ազատեաց ի մեղաց զմարդկութեան
մարմինս: Որով էջ ի դժոխս, և ած եհան անտի
զարգելեալսն ի դժոխոց: Մարմնով հալածեցաւ,
և հալածեաց զսատանայ և կապեաց զմեղս:

369 Զի որ ի մարմինն հաւատացին՝ ծա-
նոյց նոցա զԱստուածութիւնն իւր, և որք ի
մարմնոյն զթեցին՝ ուրացան զբնութիւն նորա:
Քանզի միացաւ ի մարմնի բնութեամբ, և խառ-
նեաց զմարմինն ընդ իւր Աստուածութիւնն:
Որք հաւատացին ի նա՝ նոքա վայելեսցեն ի բա-
րիսն յանպատումս, և որք յայսց հաւատոց վրի-
պեցան՝ նոքա զանկոխն և զանխուլ գնացին և
բոստ արտուղի անկան և խրամատեցին անձանց
իւրեանց անցս անկարկատս, և զբազումս ի ճըշ-
մարիտ հաւատոցն թիւրեցին: Իբրև կարծէին

թէ գտին ինչ՝ գտին զոչինչ. որպէս և գրեալ է, թէ «Չոգան գնեա ոչնչի, և գտին զոչինչ»: Զի գիւտիցն խնդիր՝ աշխատութիւն է, իսկ անգիւտ աշխատութիւն՝ սուտ վարդապետութեամբ կուպաշտութեան հասուցանէ:

370 Զի անտուտ ի վերուտ զանցելոց յաւիտեանցն՝ զկնի իսկ եկելոցս մարգարէիւքն ամենեքումք ծանօթս տայ. և առաջին օրինակօքն՝ վերջնոցս բազում անգամ վարդապետեալ մերթ անդին սպառնալեօք կարգէ՝ յիշատակօք առաջի վրիժուցն խնդրելոյ, զի զանհաւանսն զարհուրեցուցեալ՝ յուղղութիւն յորդորիցէ. որպէս զգունակ գունակ հարուածսն եզիպտացւոց, և զգառնագոյն հատուցումն նոցա վրիժուցն խնդրելոյ: Եւ կամ զանհաւան անկելոցն յանապաին, և զամենայն իսկ զփորձ առելոցն բարկութեանն Աստուծոյ զյիշատակս առեալ բերէ:

371 Նա և Քրիստոսի իսկ զերկիրն Սողոմացւոց և Գոմորացւոց յօրինակ առեալ, զի մի ի չհաւանել ոմանց՝ ևս զժնդակագոյնս քան զայն կրիցեն: Եւ մերթ զբազմադիմի սքանչելագործութիւնս պայծառագոյնս և զհատուցմունս արգարոցն պարգևելոցն Աստուծոյ յիշեցուցանէ. կարգէ միանգամայն և զհաստատութեան արաբածոցս զպայման, բազում անգամ ասելով, թէ «Զերկիրն ձգեցի, և զերկիր հաստատեցի», և «Զձով սահմանօք փակեցի». զի այսու ամենայ-

նիւ հաւատարիմ զլսողսն առ խոստացեալսն քաջալերեսցէ:

372 ԼԹ. Իսկ իբրև եկեալ՝ կատարեաց փրկիչն ամենեցուն զերբեմնի խոստացեալսն վասն նորին: Եւ վկայութեամբ զգալուստ Որդւոյն կարեմք ճշմարտել մարգարէականօքն յառաջասացելովք վասն մարմնածին ծննդեան աստուածորդւոյն, հոգեխառն բանիւք զաստուածախառն մարմնոյն. զոր յառաջագոյն Աստուած եցոյց զիւրոյ Որդւոյն զգալուստ՝ արժանաւոր իւրոց մարգարէիցն ձայնիւք:

373 Զի «առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր, որ եկն ծնաւ ի կնոջէ, և եմուտ ընդ օրինօք. զի զորս ընդ օրինօքն իցեն՝ գնեսցէ, զի մեք զորդեգրութիւն ընկալցուք»: Հանգոյն սորա և կարապետն Յովհաննէս ասէր. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից». զոր և յաւիտեանց Տէրն արքայութիւնաբեր առակ առաջի իսկ դնէ ասելովն, թէ «կատարեալ է ժամանակ, և հասեալ է արքայութիւնն Աստուծոյ»:

374 Եւ արդ՝ եկեալ սքանչելի խորհրդակից Որդին Աստուծոյ՝ կատարել զխորհուրդ նախակարգ յաւիտեանցն, զոր և մարգարէն ասէ, եթէ «Հաստատէ զբանս ծառայից իւրոց, և զխորհուրդս հրեշտակաց իւրոց արգարսցուցանէ»: Ունի և հրեշտակն պատրաստել նմա ճանապարհորդոյ տուեալ ողջոյն կուսին, առ ի զմարգարէա-

կանն կատարելոյ, եթէ «Կոյս յղասցի և ծնցի որդի, և կոչեսցեն զանունն նորա Էմմանուէլ», և ասէ, «Ուրախ լեր, բերկրեալ, Տէր ընդ քեզ»:

375 Եւ անդէն նշանակէ, թէ զինչ օրինակ Տէր ընդ նմա լինելոց իցէ. ասէ. «Հոգի սուրբ եկեսցէ ի քեզ, և զօրութիւն Բարձրելոյն հովանի լիցի ի վերայ քո. քանզի որ ծնանելոցն է՝ սուրբ է, և որդի Բարձրելոյ կոչեսցի»: Եւ անդէն ի մարգարէականն հայեցեալ՝ ասէ, թէ «Տացէ նմա Տէր Աստուած զաթոռն Դաւթի հօր իւրոյ, և թագաւորեսցէ ի վերայ տանն Յակովբայ յաւիտեան, և թագաւորութեան նորա վախճան մի լիցի»: Զորմէ և հայրապետն Յակովբ Հոգւովն լցեալ ասէր, և փառաւոր զՅուդա զիտացեալ՝ ի մարգարէութիւն ասէ. «Մի պակասեսցէ իշխան Յուդայ, և մի պետ յերանացնորա, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւր է թագաւորութիւն, զի նա է յոյս հեթանոսաց»:

376 Ահա տեսանեմք լցեալ կատարեալ զամենայն մարգարէութիւն լիով. անա տեսանեմք զամենայն հեթանոսս սպասեալ նմա, որ կամաւ և որ ակամայ: Ասէ. «Կապեսցէ զգրաստ իւր զորթոյ, և զյաւանակ իշոյն զորթոյն զնդակէ». այսինքն՝ զգալն խոնարհութեամբ առ մշակս այգւոյն, որ ոչ կամեցան զայգւոյ տէրն. որ չարչարեցաւ իւրով կամօք համբերեալ, զոր ի ժամու իւրում պատմեսցուք՝ որ զեռ վասն ծնրն-

դեան են բանք ասել ձեզ, զգուշակումն մարգարէիցն, զբարոզութիւն առաքելոցն, զվկայութիւն վկայիցն:

377 **Խ**. Որ նա ինքն է յէութեանն, որպէս և էն իսկ. սակայն յորժամ կամեցաւ՝ առ զմարդկան կերպարանս, և զգեցաւ մարմին, և էջ ի մեր նմանութիւն. այն որ անբաւն էր և անհաս յամենայն լրութեան Աստուածութեանն՝ և վասն մեր էջ ի չափաւորութիւն, և ամփոփեցաւ ի մարմին. բովանդակեցաւ ճշմարտութեամբ ի մարմին, և ճշմարիտ մարդ եղև, և էջ յանարգութիւն, զի զմեզ բարձրացուցէ: Սակայն իւրով Աստուածութեամբն յերկինս է և յերկրի՝ առ Հօր և ընդ Հօր. և ամենայն արարածք հրամանաւ նորա շարժին ըստ իւրաքանչիւր կարգածոցն կազմածոց:

378 Սակայն թէպէտ վասն մեր էջ յանարգութիւն՝ այլ կայ յիւրում բնութեանն. որպէս և ինքն ասէ, թէ «Ես նոյն եմ, և ոչ փոփոխեցայ»: Զի թէպէտ զկերպարանս առ և զմարմին մարդկան՝ այլ խառնեաց միացոյց ընկղմեաց զմարմինն յԱստուածութեան իւրում: Եւ զարձեալ ասէ. «Սա է Աստուած Աստուած մեր յաւիտեանս յաւիտենից»: Եւ զարձեալ ասէ. «Դու նոյն ես, և ամբ քո ոչ անցանեն»: Եկեալ այսպիսի բարբառ և առ մեծն մարգարէից Մովսէս, թէ «Ես եմ որ ի սկզբանէն էի. այսպէս ասաս-

ցես, թէ որ ի սկզբանէն Աստուած՝ առաքեաց զիս առ ձեզ: Զոր և Յովհաննէս ասէր ի թըղթին իւրում, թէ «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաք, որում տկանատեսքն իսկ եղաք, ընդ որ հայեցաքն, և ձեռք մեր շօշափեցին զբանն կենաց. և կեանքն յայտնեցան, և տեսաք և վկայեմք», զի նա ինքն է Աստուած ճշմարիտ և կեանք յաւիտենականք:

379 Որ առ զմարմին անրմբունելին, և շօշափեցաւ և ըմբունեցաւ մարմնովն. և զամենայն անցս մարմնոյն յանձն առեալ իւրովք կամօք, յանձանօթս եղեալ համբեր խոնարհութեամբ. և ոչ ուրուք բռնադատութեամբ, բայց իւրովք իշխանական և անձնիշխան կամօք կրեաց զայն. որպէս և ինքն ասէր. «Իշխանութիւն ունիմ զնել զանձն իմ իմովք կամօք, զի դարձեալ միւսանգամ առից զնա»:

380 Եւ ինքն ծնաւ ի կուսէն և իւրովք կամօք կատարեաց զկամս առաքչին իւրոյ. ասէ. «Ես եկի կատարել զկամս Հօր իմոյ», զի ցուցցէ զմիաւորական զանքակ զանբաժին ինքնութեանն միութիւն: Կամօք Հօր եմուտ յարզանդ կուսին, և ոչ զարշեցաւ. վասն զի ինքն է սրբիչ ամենայնի: Իւրովք կամօք պատեցաւ ի խանձարուրս և եղեալ ի մտուր անասնոց. զի ինքն է տէր և արարիչ ամենայն մեծութեանց և բղխիչ ամենայն բարութեանց:

381 Հինաւուրցն վասն մեր մանկացաւ, և առ զկերպարանս մարմնոյ տկարութեանս մերոյ մարդկութեանս, զի զմեզ փոխեսցէ յանմահութիւն իւր: Սակայն թէպէտ և զդեցաւ մարմին, և էջ ի մեր նմանութիւն՝ այլ կայ ի փառս հայրենի բնութեանն Աստուածութեան իւրոյ. որպէս և էր իսկ, և է, և կայ յաւիտեան ընդ Հօր իւրում ի բարձունս յիւրում բնութեանն, հանդերձ մարմնովն զոր ի մէնջն զգեցաւ, փառաւորեալ ցանկորդ ի հոգեղէն և ի հրեղէն զուարթնոցն:

382 Նա եկն եղև մարդ, զի մարմնաւորքս տեսանել կարացեն. բայց զԱստուած գոյիւ ոչ տեսեալ ուրուք, ոչ հրեշտակաց և ոչ հրեշտակապետաց, ոչ սրովբէից և ոչ բրովբէից և ոչ բիւրաւոր բանակաց երկնաւոր զուարթնոց. բայց Որդին ծածկեալ մարմնով՝ կատարելամիտ իմաստնոց եցոյց և յայտնի արար, զի յագեսցին լուսոյն սքանչելութեամբ, թէ «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»: Եւ եկեալ զխոստացեալսն կատարեաց ի որբոյ կուսէն. և ծնունդն առաջին՝ ի Հօրէ յառաջ քան զանկէտ յաւիտեանս, մշտընջենական և յաւիտենական ծնունդ, ի մշտընջենական և յաւիտենական Հօրէն յառաջ քան զամենայն:

383 Այսչափ և եթ զիտել տկարութեան արարելոցս ի նմանէ, զի նա և ճշմարիտ Հայր՝ մի էն. ուստի ամենայն հայրութիւն անուանեալ

կոչի երկնաւորաց և երկրաւորաց: Մի միայն Տէր, երեքանձնական զօրութիւն. երեք անձինք, մի զօրութիւն, մի միութիւն գիտութեան, զօրութիւն մի՛ միասնական փառօք, մի միայն լուսաւորութեամբ, մի միայն իսկութեամբ. զի ոչ որ կարէ քննել, թէ որպէս կամ զիւրդ եղև:

384 Հաւատացէք յԵրրորդութիւնն. ճշմարտեցէք ի միութիւնն անշշունջ լուսութեամբ, լուս հաւատովք: Բայց զանյոյզ զանքնինս հողապատեանքս ի հողոյ զանգեալ զիւրդ քննել կարիցեմք և կամ զիտել զԲարձրելոյն. և սկզբնաւորքս զանսկիզբնն զանհասն զիւրդ կարիցեմք քննել:

385 Հաւատք ճշմարիտ այս են: Խոնարհեցաւ և խառնեաց զԱստուածութիւնն ընդ մարդկութեանս, և զանմեռն ընդ մեռոտս. զի զամենայն մարդիկ անքնակ արտացէ յանմահութենէ Աստուածութեան իւրոյ: յորժամ մարմնովն առ Հօրն ընդ աջմէն եմուտ, և խառնեաց զմեզ յԱստուածութիւն իւր միածին Աստուածորդին հօրակիցն Հօր. յորոյ ի ձեռն հաստատեաց զհիմունս երկրի, և պարզեաց զպարզուածս երկնից: Վասն որոյ մարգարէն ասէ. «Յայտնեաց Տէր զաջ իւր և զբազուկ իւր ամենայն հեթանոսաց, և տեսին ամենայն ծագք երկրի զփրկիւթիւն Աստուծոյ մերոյ»:

386 Ահն Հօր ինքն իսկ է և բազուկն՝ մի-

ածինն Քրիստոս. և նովաւ լուսաւորեցան ամենայն եղեալքս. որ «ի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. որ ամենայն ինչ նովաւ եղև», և նովաւ հաստատեցան ամենայն ինչ՝ որ ինչ յերկինս և որ ինչ յերկրի. հարկ էր զի նովաւ սրբեսցին՝ որով եղենն և հաստատեցան, և նովաւ լուսաւորեսցին. և կամեցեալ Աստուծոյ, զի կեցցեն արարածք, և մի կորիցեն:

387 **ԽԱ.** Արդ՝ առաքեաց Աստուած զՀոգին սուրբ ի կոյսն Մարիամ, և առ Աստուածորդին մարմին ի կուսէն. որով կորոյս զչարն՝ զովին մարմնովն պարտաւորեաց զմեղան աստուածախառն մարմնովն. ի բարձրախառն խոնարհութենէն՝ զաներևոյթ խառն տեսմանն: Աւետարանումն հրեշտակացն առ հովիւսն՝ զաստուածեղէն փառացն զուշակէր. մտւրն և խանձարուրքն՝ զխոնարհածիզ մարմնոյն զաղքատութիւնն ի մէջ բերէին. առաջնորդ աստեղբն, մոզուցն պատարագօք՝ յայտնի ամենատեառնն տէրութիւն. երկրաւորօքս գիտասցուք զմարմինն, և երկնաւորօքն ծանխցուք զԱստուածութիւնն:

388 Արդ՝ տես զինչ պատմէ մեզ Միքիայն Հնորհ հոգւոյն մարգարէութեան, թէ «Եւ դու, Բեթղեհէմ, ասէ, ոչ ինչ կրսեր վիճակաց հասեր. ի քէն ծագեսցէ ինձ պետ և իշխան տանն Իսրայէլի, և ելք նորա ի սկզբանէ աւուրց աշ-

խարհի»։ «Ի սկզբանէ՛» զԱստուածութիւնն ցուցանէ, «Բեթղեհէմ»՝ զմարմինն պատմէ։ Հրեշտակապետն ասէ. «Ծնցի և կոչեսցեն զանուն նորա Յիսուս»։ և սաղմոսարանն երգեաց «յառաջ քան զարև զանուն նորա»։ Մին զմարմնածին ծնունդն պատմէ, և միւսն զԱստուածութիւնն ցուցանէ՝ զյառաջ քան զարուսեակ ի Հօրէ ծնեալ։

389 Մեր զայս ճշմարիտ հաւատս ունիմք ի սուրբ Գրոց և յօրինաց եկեղեցւոյ՝ առաջնորդ կենաց ճանապարհի առ Աստուած, և ի սուրբ զիրս վարդապետութեան հաւատովք։ Եւ մի խոտորիք ի կարգաց իմաստութեան, մի յաջ և մի յահեակ. զի ոչ եթէ այնպիսիք իցեն սերմանիքն, ամուլք և ժանգառք, ազազունք և ոսնեալք, բոյսք զոր սերմանեմք յանդաստանս սրտից լսելեաց, այլ յաստուածեղէն գրոց, ի հոգեպատում մատենից. և քան զայս աւելի թէ ոք սերմանեսցէ զայնպիսի սերմանիս ի լսելիս լսողաց՝ այնպիսիքն նզովեալք են. թէ և հրեշտակ իցէ յերկնից՝ իբրև զօձ նզովեալ հողակեր, որ սուս և պատիր բանիւք զպատուիրան Արարչին փոխել կամեցաւ։

390 Բայց մեր ոչ այնպիսի պատրանս ձեզ մատուցանեմք, և զայս վկայեմք առաջի Աստուծոյ. զի նա միայն զիտէ զսրտից խորհուրդս, և ամենայն ծածկեալք նմա յայտնի են. զի յա-

մենայն ժամ առաջի նորա եմք։ Եւ այժմ առաջի նորա խօսիմք զնորա պատգամսն, զքաջաբոյսն և զատոքսն և զպտղաբերսն և զարդիւնատուսն և զշայեկանսն և զվայելելիսն և զշտեմարանալիցսն. որ կարող են պարարել զձեզ, աստ մարմնաւոր պտղովն, և անդ յարքայութեանն զձեզ վայելեցուցանել յանանց և յերկնաւոր ուրախութեանն։ Նմա փառք ամենատեաանն, որ վասն մերոյ կենաց մարդացաւ և մարդակերպ շրջեցաւ, եկեր իբրև զմեզ և արբ. տանջեցաւ, շարշարեցաւ, խաչեցաւ, բեռեցաւ, սպանաւ, թաղեցաւ, կենդանացաւ, յարեաւ, վերացաւ և ել նստաւ ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ Աստուծոյ, և Հայր կենդանացոյց զամենեսեան որ ի նայն հաւատացին։

391 **ԽԲ.** Բայց մեզ դեռ կայ պատմել ձեզ՝ զծնունդ Աստուածորդոյն որ ի կուսէն. թէ զիւրդ եղև, մի ըստ միովէ պատմեսցուք։ Զի ոչ եթէ յորմէ հեաէ ծնունդն ի կուսէն իցէ՝ յայնմ հեաէ է սկիզբն անսկզբանն Բանին դոյացութեան. այլ յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս ծնաւ ի Հօրէ, իսկ արդ վասն մեր էջ և մարմնով ծնաւ ի կուսէն. այլ այնր ծննդոյ Հօր որ զնայն ծնաւ՝ նա միայն գիտէ։ Իսկ երկրորդ ծնունդն շնորհիւ իւրով ի մէջ մարդկան. վասն զի կեցուսցէ զմարդիկ, և օրհնեսցէ յառաջին անիծից անտի զերկիր և իւրովք օրհնութիւնա-

բեր գարշապարօքն եկեալ նորոգեսցէ. զի ետես կորուսեալ զմարդիկ՝ ժողովեաց զցրուեալսն, և եզիտ զկորուսեալսն:

392 Եւ յղացեալ այնուհետև ի Հոգւոյն սրբոյ շնորհագիւտ կուսին յանարանց յանապական արզանդին զորդին Աստուծոյ՝ անհասական պայմանաւ: Եւ ըստ օրինին ծննդականաց ծնաւ զանդրանիկն ի քաղաքի Դաւթի ի Բեթղեհէմ, առ ի կատարելոյ զմարգարէականն, թէ «Դու, Բեթղեհէմ տունդ Եփրաթայ, սակաւաւորդ, իցես լինել ի հազարաւորսն Յուդայ. ի քէն ելցէ ինձ պետ և իշխան Իսրայելի. և ելք նորա ի սկզբբանէ աւուրց յաւիտենից աշխարհի»:

393 Տեսանէս զելան յառաջընծայս: Տեսանէս և զաւետիս հրեշտակացն յօթևանս հովուացն, թէ «Ծնաւ ձեզ այսօր փրկիչ, որ է օծեալ տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Տեսանէս, որոյ ելքն ի սկզբանէ աշխարհի՝ «այսօր ծնաւ» ասէին. պատմեն զօծելոյն՝ առ ի նշանակելոյ զմարգարէականն, թէ «Ո՛ պատմէ ի մէջ մարդկան զօծեալ իւր»:
Եւ տուեալ նշան զօծելոյն, թէ «Գտանիցէք մանուկ պատեալ ի խանձարուրս և եղեալ ի մտուր»-այն իսկ էր յաւիտենական խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուծոյ, որ յայտնեցաւ երկնակեաց իշխանացն:

394 Զորոյ անդէն իսկ զաստուածական փառացն զերգս առեալ երկնաւոր զօրուն՝ հովուացն

ուսուցանէին. զի մի ի մարոյն և ի պատանացն արհամարհեալ հովուացն կարծիցի: Եւ փութացեալ այնուհետև հովուացն՝ հասեալ գտանէին զմանուկն ըստ նշանակելոյ հրեշտակին. որ ոչ միայն մօտաւորացն, այլ և բացականացն արևելեաց աստղանշան ծանօթ գտեալ: Անդ էր այնուհետև քննելի հոգեպատում մատեանքն մարգարէականք, թէ «Մանուկ ծնաւ մեր, և որդի տուաւ մեզ, որոյ իշխանութիւն իւր է ի վերայ ուսոց իւրոց. և անուն կոչեցաւ նմա հրեշտակ մեծի խորհրդոյ, սքանչելի խորհրդակից, Աստուած հօր, իշխան հայր հանդերձելոյ աշխարհին»:

395 Տեսանէս, զի և որդի և իշխան և հրեշտակ և խորհրդակից և Աստուած հօր և հայր հանդերձելոյ աշխարհին զայսօրածին մանուկն նշանակէ: Քանզի և է իսկ որդի. վասն զի զօրութիւն Աստուծոյ է, խորհրդակից և Աստուած հօր, որով և յաւիտեանքն հաստատեցան: Եւ մանուկ՝ զի այսօր ի սուրբ կուսէն ծնաւ ի Բեթղեհէմ. որ և յառաջապատում իսկ ասէ, թէ «Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ». և հայր հանդերձելոյ աշխարհին՝ զի զհնացեալ և զմահակուլ աշխարհս ըստ առաջին հոգածին մարդոյն՝ երկրորդ մարդն կուսածին եկեալ յերկնից նորոգիցէ: Եւ իշխան՝ քանզի «զաւագան բղխեալ յարմատոյն Յեսսեայ, ասէ Եսայի,

և ծաղիկ ի շառաւեղաց անտի»՝ զծնունդ զբստերն Դաւթի. ապա և յաթոռն Դաւթի նստցի, և զարքայութիւն նորա յաշողեսցէ:

396 **ԽԳ.** Որով եկեալ հասին աւուրքն, զոր մարգարէն յառաջագոյն սահմանեաց. «Ահա աւուրք գան, ասէ Տէր, հաստատեցից զբանս իմ բարի՝ զոր խօսեցայ ի վերայ տանն Իսրայելի և ի վերայ տանն Յուդայ: Յաւուրն յայնստիկ և ի ժամանակին յայնմիկ ծագեցից Դաւթի ծագումն արգարութեան, որ առնիցէ իրաւունս և արգարութիւն յերկրի»: Վասն որոյ և անդէն ասէ. «Դարձ, Յակոբ, և բուռն հար զնմանէ, ընդ ծագումն առաջին լուսոյ նորա. մի աար այլում զփառս քո, և մի զօգուտ քո ազգի օտարուոյ»:

397 Իսկ այլ մարգարէ յայտնագոյն իսկ վճիռ տայ, թէ «Յաւուր յայնմիկ կանգնեցից զխորանն Դաւթի, գանկեալն կանգնեցից, և զկործանեալս նորա և զատակեալս նորա վերստին կանգնեցից, և շինեցից զնա ըստ աւուրքն յաւիտենից. որպէս զի խնդրեսցեն զիս մնացորդք մարդկան և ամենայն հեթանոսք, յորոց վերայ կոչեցեալ է անուն իմ, ասէ Տէր»: Որ առնէ զայս՝ յայտնի է ի սկզբանէ յաւիտեանց, քանզի յառաջագոյն խոստացեալ Դաւթի՝ ասէ, թէ «Ի պողոյ յորովայնէ քումմէ նստուցից յաթոռ քո՝ բարձրացուցեալ քան զամենայն թագաւորս եր-

կրի, հաստատեալ զաթոռ նորա ըստ աւուրքն երկնից, իբրև զարեգակն առաջի իմ, իբրև զլուսին, զի հաստատեալ է յօդս»:

398 Նա եկեալ, «Որոյ իւրն է թագաւորութիւն, և նա է յոյս հեթանոսաց», որպէս և պատմեացն Մովսէս, և յարուցեալ թագաւոր համաշխարհական, զամենայն ազգս հնազանդելով, և զթագաւորութիւն իւր ազգի այլում ոչ փոխեալ, ըստ ասացելոյն Դանիելի: Նա և Դաւթի իսկ, որոյ որդի անուանեցաւ Քրիստոս, բղխեալ ի սրտէ հոգեպատում բարբառով մարգարէին, զհանգամանս թագաւորին յայտ արարեալ. նախ՝ թէ «Գեղեցիկ է քան զամենայն որդիս մարդկան, և շնորհս սփռէ ի շրթանց իւրոց». և գեղեցիկ ոչ զկերպարանացն, այլ զանզուգական փառացն ասէ: Եւ դարձեալ՝ թէ «Ա՛՛՛՛՛ զսուր քո ընդ մէջ քո, հօր, զի վայելէ ճշմարտութեան քում»: Ապա յետ այնորիկ միանգամայն իսկ վճիռ տայ, թէ «Աթոռ քո, Աստուած, յաւիտեանս յաւիտենից, զաւազան ուղղութեան՝ զաւազան արքայութեան քոյ». և նշանակէ, թէ օծեալն է այն, զոր և ինքն իսկ մարգարէն զմուտս օծելոյն երգէր ասելովն, թէ «Վասն այսորիկ օձ զքեզ Աստուած քո իւզով ուրախութեան առաւել քան զընկերս քո»:

399 Տեսանէս, զի յառաջագոյն ծանուցեալ տեսող մարգարէին Հոգւովն սրբով, թէ միածին

Որդին Աստուծոյ աթոռակից Հօր սիրելին՝ եղև որդի Դաւթի, և բարձրացուցանել զաթոռ նորա յաւիտենական: Որպէս և ասէն. «Յառաջագոյն տեսանէի զՏէր առաջի իմ յամենայն ժամ, և ընդ աջմէ իմմէ». զոր և գիտէ, զի երդամամբ երդուաւ նմա Աստուած՝ ի պտղոյ յորովայնէ նորա նստուցանել յաթոռ նորա. որում և օրինականքն իսկ վկայէին, թէ «Յազգէ Դաւթի և ի Բեթղամէմ գեղջէ գայ Քրիստոսն»:

400 Եւ անդ նա ոչ միայն յառաջագոյն դուշակելոցն, այլ և առ ժամայն նշանաւ՝ մոգուցն եկելոց թագաւոր ճանաչէր. որք և ասէին. «Մէր է որ ծնաւ արքայն Հրէից», և տեղեկացեալ ի գալրացն՝ հասանէին ուր էր մանուկն. որում և երկրպագեալ և պատարագս մատուցեալ, և միանգամայն տիրագէտ և հրեշտակածանօթ եղեալ դարձան:

401 **ԽԳ.** «Եւ իբրև լցան աւուրք ութ թըլփատել զնա՝ և կոչեցաւ անունն նորա Յիսուս, որ կոչեցեալ էր ի հրեշտակէն, մինչ չև յղացեալ էր զնա յորովայնի»: Զոր և ասէ մարգարէն, թէ «Մինչ չև ստեղծեալ էր զքեզ յորովայնի՝ զիտեմ զքեզ, և մինչ չև ելեալ էիր յարգանդէ՝ սրբեցի զքեզ». և այս ի Տէրն իսկ թարգմանի, թէ «Զոր հայր սրբեաց և առաքեաց յաշխարհ»: Իսկ այլ մարգարէ, թէ «Յարգանդէ կարդաց զիս Տէր, և յորովայնէ մօր իմոյ կոչեաց զանուն իմ»:

402 Եւ արդ՝ դու տես զճշմարիտ կերպարանս բերեալ ի սուրբ կուսէն, և ոչ առ աչօք ինչ տեսիլ: Զի սկիզբն առնու անսկզբնականն. և աւուրքք համարեալ՝ ութօրեայ թլփատի յառաջ քան զարուեսակ որդին, աւետօք խոստացեալ զաւակն Աբրահամու. որով օրհնին ամենայն ազգք երկրի. որպէս և Քրիստոսի Յիսուսի թըլփատելն առ ի կատարելոյ զաւետիս հարցն, որոյ «Մտեալ ասէ, ընդ օրինօք, զի զօրինաւորսն փրկեսցէ, զի և մեք զորդեգրութիւն ընկալցուք»:

403 Արդ՝ անընկալ եղեալ՝ այնուհետև որդին Դաւթի հալածի յեզիպտոս, առ ի կատարելոյ գայն, թէ «Յերկրէն եզիպտացուց կոչեցից զորդի իմ»: Քանզի յառաջագոյն սահմանեալ Աստուծոյ ամենագիտի հոգեկիր մարգարէիւքն իւրովք, թէ սրպիսի համբերութիւնս միածին Որդին իւր ի Հրէաստանեացն եկեալ կրիցէ: Որպէս և Պետրոս յառաքելագործ մատենին ասէ, թէ «Աստուած որպէս յառաջագոյն պատմեաց ի բերանոյ ամենայն մարգարէից զչարչարելն Քրիստոսի իւրոյ՝ նոյնպէս և կատարեաց». զոր և Տէրն իսկ ասէր, թէ «Եկի կատարել զօրէնսն և զմարգարէս»:

404 **ԽԵ.** Կոչեցեալ ապա յեզիպտոսէ՝ գայ անցանէ ի Նազարէթ, ի կարծեալ հայրենին իւր ըստ մարմնոյ. աճէ և զարգանայ հասակաւ,

ըստ օրինակի մարդկան որդին մարդոյ. անսայ
և Իսրայելական ազգին՝ զի ինքնակամ դիմեսցեն
ի բացեալ աղբիւրն կենաց: Քանզի զնմանէ իսկ
գուշակէ սաղմոսանուագն, թէ «Աղբիւրն կենաց
ի քէն է»: Զոր և Փրկիչն յայտ արարեալ սա-
մարացի կնոջն ասելով. «Թէ զիտէիր դու զպար-
գևան Աստուծոյ, և ով է, որ ասէդ ցբեզ, թէ
տուր ինձ ըմպել՝ դու արգեօք խնդրէիր ի նմա-
նէ, և տայր քեզ զջուրն կենդանի»:

405 Որոյ ապա ի շնուլ ամացն իւրոց եր-
կոտասանից՝ ելեալ յերուսաղէմ, և ընդ վարդա-
պետս օրինացն բանս ի կիր արկեալ և զարմա-
ցուցեալ զամենեսեան, առ ի կատարելոյ զմար-
գարէականն, թէ «Ահաւասիկ ի միտ առցէ մա-
նուկ իմ, վերացի և բարձրացի և փառաւո-
րեսցի յոյժ»: Զի թէպէտ և խոնարհեցաւ Աս-
տուածութիւնն յերկնից՝ սակայն յերկրակեաց ի
ներքնոցս բարձրացեալ ճանաչի: Ի միտ առեալ,
զի թէպէտ և խոնարհութեամբ էջ՝ սակայն ինք-
նարուն իւրոց փառացն զօրութեամբ վերացեալ,
ըստ յառաջագուշակ տեսողութեան մարգարէին,
թէ «Վերացի և բարձրացի և փառաւորեսցի»:
Իբրև զի ոչ ինչ է նա կարօտ փառաց, այլ յետ
իւրով կամօք զիւր կամս կատարելոյ համբերա-
տար իշխանութեամբն, ոչ եկամտաւ ինչ, այլ
բնական փառօքն վերացեալ ճանաչէր երկնաւոր
զօրուն, ըստ այնմ որ ասէն, թէ «Համբարձաւ

Աստուած օրհնութեամբ, և Տէր մեր ձայնիւ
փողոյ»:

406 Իսկ փողն միթէ եղջիւր ինչ գոչիցէ,
փքոցուռոյց ընդովք, թաալիր օգով փողիցն այտ-
մամբ. այլ աստուածաքանչ աւետեօքն զամենայն
գոչել և լցուցանել, թէ «Ահա Աստուած, ահա
Տէր»: Զի և ճանապարհս քարոզութեան կենսա-
բեր նորա վարդապետութեանն արացցեն, և զնա
ի միտ առեալ ծանիցեն, թէ «Ահա Տէր, որում
սպասէաք սմա. ցնծացուք և ուրախ լիցուք ի
փրկութեան մերում»: Որ նովիմք ճանապարհք
քարոզութեան բացեալ իւրեանց կենացն լուսոյ
բարեաց հանդատեան, և ի միտ առեալ ծանի-
ցեն, թէ ընդ նմա յարքայութիւնն վերացեալ,
լուսեղէն յարկացն բնակութեան լինիցին բնա-
կիչք. հաւանեցին լսել, ի միտ առնուլ, այսինքն
է ճանաչել զնա տիեզերաց, որպէս և սաղմոսա-
րանն ասէ, թէ «Յիշեսցեն և զարձցին առ Տէր
ամենայն ծագք երկրի»:

407 Եւ վերանալն և բարձրանալն՝ զի էջ ի
խոնարհութիւն խոնարհ մարմնովն. վասն այնու-
րիկ նորին խոնարհութեան մարմնոյն կերպարա-
նօք բարձրանայ: Իբրև զմարդ խոնարհ երևեալ,
և առաւել քան զամենայն մարդիկ հեզ և խո-
նարհ, և հանդարտութիւն ցուցեալ համբերու-
թեամբ վշտացն զոր առ ի մարմինն. վասն այ-
սորիկ նովին մարմնովն բարձրացեալ ի խոնար-

հուժեանցն, մարդկութեամբն վերացեալ և բարձրացեալ և փառաւորեալ. իբրև զի զմարդատեսիլ կերպարանացն զոր առն՝ բարձրացուցանէր, զբարս խոնարհութեան օրինակեալ սպաւորէր յինքեան:

408 **ԽԶ.** Արդ՝ լուեալ ամս երեսուն զինքն ի յայտնելոյ, ի հասակ մարմնոյն զարգացեալ, ըստ բնութեան աճման մարմնոյն՝ անսայ և մկրրտութեան, և նախ յառաջագոյն կարապետ առաջոյ արձակեալ զՅովհաննէս, մեծն մարգարէիցն՝ պատրաստել նմա ճանապարհ և ուղղել զշաւիղս յայտնութեան նորա: Անսայ տալ զմկրտութիւն ապաշխարութեան, ոչ զմկրտութիւն աստուածադրոշմն լուսաւորութեան կենացն անվախճանից, այլ տալ զապաշխարութեանն սրբութեան մկրտութիւն. որպէս առ մովսիսեան դարիւն, յորժամ Աստուած երևելնոցա կամէր՝ հրամայէր նոցա լուանալ և սրբել, զի արժանաւորք լիցին աստուածատես փառացն երևելոյ:

409 Սոյնպէս և Յովհաննէս եկեալ լուանայր զժողովուրդն ապաշխարութեամբ. զի յորժամ Աստուածորդին երևեսցի՝ պատրաստագոյնք արժանաւորութեամբ նորին վարդապետութեանն զունկնդրութիւն մատուցեն, ի սիրտն գործել ճանապարհ, զի ի հեզ և ի խոնարհ օթևանս զամենատէրն ընդունել մարթացեն:

410 Արդ՝ եկեալ և ինքն մկրտի ի Յովհաննէ, ձեռն արկեալ գրել կտակ յաւիտենական, և

իւրով արեամբն կնքեալ, ապրել ամենեցուն լուսաբեր և կենսատու մկրտութեամբն, հրամայեաց ամենայն երկրածին մարդկան, ամենայն մսեղեաց, աստուածանման պատկերին փրկութեան նմանել: Արդ՝ եկեալ առ կնքատուն Յովհաննէս մկրտել ի նմանէ. որոյ զահի հարեալ՝ ընդդէմ գնացեալ, թէ «Ինձ պարտ է ի քէն մկրտել»: Որոյ լուեալ պատասխանի և առեալ հրաման համարձակ գնա մկրտելոյ, թէ «Թոյլ տուր այժմ, զի այսպէս արժան է լինել, զի կատարեսցուք զարդարութիւնս ամենայն»:

411 Եւ զի՛նչ իցեն արդարութիւնքն, եթէ ոչ զոր Հոգւովն սրբով նորուն Յովհաննու հայրն Ջաքարիա գոչեաց, թէ «Յիշեաց, ասէ, զերդումն, զոր երզուաւ Աբրահամու հօր մերում, տալ մեզ առանց երկիւղի զփրկութիւն ի թշնամեաց մերոց և ի ձեռաց ամենայն ատելեաց մերոց. պաշտել գնա սրբութեամբ և արդարութեամբ»: Ըստ որում և երզոցն ասէ. «Յիշեաց զուխտ իւր որ ընդ Աբրահամու և զերդումն իւր ընդ Սահակայ, և հաստատեաց առ Յակովբ զհրաման իւր, և առ Իսրայէլ զուխտ իւր յաւիտենից»: Օրհնեաց հարցն հաւատովք զամենայն երկիր, օրհնեաց կատարեաց զխոստմունսն, և վասն նորին էջ ինքն ի ջուրսն, և սրբիչ և նորոգիչ միանգամայն զջուրսն կացուցանէր:

412 Եւ վասն զի զերկիր զառաջինն ի ջուրցն

փարատեցուցեալ հրամանաւ, և ջրովն պարարեալ՝ ամենայն բոյսք և զեռունք և զաղանք և անասունք և թռչունք ի ջուրցն դալարութենէ բղխեցին յերկրէ. սոյն օրինակ դալարեցոյց զարգանդ ծննդականութեան ջուրցն՝ մկրտութեամբ, սրբեալ ջուրքքն և նորոգեալ զհնութիւն մաշուածոյ հոգեղէն նիւթոյս, զոր մեղացն էր մաշեալ հնացուցեալ, մերկացուցեալ ի շնորհաց անտի Հոգւոյն: Արդ՝ միւսանգամ բացեալ զարգանդ աներկոյթ Հոգւոյն երևելի ջրովն՝ նորածնունդ նորափետուր զարգարեալ միւսանգամ ի ծննդականութիւն աւագանին, զգեցուցանել զամենեսեան լուսաւոր պատմութեանօք, որ միւսանգամ վերստին ծնանիցին:

413 Քանզի ի սկզբանն իսկ արարչութեան ժամանակին՝ շրջէր Հոգի Աստուածութեան ի վերայ ջուրցն. և անտի զկազմած արարածոցն յօրինէր, ի լինելութիւն արարածոցն հրամայէր հաստանալ: Նա և զհաստատութիւն երկնի՝ բնակութեան հրեշտակաց հրեղինաց, որ երևիս մեզ ջրեղէն՝ հրամայեաց հաստանալ: Նոյն օրինակ եկեալ կատարէ զուխտն զոր եզ ընդ հարսն: Էջ ինքն ի ջուրսն, սրբեաց զջուրս ներքինս երկրիս՝ որ մեղօք մարդկան էր պղծեալ:

414 Արդ՝ իւրոց զարշապարացն կոխելով զջուրսն՝ սրբեաց և սրբիչս արար: Եւ որպէս յառաջագոյն շրջէր Հոգին ի վերայ ջուրցն՝ նոյն

օրինակ բնակեացէ ի ջուրսն, և զամենեսեան ընկալցի որ ծնանին նովաւ: Եւ ջուրքն վերինք մածեալք բնակութիւն են հրեշտակաց: Արդ՝ զայս ջուրս իբրև զայն ջուրսն արար. վասն զի ինքն էջ ի ջուրսն, զի ամենեքեան Հոգւովն ի ջուրցն նորոգեալ հրեշտակացին, և նոյն Հոգին մինչև յաւիտեան ի ջուրցն զամենեսեան յորգեզրութիւն մատուցանիցէ: Վասն զի գրուես բացեալ ջուրցն ի խոնարհ, զի վերնաջուրցն գրունք բացցին երկնից, և զամենեսեան փառօք վերացուցէ յորգեզրութիւն:

415 Վասն զի ճշմարիտ որդին Աստուծոյ խոնարհեցաւ և էջ ի ջուրսն մկրտութեան, զի զխոստմունսն կատարեացէ զհարցն և զաւետիսն: Յառաջ քան զայն և զթլփատութիւնն առ յանձն. զի և երկոցունց կողմանցն շնորհեացէ շնորհս և հատուցէ զբարիս: Զի իւրով թլփատելովն կատարեացէ զհաստատութիւն խոստմանցն, և ի խրախունս հրաւիրմանցն որդերգրութեան ժառանգութեան արժանաւորացն: Եւ ի մկրտելն՝ զամենայն մկրտեալսն կեցուցանէ իւրով յանձն առնելովն զմկրտութիւնն, և պատուական արարեալ զմկրտութիւն՝ իւրով իջանելովն ի մկրտութիւն:

416 Եւ նախ անտի իսկ ի միտ առեալ ճանաչի ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ՝ բարբառովն Հօր իւրոյ և իջանելովն ի վերայ նորա Հոգւոյն:

Զի՛ անտի իսկ ի միտ առեալ ճանաչի, առ ի կատարելոյ զյառաջասացութիւնն Հօր, թէ «Ահա-ւասիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերացի և բարձրացի և փառաւորեսցի՝ յոյժ»:

417 Զի՛ ամս երեսուն լուռ և աներևոյթ շրջեալ ի մէջ նոցա, և ապա եկեալ հասեալ ի մկրտութիւն՝ արգ ի մկրտութեանն ճանաչի ամենեցուն: Յովնաննէս վկայէ և ասէ. «Սա է, զորմէ եսն ասէի, որ զկնի իմ գայ՝ առաջի իմ եղև զի նախ նա իսկ առաջին էր. զի ի լրութենէ անտի նորա մեր ամենեքեան առաք շնորհա»:

418 **ԽԷ** Եւ Հոգին ի վերայ նորա իջեալ ի նմանութիւն աղանոյ: Իսկ ընդէր արդեօք ի նմանութիւն աղանոյ երևեսցի Հոգին սուրբ Աստուծոյ. զի ուսուցէ տեսողացն, թէ ոչ այլ իւրք է հնար մատչել առ Աստուածորդին՝ եթէ ոչ անմեղութեամբ և արդարութեամբ և սրբութեամբ՝ յաղանակերպ նմանութենէ անտի առեալ զկերպարանս յանձին բերիցեն:

419 Վասն զի քննիչ է սրտից և ծածկագէտ և ամենայն զաղտնեաց յայտնիչ, զի զամենայն ինչ զիտէ, և զամենայն ինչ զոր ասէ՝ կարող է կատարել, և տկարանայ նմա և ոչ ինչ. որպէս ասաց Գաբրիէլ առ կոյսն սուրբ, թէ «Ոչ տկարացի առ ի յԱստուծոյ ամենայն բան»։ Որ և զսրտից մարդկան զխորհուրդս ի վեր բերեալ յանդիմանէ, «Ո ստեղծ առանձին զսիրտս նո-

ցա, որ ի միտ առնու զամենայն զործս նոցա», որ առ նա էին մատչելոց:

420 Վասն այնորիկ Հոգին աղանակերպ իջանէ, զի ուսուցէ տեսողացն՝ սրբամտելով առ Աստուածորդին մերձենալ, և զշնորհս բարերարութեան Հոգւոյն ընդունել, և Հօրն հաճոյ լինել: Վասն այնորիկ Որդին Աստուծոյ եկն և կատարեաց զուրա հարցն, անուանելով նոցա որդի: Որդին Աստուծոյ վասն այնորիկ եկեալ մկրտտի, ի հաստատել զմկրտութիւն ամենայնի՝ որ մկրտելոցն իցեն, զի անդ իսկ զայս աւանդելով՝ փրկութիւն ամենեցուն յայտնեալ՝ ի միտ առեալ ծանիցի, և անտի իսկ բացցէ զամենակեցոյց ճշմարտութեան վարդապետութիւնն իւր յայտնել աշխարհի: Որպէս ասէ մարգարէն իբրև յերեսաց տեսանորդւոյն, թէ «Մատերութ առ իս և լուարութ զայս. ոչ ի սկզբանէ ի ծածուկ ինչ խօսեցայ, և ոչ ի տեղուջ խաւարին երկրի. զի յորժամ լինէրն՝ ես անդ էի. և արդ՝ Տէր Տէր առաքեաց զիս և Հոգի նորա»։ Տեսանես զէական միաւորութիւնն. «յորժամ լինէրն՝ ես անդ էի» ասէ. յայտ արարեալ զմիաբուն երրորդական զօրութիւնն, թէ և՛ ի հաստատելն համագործ, և ի նորոգելն միաբան:

421 Արդ՝ բացեալ երկինք՝ և Հայր աղապէս, թէ «Դա է Որդի իմ սիրելի», և Հոգին իջեալ ի նմանութիւն աղանոյ. զի յայտ լիցի

միաբուն խորհուրդ զօրութեան գալստեան Որդւոյն:

422 Եւ զի՛նչ իցէ զոր ասէն, թէ «ի սկզբանէ խօսեցայ»՝ եթէ ոչ գյառաջաձայնսն սրբոց մարգարէիցն, որ ինքն իսկ ի նոսա վասն իւր խօսեցաւ. և խորհրդով միաբանական Հօրն և Հոգւոյն՝ եկեալ երևի արդ ի վախճան ժամանակացս: «Որ էրն ի սկզբանէ Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած. ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ որ ինչ եղևն: Նովաւ կեանք էր, և կեանքն էին լոյս մարդկան. և լոյսն ի խաւարի անդ լուսաւորէր. և խաւար նմա ոչ յարթեաց: Եղև այր մի առաքեալ յԱստուծոյ, անուն նորա Յովհաննէս. սա եկն ի վկայութիւն, զի վկայեցէ վասն լուսոյն, զի ամենեքեան հաւատասցեն նովաւ»:

423 Արդ՝ լցեալ և կատարեալ գամենայն, և լոյս Որդւոյն Աստուծոյ ի մէջ անցեալ լուսաւորել գամենայն մարդ՝ որ գալոց է յաշխարհ. որում խաւարն ոչ կարացեալ համեմատել յարթել. այլ այսու լուսով եղև աշխարհ, և զնա ոչ ծանեաւ: Արդ՝ վասն այսորիկ եկեալ, զի ի միտ առցեն զլոյս նորա, և որդիք Աստուծոյ լիցին: Եկն հաստատել զօրէնս և զմարգարէս, և զօրինական անցուցեալ՝ և զճշմարտութիւնն հաստատեալ:

424 Եւ զի՛նչ իցէ որ ասէ՝ «Բանն». միթէ բարբառ լով իցէ, բախիւն լեզուի ընդ օդս, որ յառաջ քան դասել ասողին չէ յայտ, և յետոյ անհեա՝ չէ ի միջի: Այլ վասն այսորիկ անուանեցաւ Բան, զի որպէս բան ի բերան ասողին՝ նոյնպէս և ամենայն հրամանք Հօր կամացն ելանեն ի բերանոյ Որդւոյ: Զի գիտակ է Հօր և կատարիչ կամաց նորա, որպէս և ինքն ասէ. «Ոչ ոք գիտէ զՀայր՝ եթէ ոչ Որդի. որպէս և զՈրդի ոչ ոք գիտէ՝ եթէ ոչ Հայր»: Եւ զարձեալ ասէ, եթէ «Եկի կատարել զկամս այսորիկ որ առաքեացն զիս»: Եւ զարձեալ Յովհաննէս ասէ. «ԶԱստուած ոք երբէք ոչ ետես, բայց միածին Որդին որ ի ծոց Հօր՝ նա պատմեաց»:

425 Եւ ինքն առ Հայր ասէ, թէ «Ե՛նաս ժամ, Հայր. փառաւոր արա զՈրդի քո». և եկեալ բարբառ յերկնից ասէ. «Փառաւոր արարի, և այլ փառաւորեցից»: Իբրև զի ոչ թէ ի ինդրել ապաստան, և կամ կարօտ ինչ հայրաբուն փառացն, այլ զի լուիցեն արարածք և հաստատեսցին յՈրդին: Նոյն օրինակ և Որդին ի միջի կացեալ՝ զՀայրն ցուցանէ աշխարհի և զՀոգին սուրբ. նոյնպէս և Հայրն աղաղակէ վասն Միածնին, թէ «Նա է Որդին իմ միածին, հաճեցուցիչ անձին իմոյ. եղից զողի իմ ի վերայ դորա»: Որ և յայտ լեալ յիջանելն ի վերայ և հանգչել, որպէս և ինքն ասէր զՀոգւոյն սրբոյ, թէ «Նա զիս փառա-

ւոր աննէ»:

426 Եւ եկեալ կատարէ զկամս առաքչին իւրոյ. որ և աղաղակ իսկ եղեալ ասէր, եթէ «Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն որ առաքեացն զիս. և որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն զիս»: Եւ այսպէս զհայրական փառսն յինքեան ցուցանէ ամենեցուն յայտական վարդապետութեամբն:

427 Եւ զյառաջընթաց կարապետն հրեշտակ առաքեալ Հօր՝ զայ առաջի և աղաղակէ, թէ «Սա է Որդին Աստուծոյ, սա է գառն Աստուծոյ, սա է որ զայ բառնալ զմեզս աշխարհի»: Եւ ելեալ ի վերայ լերինն բարձու, ի մեծութիւն զօրութեան Աստուածութեանն, որպէս յառաջատես տեսանող մարգարէն ասէ ի Տեառնէ. «Ի վերայ լերինն սրբոյ, ի լերինն բարձու՝ անդ ծառայեսցեն ինձ ամենայն ազգք երկրի»: Եւ դարձեալ միւս տեսանողն գոչէ, թէ «Ե՛լ ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի. բարձրացո՛ւ զբարբառ քո, աւետարանիչդ Երուսաղեմի: Բարձրացո՛ւ զայք, բարձրացուցէ՛ք զբարբառ ձեր, և մի գանձիտէք. ասո՛ւ զու ցքաղաքսդ Յուդայ. Ահաւասիկ Աստուած մեր, ահաւասիկ Տէր Տէր զայ զօրութեամբ իւրով, և բազուկն հօր տէրութեամբ իւրով. ահաւասիկ վարձք հատուցման իւրոյ ընդ իւր, և զործք իւրաքանչիւր առաջի նորա: Իբրև հովիւ հովուեսցէ զխաչինս իւր, և ի բազուկս

իւր ժողովեսցէ զգառինս իւր, և ի գիրկս իւր ընկալցի զնոսա, և մխիթար լիցի յղեաց ծանրացելոց: Ո՞ չափեաց ամով իւրով զՆուրս ամենայն, կամ ո՞վ չափեաց զերկինս թղաւ իւրով, և զերկիրս ամենայն քլաւ իւրով: Ո՞վ եղ զլերինս ի կշիռս, և բարձ զդաշտս կշտորդօք: Ո՞վ զիտաց զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակից»:

428 Եւ զի՛նչ իցէ զոր ասէն, թէ «Ե՛լ ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի». այլ իբրև զայն որ ասէն, թէ «Տէր ետ հրաման». զի տէրունի հրամանքն՝ ամենեցուն զեր ի վերոյ են, և ի բարձանց են հրամանք Բարձրելոյն: Եւ զի՛նչ բարձր և ստուար քան զհրամանս Աստուածութեանն կայցէ. ի նոյն ինքն ելեալ Աստուածութեանն քարոզք, ի նոյն հրամանաց լեռն բարձրութեան, առանց զանդիտելոյ և երկիւղի ամենեցուն առաջի անվեհեր քարոզել:

429 **ԽԸ.** Արդ՝ եկն և մեծն Յովհաննէս, որդի քահանայապետին Զաքարիայ. անդէն ել տաճարակիցն, և ոչ օտար ոք. անդէն ժառանգն և բնակիչն Սիոնի, նորուն վակասակիր քահանայութեանն, խոյրաղիր պատուին պատմուճանացն սրբութեան, աւանդակիր պատուիրանացն. և ոչ եկամուտ ոք, այլ կամարածուն վայելչութեան, շառաւեղն Մովսիսի և զաւակն Ահարոնի և աւետարանիչն Սիոնի, օծութեանն անկու, առեալ

զպատիւ նախնեացն քահանայութեան: Եւ բովանդակեալ զմարգարէութիւն մարգարէիցն՝ ելեալ յանապատ ի վերայ աստուածական հրամանացն լեռնացելոց, բարձրացուցեալ զբարբառ իւր աւետարանիչն Երուսաղեմի, բարձրացեալ բարձրացուցանէր զբարբառ իւր, զի ձայն բարբառոյ էր նա յանապատի, և ասէ. «Ահա Աստուած մեր, ահա Տէր», և նա նոյն թագաւոր Իսրայելի:

430 Արդ՝ ամենայն շնորհք աւանդութեան մարգարէութեանն Իսրայելական ազգին, որ կրէր աւանդապահ օրհնութեանն աւետեացն և օծութեանն, ի ձեռն Ղևեայ տոհմին էր յանձնեալ, քահանայութիւնն՝ թագաւորութեամբն հանդերձ:

431 Քանզի ի ժամանակին, իբրև կոչեաց Տէր զՄովսէս ի մէջ հրոյն և ամպոյն ի գլուխ Սինէական լեռինն՝ և տեսիլ փառաց Տեառն իբրև զհուր վառեալ էր. իբրև առնոյր զպատուիրանս օրինացն Մովսէս ի ձեռացն Աստուծոյ, պարզեալինդիր տեսանելով զԱստուած ի պատասխանոյ նմա, զի ասէ «Գթած եմ և սղորմած»՝ անդ առնոյր զաւանդութիւն իշխանութեան՝ քահանայութեան, թագաւորութեան և մարգարէութեան՝ ի ձեռաց Աստուծոյ: Անդ ետ նմա զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, զի նախ առաւելքն լինիցին, և ապա եկեսցէ ճշմարտութիւնն, որ էն իսկ. անդ տայր նմա առնել զեղ-

ջիւրն օծութեան և զինկանոց խնկոյն:

432 Որ եղջիւրն զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, և խնկանոցն զօրինակ սուրբ կուսին Մարիամու ունէր: Զի որպէս նայն լին էր հոսով սրբութեամբ՝ նոյնպէս և կոյսն Հոգւով սրբով և զօրութեամբ Բարձրելոյն: Իսկ եղջիւր ձիթոյն ունէր զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, զի որ միանգամ յօրինակ նորա օծանէին՝ անտի օծան: Ուստի և օծանէրն իսկ Ահարոնն ի քահանայութիւն տեառն, և առնոյր զքահանայութեան թագն՝ օծանել ըստ նմին օրինակի, զնել նոցա արտախուրակս, և պաշտել ի սրբութիւն Տեառն, և կարգել զհանապազորդ հացն ի սեղանն, որ բերէր զօրինակ մարմնոյ Աստուածորդոյն:

433 Անդ արար Մովսէս զարծաթի եղջիւրն օծութեան իւրոյ, ուստի քահանայքն և մարգարէքն և թագաւորքն օծանէին: Անդուստ զայր կարգեալ օծութիւնն մի ըստ միողէ ըստ հրամանի իշխանութեան պատուիրանին, որ կարգեալ զայր առաջնորդութեամբ: Յաբբահամեան զաւակին պաշտէր խորհուրդն, զի աւանդապահքն տային ցմիմեանս մինչև ցՅովհաննէս՝ քահանայ, մարգարէ և մկրտիչ. և ի նա հասեալ՝ իբրև ի ժառանգ մնացեալ: Զի ի նա հասեալ էր յառաջին նախնեացն՝ թագաւորացն, մարգարէիցն և յօծելոց քահանայիցն՝ իբրև յաւանդապահ. և նա ետ զքահանայութիւնն, զօծութիւնն, զմարգա-

ըէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

434 Եւ կատարեցաւ մարգարէութիւնն Յակովբայ՝ յասել առ որդիս ազգի իւրոյ, թէ «Մի պակասեացէ պետութիւն իշխանութեանն, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւր է թագաւորութիւնն. քանզի նա է յոյս հեթանոսաց»:

435 Արդ՝ առաջին հարքն որ եղեն օրինակ նորա, յորս Աստուծոյ կերպարանքն նկարեալ կային. զի նոցա ամենայն արարածք հնազանդէին, քանզի զկերպարանս Արարչին ի նոսա տեսանէին: Իսկ զիմարդ հնազանդէին անխօս անմտունչ և անշշունչ արարածքն՝ մահկանացու մարդկան, եթէ ոչ գնշանս Աստուծոյ ի նոսա տեսանէին և զկերպարանս Արարչին: Եւ այսպէս մի ըստ միովէ վարեալ եկեալ աւանդութիւնքն մինչև ցՅովհաննէս, և Յովհաննէս ետ զաւանդ պահեստին տեառն իւրում:

436 **ԽԹ.** Եւ այնուհետև Տէր ինքնին ի միջի կայ, և Յովհաննէս վկայէ, թէ «Ձեմ ես Քրիստոսն, այլ առաքեալ եմ առաջի նորա: Այլ ոյր հարանն է՝ նա է փեսայ, և որ բարեկամս է փեսային՝ կայ առ նմա և հնազանդի նմա. նա և ուրախ ասնի յուրախութեան նորա, զի զձայն լսէ զփեսային: Իմ ուրախութիւնս այս լցեալ և կատարեալ է, և արդ՝ նմա պարտ է աճել, և ինձ մեղմանալ: Որ ի վերուստն գայ՝ ի վեր է

քան զամենայն. որ յերկրէ է՝ յերկրէ աստի խօսի. որ յերկնիցն գայ՝ զոր ինչ լուսան և ետես՝ վկայէ, և զվկայութիւն նորա ոք ոչ ընդունի. իսկ որ ընդունի զվկայութիւն նորա՝ ծրարեաց և կնքեաց, զի արդարև ճմարիտ Աստուած է: Զի որ յԱստուծոյ առաքեցաւ՝ նա զպատգամս Աստուծոյ խօսի. զի ոչ եթէ շափով տուաւ նմա հողին. Հայր սիրէ զՈրդի, և զամենայն ինչ ետ ի ձեռս նորա. որ հաւատայ յՈրդի՝ ընդունի զկեանս յաւիտենից, և որ թերահաւատ է յՈրդւոյ՝ ոչ տեսանէ զկեանս յաւիտենից. այլ բարկութիւն Աստուծոյ ի վերայ նորա բնակեալ է»:

437 Ահա եկեալ հրեշտակն Յովհաննէս՝ պատրաստել ձանապարհս տեառն իւրում: Զի որպէս ծննդեանն Փարրիէլ եղև կարապետ՝ նոյնպէս յայտնութեանն սա եղև, և առաջի եկեալ ասէ. «Առաքեալ եմ առաջի նորա. այլ ոյր հարանն է՝ նա է փեսայ»:

438 Իսկ **ձ** իցէ հարան, կամ **ձ** փեսայն, եթէ ոչ այն՝ զոր մարգարէն ասէ, թէ «Այսպէս ասէ Տէր. խօսեցայց զքեզ ինձ յաւիտեան, և խօսեցայց զքեզ ինձ արդարութեամբ և իրաւամբք և ողորմութեամբ և զթութեամբ. և ծանիցես, զի ես եմ Տէր Աստուած քո. և լրցես զու զհոմանիսն քո, զփայտեղէնս և զբարեղէնս, և ասասցես, եթէ երթայց դարձայց առ այրն իմ առաջին»:

439 Քանզի թողին մարդիկ զպաշտօն Արար-

չին իւրեանց, և ամենայն փայտի և քարի հնազանդեցան. և թողին զայրն առաջին որ յոչնչէն արար զնոսա, և շնացան յամենայն ինչ տարբեղէն որ առ ական դիպեցան, և պոռնկեցան զհետ անտաի պաշտամանցն արարածոց: Վասն այսորիկ էջ Աստուածորդին քակել յերկրէ զընդունայնութիւն պոռնկութեան շնութեան քարեղէն հոմանեացն, զարձուցանել յերկրպագութիւն Հօր, և տալ անուանել զայրն իւր՝ այր առաջին: Եւ առաջին՝ վասն նախնական ինքնութեանն ասէ, որպէս մեկնէ Պաւղոս առաքեալ առ հեթանոսս և տսէ. «Հաստատեցի խօսեցայ զքեզ հարսնութեան իբրև զկոյս մի սուրբ՝ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի». և մարգարէն ասէ. «Կացցէ զշտոյ ընդ աջմէ քումմէ», զամենայն տիեզերս իբրև զմի հարսն զարձուցեալ առ մի փեսայ. այսպէս նշանակէ այրն՝ որ յերկնից եկն Որդին Աստուծոյ. որպէս Յովնաննէս ասէ. «Ոյր հարսնն է՝ նա է փեսայ. և մեք, բարեկամք և ծառայք՝ ըստ հրամանացն ընթանամք. կամք առ նմա և հնազանդիմք նմա, և ուրախ առնիմք յուրախութեան նորա, և զձայնն լսեմք զփեսային»:

440 Այս այն է զոր մարգարէն ասէ. «Լուր, դուստր, և տես, խոնարհեցո՞ զունկն քո, մոռս զժողովուրդ քո և զտուն հօր քոյ. զի ցանկացաւ թագաւոր զեղոյ քում. զի սա ինքն է Տէր քո. երկիր պագցես սմա»: Այս այն է որ ասէն. «Եղ-

բօրսրդեակ իմ, յարիցես զարթիցես, մերձաւոր իմ, սիրելի իմ. բացցես ինձ զուրս տանն, և համբուրեսցես զիս ի համբուրից բերանոյ քոյ. զի առատ են ստինք քո քան զզինի, և հոս իւրոց քոց քան զամենայն խունկս անուշութեան: Իւր արկեալ է անուն քո, վասն այսորիկ օրինորդք սիրեցին զքեզ. զհետ անուշութեան իւրոց քոց ընթասցուք մեք. տարաւ զիս արքայ ի սենեակ իւր»:

441 Եւ ո՞վ իցէ հարսն՝ եթէ ոչ եկեղեցի հեթանոսաց, կամ ո՞վ իցէ փեսայն՝ եթէ ոչ Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ, որ էջ յերկնից և նուաճեաց զամենայն յերկրպագութիւն Հօր: Եւ զի՞նչ իցեն երկու առատ ստինքն՝ եթէ ոչ կտակարանքն Աստուծոյ, որ արբուցանեն զամենայն տգէտս հոգևոր կաթամբն զիտութեան: Եւ զի՞նչ իցէ զոր ասէն. «Հոս իւրոց բան զամենայն խունկս անուշութեան». և թէ՛ «Իւր արկեալ անուն քո». — զօժութիւնն Քրիստոսի և զանուն յայտ առնէ. և համբուրելն՝ սիրոյ նշանակ է, զի եկեղեցի՝ Քրիստոսի, և Քրիստոս՝ Որդի Աստուծոյ:

442 Արդ՝ «նմա աճել և ինձ մեղմանալ», այսինքն զժամանակն ասէ մեղմանալոյ. զի մկրտութիւնն զոր տայր նա ժողովրդեանն՝ ապաշխարութեան մկրտութիւն էր: «Որ, ասէ, ի վերուստն եկն՝ ի վերոյ է քան զամենայն»,

յայտ արարեալ զգալն ի ծոցոյ Հօր առ մեզ: Իսկ ես, ասէ, յերկրէ խօսեցայ, յերկնից առեալ զգիտութիւն. իսկ որ յերկնիցն եկն՝ նա զՀօրն խօսի և զՀօրն գործ գործէ: Որպէս և Տէր ինքն ասէր առ Հրեայնս, թէ «Ես ի Հայր, և Հայր յիս. զինչ աեսանեմ թէ Հայր գործէ՝ գնոյն և ես գործեմ. զի վասն այսորիկ իսկ եկի, զի արարից զկամս Հօր իմոյ, և կատարեցից զգործս նորա»:

443 Ասաց և վասն Հրէիցն, թէ զվկայութիւն նորա գուք ոչ ընդունիք: Իսկ որ ընդունի զվկայութիւն նորա՝ ծրարեաց և կնքեաց, զի անկորուստ լիցի արգարութիւնն. և երգամար՝ զի արդարև ճշմարիտ Աստուած է. զի անշուշտ և անշարժ և անկորուստ լիցի արգարութիւն հաւատոյն. և երգուին՝ կնիք, որպէս առ Աբրահամն: Զի որ ի ծոցոյ Հօր եկն՝ նա է տեղեակ խորհրդոց ծնողին իւրոյ: Զի ոչ եթէ իբրև կարօտ որ առ նա զշնորհս Հոգւոյն, այլ ինքն միակամ, միաշունչ, միախորհ ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյն. զի ինքն է բախշիչ շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ: Զի Հայր սիրէ զՈրդի իւր, և ամենայն հաստատեալքն Հօր՝ Որդւով. և որ Հօրն՝ նոյն և Որդւոյ. և որպէս Հայր՝ նոյնպէս և Որդի. և ամենայն շնորհք Հոգւոյն յՈրդւոյ բաշխին: Եւ «Որ հաւատայ յՈրդի՝ ունի զկեանսն յաւիտեանականս. որ թերահաւատ է յՈրդւոյ՝ ոչ աեսանէ զկեանսն յաւիտենից»:

444 Վկայէ Յովհաննէս, ասէ. «Զորմէ ասէին, սա է միածին Որդին Աստուծոյ. ես տեսի և վկայեմ, թէ սա է որ բառնայ զմեզս աշխարհի»: Սա է ժառանգ այգւոյն, և Տէր գայ զօրութեամբ, և բազուկն հօր տէրութեամբ իւրով. զի բազուկ հօր Հօր սա է, և զտէրութիւն իւր առ իւր ունի, թէպէտ և կամօք երևեցաւ խոնարհութեամբ:

445 «Ահաւասիկ, ասէ, վարձք հատուցման իւրոյ ընդ իւր». և ամենայնի նա է հատուցանող, «և գործք իւրաքանչիւր առաջի նորա»: Ըստ այնմ, թէ «Ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա»: Իբրև հովիւ մի հովուեսցէ զխաշինս իւր»: Որ և ի մէջ իսկ անցեալ կենարարն ասէ, թէ «Ես եմ հովիւն քաջ. հովիւ քաջ զանձն իւր զնէ է վերայ խաշին իւրոյ», Եւ ի բազուկս իւր ժողովեսցէ զգառինս իւր, և ի զիրկս իւր ընկալցի զնոսա»:

446 Որ և կենարարն եկեալ յայտ առնէր, յառնուին ի ժողովելն զամակտին ի վերայ աստուածական բազկացն. և օրինակեալ ամենեցուն, «Եթէ ոչ դարձչիք և լինիչիք իբրև զմա՛նուկս զայս՝ ոչ կարէք մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ»: Նորոգել հրամայէ, և մերկանալ զհին մարդկութիւնս ի ձեռն մկրտութեան աւագանին: Զի թէպէտ և կարի որ թմբբեալ ծանրացեալ էցէ՝ ծանրակիր մեղօքն խստութեան յղացեալ, որպէս ասէն. «Ահաւասիկ երկնեաց զանօրէնու

թիւն, յղացաւ զցաւս և ծնաւ զանիրաւութիւն».
 սակայն բացեալ զդրունս ապաշխարութեան՝ ի
 մէջ մեր եկեալ կայ կենարարն, աղաղակէ և ասէ.
 «Եկայք առ իս, ամենայն վաստակեալք և աշ-
 խատեալք և ոյք ունիք բեռինս ծանունս, և ես
 հանգուցանեմ զձեզ. և առէք զլուծ իմ ի ձեզ և
 ուսարձք յինէն, զի հեզ եմ, հանդարտ և խո-
 նարհ սրտիւ, և գաշիք հանգիստ անձանց ձերոց.
 զի լուծ իմ քազցր է, և բեռն իմ փոքրոզի»:

447 Իսկ եթէ հարցցէ ոք, թէ ո՞վ իցէ որ
 այսպէս մխիթար լինիցի յղեացն ծանրացելոց՝
 լուծիցէ Եսայիայ մարգարէութեանն՝ ո՞վ այն իցէ.
 ասէ «Ո՞ր չափեաց ամով իւրով զՂուրս ամենայն,
 կամ ո՞վ չափեաց գերկինս թզաւ իւրով և գեր-
 կիր ամենայն քլաւ իւրով. ո՞վ եղ զլերինս ի
 կշիռս, և բարձ զգաշտս կշորոզօք. ո՞վ զիտաց
 զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակիր»:
 Որ ի հօրէ ուսաւ զվճիռ դատաստանին՝ նա եկեալ
 մարդ լեալ քարոզէ աշխարհի, խառնեալ սիրով
 իւրով զամենեսեան յԱստուածութիւնն: Եւ այ-
 սուհետե եկեալ լոյսն, ի մէջ անցեալ՝ «լուսաւոր
 առնել զամենայն մարդ որ զալոց է յաշխարհ»՝
 քարոզէր և ասէր. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ
 է արքայութիւնն Աստուծոյ». կատարեալ են
 ժամանակք. հաւատացէք յաւետարանն:

448 Մ. Արդ՝ իբրև անցանէր առ ծովեզերքն՝
 տեսանէ զՊետրոս և զԱնդրէաս և զՅակովբոս և

զՅովհաննէս, և կոչեաց զնոսս
 անտի. որ անդէն վաղվաղակ
 իւրեանց նաւաւն հանդերձ |
 րա: Եւ զբազումս յայլոց ի
 կոչեալ՝ աշակերտս երկոտա
 անուանեաց. զորս ուսուցան
 նայն զբօսանաց. որ զհետ
 ժանի եղեալ աստուածա
 խորհրդոյն:

449 Որ այնուհետև |
 մէջ անցուցեալ զամենակ
 զամենայն ախտս և զչալ
 ձայն սրբոց մարգարէից
 մէջ ունելով զբանն որ
 թիւնս մեր բարձցէ».
 բացուցեալ, որպէս աս
 զբանս ծառայից իւրոց

450 Եւ սկսնու |
 ցուցանել, թէ «Ընդ
 չորսոյն ճշմարտութ
 զի Հայր զայնպիսի |
 «Ջողորմութիւն կա
 եթէ ես եմ հօրորդ
 զուրի հանդերձ ճշմ
 ձեզ յառաջագոյն
 վասն իմ ասէր ց |
 իշխան Յուդայ և

չև ըել,
 քարկել
 դա-
 զրե, հա-
 յայ, աս-
 էք, ց, և
 լոյն յար-
 որպէինակ
 տարիհու-

զիսս
 տեօքայսնի
 Աբրաոր յո-
 անգանոյն և
 «Յառ, ցեցաւ:
 անզր ց՝ նոյն
 ասէն յզումք
 բէակա զնա և
 Դաւթիտագէտ
 սրբով, քանզի
 իմմէ.

45 ալ վճիռ.
 և առալ ոչ կարէ
 ծաւորու և ոչ նո-
 թիւն նոր ի մար-
 լոց ի այն որ ի
 չարութիւրբ ուր
 զանձինս ոչ զիտես,

թիւն, յղացաւ զցաւս և ծնաւ զանիրաւութիւն».
սակայն բացեալ զգրուեսս ապաշխարութեան՝ ի
մէջ մեր եկեալ կայ կենարարն, աղաղակէ և ասէ.
«Եկնոյք առ իս, ամենայն վաստակեալք և աշ-
խատեալք և ոյք ունիք բեռինս ծանունս, և ես
հանդուցանեմ զձեզ. և առէք զլուծ իմ ի ձեզ և
ուսարո՞ք յինէն, զի հեզ եմ, հանդարտ և խո-
հարհ սրաիւ, և գոջիք հանգիստ անձանց ձերոց.
զի լուծ իմ քաղցր է, և բեռն իմ փոքրոզի»:

447 Իսկ եթէ հարցցէ ոք, թէ ո՞վ իցէ որ
այսպէս մխիթար լինիցի յղեացն ծանրացելոց՝
լուիցէ Ենայեայ մարգարէութեանն՝ ո՞վ այն իցէ-
ասէ «Ո՞ չափեաց ափով իւրով զշուրս ամենայն,
կամ ո՞վ չափեաց զերկինս թղաւ իւրով և զեր-
կիր ամենայն քլաւ իւրով. ո՞վ եղ զլերինս ի
կշիռս, և բարձ զգաշսս կշորդօք. ո՞վ զիտաց
զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակից»:
Որ ի հօրէ ուսաւ զվճիռ դատաստանին՝ նա եկեալ
մարդ լեալ քարոզէ աշխարհի, խառնեալ սիրով
իւրով զամենեսեան յԱստուածութիւնն: Եւ այ-
սուհետե եկեալ լոյսն, ի մէջ անցեալ՝ «լուսաւոր
առնել զամենայն մարդ որ զալոց է յաշխարհ»՝
քարոզէր և ասէր. «Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ
է արքայութիւնն Աստուծոյ». կատարեալ են
ժամանակք. հաւատացէք յաւետարանն:

448 Մ. Արդ՝ իբրև անցանէր առ ծովեզերքն՝
տեսանէ զՊետրոս և զԱնդրէաս և զՅակովբոս և

զՅովհաննէս, և կոչեաց զնոսա ի ձկնորսութենէ
անտի. որ անդէն վաղվաղակի թողուն զհայրն
իւրեանց նաւաւն հանդերձ և երթան զհետ նո-
րա: Եւ զբազումս յայլոց ի պէսպէս զբօսանաց
կոչեալ՝ աշակերտս երկոտասանս և առաքեալս
անուանեաց. զորս ուսուցանէ ազատանալ յամե-
նայն զբօսանաց. որ զհետ նորա շրջէին, ար-
ժանի եղեալ աստուածագործ աւանդութեան
խորհրդոյն:

449 Որ այնուհետև մարդասէրն Քրիստոս ի
մէջ անցուցեալ զամենակար բժշկարանն, բժշկել
զամենայն ախտս և զչարչարանս. և զյառաջա-
ձայն սրբոց մարգարէիցն զգուշակումն ելից, ի
մէջ ունելով զբանն որ գոչէ. «Նա զհիւանդու-
թիւնս մեր բարձցէ». և զնոցուն բանս արդա-
բացուցեալ, որպէս ասէն, թէ «Արդարացուցանէ
զբանս ծառայից իւրոց մարգարէից»:

450 Եւ սկսու այնուհետև զառակսն ան-
ցուցանել, թէ «Ընդ ամենայն տեղիս ի ձեռն
Հոգւոյն ճշմարտութեան երկիր պապցեն Հօր,
զի Հայր զայնպիսի երկրպագուս խնդրէ». և թէ
«Զողորմութիւն կամիմ, քան զպատարագս»: Եւ
եթէ ես եմ հօրորդին, զի Հայր ինձ վկայէ Հո-
գւոյն հանդերձ ճշմարտութեամբ. և թէ Մովսէս
ձեզ յառաջագոյն վասն իմ գրեաց. և Յակոբ
վասն իմ ասէր ցՅուզա, թէ «Մի պակասեսցէ
իշխան Յուզայ և մի պետ յերանաց նորա, մին-

չև եկեսցէ այն՝ որոյ իւրն է թագաւորութիւն. քանզի նա է յոյս հեթանոսաց»:

451 Եւ թէ՛ մարգարէքն ամենայն վասն իմ գրեցին, առեալ յիմմէ առաքչէն զգիտութիւն. և յայտ արարեալ նոցա, թէ իմ է այգին, և դուք էք մշակքն. և ես եկի, զի ես եմ ժառանգ այգււոյն. եկի խնդրել զպտուղ այգւոյն զի առից. որպէս առաքեաց զիս Հայր իմ՝ և ես եկի կատարել զկամս Հօր իմոյ: Եւ թէ՛ եկի կատարել զխոստացեալ աւետիան Աբրահամու, զի աւետեօքն կեցցէ զաւակն Աբրահամեան, և զաւակն Աբրահամու նոցա ծանօթ լիցի: Իսկ նորա միանգամայն զճշմարտագոյնն առաջի եղեալ, եթէ «Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես»: Եւ անդր ի վեր այնուհետև հայեցուցեալ, որպէս և ասէն իսկ, հարցանելով առ ի նոցանէ կմարգարէականն, թէ «Ո՞րպէս ասէք զՔրիստոս որդի Դաւթի, զորմէ Դաւթի իսկ նշանակեաց Հոգւովն սրբով, թէ Ասաց Տէր ցՏէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ. և արդ՝ զիմարդ իցէ որդի Դաւթի»:

452 Նոյնպէս և ամենայն յայտնութեամբք և առակօք յանդիմանէր և խայտառակէր զկեղծաւորութիւն և զամբարշտութիւն և զանօրէնութիւն նոցա: Իսկ նոցա, խլացելոցն և կուրացելոց ի ճշմարտութենէն, նախանձեալ՝ ելին, ի շարութիւն դառնութեան իւրեանց, կորուսանել զանձինս իւրեանց: Իսկ նա եկեալ՝ լինէր բժիշկ

մարդասիրութեամբ իւրով, զկոյրս լուսաւորել, զկաղս գնացուցանել, զբորոսս սրբել, փրկել զամենայն ըմբռնեալսն ի սատանայէ. և զանդամալոյծս յարուցանել, և զխուլս բանալ, և համերց տալ խօսել, և զմեռեալս յարուցանել. զսատանայ կոխան տայր հաւատացելոց իւրոց, և խոստանայր երթալ պատրաստել օթեանս յարջայութեանն երկնից. և զինքն արարեալ օրինակ ամենայնի, համբերել ճգնութեանց առաքինութեամբ:

453 Որ զարձոյց զՉուրն ի գինի, զի յայտնի լիցի Աստուածութիւն նորա, թէ նոյն է որ յուշէն արար զՉուրն ի բնութիւն ջրոյ՝ նոյն և զՉուրն ի գինի զարձոյց, որպէս և կամեցաւ: Եւ այն որ վասն մեղացն ցաւս խառնեաց՝ նոյն ինքն եկն զառողջութիւն բաշխել: Եւ բազումք հաւատացին յանուն նորա, իբրև տեսին զնա և զնշանսն զոր առնէր. այլ նա քանզի սրտագէտ էր՝ զիտէր զամենայն խորհուրդս մարդկան, քանզի ծածկագէտ է:

454 **ՄԱ.** Ապա յետ այսորիկ տուեալ վճիռ. «Եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ և ի Հոգւոյ՝ ոչ կարէ մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ», և ոչ նորոգեսցի միւսանգամ. զի «Այս, ասէ, որ ի մարմնոյ աստի է ծնեալ՝ մարմին է, իսկ այն որ ի Հոգւոյ անտի է՝ հոգի է. զի Հոգին սուրբ ուր կամի՝ բղխէ. զձայն նորա լսես, այլ ոչ զիտես,

ուստի գայ կամ յով երթայ»։ «Զի ոչ ոք է որ ել յերկինս, բայց որ էջն յերկնից Որդին մարդոյ»։

455 Եւ ասացեալ վասն յառաջադիր չարչարանացն իւրոց, թէ «Որպէս Մովսէս կախեաց զօճն յանապատին՝ այնպէս կախել պարտ է Որդւոյ մարդոյ. զի որ միանգամ հաւատայցէ ի նա՝ ընկալցի զկեանսն յաւիտենից։ Զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, զի զՈրդին իւր միածին եզ ի վերայ նորա, զի ամենայն որ հաւատասցէ ի նա՝ մի կորիցէ, այլ ընկալցի զկեանսն յաւիտենականս։ Զի ոչ առաքեաց Աստուած զՈրդի իւր յաշխարհ, զի պատժեսցէ զաշխարհ, այլ զի վերկեսցէ նա զաշխարհ։ Որ հաւատայ ի նա՝ ոչ մտանէ ի պատիժս դատապարտութեան. իսկ որ ոչն հաւատայ ի նա՝ աստուտին իսկ դատապարտեալ է. քանզի ոչ հաւատաց յանուն միածնի Որդւոյն Աստուծոյ»։ Եկն առ իւրան, և իւրքն գնա ոչ ընկալան»։ Այն որ ի սկզբանէ ժամանակացն եղեն երախտիքն և խնամակալութիւնքն և պատուիրանքն, ուստի և մարմնովն իսկ երևեցաւ յանձանց իսկ մերժեցին գնա։

456 «Եւ այս են դատաստանքն, զի լոյս եկն յաշխարհ, և մարդիկ սիրեցին զխաւար առաւել քան զլոյս. զի էին գործք իւրեանց չարութեամբ։ Զի ամենայն որ զչար գործէ՝ զչար գտցէ. և ատեայ նա զլոյսն, և ոչ գայ ի լոյսն, զի մի

յանդիմանեսցին գործք նորա։ Իսկ որ առնէ և գործէ զճշմարտութիւն՝ գայ նա ի լոյսն, զի յայտնի լինիցին գործք նորա, թէ Աստուծով գործեցան»։ Եւ Աստուածորդւոյն ուսուցեալ ամենեցուն զճանապարհս արդարութեան. իսկ խաւարասովոր գործոց մարդկան անօրինաց Հրէից սկսեալ կեղծաւորել, և ինդրեալ սպանանել գնա մշակաց այգւոյն, և ոչ համարեալք արժանի դանձինս իւրեանց կենացն յաւիտենականաց, իսկ այնպիսեացն գեհեան խոստացաւ, ասելով վայ ի վերայ նոցա։

457 **ՄԲ.** Իսկ բարերարի Տեառնն ժողովեալ զաշակերտան երկոտասան, զորս և առաքեալս անուանեաց, և դարձեալ եօթանասուն և երկուս. խրատեալ և վարժեալ գնոսս Աստուածութեանն խրատուն, և վկայ կացուցեալ և ասացեալ ցնոսս, և սիրելիս իւր և բարեկամս անուանեալ, թէ «Ես ձեզ ասեմ, սիրելեաց իմոց. մի երկնչիք յայնցանէ, որ զմարմինն սպանանեն, և զոգին ոչ կարեն սպանանել»։ Եւ թէ «Ես զձեզ ինձ բարեկամս զիտեմ». և թէ «Զոր միտեմ ասաց ինձ Հայր իմ և եցոյց՝ ես ձեզ ցուցի»։ Եւ յայտնեալ նոցա զելսն առ ի Հօրէ և և զգարձն ի նոյն, ասելովն, թէ «Ելի ի Հօրէ և եկի յաշխարհ, և դարձեալ թողում զաշխարհ և երթամ առ Հայր»։

458 Տուեալ նոցա և գաւետիս Հողւոյն սըր-

բոյ առաքելոյն ի Հօրէ, թէ «երթամ և առաքեմ զմխիթարին, որ եկեալ մխիթարեսցէ զաբրամեալսդ վասն իմ»: Տես զգուգականութիւնն, տես զմիաւորական զօրութիւնն, տես զէականութիւնն, տես զմիական լիութեանն կամակցութիւն. նի «եկեալ՝ ասէ, զիմ տեղին լցցէ ձեզ, և նովին ճշմարտութեամբ առաջնորդեսցէ ձեզ, և յանդիմանեսցէ զաշխարհս, զի ոչ հաւատացին յիս, դատեսցի և զկարծեալ իշխան աշխարհիս այսորիկ: Ծշմարտեսցէ միանգամայն ձեզ վասն իմ, զի ի Հօրէ առաքի. որոյ գալուստն՝ զերթալոյն իմոյ առ Հայր վկայէ. նա եկեալ առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»:

459 **ԾԳ**. Ապա առնու այնուհետև զյառաջագիր խորհուրդ շարշարանացն Յիսուս՝ կատարել յերուսաղէմ. վասն որոյ բազում անգամ գուշակեաց, թէ մեռանելոց է և յերիբ աւուր յառնելոց:

460 Եւ վասն ոյր արդեօք գայցէ ի մահն. միթէ պարտական ինչ իցէ մահու. այլ մարգարէն ասէ, թէ «Անօրէնութիւն ինչ ոչ գործեաց, և ոչ դտաւ նենգութիւն ի բերաննորս». զոր և ինքն իսկ ասէր, թէ «Ո՞վ ի ձէնջ յանդիմանեսցէ զիս վասն մեղաց»: Իսկ ըստ օրինաց ինչ պարտական մահու. այլ ասէ. «կատարել եկի զօրէնս». որում և առաքեալ վկայէ, թէ «կատարած օրինացն Քրիստոս է»: Իսկ ի բռնա-

ւորաց արդեօք ի հարկէ մեռանիցի. այլ ասէ, թէ «Անձամբ իմով դնեմ զանձն իմ, և ոչ որ հանէ յինէն: Անձամբ, ասէ, զանձն իմ դնեմ, զի միւսանգամ առից զնա»:

461 Իսկ ընդէր կամիցի զանձն դնել անպարտականն մահու: «Ես եմ, ասէ, հովիւ քաջ որ ի վերայ խաշանց իմոց մեռանիմ»: Յորոց խաշանց արդեօք. ի հարթուցելոցն, ի փախուցելոցն, ի զազանակուր եղելոցն, զորոց յառաջագոյն մարգարէն ասաց, թէ «Ամենեքին իբրև ոչխարք մոլորեալք, և այր ամենայն ի ճանապարհի իւրում մոլորեցաւ. և Տէր մատնեաց զնա ի մեղս մեր, և յանօրէնութեանցն ժողովրդեան իմոյ ի մահ վարեցաւ»:

462 Վասն որոյ քահանայապետ ազգին տիրասպանուաց ահամայ մարգարէացաւ, թէ «Լաւ է մեզ, զի այր մի մեռանիցի ի վերայ ժողովրդեանս, և մի ամենայն ազգս կորիցէ»: Բայց նա ոչ ասէ ի վերայ ազգին միայն, այլ զի և զամենայն որդիսն Աստուծոյ, զցրուեալսն ի բաժանել ազգացն՝ ժողովեսցէ ի մի: Վկայէ և Պաւղոս, թէ «Յայտնեաց Աստուած զսէրն իւր ի մեզ. զի մինչ դեռ մեղաւորքն էաք՝ Քրիստոս վասն մեր մեռաւ». և թէ «Ի ժամանակի ի վերայ ամբարշտաց մեռաւ»:

463 Եւ արդ՝ եկեալ աշակերտօքն ի լեառն Ջիթաստանեաց, զի կատարեսցէ զմարգարէին

որ ասէ, թէ «Եկեացէ հասցէ տէր Աստուած իմ
և ամենայն սուրբք ընդ նմա. և կացցեն ոտք
նորա յաւուր յայնմիկ ի վերայ լերինն Ձիթենեաց
հանդէպ Երուսաղէմի, յարևելից կուսէ»:

464 Եւ ի տօնական աւուրն օրինականաց
գայ աշակերտօքն կատարել զօրէնսն, և յայտնել
զխորհուրդս հոգևորական տօնին. և յառաջ քան
զշարշարանսն՝ զփրկութիւնագործ զմարմին իւր
և զարիւն պարզէ աշակերտացն: Տեսանես, զի
կամաւ և ոչ ի բռնութենէ չարչարի Որդին Աս-
տուծոյ, որ յառաջագոյն քան զշարշարին ճա-
շակեալ լինի:

465 Յետ այսորիկ աղօթս առնէ խորհրդիւ
ի լերինն առ Հայր. ոչ վասն իւր ինչ գանգի-
տելոյ, այլ զի ցուցցէ, թէ միակամ ընդ Հօր
զառաջի եղեալսն զօրծիցէ: Վասն որոյ բազում
անգամ ասացեալ յառաջագոյն, թէ «Ոչ յանձնէ
ինչ խօսիմ և ոչ յանձնէ ինչ գործեմ, այլ Հայր
որ բնակեալն է յիս՝ նա գործէ»: Մանաւանդ
լնու մարգարէականն, թէ «Փոխանակ սիրոյ իմոյ
մատնէին զիս, այլ ես յաղօթս կայի»:

466 Եւ յայտ արարեալ աշակերտացն զմիա-
կամութիւնն իւր ընդ Հօր՝ և ապա իջանէ ի
լեռնէն, փութացեալ վասն աւազանի զնել
զանձն. մանաւանդ յորժամ ի տօնն եկելոց հե-
թանոսացն աղաչել զաշակերտսն՝ երթալ ընդ
նոսա առ Յիսուս: Որովք կատարի և մարգա-

րէականն, թէ «Այսպէս ասէ Տէր ամենակալ-
յաւուրսն յայնոսիկ բուռն հարկանիցեն արք
տասն յամենայն ազգաց զզրօշակէ առն հրէի և
ասացեն. երթիցուք մեք ընդ քեզ, զի լուաք,
եթէ Աստուած ընդ քեզ է»: Եւ Յիսուսի լուեալ
ասէ. «Ենաս ժամ, զի փառաւորեսցի Որդի մար-
դոյ»: Տեսանես, զի զշարշարանսն փառս կոչէ:

467 **ՄԳ.** Արդ՝ ճշմարիտ աշակերտացն եր-
բեմն ժողովեալ առ ճշմարիտ վարդապետն տէր
Յիսուս, փրկիչ և բարերար և Որդի Աստուծոյ
և օծեալ. զորս հարցանէր, թէ «Զո՞ ուստեք ա-
սեն մարդիկս զՈրդւոյ մարդոյ՝ թէ իցէ: Որոց
տուեալ պատասխանի՞ ասեն. Ոմն զՅովհաննէս
Մկրտիչ, այլք զԵղիա և կամ զմի ոք ի մարգա-
րէիցն. և ասէ Յիսուս. Դուք զո՞ ոք ուստեք ա-
սէք, թէ իցեմ»: Որոց առաջինն Պետրոս ասէ,
թէ Դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ»: Վասն
որոյ և զերանութիւնն ընկալաւ. ասէ. «Ե-
րանի է քեզ, Պետրոս որդի Յովհաննու, զի ոչ
յերկրէ տոնմակցաց քոց, ի մարմնոյ և յարենէ
ազգի քոյ, ի մարդկանէ առեր դու զայդ զի-
տութիւն, այլ Հայր յերկնից ետ ի սիրտ քո և
յայտնեաց քեզ»: Եւ արար զնա վէմ հաստա-
տութեան ամենայն եկեղեցեաց:

468 Եւ եղեն իսկ հիմունք առաքեալքն, և
առին շնորհս քահանայութեան և մարգարէու-
թեան և առաքելութեան երկնաւոր խորհրդոյն

գիտութեան, որ վարէր գայր յԱբրահամեան գաւակին. զոր ետ ցՏէր ժառանգութեանն աւանդապահն Յովհաննէս, և Տէր ետ առաքելոցն: Եւ զփականս արքայութեանն ետ ի ձեռս նոցա, զի ինքն իսկ Աստուածորդին էր դուռն մտողացն. վասն որոյ և մարգարէն աղաղակէր. «Այս դուռն Տեառն է, և արդարք մտանեն ընդ սա»: Արդ՝ ետ Յովհաննէս զքահանայութիւնն և զօրութիւնն և զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցփրկիչն մեր Քրիստոս. և Քրիստոս ետ առաքելոցն, և առաքեալքն՝ եկեղեցւոյ մանկանց:

469 Համարձակութիւն առին հարցանելոյ զՏէրն ի Զիթաստանեաց լերինն, յորժամ վասն քակելոյ գեղեցիկ տաճարին վճիռ ետ. «Աստ մեզ, ասեն, երբ լինիցի այդ, և կամ զի՞նչ նշան իցէ քոյոյ գալստեանն և վախճանի աշխարհիս»: Իսկ նա թէպէտ և հրաժարէր, թէ «Վասն աւուրն այնորիկ ոչ ոք գիտէ, ոչ հրեշտակք երկնից և ոչ Որդի, բայց միայն Հայր». և Ղուկաս յառաքելագործ մատենին առակաւ մեկնէր. «Ոչ է ձեզ, ասէ, քննել զժամանակս և զժամս, զոր Հայր եդ յիւրում իշխանութեանն». — իսկ ճ այլ ոք իցէ իշխանութիւն Հօր՝ եթէ ոչ ինքն Որդի. — սակայն առեալ մանրապատումն նշանակօք վասն ահաւոր և ամպախաղաց գալստեանն իւրոյ՝ աշակերտացն ուսուցանէր:

470 Տեսանէս, զի գիտակ էր Որդի ոչ մի-

այն աւուրն, այլ և ժամուռն, և կերպարանաց իւրոյ գալստեանն ոչ իւրիք անտեղեակ. բայց վասն թերահաւատ լսողացն ըստ ժամանակի և զիշանելով խօսէր: Այլ թէպէտ և խառնապատում վճարեաց վասն հարցողացն գաւերն Երուսաղեմի, և զհամաշխարհական կատարածն պատմեաց, ոչ ինչ զժուարին է հասանել ի վերայ կատարածին և աւերածոյն Երուսաղեմի, թէ կամեսցի ոք հաւաստեալ քննել զիւրաքանչիւրսն ընտրելով:

471 Եւ արդ՝ առեալ ի պատմել զպայման մեծամեծ նեղութեանցն և սուտ քրիստոսացն և սուտ մարգարէիցն յարուցելոց և զնեոինն՝ զնոցին մոլորեցուցիչ նշանագործութեանցն ճառէ: Վասն որոյ և առաքեալքն նշանակեցին, թէ «Յետին ժամանակսն այնպիսիքն յառնելոց են»: Ապա վասն յանկարծակի և երագահաս գալըստեան իւրոյ նշանակէ հանդերձ օրինակօքն տուելովք Նոյիւ և Ղովտաւ. զոր Պաւղոս՝ «Յական թօթափել» ասէ: «Վաղվաղակի, ասէ, յետ նեղութեան աւուրցն այնոցիկ արեգակն խաւարեսցի, և լուսին ոչ տացէ զլոյս իւր. և աստեղք յերկնից թօթափեսցին, և զօրութիւնք երկնից շարժեսցին: Եւ ապա երևեսցի նշան Որդւոյ մարդոյ յերկինս»: Ի վերուստ խաչն փայլեսցէ, և լնուցու զամենայն երկիր լոյս նորա, յորժամ կրկին զիւր գալուստն այսրէն նշանակէ,

առնել զհատուցումն իւր—ի ժողովուրդս ամենայն յանդիմանութիւն—յազգս ազանց, դատել զամենայն ազգս հրով բարկութեամբ իւրով և դատաստանօք իւրովք. զամենայն գիտութիւն ետ և յայտնեաց իւրոց առաքելոցն և հաւատացեալ աշակերտացն և սիրելի բարեկամացն:

472 **ՄԵ.** Արդ՝ եկեալ ի մէջ ժողովրդեանն, յուշ առնելով զյանդիմանաւոր և զհրապարակախօս վարդապետութիւնն իւր՝ ասէ, թէ «Ես յայտնի խօսեցայ ընդ աշխարհի և յամենայն ժամ ուսուցի ժողովրդեանն ի տաճարի անդ, ուր ամենայն Հրեայքն ժողովեալ էին, և ի ծածուկ ինչ ոչ խօսեցայ»: Որ և աղաղակ իսկ եղեալ ասէր, թէ «Որ հաւատայ իս՝ հաւատայ յայն որ առաքեացն զիս. և որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն զիս»: Եւ այսպէս վկայութիւն եղեալ ճշմարտութեամբ և ուխտեալ՝ երթայ այնուհետև անկանել ի ձեռս ապստամբողացն: Զի որք ի լուսաւոր և ի կենդանատու վարդապետութենէն թիկունս դարձուցեալ մոլորեցան՝ թերևս ի շօշափել ձեռացն չարչարանօք զկենդանարարն՝ սթափեցին և զգաստացին մոլորականքն:

473 Քանզի քահանայիցն և օրէնսորդ վարդապետացն մատնեցաւ, առ ի յուշ առնելոյ նոցա օրինօքն զյառաջապատում չարչարանացն իւրոց. և նոցա առեալ դատեցան զդատաւորն

ամենայնի, ըստ ամենայն գրելոցն վասն նորա: Որպէս և Պաւղոս յԱնտիօք Պիսիդացւոց վկայէ վասն նորա, թէ «Բնակեալքն յերուսաղէմ անծանօթք եղեն ի նմանէ, և ըստ բարբառոյ մարգարէիցն, որ յամենայն շաբաթսն ընթեռնուին՝ դատեալ կատարեցին, և ոչ մի ինչ պատճառս մահու գտեալ՝ խնդրեցին ի Պիղատոսէ սպանանել զնա»: Եւ իբրև առեալ զկեանսն՝ յանդիման իւրեանց կախեցին զփայտէ. այն վասն որոյ յառաջագոյն Տեառնն շանակեալ առ ի յօրինացն, թէ «Պարտ է բարձրանալ Որդւոյ մարդոյ»: Եւ անդ այնուհետև ի ժամուն յայնմիկ լցեալ կատարի բանն որ ի Յովք, թէ «Որ տայ հրաման արեգական, և ոչ ծագէ և թաքուցանէ զաշխարհատարած ճառագայթսն, և որ կնքէ զիւրաքանչիւր փայլիւն աստեղաց»:

474 Եւ ի վեցերորդ ժամէ անտի, ասէ աւետարանագիրն, խաւար կալաւ զերկիր մինչև ցինն ժամ աւուրն, առ ի կատարելոյ զԱմովսական մարգարէութիւնն, թէ «Եղիցի յաւուր յայնմիկ, ասէ Տէր Տէր, մտցէ արեգակն ի միջօրէի, և խաւարեսցի յերկրի լոյս ի տուէ»: Հանգոյն նմա և Զաքարիա, թէ «Եղիցի յաւուրն յայնմիկ, ոչ եղիցի լոյս, և ցուրտ և պարզ եղիցի օր մի. և օրն այն յայտնի Տեառն. ոչ տիւիցէ և ոչ գիշեր. և ընդ երեկս եղիցի լոյս»:

475 Եւ զԹնչ իցէ, թէ «Օրն այն յայտնի

Տեառն», եթէ ոչ յառաջագոյն նկատեալ մարգարէիւքն ասէ, թէ օր Տեառն, որոյ և ժամագրութիւնն հասեալ կայր: Որպէս և Դանիէլ ի հրեշտակէն տեղեկացեալ գրեաց, թէ «Յետ վաթսուն և երկուց եօթներորդացն սպանցի օծեալն»: Իսկ «Յայտնի Տեառն»՝ զնշանաւորն ասէ, զոր արեգակամբն ցուցեալ, որպէս ի սկզբանցն ի լինելութեանն հաստատեաց զլուսաւորսն, թէ «Յղիցին ի նշանս»: Վասն որոյ իւր իսկ յերկարեալ զհրաժարելն հանդերձ խաւարադիր ժամուն նշանաւն, զի «Հայեսցին և տեսցեն զոր խոցեցինն»: Իսկ նոքա ևս քան զևս նսեմացեալք, և հասեալք ի յատակս մոլորութեան, և իբրև շունք համրացեալք ի խոստովանողական բարբառոյն:

476 Եւ նորա կատարեալ զամենայն, որպէս ասէ աւետարանագիրն, թէ «Յետ այսորիկ գիտաց Յիսուս, եթէ ահա ամենայն ինչ կատարեալ է՝ ասէ. Ծարաւի եմ»: զի լցցի գիրն, այլանութեան բաժակաւն քացախ ընդ լեղոյ խառնեալ մատուցանէին. վասն որոյ նշանակեաց, թէ «Ամենայն ինչ կատարեալ է»: Անդ լցեալ և բան մարգարէին, թէ «Կատարած ինքն արասցէ». վկայէ Պաւղոս, թէ «Իբրև կատարեցին զամենայն զգրեալսն վասն նորա՝ ի շուցեալ զգին եզին ի գերեզմանի»:

477 «Եւ զինն ժամաւն, ասէ, գոչեաց Յի-

սուս ի ձայն մեծ և ասէ. էլի էլի, լամա սաբաբթանի, այսինքն է, Աստուած, Աստուած իմ, ընդէր թողեր զիս»: Տեսանէս, զի ի հրաժարելն՝ անոխակալութեամբ վարդապետութիւն գործէ, որով և զաւագակն խաչակից իւր և զհարիւրապետն և զբազում ևս այլս աշակերտեալ: Քանզի կամօք եկեալ ի կատարումն, և ոչ ուրուք ի բռնութենէ ըմբռնեալ ամենագորն, վասն որոյ գոչեաց ի ձայն մեծ, զի կատարեսցէ զասացեալսն մարգարէին, թէ «Արեգակն և լուսին խաւարեսցին, և աստղք ծածկեսցեն զլոյս իւրեանց», և «Տէր ի Սիոնէ գոչեսցէ, և յերուսաղեմէ տացէ զձայն իւր»:

478 Արդ՝ ով իցէ ի մարդկանէ, որ ի տագնապել ոգւոյն, յորժամ մօտ ի սպառնելն իցէ՝ զաղաղակ տայցէ կամ գոչիցէ. այլ բերանակապ և անբան ևս եղեալ յառաջ քան զմեռանելն իսկ: Իսկ հաստիչ ոգւոց Քրիստոս, կամայական սիրողն եկեալ ի մահ՝ ազդ առնէր բարձրաձայն հանդերձ ահաւոր նշանօքն տուելովք, թէ և ի հրաժարելն միակամ միագործ է ընդ Հօր. և յայտնի արարեալ զհաւաստի մահն իւր վասն աշխարհի, բարբառելով զմարգարէականն, թէ «Աստուած Աստուած իմ, ընդէր թողեր զիս», և թէ «Ի ձեռս քո դնեմ զհոգի իմ»:

479 **ՄԶ.** Եւ զի մի յերկբայս ինչ վասն փութանակի և լուսաւոր յարութեանն ի նեն-

գաւորացն համարեսցի՝ ի ջուցեալ ի փայտէն եղին ի գերեզմանի. զորմէ ինքն իսկ կանխաւ նշանակեաց, օրինակելով ըստ մարգարէին, թէ «Որպէս Յովնան եղև ի փոր ձկանն գերիս տիւս և գերիս գիշերս, նոյնպէս լինելոց է Որդի մարգոյ ի սիրտ երկրի»: Որով լցաւ տեսողութիւնն Եսայեայ, թէ «Ահաւասիկ դնեմ ի հիմունս Սիոնի վէմ պատուական». հանգոյն նմա և հոգեպատում երգողին, թէ «Ի հող մահու ի ջուցին զիս». որում և Պաւղոս վկայէ, թէ «Մեռաւ ըստ զրոց և թաղեցաւ»:

480 Որոց և Հրեայքն հմուտ և տեղեկագոյն եղեալ ասացելոցն, և պատմեալ զատաւորին զասացեալսն Քրիստոսի, թէ «Յերիբ աւուր յառնելոց եմ»՝ առին դաս մի զինուորաց, զի անքուն ակամբ պատրաստականք կայցեն ի գիշերապահս զգուշութեամբ: Իսկ Տէրն, ըստ ասացելոյն իւրոյ, յարուցեալ յաւուրն երրորդի, զի որպէս ի մահն կամօք Հօր՝ նոյնպէս և ի փառս յարութեանն, զի լցցին և ասացեալքն մարգարէին, թէ «Յետ երկուց աւուրց յաւուրն երրորդի յարիցուք և կացցուք առաջի նորա, և զհետ երթիցուք ճանաչել զՏէր. և իբրև զառաւօտ պատրաստական գտցուք զնա»: Որով լուծեալ զերկունս մահու. «Քանզի ոչ իսկ էր հնար արգելուլ նմա ի նմանէ», որ չէրն վաճառեալ ընդ մեղօք. զի թէպէտ և վիրաւորեցաւ և հա-

մարեցաւ ընդ ննջեցեալսն ի գերեզմանս, առ ի բառնալոյ զմեղս և բժշկելոյ զարարածս իւր՝ այլ «առանց օգնականի և ի մեռեալս ազատ»:

481 Քանզի միայն և անծառայական անձամբ և ի մեղացն ազատ՝ սպան «զօրացեալ մահաշխարհակուլ և եհատ զամենայն արտօսը յամենայն երեսաց»: Վասն այնորիկ և ասացեալն կատարէր, թէ «Ոչ թողցես զանձն իմ ի դժոխս, և ոչ տացես սրբոյ քում տեսանել զապականութիւն. ծանուցեր ինձ զճանապարհս քո կենաց, լցուցեր զիս ուրախութեամբ յերեսաց քոց»: Որ և ասէր իսկ, թէ «Ես եմ հովիւն քաջ, և վասն խաշանց իմոց դնեմ զանձն իմ»: Եւ ել այնուհետև յերկրէ հովիւն հօտից բանաւոր ոչխարաց. և կատարէ զմարգարէական բարբառն, թէ «Որ եհան յերկրէ զհովիւն հօտից». զոր առաքեալն թարգմանէ, թէ «Եհան ի մեռելոց զհովիւն հօտից զմեծն արեամբ յաւիտենական ուխտին՝ զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս»:

482 Եւ քանզի բազում անգամ աւանդեալ ի լսելիս օրինականացն զչարշարանսն և գերբորդ աւուր զյարութիւնն, ոչ պարծանօք և ոչ սպառնալով, այլ զի քաղցրուսոյց վարդապետութեամբ ածիցէ զվրիպեալսն ի հաւատոցն ճշմարտութիւն՝ յառաջագոյն ժամագիր առնէ առ ի յարութիւնն: Զի որոց՝ եկեալ առ ի կուսէն ոչ ծանուցեալ՝ թերևս յորժամ առ ի գերեզմանէն գայցէ՝ զիմեսցեն անկանել յարբայութիւնն:

Քանզի առ ի կեալ կենդանեաց եկն կենդանա-
րարն. և նորա փոխանակ կենացն՝ յուսահատու-
թեամբ մահու նուիրեցան:

483 Մեռաւ ապա վասն մեռելոցն, և յա-
րեաւ՝ զի յարութեամբն իւրով օրինակ լիցի.
վասն որոյ և ի զիշերի իսկ արարեալ զլուսաւոր
յարութիւնն, զի պահարկելոցն և զգուշացելոցն
ծանուցէ զճշմարտութիւն իւր յիրացն կատարե-
լոց: Որոց թանձրագոյն և անազինս արարեալ
զարհաւիրսն շարժմամբ երկրին և վիմօքն պա-
տառելովք և զերեզմանօքն բացելովք և մեռե-
լովքն յարուցելովք: Որով և ընոյր բան մարգա-
էին, թէ «Լեւրինք շարժեսցին ի նմանէ, և եր-
կիր խախտեցաւ յերեսաց նորա, և վէմք պա-
տառեցան». որով և «Խուզեալ պահպանացն և
եղեալ հանգոյն մեռելոց»:

484 Իսկ կենդանին յարուցեալ, և հանդերձ
հրեշտակացն վկայութեամբ ծանօթս տայ՝ որոց
եկեալ սպասէին նմա, որպէս և նշանակեաց մար-
գարէն, թէ «Քաղցր է Տէր՝ որոց սպասեն նմա
յաւուր նեղութեան, և ճանաչէ զերկիւղածս իւր»:
Քանզի յառաջագոյն իսկ հրաւիրեաց յակնկա-
լութիւն լուսաբեր յարութեանն. որով եկեալ ի
վախճան և բարբառ մարգարէին, թէ «Վասն այ-
սորիկ սպասեա՛ ինձ, ասէ Տէր, յաւուր յարու-
թեան իմոյ ի վկայութիւն»:

485 Դիմեալ այնուհետև պահապանացն ի

քաղաքն, և այնպէս հռչակաւոր և ազդական
արարեալ զաստուածագործ յարութիւնն, մինչև
անդէն զիշերայն ընթացեալ եկելոց կանանցն
ի գերեզմանէն, աւետարանել աշակերտացն գտե-
սեալ զսքանչելիսն: Նոյնպէս և պահապանացն
ողեսպառ և սրտաբեկ ի քաղաքն անկեալ, պատ-
մելով քահանայիցն և աշակերտացն եղելոց, մա-
նաւանդ յարուցելոցն ամբոխելոցն և զրդելոցն՝
ի քաղաքն երևելով բազմաց:

486 Որով եկեալ ի վախճան և խոստացեալ
բան մարգարէին, թէ «Բացից զգերեզմանս ձեր,
ասէ Տէր, և հանից զձեզ ի գերեզմանաց ձերոց»:
Դարձեալ Յսայի ասէ, թէ «Յարիցեն մեռեալք
և կանգնեսցին, որ իցեն ի գերեզմանս. զի ցօղբ
որ ի քէն՝ բժշկութիւն է նոցա». թերևս վասն
կենդանարար արեանն Քրիստոսի նշանակեաց, որ
ի վերայ խաչին հեղաւ զամենեքումբք: Եւ զի
յայտ արասցէ, եթէ անտի մարգարէացաւ՝ զնո-
վիմբ ածեալ և ի դէմս աշակերտացն. «Գնա՛
ժողովուրդ իմ, մնա՛ ի շտեմարանս քո, և վա-
կեա՛ զդուրս քո և թաքի՛ր առ ժամանակ մի»:

487 Իսկ կամակոր ազգին խաչահանուացն,
խլացելոցն և կուրացելոցն ի ճշմարտութենէն,
ոչ ինչ օգուտ գործեաց՝ ոչ պատմութիւն կեն-
դանեացն, և ոչ երևել մեռելոցն, և ոչ անաւո-
րութիւն նշանացն աստուածայազթ յարութեանն:
Քանզի վասն նոցա իսկ առականաց ամենագէտն

զլինելոց իրան վասն մեծատանն թելադրեալ. «Թէ Մովսիսի և մարգարէիցն ոչ լուիցեն՝ ապա թէ և ի մեռելոց ոք երթայ առ նոսա՝ ոչ լսեն»։ Որոց ի դէպ ելանէ և բարբառ մարգարէին, թէ «Յաւուր յայնմիկ առից ի վերայ ձեր առակ, և ողբասցեն ողբս ձայնիւ և ասասցեն, թէ թշուառութեամբ թշուառացաք»։ Զոր և առեալ իսկ և ազգականին իւրեանց Պաւղոսի, թէ «Ողբալով ասեմ զթշնամեաց խաչին Քրիստոսի, որոց կատարածն կորուստ է»։

488 **ՄԷ.** Երթայ այնուհետև Քրիստոս ընդ երեկս աւուրն միաշաբաթուն՝ երևել աշակերտացն դրօքն փակելովք, ասէ աւետարանագիրն. և տուեալ զկենդանարար ողջոյնն, և բազում ուրախութիւն աշակերտացն արարեալ։ Անդ կատարէր նուագ սաղմոսարանին, թէ «Տէր Աստուած մեր երևեցաւ մեզ. արարէք տօնս ուրախութեան կանխաւ մինչև յանկիւնս սեղանոյ»։ Եւ զի՛նչ իցեն անկիւնք սեղանոյն՝ եթէ ոչ զխաչն նշանակէ, որ և անկիւնս իսկ ցուցանէ խաչին չորս։

489 Մինն ընդ երկիր ցցեալ, զի յայտնեսցէ դնել զՏեառն գարշապարսն յերկրի. զի ի վերայ վիմին հաստատութեան շինեսցէ դիցէ զբարձրութիւն հիմանց եկեղեցւոյ. որպէս և մարգարէն գուշակեաց, թէ «Ի վերայ վիմին կացոյց զիս Տէր, զի անշարժ առնիցէ»։ Իսկ զբուն ան-

կիւնն՝ զկատարն ի վեր ուղղեալ, զի այն անկիւնն (որ) ի վեր կոյս ուղղեալ է իբրև զկըշտուած սահմանի, զբնութիւն այնորիկ, որ ի նորայն ի վերայ բազմեցաւ՝ ի վեր կոյս հատանիցէ և անդր հայեցուցեալ գտեսողսն, ի Հայրն ի գլուխն Քրիստոսի, և զբնութիւնն ցուցանիցէ։ Իսկ աջ անկիւնն՝ ցուցանէ զգորութիւն աջոյ բազկի. աջովն զուրախութիւն արդարոցն զուրթութեան՝ պարզեացն պատրաստելոց պսակացն զարդուն ցուցանէ։ Իսկ ահեակ անկիւնն՝ գտանջանսն նշմարեցուցանէ զմեղաւորացն։

490 Վասն զի ունի սեղանն չորս անկիւնս, որ է խաչն. և յիրաւի սեղան, զի եղև վերընկալ տէրունական մարմնոյն ճշմարիտ պատարագին որ մատեաւ Հօր։ Յիրաւի և չորս անկիւնս ասէ, զի ուղղեսցի ընդ չորս անկիւնս ամենայն երկրի, և զամենայն տիեզերս ուրախ արացէ յայսմ սեղանոյ, զերկնաւորս և զերկրաւորս, և զսանդարամետականսն, և զհիմնացեալսն, որ են առաքեալքն և մարգարէքն։ Եւ զերկնաւորսն՝ զհրեշտակս, զգօրսն հոգեղէնս. որոց կարի իսկ ուրախութիւն եղև և լինի ընդ անկարծակամ դարձ կենացն։ Եւ մարդիկ իսկ երկրաւորք՝ որ կեցին և դարձան առ Տէր. և դուք արդ կամիք կեալ այցելութեամբն Քրիստոսի։ Եւ սանդարամետականքն՝ ննջեցեալքն, զորս փրկեաց գալստեամբն իւրով։ Քանզի խաչն, որ

կանգնականն՝ գյաղթականն ցուցանէ, վերնանկիւնն գյաղթութիւնն ցուցանէ:

491 Իսկ յայսմ սեղանոյ վայելեցին նախ առաքելքն, զի տեսին գյարութիւն նորա և ցնծացան. և լցաւ կատարեցաւ այն որ ասէն, թէ «Արարէք տօնս ուրախութեան կանխաւ մինչև յանկիւնս սեղանոյ»: Անդ կատարէր և նուագ սաղմոսարանին, թէ «Զերծ յինէն զքուրձ իմ և ինձ զգեցոյց զուրախութիւն»: Որոց ցուցեալ գնշանս չարչարանացն յարուցելոյն. որում վրկայէ Պաւղոս, թէ «Այսուհետև ոչ մեռանի, և մահ նմա ոչ ևս տիրէ»: Եւ քանզի սքանչելագործ է և աննասական ի քննողաց, և ամենայն անհնարականաց հնարաւոր. զի որպէս յառաջ քան զչարչարելն պարզեաց զկենդանարար մարմին իւր և զարիւն աշակերտացն, առ ի յայտ առնելոյ թէ ինքնակամ չարչարի՝ նոյնպէս և յետ յարութեանն ցուցանէ յանձին գնշան բևեռացն. յայտ արարեալ թէ չէին բաւական վերքն արգելուլ ի գերեզմանի գրգռելն վիրաւորաց:

492 Նոյնպէս և ճաշակեալ ընդ աշակերտան ի նոր արքայութեանն, զի յայտ արասցէ, թէ որ յանկարօտ և յանճաշակ արքայութեանն ճաշակել զիտէ՝ նոյն և յառաջ քան զչարչարանսն ի քաղցական և ի գարմանաւոր աշխարհիս լի և անկարօտ ամենալցոյցն շրջէր: Այլ զոր օրինակ անդ առ ի հաստատելոյ զաշակերտան ճաշա-

կեաց, նոյնպէս և աստ՝ առ ի հաւատարիմ առնելոյ աշխարհի քաղցեաւ, եթէ արդարև իսկական Որդին Աստուծոյ եղև ըստ ժամանակի և որդի մարդոյ, զի կեցուցէ զաշխարհ: Վասն որոյ և կանխասաց եղեալ մարգարէին, թէ «Աստուած յաւիտենական, Աստուած, որ հաստատեաց զծագս երկրի, ոչ քաղցիցէ և ոչ վաստակեսցի, և ոչ գոյ քննութիւն իմաստութեան նորա»: Երևի և կղէոպեանց ումեմն ի ճանապարհին Եմմաուուսայ, և առաջի եղեալ նոցա զաւանդեալս մարգարէականս, որ վասն նորա վկայեալ:

493 **ՄԸ.** Յետ այսորիկ երևեալ աշակերտացն առ Տիրերական ծովուն, և արարեալ նշանս առ ի հաստատելոյ զնոսա, և յայտ արարեալ նոցա, թէ ոչ սակաւիկ ինչ կասեցուցեալ գերեզմանին զաստուածագործ զօրութիւնն. այլ որպէս և առ ծննդեամբն, և յառաջ քան զչարչարանսն և ի չարչարանսն՝ նովին զօրութեամբ և յետ յարութեանն: Որում և վկայեաց իսկ երանելին Պաւղոս, թէ «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս յաւիտենից»:

494 Յիշեցուցանէ ապա աշակերտացն և վկայ ածէ զյառաջագոյն ասացեալսն իւր և ասէ. «Այս բանք են զոր խօսեցայ ընդ ձեզ՝ մինչ առ ձեզն էի, թէ պարտ է ընուլ ամենայն գրելոցն յօրէնսն Մովսիսի և ի մարգարէս և ի սաղ-

մոսս վասն իմ»։ և փշեաց ի նոսա Յիսուս և ասէ. «Առէք զՀոգի սուրբ»։ «Եւ յայնժամ եբաց զմիտս նոցա՝ իմանալ զգիրս, և ասէ ցնոսա, թէ այսպէս պարտ էր չարչարել Քրիստոսի և յառնել ի մեռելոց յաւուր երրորդի»։

495 Եւ իբրև կատարեաց զուխտադրութիւնն Աստուծոյ վասն հրէական ազգին, զորոց և ամբաստան եղեալ յառաջագոյն ասելովն, «Իմ եթէ չէր եկեալ և խօսեցեալ ընդ նոսա՝ մեզ ինչ ոչ գոյր նոցա. բայց արդ չիք պատճառք վասն մեզաց իւրեանց. զի տեսին զգործս իմ, զոր այլ ոչ ոք զործեաց, և ասեցին զիս և զՀայր իմ», — դարձուցանէ այնուհետև զլուսաւոր վարդապետութիւնն իւր ի հեթանոսս. որով ածեալ ի կատարումն զառաջապատում պատգամս Եսայեայ, թէ «Ետու զբեզ յուխտ ազգին և ի լոյս հեթանոսաց՝ լինել փրկութիւն մինչև ի ծագս երկրի»։

496 Եւ հանեալ զաշակերտսն ի լեառն Չիթենեաց և հաստատեալ միաւորական ճշմարտութեամբն, ասելով, թէ «Գնացէք այսուհետև աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, և մկրտեցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ». «Եւ ամբաստանեալ զձեռս իւր օրհնեաց զնոսա. և ընդ օրհնելն վերացաւ յերկինս», ասէ աւետարանագիրն. զի կատարեսցի երգ սաղմոսարանին, թէ «Համբարձաւ Աստուած օրհնու-

թեամբ»։ Որոց հրաման տուեալ, թէ «Նստարնէք յերուսաղէմ, և ես առաքեցից զաւետիս Հօր իմոյ ձեզ». որով եկեալ ի վախճան Ամովսական բարբառն, թէ «Որ շինէ յերկինս զհամբառնալ իւր, և զաւետիս իւր յերկիր հաստատէ»։

497 **ՄԹ.** Ակն արկեալ մեզ այսուհետև ի վախճան ասացելոցս, ճառս ի մէջ առնուլ զքրիստոսապատում աւետեացն խոստացելոց վասն մխիթարութիւնաբեր (աղբեր) Հոգւոյն սրբոյ։ Մանաւանդ զի առննթեր ևս ունիցիմք զդիւրահասոյց քաջալերիչն զերանելին Ղուկաս, որ իրագէտ և միջամուխ քրիստոսագործ իրացն կատարելոց ճանաչի. վասն որոյ և բարձրապատում իսկ հնչեցուցանէ ի սկզբանն տիեզերախօս աւետարանին ասելովն, թէ «Կամ եղև և ինձ, որ ի սկզբանէն զհետ երթեալ էի ամենայնի ճշմարտութեամբ՝ կարգաւ զրել բեզ, քաջութիւնիլէ, զի ծանիցես զբանիցն որոց աշակերտեցարն զճշմարտութիւն»։

498 Եւ քանզի համառօտ բանիւք առ ի կատարած աւետարանին իւրոյ զերկնաշու ճանապարհն Քրիստոսի նշանակեաց՝ առնու դարձեալ յառաքելանշան յերկրորդ մատենին զորպիսութիւն իրացն կարգել. և միանգամայն իսկ զառաջագիր աւետարանն յիշատակելով՝ սկիզբն դնէ առաքելագործ Գրոյն, նշանակեալ և զնոյն թէոփիլոս. «Զբանն առաջին զոր արարի վասն ամե-

նայնի, ո՞ր թէոփիլէ, զոր սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել: Վասն որոյ և կարճապատում շարեալ՝ ի վերանալն փութայ և լուսաւորագոյն ևս պատմեալ զհանգամանս վերանալոյն, զհրամանացն Քրիստոսի առ աշակերտսն, և դամպաշուելս նորին, և զվկայութիւն հրեշտակացն իջելոցն վասն վերանալոյն Քրիստոսի, և զօրինակն միւսանգամ նորին գալստեանն:

499 Յետ այնորիկ պայծառագոյն և առաւել սքանչելագոյն նշանակէ զէջս Հոգւոյն սրբոյ յերկնից, թէ «Ի կատարել աւուրցն պենտեկոստէից էին ամենեքեան միաբան ի միասին. և եղև յանկարծակի հնչիւն յերկնից եկեալ իբրև սաստիկ հողմոյ, և ելից դամենայն տունն յորում նստէին. և երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք իբրև ի հրոյ, և նստաւ իւրաքանչիւր ի վերայ նոցա, և լցան ամենեքեան Հոգւով սրբով, և սկսան խօսել յայլ լեզուս, որպէս և Հոգին տայր բարբառել նոցա»:

500 Տեսանէս զբարձրանշան զհոշակաւոր և զանկարծահաս զմուտն Հոգւոյն սրբոյ. «Եւ եղև, ասէ, յանկարծակի հնչիւն յերկնից եկեալ իբրև սաստիկ հողմոյ»: Եւ յայտ իսկ է, եթէ երկնաւորացն և երկրաւորացս ծանուցեալ զէջս Հոգւոյն սրբոյ, մանաւանդ թէ հանդերձ երկնաւորական զօրուն խաղացեալ գայր: Որում յառաջընծայ եղեալ յերգս սաղմոսարանին՝ մարգարէն

հայէր, որպէս ի քառասներորդ իններորդ սաղմոսին նուագի, թէ «Աստուած մեր յայանապէս եկեսցէ, և հուր առաջի նորա գնասցէ, և շուրջ գնովաւ մրրիկ յոյժ. կոչեսցէ զերկինս ի վերուստ և զերկիր ի դատել զժողովուրդ իւր և ժողովել առ ինքն զսուրբս իւր»:

501 Եւ քանզի յառաջագոյն վկայութիւն եղեալ Հոգւոյն սրբոյ տանն Իսրայելի և ուխտ եղեալ քրիստոսամուտ գալստեանն՝ երկնիւք և երկրաւ. երբեմն՝ թէ «Նայեցարո՛ւք, երկինք, և խօսեցայց, և լուիցէ երկիր զպատգամս բերանոյ իմոյ», և երբեմն՝ թէ «Լուիցէ երկին, և ունին գիցէ երկիր, զի Տէր խօսեցաւ»:

502 Եկեալ այնուհետև ի դատաստան, կոչել զերկինս և զերկիր, դատել զժողովուրդս: Վասն որոյ ամենափրկիչն նշանակեաց, թէ «Եկեալ յանդիմանեսցէ զաշխարհս վասն մեղաց, զի ոչ հաւատան յիս»: Քանզի տեղեկագոյնք և ընդելականք էին Հոգւոյն տունն իսրայելական առ ի գումարութենէ մարգարէիցն յարուցելոց և նոցին սքանչելեօքն: Եւ աշխարհի աննիազ երևեալ. որ և հեթանոսական ազգացն յայտնի եղեալ աստուածական Հոգւոյն զօրութիւն. և նշանակէ իսկ ծանուցեալ թագաւորացն՝ ասել փարաւոնի ցՅովսէփ, թէ «Ոչ գտանեմք զօք իւրև զքեզ՝ որ ունիցի զՀոգի Աստուծոյ»: Նոյնպէս և Բաղասասար ասաց ցԴանիէլ, թէ «Գիտեմք զի

Հոգի սուրբ Աստուծոյ գոյ ի քեզ»:

503 Պ. Այլ որդիքն Իսրայելի առաւել ևս
յղփագոյնք և ստուարագոյնք մարգարէիւքն ճա-
նաչէին: Մեծն Մովսէս հանդերձ եօթանասուն և
երկու ձերովքն յանապատի անդ. և ի պարզեական
երկրին դասք դասք մարգարէից յարուցելոց յա-
ւուրս թագաւորացն, որ ի Թագաւորագիր մա-
տեանսն կարգեալ կայ, որոց բնաւ ինքնապատում
յայտնի արարեալ զմերձաւորութիւն Հոգւոյն:
Եսայի ասէ. «Հոգի Տեառն ի վերայ իմ». և Մի-
քիէ, թէ «Ես լցայց Հոգւով զօրութեամբ Տեառն»:
Իսկ եղեկիելի միանգամայն յայտնի արարեալ զազ-
գական զօրութիւն Հոգւոյն, ըստ պատմութեան
կառանշան տեսլեանն: Կամ նոյն ինքն իսկ յոր-
ժամ սքանչելակերպ զյարութիւնագործ տեսլին
պատմէր, թէ «Եղև ձեռն Տեառն ի վերայ իմ.
և առ զիս Հոգի սուրբ, և տարաւ ի դաշտ մի,
որ լի էր ոսկերօք զօրաց բազմաց. և ասէ ցիս.
Որդի մարդոյ, իցէ թէ կենդանի լինիցին ոս-
կերքդ այդ. և ասեմ. Տէր Տէր, դու զիտես զայդ»:

504 Տեսանէս զմարգարէն, որպիսի ճշմար-
տագոյնս տեղեկացեալ, յայտ առնելով զաս-
տուածական պատիւ Հոգւոյն սրբոյ: Ի միտ առ
և զաստուածահրաման յոցն զօրութիւն ի
վերայ թանձրախուռն ոսկերացն հնացելոց, թէ
որպէս առ իւրաքանչիւր յօդս յարեալք և պա-
տուաստեալք և կենդանացեալք՝ կանգնեցան կա-

ցին. զի մի ի բանիցն և ի հրամանացն միայն,
այլ առաւել ևս յիրացն կատարելոց առեալ տա-
նիցիս զճշմարտութեանն բարձրութիւն:

505 Եւ արդ՝ նոյն բաւական և ամենակար
Հոգին սուրբ, քննիչ խորոցն Աստուծոյ, որ յա-
ռաջագիր օրինօքն աւետարանեաց մարգարէա-
կան բարբառովք վասն կենսաբեր զալստեան
Որդւոյն Աստուծոյ՝ առաքեցաւ յաստուածական
փառացն ի ժողով երկոտասանիցն ընտրելոց,
«ժողովել առ ինքն զսուրբս իւր», և ճշմարտա-
գոյն հաստատել վասն իրացն կատարելոց, որ
Քրիստոսիւն գործեցան:

506 «Եւ երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք
իւրև ի հրոյ». զի ականատես իսկ փայլեցուցէ
զշնորհացն բարձրութիւն: Եւ նոքա լցեալ Հոգ-
ւով սրբով, որք և ի մերձաւորացն եպերեալք,
եթէ «արբեալք իցեն». այլ և էին իսկ արբեալք
մարգարէական բաժական: Զի նոքա արբեալք
և ուրախացեալք և միանգամայն ամենայն տի-
եղերաց առեալ բերեալ զբարձրութեանց ուրա-
խութիւնս: Զոր և ընդ նոցայն փոխանակ պատ-
մեալ մարգարէին, թէ «Ուրախ եղէց և ցնծա-
ցայց ի քեզ». և դարձեալ թէ «Արբեցայց յերևել
յերեսաց փառաց քոց». և եթէ՝ «Բաժակ քոյ
որպէս զանապակ արբեցոյց զիս». և թէ՝ Որոր-
մութիւն քո, Տէր, յառաջ մղեսցէ զիս». և յայտ-
նի իսկ ծաւալեալ հոսեցան շնորհք Հոգւոյն

սրբոյ:

507 Եւ իբրև հուր երևեալ՝ զի խոտանն այրեսցի, և ընտիրն լցցի բաժակօք ուրախութեան Հոգւոյն, անկարօտ գանձու պարգևօքն որ ոչ անցանէ: Եւ նորա լցեալք անկարօտ հոսանօք Հոգւոյն՝ միանգամայն դամբարեսցին հրդեհական Հոգւոյն զօրութեամբ: Որոց բարեխնդրացն բարութեան ուրախութիւն պատրաստեցին, ամենայն տիեզերաց մատուակք եղեալ արբուցին ծարաւեաց, իսկ անհնազանդիցն արբուցին զկործանումն:

508 Զի սկիզբն մատուակութեան՝ ժիւր մարգարէն մանուկն Երեմիա ընթացեալ արբոյց բազում լեզուաց զբաժակն հատուցման մեղացն և զգառնութիւն մահուն անկանգնական: Իսկ սոքա միանգամայն արբին զհուր Հոգւոյն ուրախութեան, և եղեն մատուակք ընդ տիեզերս. ընթացան, պաշտեցին զանուշութիւն բաժակօքն քաղցրութեանց ուրախութեան արժանեացն ի բազմականս արքայութեան հարսանեացն: Իսկ յուլացն ծուլացելոց, անմտացն շքթելոցն խառնեցին և արբուցին զմրուր բաժակացն լեղւոյն դառնութեան, զի այրեսցին իսկ ընդ ըմպելն շրթունք իւրեանց և անձինք իւրեանց:

509 Արբ զայս բաժակ Անանիա և կինն իւր Սափիրա, և ոչ կարացին զօրել ուժոյ զօրութեան անոյշ զինւոյ նորա: Ծարաւեցան արբին

զմայլեցան, և պասքեցան ի մաղձոյն, որ թաքուցեալ էր ի փոր նոցա. չորացան երկմտութեան մեղօքն իւրեանց, և կիզան ի համոյ հրաբաժակ զինւոյն սաստիկ զօրութեանն: Արբ զայն բաժակ և կին ոմն Տաբիթա. բաժակ զինւոյն, որ արբոյց և ննջեցոյց զնա՝ դարձեալ առողջութեամբ արգարութեան կանխեաց և յարոյց զնա յուսովն: Արբ ի բաժակէն յայնմանէ և կուռնելիոս, որ եղև արժանի բազմականին, և ետ բազմաց որ ընդ նմայն էին: Մատուակութիւն Շմաւոնի սկիզբն արար ուրախութեանց ի նմանէ, բաժակաւն որ ի ձեռին նորա:

510 ՎԱ. Եւ ահա գայ պաշտէ զամենեսին, և եհաս ահաւասիկ մինչև առ ձեզ: Ահա լի են շտեմարանք այսր թագաւորի, և կազմ են մատուակք արբուցիչք. յօրինեալ են բաժակք ի մատունս, և յօրինեալ բազմականք ի տաճարս, կազմեալ զըմպելի քաղցր և անոյշ զինի ուրախութեան ամենեցուն, որ կամին ըմպել զնա հաւատովք: Կազմեալ է և զմրուրն դառնութեան խաւարին չարութեան՝ չարացն ըմպելին, այրիչն կործանման:

511 Արդ ահա զոր կամիք ըմպել՝ պատրաստ է երկոքումք ստուգութիւն ձեզ մատուցանել: Արբէք զիմաստութիւն և մի գանմտութիւն, զողորմութիւն և մի զբարկութիւն. զհաւատան քաղցրութեան, և մի զերկմտութիւն ան-

հաւատութեան՝ զայրիչ հրոյն շարութեան, որ տոչորէ ի գեհնի և ի խաւար տանի. այլ զհուր բաժակացն, որ լուսաւորեսցէ զձեզ յըմպելն ձերում զնա, և այրեսցէ զժանգ մեղաց ազիտութեան ձերոյ, և պահեսցէ զանձինս ձեր յուսով հաւատոց ձերոց:

512 Առաքեալքն երանելիք արբին և արբեցան, և ուրախ եղեն. և արբուցին տիեզերաց երկուք բաժակօք՝ որք կամեցան ըմպել զինչ կամեցանն: Արբոյց և ձեզ աւաղիկ յիմարութիւն ազիտութեան, և խառնեաց աւաղիկ ձեզ զեզ բաժակ մահու. առէք արբէք արգ հաւատովք զբաժակն բժշկութեան կենաց անձանց ձերոց, զի փրկութեամբ ապրեսցիք յայրմանէն՝ որ գալոցն է:

513 Ահա հասեալ է բաժակն պատուհասի պատժոց յանձինս ձեր. առէք արբէք զբաժակն խաղաղութեան՝ որ լին է օգտութեամբ: Ծարաւի լերուք ապաշխարութեան, զի խառնեսցի ձեզ մխիթարութիւն ուրախութեան: Արբէք զհոգին որդեգրութեան, և մի զհոգին պղծութեան, զոր արբ Շաւուղ և տարագրեցաւ: Արբ Գաւիթ, և եմուտ յուրախութիւն Տեառն իւրոյ. նոյնպէս և դուք՝ թէ կամիք միայն. բարերար է ուրախարարն, որ առաքեաց առ ձեզ զայս զառաքեալսս, որ եկին ձեզ յուրախութիւն, և բերին երկուս բաժակս, զմինն սաս-

տից, և զմիւսն ուրախութեանց:

514 Զի այն, որ առաքեաց զերկոտասանն իւր ընդ ամենայն երկիր մատուակս՝ նոյն առաքեաց և զայս զիւր վկայսս ի մէջ ձեր: Եւ զի արբեալք էիք դուք մոլորութեամբ մեղաց ձերոց՝ արբուցին ձեզ զմրուր պատուհասին որ եհաս ձեզ. զի մահուամբն իւրեանց եղեն մատուակք ճշմարտութեան Աստուծոյ աւետեացն առ ձեզ. քարոզեցին նոքա նեղութեամբք իւրեանց, և խառնեցին զարիւնն իւրեանց յերկուս բաժակս. զի խրատեսցեն զանմտութիւն կուրութեան սրտից ձերոց: Եւ դարձեալ պատրաստեսցեն յառաջիկայսն բաժակս ուրախութեան ձերոյ. զի մահու կենդանութեան բաժակօք ուրախ արասցեն զձեզ, զոր ինքեանքն արբին:

515 Վասն զի տեսին զՏէրն և զԱրարիչն արարածոց, զի խոնարհեցաւ ի բաժակ խոնարհութեան մահու անարգութեան՝ ինքնակամ իւրովք կամօք, և արբ զհամբերութիւն շարշարանաց բաժակին ինքնայօժար խոնարհութեամբն. վասն այսորիկ ամենայն առաքինի վկայք ճշմարտութեան և Աստուածութեան նորա ետուն նեղութեան զանձինս իւրեանց. զի իւրեանց նեղութեամբք և վշտօքն զոր կրեցին՝ վկայք լիցին այնորիկ որ կամօք կրեաց զայն. զի զմեր անարգութիւնս բարձցէ և զմեր շարշարանս յանձն առցէ և մերում մահուն հաւասարեսցէ հաճու-

թեամբ կամաց իւրոց, զի որպէս կամեցաւ, զինչ կամեցաւ՝ և եղև, և որպէս կամեցաւ՝ արար: Զի զմեր հողեղէն բնութիւնս զգեցաւ, և խառնեաց յանխառն Աստուածութիւնն, զի տացէ մեզ զիւր անմահութիւնն և զանվշտութիւնն և զանշարշարութիւնն: Զապականացու մարմինս խառնեաց յանապականութիւն Աստուածութեանն, զի զբնութիւնս մեր անապականս գործեցէ:

516 Եւ արդարքս այս ցանկացան Տեառն մահու լինել վկայք իւրեանց մահուամբն՝ այնմ, որ զմեռելութիւն արարածոց կենդանացոյց մահուամբն իւրով: Զի ցանկալի եղև մահ՝ մահուամբ Աստուծոյ մերոյ, որ վասն մեր արբ զբաժակն մահու, և ետ ըմպել մեզ զբաժակն անմահութեան: Վասն զի այս մահ՝ ժամանակեան է, զի միւսանգամ նորոգեցուք ի փառս յարութեանն անփոփոխ կենացն մշտնջենականաց: Որպէս ինքն Տէրն ասէ ի սրբում յաւետարանին, թէ «Արդարև արդարև ասեմ ձեզ, զի եթէ ոչ հատն ցորենոյ յերկիր անկանի և մեռանի՝ լոկ միայն հատ կայ. բայց ի մեռանելն՝ բազմապատիկ փառաւորի, և պտղաբերէ տոհմականաւ»:

517 **ԿԲ.** Իսկ ամենայն վարք երկրի կենաց նման են վարուց մշակութեան երկրաբուղիս արմտեաց. վասն զի սերմանի նախ սերմն յարգանդ, և ապա ծառացեալ ծաղկի մարդահասակ

պատկեր Աստուածութեանն. զի որպէս վերագոյնն ասացաք, թէ «Մարդ ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ» իմաստութեամբ, բանաւորութեամբ, որպէս զվարս օրինակաց ի բնարմատէն կարգեցաք ձեզ:

518 Արդ՝ առ մարդն վարել և սերմանել զերկիր, զի անդէն եղաւ նմա հրաման, թէ «Զինչ վարեսցէ մարդ՝ զնոյն և հնձեսցէ»: Եւ սոյն տուաւ ի խելամտութիւն՝ իմանալ մարդկան զառ ի յայտնեօքս ի ծածկեալ յաներևոյթն սերմանել և հնձել. զի ընկալցին յուսով զհամբարան պատրաստեալս. զի զինչ և վաստակեսցէ մարդ աստուածաշտութեան պատուիրանօքն՝ անդ ի պատրաստեալ հանդերձելումն ընկալցի զպտուղսն:

519 Սոյն օրինակ որպէս մշակութիւնն, զի նախ վարս վարեալս ցելեալս կակղեալս հերձեալս, ակօսածիզ պատառեալ զերկիրն սևակոշտեալ, պարարտացուցեալ՝ նախ քրտնաբեր աշխատութեամբ հատանիցեն զընդվայր արմատան մոլեբոյսս, տարապարտ աճումն սիզաբոյս բաւջարոցն, և ապա սերմանել զսերմանիս զօգտակարն ցանից:

520 Սոյն օրինակ և քարոզութիւն Աւետարանին, եթէ ոչ նախ հատցէ ոք զպարտս պատժապարտութեան իւրայոցն ընդվայրաբոյս սովորութեան անարժանացն, կամասէր կամագնաց

ինքնակամ մեղացն: Որպէս և այժմիկ առ ձեզ տեսանեմք. զի թէ ոչ խլեսջիք դուք ի մտաց ձերոց զարմատս ընդվայրաբոյսս փնասակարս կորուսիչս մեղացն, որ ի ձեզ արմատացեալ են և պատեալ զոստովք մտաց ձերոց՝ առ ի խափանել զծաղիկս և առ ի չտալ բերել զպտուղսն, նա և միանգամայն իսկ ի գօսացուցանել, արկեալ զձեզ ի տարակոյս անօրէնութեան, և կամ յանհիւթ ապառաժ տեղին, որ թէպէտ վարել վարիցէ ոք՝ սակայն անմասն եղեալ ի պտոյն զրկի: Նոյն օրինակ և դուք, և թէ ոչ խլեսջիք ի ձէնջ զաննդեանն սովորութիւնսն՝ ոչ կարէք ընդունել զսերմնն, որ ի ձեզ պտուղ տայցէ զօգտութեանն:

521 **ԿԳ.** Արդ՝ դուք, եղբարք, նայեցարո՞ւք իմաստուն մտօք ընդ անձինս ձեր և խորհուրդ առեալ ձեզէն ի ձեզ՝ խորհեցարո՞ւք և տեսէք զանձինս ձեր. զի Աստուած գթած և մարդասէր յայց ել ձեզ և ետես, և ոչ կամեցեալ ընդ ձեր կորուսան, այլ վաղագոյն սպառնալեօք պատուհասիցն կոչեաց զձեզ ի դրունս ապաշխարութեան մուծանել, զի կեցջիք և մի մեռանիցիք: Զի անարժան ինդրոյ մարդիկն, որ անցին հեթանոսութեամբ իւրեանց և չեղեն արժանի զիւտի անձանց, որք ոչ կամեցան իմանալ զԱրարիչն իւրեանց, յառաջագէտ իմաստութեանն Աստուծոյ թողեալ զնոսա՝ որ ոչն էին լսելոց

նորա հրամանացն, այլ պատրաստելում տանջանացն կանխութեանց նիւթեալք թղբեցան:

522 Արդ՝ պարտ է ձեզ կակղել զանդս մտաց ձերոց, և խլել զմեղսն զայթակղեցուցիչս յանձանց ձերոց, որ խափան առնեն արդարութեանցն ի ձեզ բուսոցն, այսինքն կռապաշտութեանցն սովորութիւնք, որ ի նախնեացն հետէ մոլորեալ դանդաշեցին. որ իբրև քուն ընդ արթունս եղեալ՝ յիմարակորոյս անմտեալք՝ ընդ վայր թարթափեցին ոչ ինչ յօգտակարսն, այլ յունայնութիւնս ի սնտախս ի տարապարտս յանօգուտս, որ բնաւ ոչինչ իսկ են, ոչ օգուտ և ոչ փնաս ումեք: Օգուտ չեն, զի անշունչք են, անիմաստք անխաղացք, անշարժք լոկ. ոմանք կոփածոյք են և ոմանք կռածոյք, ոմանք խարտածոյք են և ոմանք ձուլածոյք, եղեալք ի մտաց ճարտարաց, հաստեալք ի փնասել. ընդ վայր և եթ աշխատեալք զուր որ պաշտենն զնոսա: Ոչ կարեն զփնաս ինչ պահել ի նոցանէ, և ոչ այնչափ՝ թէ լու մի կամ ճանճ որ անօգուտ ընդ մարդկան է բնակեալ՝ քշել հանել ի տանէ պաշտօնէիցն իւրեանց: Եւ ոչ սարգքն, որ ելևէջս առնեն զնորիմքք պատկերօք և ձգեն զոստայնս իւրեանց զգլխովք նոցա՝ թէ զայն յանձանց ի բաց կարիցեն մաքրել. այլ ընդ վայր ի ներքոյ ժանգակեր փոշոտեալ հարեալ մաշին:

523 Եւ բարեղէն պատկերացն առեալ զքա-

բաքոս ժանգոյն, զազրացեալ, կանաչացեալ, ներկեալ, և անփոյթք եղեալ տղեղանան: Իսկ զփայտեղէն պատկերան որդանցն հարեալ՝ բոտոտակեր եղեալ մաշին: Իսկ հանդերձիկն որ զնոքօք արկեալ՝ այն ցեցակեր մեցոտեալ փխրեալ եղծնեալ մաշեալ կորուսեալ ապականին: Զի թէ պէտ և ումեք վասն նոցա անմտութիւնքն զոք ստիպեն փոյթ առնել՝ յախերկան կոտորել զանասունս իւրեանց ի զոնս ճենճերոյն զազրութեան պղծութեան շարաւոյն, սակայն նոյն խանձրահոտ մուրն և ծուխն այրեցածոյն ելիալ զիղեալ մածեալ զնոքօք, իբրև զածուխ սեացուցեալ զնոսա յայլագոյնս դարձուցանէ. և ծախք անշահք և անօգուտ վաստակք՝ որ ի նոսա լինին:

524 Եւ զայս ամենայն ըմբռնեալ ձեր՝ ի մոլորութիւնս ճեպիք վրասել օգտութեանն և յաւիտենական նիւթել ձեզ տանջանս, յանշէջ հուրն և յորդն անմահ երթալ վասն ոչնչին: Եւ զԱրարիչն ձեր թողեալ՝ անմոնչովքն բարկացուցանէք զԱստուած ձեր. հանեալ ձեր սերմանիս՝ փոխանակ ցորենոյ՝ փուշ, և փոխանակ հաճարոյ՝ որոմի, և փոխանակ պարարտ երկրին՝ զանօգուտն զապառաժն ընտրեցէք զանպտուղն:

525 Արդ՝ անէ տեսէք, աւագիկ զուք յանդիման կայք. ո՞ որ ի ձէնջ յառաջ կացեալ տայցէ պատասխանի, թէ լուաւ որ զձայն պատկե-

բաց ձերոց, կամ ետես զուզնաքեայ օգուտ ինչ ի նոցանէն, որչափ թէ սակաւ մի յայտնօքսբայց միայն երազովքն և պատիր խաբէութեամբ ցնորիւքն, որ ի մէջ գալ ոչ կարեն՝ այնու միայն կորուսեալ զոգիս ձեր և հանեալ յԱրարչէն:

526 Արդ՝ որ այսպէս անօգուտ են և ոչինչ, և ոչ ումեք պիտանացու՝ հասէք խղեցէք ի բաց ընկեցէք յանձանց ձերոց զցամաքեալ գօսացեալն. որ ոչ ձեզ խեղութիւն, այլ առողջութիւն բժշկութեան, դարման տանել անձանց, իբրև այն՝ որ թափիցէ զմաղձ և զմաղաս դառնութեանն, և թեթևացուցեալ զինքն յախտիցն՝ առողջութեամբ լինի. սոյնպէս և դուք զանօգուտն եթէ թողեալ լինիք՝ զօգտութիւն անձանց գտանէք, ի յաւիտենից տանջանաց դատաստանացն ապրելով: Զի կոսալաշտութեանդ սերմանիք յանշէջ հուր գեհենին արկանէ, ուստի չիք հնար փրկութեան՝ զայս պտուղ բերէ:

527 **ԿԳ.** Իսկ ճշմարտութիւն բարեպաշտութեան զԱստուած զԱրարիչն ամենայնի ճանաչելոյ՝ բերէ պտուղ զյաւիտենական զմշանջենաւոր արքայութիւն ուրախութեանցն, և տայ այնոցիկ որ զնայն ճանաչեն: Սերմնդ անօրէնութեանց ձերոց և առ ձեզ երևեցաւ փոքր ի շատէ—բոյսք որոման պատուհասից. զի զիտասջիք զդորին հասկն հանել, որ առ յապայն լինիցի. որ առ ձեզ մատուցանիցի՝ թէ ոչ վաղագոյն

սրբեսջիք զորոմն ի ցորենոյդ ընտրել:

528 Զի գայ միւսանգամ այլ ժամանակ, վարումն և հնձումն. վարել ի գերեզմանի, և հնձել միւսանգամ յարութեամբն ի գործս իւրաքանչիւր վաստակոց: Մի լինիք իբրև զգօսացեալսն, զոր հուրն անշէջ գտեալ՝ զձեզ իւր կերակուր առնիցէ, այլ գալարութեամբ ծաղկեալ մրգաւէտ ի պտղոցն անուշութիւն՝ զարգոյսն մատուցանիցէք ձերում Տեառնն: Զի յորժամ միւսանգամ ի գերեզմանացն բուսուցանիցէ զձեզ՝ լինիցիք ցորեան, զի յշտեմարանս արքայութեանն ընկալցին զձեզ ի բարիս, զի բերիցէք զբերսն ձեզ տուեալս ընդ միոյ բազումս: Զի զոր օրինակ ի հունձս՝ ընտրեալ զորոմն ի ցորենոյն ի հուր արկանիցեն՝ նոյն օրինակ բուսանին յանկարծօրէն յական թօթափել մարդիկ ի գերեզմանաց: Որոց զԱստուածութիւն, նորին պատուիրանօքն հանդերձ, յանձինս ընկալեալ իցէ՝ նոքա ըստ նմանութեան ատոք ցորենոյ բուսեալք պարարտութեամբն:

529 Եւ որպէս հատն մերկ յերկիր անկեալ՝ բուսեալ, առեալ արմատս, բերեալ ցողուն, արձակեալ ստեղն, կապեալ ծունր, ջովացեալ, առլցեալ հասկաթուռ, ընդ միոյ հատոյն բազումս առեալ ի շայեկանութիւն սերմանելեացն պատրաստէ՝ նոյնպէս և անդ է տեսանել. բուսեալ անձինք արդարոցն ի գերեզմանաց, նոյն մար-

մինք նոյն հոգևով բերեալ զգործս վաստակոցն արդարութեան՝ անդստին ի գերեզմանացն յարքայութիւն վերանայցեն: Ընդ միոյ սակաւուն, ընդ միոյ մեկնակ անձին բիւրս և հազարս պայծառացուցեալս՝ անթիւ հատուցմունս առեալ բերիցեն: Անդստին ընդ յառնելն զփառս զգենուցուն, որպէս հասկն, որ զատոքութիւն յանձին ցուցանիցէ և յշտեմարանս խնամոցն անկեալ դարանի:

530 Նոյնպէս և փուշքն զհասկսն մեղաւորաց պատեալ ներքուստ ի վեր գայցեն. անդրստին իսկ իբրև ի մօրէ գկերպարանս առեալ՝ ի վեր բերիցեն զանօրէն գործոցն զպտուղսն: Որպէս ի հոգևոր երգարանին նուագէ վասն այսորիկ, թէ «Անկաւ հուր, և ոչ տեսին զարև, մինչ չև ի միտ առեալ էր զփուշս իւրեանց, իբրև զգժնիկ բարկութեամբ կենդանւոյն կիզցէ զնոսա»:

531 Եւ կամ այն զինչ իցէ որ ասէն, թէ «Մինչ չև ի միտ առեալ զփուշս իւրեանց»: Այս ինքն յանհոգ զատարկութեան գործէին զմեղսն. մինչ ոչն զիտէին զյանցանս՝ յառաջադիր պատրաստեցան տանջանքն: Որպէս և այլուր ուրեմն ասէ, թէ «Յառաջ քան զօր իւր՝ հասեալ պատահիցեն նմա ցաւք իբրև զջուրս»: Որպէս ի սկզբանն փուշքն վասն մեղաւորացն յանցաւորութեան բուսան՝ նոյն և զյանցաւորօքն պա-

տեալ բուսեալ՝ լուցկիք եղեալ այրիցեն անդրատին իսկ ընդ յառնեղն: Իսկ ձեզ աւագիկ ազդարար կանխեաց, որպէս զի դուք ապրեսլիք յայն անագին ի հրոյն հեղեղէ. զի սուրբ սերմանիքն ցանեսցին ի ձեզ, և մի՛ փուշն այրելի:

532 **ԿԵ.** Արդ՝ «Որդիք մարդկան, մինչև յերբ էք խստասիրտք, ընդէ՞ր սիրէք զնանրութիւն և խնդրէք զստութիւն»: Ծաներուք զաստուածագործ զսքանչելիսդ, որ առ ձեզդ երևեցաւ. զի այսուհետև ոչ թողցէ ստուգութիւնն զամենայն բնակիչս աշխարհի, թէ ոչ ծանիցեն զնա ամենայն ազգք երկրի, և նմա ծառայեսցեն ընդ միով լծով:

533 «Խղեսցուք, ասէ, զկապանս նոցա, և ընկեսցուք ի մէնջ զլուծ նոցա»: Արդ խղեցէք զկապանսն հեթանոսութեան յանձանց ձերոց, և ազատեցանք դուք ի մեղացն յանցուածոց, ուրախակից լինել այնոցիկ, որ ծիծաղին ի կորուստ ամբարշտաց: Որպէս ասէ Իմաստութիւնն առ հանդերձեալս, թէ «Այսուհետև ես ծիծաղեցայց զկորստեամբ ձերով». և թէ՛ «Այն որ բնակեալն է յերկինս՝ ծիծաղեսցի զնոքօք, և Տէր ինքնին արհամարհեսցէ զնոսա: Յայնժամ խօսեսցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով, և սրբամտութեամբ իւրով խռովեցուցէ զնոսա»: Այս իսկ է ժամանակ կշտամբութեան և յանդիմանութեան. զի Որդւոյն Աստուծոյ առեալ ի Հօրէ

ի ծնչէն իւրմէ զիշխանութիւն դատել զամենսեան՝ որ ոչ պաշտիցեն զՀայր՝ դատի զնոսա. և որ ոչ զՈրդին կամ զՀօրին սուրբ՝ տանջէ զնոսա:

534 Այս ձեզ ճանաչելոյ զՀայր՝ բարբառ Որդւոյն կանխեաց, ասէ. «Ես կացի թագաւոր ի նմանէ՛ պատմել ինձ զհրամանս Տեառն, հովուել զձեզ գաւազանաւ խստութեան երկաթոյն». և իբրև զկաւեղէն անօթ փշրել զայնոսիկ, որ անհնազանդութեամբն զիմադարձ լինիցին փրկութեանն, զի անօթք կաւեղէնք իսկ են մարդիկ: Արդ՝ որ պիտանացուքն են՝ զնոսա զանձու պատուականաւ լցցէ. իսկ որ անպիտանքն են՝ զնոսա տանջանօք և կորստեամբ լցցէ. զի զարթուցեալ իսկ է Տէր յամպոց սրբոց իւրոց, այց առնել ամենայն սնօրէնութեանց մարդկան: «Արդ՝ թագաւորք, զայս ի միտ առէք, խրատեցարուք ամենեքեան, ոյք դատիք զերկիր. ծառայեցէք Տեառն երկիրդիւ, և ցնծացէք առաջի նորա զողութեամբ: Ընկալարուք զխրատ նորա, զի մի՛ բարկացի Տէր, և կորնչիցիք ի ճանապարհացն արդարութեան. զի բորբոքեալ է բարկութիւն նորա ի վերայ ձեր»:

535 Իսկ երանի իցէ ձեզ՝ թէ մարթիցէք աղաչել զերեսս Տեառն, և յուսացիք ի բազում ողորմութիւն փրկութեան նորա. թողցէ ձեզ և շնորհեսցէ ձեզ զյանցանս ձեր: Ապա թէ յամա-

ուեալ կայցէք՝ փշրեսցէ զատամուռնս ի բերանս յամառելոցն ամբարշտաց, և արկցէ զձեզ ի յաւիտենական տանջանսն: Ապա յոչինչ օգուտ է այն զղջումն, որ անդ անկեալ ի միտս լինիցի. այլ տես, զինչ գոչէ մարգարէն. «Ոչ ոք է ի դժոխս որ խոստովան առնի առ քեզ, և ոչ ոք է թէ յայնմ մահու յիշէ զքեզ». զի այնուհետև ոչ ոք կարէ անցանել ըստ եղեալ սահմանն հաստատութեան:

536 Իսկ ժամանակ այս՝ է ապաշխարողաց ողորմութիւն գտանելոյ, առ այժմ, այսպէս ասէ մարգարէն. «Աստուած դատաւոր արդար, հօր և երկայնամիտ, որ ոչ ածէ զբարկութիւն իւր զօրհանապազ»: Ապա այլ զի՛նչ ասիցէ արդեօք. «Զի թէ ոչ դարձցին՝ զսուր իւր սրեալ է և զաղեղն իւր լարեալ, և նոցա պատրաստեալ է զանօթս մահու և զնետս հրեղէնս գործեալ, որոց երկնեն զանօրէնութիւն, և յղութիւն նոցա, ասէ, ծնանի զցաւս»: Իսկ այնք, որոց լուեալ հաւատասցեն սքանչելութեանցն և դարձցին յԱստուած յԱրարիչն և պաշտիցեն զնա՝ այսպէս ասէ. «Քաջալերեաց, երկիր, խնդա՛ և ուրախ լեր, զի մեծամեծս արար Տէր զառնելն իւր ընդ քեզ»: Եւ մարդիկն այն, որ զԱրարիչն իւրեանց ոչ ճանաչեն՝ նոքա իբրև զանասունս համարեալ են. վասն այնորիկ իբրև ընդ երէս խօսի. «Մի երկնչիր, ասէ, երէ վայրի, զի բուսան քեզ ձա-

րակք ի դաշտս և յառապարս»: Զի քան զանապատս ևս անպտուղ էին սիրտք մարդկան, և քան զդաշտս ևս անջրդի:

537 Արդ՝ և այգի կոչէ զնուաձեալսն, և թղենի պողաբեր քաղցրութեանց ըստ աստուածապաշտութեան բանին. որպէս և ասէ, թէ «Որպէս զի քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո, քան զմեղր բերանոյ իմոյ». և դարձեալ՝ եթէ «Քաղցր ես դու, Տէր, և քաղցրութեամբ քո ուսն ինձ զարգարութիւնս քո»: Եւ դարձեալ առ աստուածապաշտսն գոչէ մարգարէն և ասէ. «Լցցին կալք ցորենով, և զեղցին հնձանք զինւոյ և իւղոյ. և հատուցից փոխանակ ամացն, յորս եկեր մաբախն և ջորեակն և ժանգն և թրթուրն, զօր իմ մեծ՝ զոր առաքեցի ի վերայ ձեր. ուտիջիք վայելեսջիք, և օրհնեսջիք զՏէր Աստուած ձեր»: Իսկ առ անօրէնսն այսպէս ասէ. «Արկէք մանգաղս, զի հասեալ է ժամանակ կթոց. մտէք հարէք հնձանս, զի լցեալ են հնձանք և զեղուն գուրք իւրեանց, զի բազմացան չարիք նոցա. վասն այնորիկ ձայնք հնչեցին ի ձորն դատաստանի»:

538 42. Ի ժամանակս Աբրահամու արբ Սոգոմ զգինին անօրէնութեան. արդ՝ խնդրեցաւ և քննեցաւ ի բարձրագահաց Տեառնէն՝ ի հարիւրոյ մինչև ի տասն, և ոչ գտան ի նմա տասն բաժակք արգարութեան: Զի խաղող նոցա՝ էր

խաղող դառնիձ, և ողկոյզ նոցա՝ ի դառնութիւն լեղւոյ, սրտամուծիւնք վիշապաց՝ զինի նոցա, սրտամուծիւնք չարաթոյնք իժից անհնարին առանց բժշկութեան՝ բաժակք նոցա:

539 Վասն այնորիկ արբոյց նոցա զհամ հրաբաժակ զինւոյն այրման նոցին, և կիզան նորա բաժակօքն իւրեանց: Լցեալ էին շտեմարանք նոցա անօրէնութեամբ. վասն այնորիկ հնչեաց կործանումն նոցա: Հասեալ էր յանդս նոցա որոմն. վասն այնորիկ ի գործ անկաւ մանգաղ նորա, հնձեաց եկէզ զնոսա ի հրդեհի իւրում: Ուռկանն որ պատեաց զնոսա՝ զօհեցան նորա նմին ուռկանի, և ծխեցան նմին ցանցի, զի եղեն բաժին նորին: Կերաւ թրթուր զնոսա, և խզկեաց զնոսա ջորեակ, և արածեաց զնոսա մարախ մեղաց իւրեանց. վասն այնորիկ վաղվաղակի գօսացան: Եւ արածեաց հուր զշինուածս նոցա. տեղաց ի նոսա հուր, և յորդեցին վտակք հրեղէնք ի մէջ նոցա. և եբարձ զխուրն անկեալ ի միջոյ նոցա. գետք հրեղէնք յարեան ի մէջ նոցա, և ողողեցին այրեցին զերկիր նոցա: Լցան շտեմարանք նոցա հրով, և զեղան նովիմբ հընձանք նոցա. լցին զբաժակս մեղաց իւրեանց ի մրբոյն զոր արբին, և կիզան միանգամայն: Զի զովտեան բաժակն, որ գտաւ ի մէջ նոցա, ուստի ոչ արբին նորա զուրախութիւն՝ եղև նա նոցա այլ բաժակ, և արբոյց նոցա գտրտմութիւն:

540 Բաժակն կենդանութեան, ուստի ոչ կամեցան ըմպել զկենդանութիւն՝ արբոյց նոցա զմահու դառնութիւն: Բաժակն քաղցրութեան, որ ոչ քաղցրացաւ ի քիմս նոցա՝ դառնութիւն բղխեաց ի նմանէ. այն՝ որ հուր նոցա ոչ այրէր զբալարսն, այլ պահէր զկանաչսն, և տոչորէր ի գօսս և այրէր զգօսացեալսն: Արբ գայս բաժակ Յուդա Սկարիովտացի, և այրեցաւ, զի աղազուն էր ծառ նորա: Արբին գայս առաքեալքն, և դալարացան, և լցին անոյշ պտղովն զերկիր ամենայն: Տարածեցաւ հոտ ծաղկաց նոցա ընդ տիեզերս: Սրբութիւն նոցա և զինի անոյշ նոցա պաշտի յուրախութիւն վերնոց և ներքնոց, հրեշտակաց և մարդկան, և Տէր տաճարին ուրախ է ի նոսա, իբրև յայս բաժակս, որ հասին աւասիկ արբուցանել ձեզ. մի զովտեան բաժակն արբահամեան որ գտաւ ի Սողոմ, ուստի չեղեն նորա ուրախ, և ըստ այնմ այլ ոչ գտաւ ի մէջ նոցա:

541 **ԿԵ.** Ահա երեսուն և եօթն բաժակք քրիստոսեանք որ եկին պաշտել զձեզ. հուր է զօրութիւն նորա, և անոյշ է համ նորա, ուրախութիւն է ի յայտնիս նորա, և տրամութիւն է ի ծածուկս նորա: Զի թէ ըմպէք զնա արժանեօք՝ այրեսցէ զաղտ ձեր, և սրբեսցին անձինք ձեր: Այրեցան մարմինք որդւոցն Ահարոնի, և ոչ այրեաց հուրն զպատմուճանս քահանայութեան նոցա: Սովոր է այս բաժակ այրել զաղ-

տեղիսն, և պահել զսրբեցեալսն: Արդ՝ եթէ կամեսաջիբ սիրով ըմպել զբաժակն երանութեան, որ յաղամայն ի մէջ ձեր բղխեաց՝ այրեացէ զմեղս ձեր և զտեսցէ և ընտրեացէ զանձինս ձեր յուրախութիւն:

542 Իսկ եթէ արդեօք զայցէ ինչ զմտօք ձերովք, թէ մեք սպանաք զսուրբ վկայսն՝ զայս և Պաւղոս անօթն ընտրութեան տգիտացաւ ի հրէութեան ժամանակին. որ եկն ի քարոզութիւն առաքելոցն՝ ի հալածման նոցին սպան նա զՍտեփանոս, որ եղև վկայ Աստուածութեանն խոնարհութեան և անդէն բարձրութեան նորին ի նոյն: Արդ՝ ահա և դուք որ տգիտացայք՝ արբէք զբաժակդ զայդ, զոր մզեցին ձեռք ձեր. զի զոր վկայեցին նոքա և մեռան՝ նոյն մահու կենդանացան նոքին և ելին ի վիճակսն երկնաւորս:

543 Եւ Ստեփանոս ի ժամ մահուն իւրոյ ետես զերկինս բացեալ և զՈրդին ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ, և խնդրեաց զթողութիւն սպանողացն իւրոց, ելոյժ զկապանս ամբարշտութեան նոցա բարեխօսութեամբ աղօթից իւրոց, դադարեցոյց զգոչումն արեան իւրոյ, լոեցոյց զբողոք տանջման իւրոյ և հայցեաց ի Տեառնէ զթողութիւն նոցա: Վասն այսորիկբարձ Պաւղոս վիրագ զլուծ նորա, զոր ձգէր եզն ամոլոյն. և առ յանձն զտանջանս նորին, և արբ զնոյն բաժակ մահու նորա. եղև վկայ բանից նորա ընդ նմին և հաւասարորդ առ Տէր իւր. ետես զնոյն տեսիլ և

լուաւ զնոյն անճառութիւն բանիցն, զոր ետեսն Ստեփանոս և լուաւ:

544 Արդ՝ դուք սպանողք էք այսց սպանելոց, հաւատացէք զհաւատս սոցա և ձգեցէք զլուծ նոցա, և ընկեցէք յանձանց ձերոց զլուծ մեղաց, լերուք վկայք ճշմարտութեանն քարոզաց: Արբէք զնոյն բաժակ հոգևոր ըմպելոյն, և եղբրուք կցորդք նոցա. և իջցեն մարդասէր սիրոյն վտակք յանդս սրտից ձերոց՝ պարարտացուցանել զերկիր մտաց ձերոց քարոզութեամբն, որ ի ձեզ տոհմական լիցի՝ զօրաւոր հաւատովք ձեր ի նա՝ ըմպել ձեզ զբաժակն մարդասիրութեան զտիչ հրոյն ընտրութեան: Որպէս ի ժամանակս հրէութեան քահանայութեանն՝ ի դերութեան անդ առեալ զկենդանի հուր պատարագացն տարեալ քահանայիցն արկին ի ջրհորն, և հուրն ի ջուր դարձաւ. և յետ ամացն եօթանասնից ի դարձին երթեալ առին զջուրն և բերին արկին զողջակիջօքն, իբրև շինեցաւ տաճարն՝ և ջուրն դարձաւ ի բնութիւն հրոյ: Վասն զի ըստ պիտոյից կարող է փոփոխել զկերպարանսն և զարդիւնսն ըստ իրացն մատուցանել. մանաւանդ այս սքանչելութեան հուր, երևեալ ըստ մասանց մասանց Հոգւոյն սրբոյ:

545 Որպէս և հուրն ի մէջ դալարոյն կանաչ ոստոցն մորենւոյն երևեալ՝ պահեաց զնանթարշամ. զի հուրն լուսատու պահեաց զմո-

րենին, և ապրեցոյց զՄովսէս, և եղև նմա բա-
ժակ ուրախութեան: Արբ ի նմանէ Մովսէս որ
յուսացաւ ի նա. ապրեցոյց զանասունս Իսրա-
յելի, և խանձեաց զստացուածս Եգիպտոսի ի մէջ
կարկտին. և ի մէջ ծովուն արբոյց զբաժակն
Իսրայելի, զի արբին զՀոգին և երգէին ի մէջ
ծովուն, որում մատուակէր Մարիամ քնարան.
զի անցին ընդ ծովն յազթ և օրհնեցին: Արբին
յայնմ բաժակէ և Եգիպտացիքն, և արբեցան ի
բաժակէ սեանն, որ կապեաց զանիւս կառաց
նոցա. զլորեաց զնոսա մըուր նորա, և զարկոյց
զնոսա հետ նորա: Արբ ժողովուրդն զարանջման
բաժակն, զոր խառնեաց բարկութիւնն, արբոյց
նոցա բաժակ քննման, ուր պարտաւորեցան նոքա:

546 **ԿԸ.** Սիւնն սուրբ, որ ընդ ամպս օդոց
հովանոցանայր նոցա ի տապ խորշակին ի տուն-
ջեան, և լուսաաու ջեռուցանէր զնոսա ի ցրտոյ
սառամանեացն ի գիշերապահութեան առաջնոր-
դութեանն՝ նոյն սիւն ըստ ժամանակի ժամա-
նակի փոփոխեալ՝ ըստ պիտոյից նոցա զպէտան
պատրաստէր: Երբեմն վիմացեալ հոսէր նոցա ի
յագուրդ ի ծարաւսն՝ վտակս անոյշ ջուրցն. զի
ինքն Քրոստոս էր այն, որ ընդ ամենայնի զա-
մենայն ունի լիութիւն, լցեալ բարեբարէր նո-
ցա. որ երբեմն ի քաղցրութիւն հացի և երբեմն
թռչնոփքն. իսկ երբեմն զքաղցրութիւն աղբերացն
բղխէր նոցա, և բաժակ Հոգւոյն սրբոյ ուրախ

առնէր զնոսա:

547 Իսկ ըստ նոցին խտապարանոցութեան
և ողնդժնեայ բարուցն, խառնէր տայր նոցա
զբաժակն բարկութեան: Զի այս բաժակ թէպէտ
հուր, թէպէտ ջուր՝ կարէ զգօրութիւն իւր փո-
խել յինչ և կամի. երբեմն ձիւն լինի և երբեմն
սառն, երբեմն անձրև, երբեմն հուր և փայլակն
դառնայ, և երբեմն ցօղ անուցիչ բուսոց՝ կերա-
կրել զգազանս և զթռչունս, զերէ և զանասուն,
և պատրաստել զգարմանս մարդկան և զինամս
արարածոց: Նոյն կարէ և հոգևոր ցօղել բուսու-
ցանել սերմն հաճոյ կամաց վերնոյն, պատրաստել
բանաւոր հօտին զկերակուրն անապականութեան:

548 Իսկ երբեմն քաղցր անձրև շայեկան,
բուսուցիչ երկրապարար խարակիչ փայլատակ-
մամբն զջերմագոլն արկեալ, առ ի քրտնացու-
ցանել զբոյսսն, արբուցանէ ցօղով զստեղն յու-
րախութիւն և զփթիթսն յուրախութիւն զուար-
թութեան: Կրկնակի պահանջէ զգոհութիւն տա-
լեացն շնորհողին, յորժամ օգտի յաճախութեանցն
զայս բաժակ արբուցանէ: Զի և ամպբ սպասա-
ւորք հրամանացն մատուակեն. զի թէպէտ
լցեալ պատրաստեալ լի անձրևով գերեսս երկ-
նից ունիցին, այլ ի գալն և յարձակելն, ի տալն,
ի մատուակելն երկրի, յորժամ կամի՝ զշայե-
կանսն մատուցանէ, իսկ յորժամ ոչ՝ զգժնդակսն,
զեղեամն և զձիւն և զվասասբեր կարկուտն. այ-

րիչ նշողիւքն տապացուցանէ, և ժանգառութեամբ պատրաստէ զփնասն, և չարաթոյն օգոցն շնչմամբ խստութեան դառնութեան՝ խորշակահար ցամաքեցուցանէ զվարսածև բոյսս զալարոյն, մօտ առ կարճինսն այրեցուցանէ:

549 **ԿԹ.** Ամպովքն զհրամանսն կատարէ. զի բնական իմն է ամպովքն երևել ի սկզբանցն, իբրև ընդունիչ հրամանացն և պաշտօնեայ մատուակութեանցն առ մարդիկ, երբեմն բարկութեանց, երբեմն ողորմութեանց: Զի յորժամ կամէր Աստուած առ մարդիկ երևել՝ զգօրութիւն իւր յինքն ամփոփեալ, յամպն ծածկեալ առագաստեալ պահէր. զի ոչ կարէին մարդիկ համօրէն ժուժել բաւել տեսեան Աստուածութեանն. այլ փակեալ զերկինս իբրև սրահակաւ իմն, յինքն վարագուրեալ, զի մի անժոյժ եղեալ արարածք կիզցին:

550 Նա թէպէտ և երևէր յայնժամ երբեմն ժամանակաւ ումեք ումեք արժանեացն՝ ըստնուցա հանդուրժելոյ տեսանելոյ տեսանելեացն երեւէր, զի նոքա տանել կարասցեն, որպէս Մովսիսին և կամ գլխովին ժողովրդեանն ի Սինէական լերինն իջեալ ամպովն պատեալ երևէր, և անտի խօսէր ընդ նոսա. նա և յամենայն իզարսն նոյնպիսի երևեալ ամպով. իսկ սրբոյն Եզեկիելի հոգելից մարգարէին՝ ևս հռչակական տեսեամբ երևեալ. սակայն ոչ առանց ամպոյ ետես ոք եր-

բեք ուրեք յամենայն մսեղեաց: Որպէս և հոգեկիր մարգարէն ի տեսեանն իւրում պատմէ և ասէ. «Տեսի զի հոգի վերացեալ գայր ի կողմանցն հիւսիւսոյ, և ամպ մեծ ի նմա, և լոյս սաստիկ զնովաւ. և հուր և կայծակունք հատանէին ի նմանէ, և ի մէջ նորա տեսիլ արեգական և ճառագայթք հրոյ»:

551 Սակայն լոյս և հուր, և ոչ առանց ամպոյ. զի լոյսն ի լուսաւորել զպիտոյսն, և հուրն յայրել զանպիտանսն բարկութեամբ: Իսկ ամպն՝ երկոցուն զերկոսին մատուակել տայ յարբանեկելն, զի հուրն զմեղաւորսն այրէ, և լոյսն բարեացն զշոգին շնորհացն որպէզրութեան արբուցանէ, իսկ չարացն զկայծակունսն արբուցանէ և զբոցն ծխախառն հեղձամղձուկ նեղութեան տանջանացն: Նա և մեծութեանն իսկ ամպք գտանին սպասաւորք, որպէս և տեսողն պատմէ, թէ «Ամպք փոշի են ոտից նորա»:

552 Եւ վասն յորդելոցն բազմացելոցն ամբարշտութեանց ասաց. «Սաստէ ծովու, և ցամաքեցուցանէ, և զգետս ամենայն աւերէ»: Վասն զի զծովն մեղաց ցամաքեցուցէ, և զգետս անօրէնութեան կասեցուցէ, և զնեխականն և զանհամականն և զպղտորն և զկացունն պարզեսցէ: Իսկ իւրոցն ապաւինելոցն և ի նա յուսացելոցն փրկութիւն բազմացեալ ծովացի և զգետ առանց մեղաց յորդեսցէ: Վասն որոյ միւս մարգարէն

ասէ ի նոյն պարու երգոյն իւրոյ, թէ «Զգետս ցրուեսցես, և զերկիր դողացուցես ի սաստկութենէ անձրևի քոյ՝ որ անցանեն ընդ սա»։ Զի զՂուրս սաստկութեան ի վերուստ հոսեցէ ի վերայ Ղուրցն, զի զՂուրսն դառնացեալս ի բաց մղեալ մերժեցէ. զի այնմ մտեալ որ սրբահամն է՝ զաղտեղին և զգարշացեալն ի բաց անցուցէ։

553 Որպէս միւս տեսանողն ի նոյն նուագեաց, և անդէն զնոյն միահամուռ մեկնեաց. ասէ. «Անձրև կամաց պատրաստեցեր, Աստուած, ժառանգութեան քում. զի թէպէտ և հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցեր զնա»։ Զի ի մեղաց ծովուն ըմբռնեալք, և նոյն ախտիւ հիւանդացեալք և կապեալք յամբարշտութեան կապանսն, վասն այնորիկ զծովն անունջ անհամութեան քամեալ, և ցամաքեցուցեալ զակն աղբեր նորա, և զանձրև սաստից տեղացէ առ մարդիկ. Որպէս և յայս հայեցեալ երգեաց մարգարէն. «Խորք ի խորոց կարգացին առ քեզ ի ձայն սահանաց քոց»։ Զի իբրև սահանք հոգևորք երկնաւոր պատգամացն ի վերուստ իջեալ ի վերայ կուտակին, և զախտաժէտսն և զցաւագնոտսն ի բաց կորուսցեն։

554 Եւ ցօղն բժշկական եղև առողջացուցիչ, որպէս և ասէն, եթէ «Յօղդ որ ցօղէ ի քէն՝ այն բժշկութիւն է նոցա», զի դարձցին առ նա երկրորդ։ Զի այնք որ սիրովն ոչ դարձան առ նա՝

ահիւ սպառնալեաց արար զնոսա իւր ժառանգութիւն, որպէս զձեզդ։ Զի նա զհեղեղն մեղաց ի ձէնջ ի բաց անցուցէ, և ապա տացէ ձեզ գաւառութիւն շնորհաց իւրոց։

555 Զի ի ձէնջ բխեալ «Յորդեսցեն իբրև զգետս արդարութիւնք, և իրաւունք իբրև զՂուրս հեղեղաց բազմացին»։ և ապա զիւր գիտութիւն կենաց ձերոց՝ յամպոց ողորմութեան ի ձեզ տեղացէ, որպէս և ասէն, թէ «Անձրև կամաց պատրաստեցեր, Աւստուած, ժառանգութեան քում. զի թէպէտ հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցեր զնա»։ ապա «Զուխս փափկութեան տացես ըմպել արժանեացն», ըստ բանի հոգևորական երգչին, որ ասէ, թէ «Ի քէն է, Տէր, աղբիւր կենաց, և լուսով քով տեսանեմք զլոյս»։ և թէ «Ծագեա զողորմութիւնս քո՝ ոյք ճանաչեն զքեզ»։ Իսկ իւրոց ճանաչչացն ծագէ, և աղբիւրքն իմաստութեան ի նոյն լուսոյ ականէն առ նոսին բղխեալ, իսկ անիմաստիցն՝ այրիչ վտակքն և ողորիչք և հրդեհիչք և տոչորականք։

556 Եւ քանզի իբրև զհուր յերկրի վառեալ էին մեղքն՝ առ ի տալ լոյս, զի անթաքուստ լիցին ի վրէժխնդրութենէն որ ի վերայն էր հասանելոց, վասն որոյ յառաջագոյն կանխեաց յառաջագէտ մարգարէութիւնն զիրացն իւրոց ասացելոց հաստատութիւն, որպէս ասէ. «Տեսի ի մարդիկ զմեղսն ծովացեալս, բազմացեալս, հե-

ղեղեալս», որպէս միանգամ մեկնեցաւ առական յաւուրս Նոյեան դարին. ի ծովանալ մեղացն յերկրի, ընդ նմին ծովացան և ջուրքն, կորուսանել զմարդիկ սաստկացան:

557 **Ջ.** Արդ՝ սրբոց մարգարէիցն զիրացն եղելոց զառական յաճախագոյնս ի մէջ բերեալ, թերևս եղելովքն ահարկեալ՝ զնոսա յիւրաքանչիւր ամբարշտութեանցն փրկել կարացեն: Վասն այսորիկ յաճախագոյնս երբեմն զՍողոմայեցիսն հըրկիզեալս, երբեմն զհեղեղամաց մարդիկն ջրահեղձոյց դարին յօրինակ առեալ, երբեմն զհարուածս Եգիպտոսի և զայլոց բազմաց. և զանօրէնութիւնսն՝ ծովացեալս կոչէ, և փարատել յերկրէ խոստանայ, և դարձեալ զարդարութիւն յերկրի խոստանայ զնել, և քան զջրհեղեղն ևս յորդագոյնս բազմացուցանել, և զիրաւունս ծաղկեցուցանել:

558 Վասն այսորիկ յանցանել մարդկան ընդ անցութեան ծովն, գոչէ մարգարէն և ասէ. «Անցցեն ընդ ծովն յաղթ, և հերձցեն զալիս ծովուն», այսինքն է զամբարշտութիւնս. և թէ՛ «Յամաքեսցին պտոյտք գետոց», այսինքն մեղացն յորդութիւնք: Վասն որոյ միւս մարգարէն ասէ, թէ «Ի վերայ գետոց բարկասցիս, Տէր, կամ սըրտմտութիւն քո ի վերայ ծովուց և կամ բարկութիւն քո ի վերայ գետոց»:

559 Զի ածցէ զյորդութեան անձրևն, և ջուրքն սուրբք, կենդանութեան հոսանքն, մերժեսցեն

զջուրսն ամբարշտութեան, և ծածկեսցեն յերկրի զդառնութիւն չարութեան տգիտութեան ամբարշտութեան մարդկան: Որպէս ասէ մարգարէն, թէ «Լցցի երկիր գիտութեամբ Տեառն՝ իբրև ջուրք բազումք զի ծածկեն զծովս». զայն զկորստական ջուրցն ասէ, զկորուսիչ և զհեղձուցիչ ջուրցն, թէ զայն ջուրսն ծածկէ՝ որ արբոյցն զերկիր ի հրապոյրս պղտորս. որ առաւելագոյն ևս վասն հրապուրանացն՝ ի կռապաշտութիւնսն յորդեալ մոլեգնեալ էին յաշխարհի: Զի հանցէ զամպն հոգիւրնկալ, որ մարգարէին Եգեկիելի երևեցաւ. զի նոյն ամպ տեղացէ ի մարդիկ զչնորհս գիտութեան, և նոյն դալարացուսցէ և զչորութիւնն ի բոյս շրջեսցէ:

560 Իսկ զգօսացելովքն որ ի հաւանութիւն գալ ոչ կամին՝ սփռեսցէ զանձրև հրեղէն փայլատականց ի կիզուլ, յայրել և ի վախճանել, մատուցէ ըմպել զբաժակն դառնութեան: Որպէս ի տասներորդում սաղմոսին նուագէ տեսանողն, թէ «Տեղացէ ի վերայ մեղաւորաց որոգայթ, հուր և ծծումբ. այս մըրիկ է բաժին բաժակի նոցա»:

561 «Զի Տէր արդար է և զարդարութիւն սիրէ», և արդարութեամբ կամի առ ինքն կոչել զձեզ յորդեղրութիւն. զի հոգիւրնկալ ամպն աստուածակիր ճշմարտութեան սովոր է տեղալ յոգիս մարդկան զգիտութեան ուսուցութիւն, և տնկել ի սիրտս մարդկան զերկիւղ աստուածապաշտու-

թեան, և մատուակել զսէրն Քրիստոսի Արարչին առ իւր արարածս. և նորուն կամօքն ամբառնալ ի բարձրութիւն իւրոյ Աստուածութեանն, զոր ձեզ պարտ է ընդունել:

562 **ԶԱ.** Զի եթէ ամպք որ սպասաւորք են, առեալ զհրաման ի Տեառնէ, իջեալ ի բարձանց ի խորութիւն անդնդական ծովուցն խոնարհ՝ առ եթերացն առ ընթեր լցեալ ուռուցեալ, ամփոփեալ զբազմութիւն ջուրցն, հանեալ, վերացեալ, տարածեալ, ծածկեալ զերեսս երկնից լի որոտամբ, ցօղագին առատութեամբ զԱրարչին հրամանս կատարեն, առ ի ներքոյս մատուակեն, որչափ ևս առաւել այս վկայքս, որ վերացան ի սէր Աստուածութեանն, առ որս Աստուած խոնարհեցաւ՝ ևս առաւել լցան պարզեօքն. որք զմարմինս իւրեանց ետուն ի գանձն տէրունի, զի միւսանգամ առցեն անդրէն, նորոգեալ զհնացեալն: Եւ լցեալ աստուածական պատգամօքն՝ գուն եղեալ և ճգնութեամբ մեծաւ քարոզեցին, և տեղացին ի ձեզ գտեղ երկնաւոր շահիցն և փայլատակեցին ի ձեզ զլոյս և զհուր միանգամայն, և քան զաստուածընկալամպն ևս զօգուտն ի ձեզ հոսեցին: Փոխանակ ամպաշուք տեղալի որոտալոյն ահագնութեան՝ Աստուած որոտաց առ ձեզ ևս ահագնագոյնս, և կամեցաւ զձեր կեանս և զփրկութիւն:

563 Եւ սոքա, որ ատեցին զաշխարհս և զամենայն ինչ որ յերկրի է և սիրեցին զերկինս և զպատուիրանս թագաւորին Արարչին, որ նստին ի վերայ նորա, որ ընկալան զնոսա և զոգիս նոցա ի լուսեղէն յարկսն, և յերկնաւոր քաղաքն յափշտակեցան նոքա և զուարթակից երկնաւորացն եղեն, որ են կենդանիք. որ փոխեցան ի տկարութենէս ի զօրութիւն, յապականութենէս յանապականութիւն, ի մահուանէս յանմահութիւն. զի յաղթեցին մարմնեղէն ցանկութեանցն, և հաղորդեցան աստուածեղէն փառացն. որ նորոգեցան ի փառս անպատումս, և զերծան յանպիտոյիցս. և ոսկերք նոցա տաճարք եղեն Աստուածութեանն Հոգւոյն, քանզի և առ Տէրն իւրեանց կենդանիք են, և սուրբ հոգիք նոցա զգուեալ պահին կենդանիք:

564 Իսկ մարմինք նոցա և ոսկերք նոցա Աստուծոյ տաճարք են ի միջի ձերում. զի ոչ այլ իւրիք կարիցէք զուր զԱստուած ընդ ձեզ հաշտեցուցանել և մերձենալ առ Աստուած՝ եթէ ոչ բարեխօսութեամբ աղօթից նոցա. և հաւանել ձեզ հաւատոցն այնց՝ որով նոքայն վարեցան և արժանի եղեն ելանել ի ծովն կենդանի, և անտի հոսել ի ձեզ զվտակս քարոզութեան աստուածական պատգամացն, և պաշտել ձեզ զբաժակն արարչական սիրոյն՝ թէ ընդունել մարթասյիք: Զի ոչ զոք թողուցու ըստ անձանց

կամս գնալ. այլ եթէ կամիցիք, և եթէ ոչ՝ սակայն զոր Աստուածն կամի՝ զայն էք կատարելոց:

565 **ԶԲ.** Քանզի իբրև ետես Աստուած զագգըս մարդկան տկարացեալս և եղծեալս հիւանդութեան մեղօքն՝ եկն իբրև զբժիշկ բժշկել, զի մի ի հիւանդութենէ մեղացն մեռանիցին. որում և վկայէ մարգարէն և ասէ. «Թէպէտ և հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցեր զնա»: Արդ՝ նոյն զթածն և մարդասէրն, որ ի սկզբանէն էր յաւիտենից, հաստիչն և արարիչն ամենայնի՝ նոյն ինքն բժիշկ իւրոց արարածոցն, որ երկիւղածացն ծագեաց զլոյս իւր, որպէս ասէ մարգարէութիւնն. «Ծագեսցէ ձեզ երկիւղածաց անուան իմոյ արեգակն արդարութեան, և բժշկութիւն ի թևս իւր»:

566 Եւ սիւ իցէ արեգակն արդարութեան՝ եթէ ոչ որ խոնարհեցաւն և ծագեաց զիւր ճառագայթսն ամենայն հիւանդացելոցն և յախտանկելոցն մեղօք, նոյն է որ ի Հօրէն ծագեաց. զի նա միայն է, որ կարէ լուսաւորել զոգիս խաւարեալս մարդկան, և զուարճացուցանել զանձինս ստուերանստաց անկելոցն: Եւ նա ինքն է, որ յայց ել կորստեանդ ձերում. որոյ ճառագայթիւք նորա կեան արարածք եղեալք ի նմանէ ամենայնք: Նա և զարդն երկնից, այսինքն են լուսաւորքն, զիւրեանց լոյսն յակ-

նարկել ճառագայթից նորա ի մէջ արարածոց ջահացուցանեն՝ առ ի տալ լոյս երկրի. և լի են լուսով նորա երկինք և աշխարհ: Եւ հոգի նորա՝ նշոյլք ճառագայթից նորին էութեանն, որ խոնարհեցաւ կամօք զթութեան իւրոյ, եկն ի լուսաւորել զարարածս. զի էին խաւարեալ՝ եկն ի տալ ծագել զլոյս իւր:

567 Իսկ եթէ ոչ կամիցին բանալ զսիրտս իւրեանց նորա ճառագայթից Աստուածութեանն՝ այրեսցէ մինչև իսպառ. որպէս և ասէն, թէ «Հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ իմմէ. այրեսցէ և իջցէ մինչև ի դժոխս ներքինս. կերիցէ զերկիր և զամենայն բոյս երկրի նոցա. վառեսցին հրով, բորբոքեսցին հիմունք լեռանց նոցա»: Զի, կամ ընդէր, կամ սրպէս զհիմունս մատուցեալ հրդեհիցէ: Այլ քանզի հիմնացեալ էին մեղքն յերկրի և զօրացեալ՝ վասն այսորիկ հիմամբք և արմատովքն հանդերձ զչարն հրդեհեսցէ, և խլեսցէ զմոլորութիւնն յերկրէ առ հառաբակ, և զմորոսութիւն կռապաշտութեանն ջրնջել և ի բաց կորուսանել, որպէս ի սկզբան տանջանացդ առ ձեզ ցուցաւ:

568 Զի յորժամ զծովու նմանութիւն, զմեղացն քամելոյ և զյստակելոյ ճառս բերէ ի մէջ, և զղժնդակսն հեղձուցանէ անդէն ըստ չհլութեան նմանութեան խստասրտութեան ընդդիմասովոր բարոյիցն՝ ապարասան ապարթանա-

կան փարաւոնեան զօրուն վաշտացեալ զնդօքն, և բազմացեալ կառօքն, և սպառազէն առնեւծիոյն նիզակօք, և անթիւ երիվարօքն վառելովք ի ջուրսն կորնչել: Զի ի չափաւոր ժամանակի՝ ոռոգմունք կարի պիտոյ են առ ամենայն բոյսս սերման. իսկ յորզն և անչափն՝ նեխէ ապականէ և կորուսանէ. իսկ որ կարին բազմանայ՝ ողողէ անյիշատակ ջնջէ: Սոյն օրինակ և լոյսն ցանկալի է յաշս մեր, այլ յորժամ կարի ջերմակիծն առնէ՝ փսասէ, ըստ երբայական բանակին, որ հակառակ կացեալ ընդ Մովսիսի՝ այրեցան ի բարկութենէ անտի Աստուծոյ:

569 Իսկ ցամաք երկիրս բնակութիւն է մեր. և ամենայն օգուտք և պաճարանք կենաց մերոց ի սմանէ և ի վերայ սորա, և դայեկութեան դարմանք, ըստ նմանութեան կաթինն ի մօրէ, մեզ յայնմանէ: Վասն որոյ նոյն խնամակալ մեզ երկիրս պայթեաց պատառեցաւ, եբաց զիւր թանձրութիւնն, և սոյզ, ընկլոյզ եկուլ միանգամայն, կենդանւոյն ի դժոխս յուղարկեաց զղևտացիսն, որ իշխեցին յընչաց քերել և արհամարհել զընտրեալն և զսիրելին Աստուծոյ զՄովսէս:

570 39. Յայնմ ժամանակի այս եղև, իսկ արդ՝ զի առաքեաց Աստուած զօրդին իւր առ մարդիկ, որ եկն և շրջեցաւ ընդ աշխարհս, և առաքեաց զիւր առաքեալսն ընդ երկիր ամե-

նայն. և այս երանելիքս որ առ ձեզ հասին, ոչ միայն զլոկ բանս, այլ և զնշանս արուեստիցն ցուցին ձեզ ձերով պատուհասիւք:

571 Իսկ արդ՝ որք անգոսնեցին զժառայն Աստուծոյ զՄովսէս, այնպիսի պատուհասի եղեն արժանի. իսկ որք իշխեցին ընդդէմ Աստուածորդւոյն խստանալ, սրպիսի լինիցին պատժոց պատուհասից արժանի: Զի նոքա որ յերկրաւոր հրամանատուէն հրաժարեցին՝ այնչափ բարկութեան եղեն պատահեալք. իսկ որք յերկնաւորէն հրաժարեցին՝ սրչափ ևս առաւել լինիցին զիպեալք տանջանաց: Քանզի Տէրն Աստուածորդին առաքեալ ի Հօրէ, յորժամ զիւր առաքեալսն զսիրելիսն առաքէր ընդ երկիր ամենայն՝ այսպէս հատ զդատավճիռն և հաստատեաց. ասէ. «Որ զձեզ ընդունի՝ զիս ընդունի, և որ զիսն ընդունի՝ ընդունի զՀայրն իմ»:

572 Արդ՝ թէպէտ յերեկ սպանէք դուք զնոսս, այլ Աստուծոյն նոքա և այժմ կենդանի են, և յաւիտեան կենդանի են լինելոց: Արդ՝ նոցին բարեխօսութեամբ հաճեցայք դուք ընդ Աստուծոյ, ըստ խրատու սոցին առաքելակցին ձերոց առաքելոցս՝ մեծին Պաւղոսի, որ ասէն, թէ «Մեօք հաճեցարձք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդւոյ նորա». զի Որդին Աստուծոյ մեռաւ և եկեաց, սոյնպէս և վկայքն նորա սիրելիք կենդանի են և ձեզ բարեխօս:

թեամբ զԱստուած: Զի Աստուած՝ հուր ծախիչ է, զի այրեսցէ զմեզս ձեր, և սրբեսցէ զանձինս ձեր՝ իբրև ի հալոցս փորձութեան ճարտարութեան արուեստիցն, կռանագործ արծաթարարացն, ընտրել զժանգն ի սրբոյ անտի: Իսկ որ ընտրին՝ սրբի և պատուականանայ. իսկ որ ոչն՝ այրի և հրդեհի. որպէս զիտողն ասէ, թէ «Եղիցի լոյսն Իսրայելի ի հուր, և սրբեսցէ զնա ի բոց բորբոքեալ»: Եւ զանօրէնութիւնսն՝ խոտոյ նմանեցուցանէ. ասէ այսպէս, թէ «Վառեսցի զնովաւ, և կերիցէ զնա իբրև զխոտ. յաւուր յայնմիկ շիջցին լերինք և բլուրք և անտառք, և կերիցէ ի շնչոյ մինչև ի մարմին: և որ ապրէն՝ եղիցի իբրև ոք որ ապրէ ի բորբոքեալ բոցոյ. և որ մնացեալ իցէ ի նոցանէ՝ ասէ, թուով եղիցին»:

577 **ՋԳ.** Արդ՝ ի ժամանակսն յայնոսիկ յառաջինսն յետ ջրհեղեղին, իբրև բազմացան մարդիկ ի վերայ երեսաց երկրի՝ վայելէին ի պարարտութեան խնամոցն Աստուծոյ. և ճարպոյ եկեալ զակամբ՝ յայլայլութիւն մտաբերէին, անկղիտացեալք յիմարեցան: Եկեալ ի մի վայր, խորհուրդ առեալ, անոտիմաց խորհուրդ, շինել ի պաշտօն մեհենից աշտարակ մի բարձր անհնարին՝ կոթողեցին ի զաշտան Սենէար յերկրին Ասորեստանեայց: Արդ՝ շինել շինէին ի պաշտօն զիւաց, անձանց իմն անուն մեհենաշէն կապեալ՝

առ իւրեանց որդիս թողուլ: Պանծացեալ հպարտացեալ, զանձինս ի գործ կացուցեալ՝ կաւագործութեան վաստակասէր անօրէնութեանն աշխատէին, իբրև պաշար խերշատանաց շարութեան զաւակաց ազգացն զկնի իւրեանց եկելոցն թողուլ խնդրէին այն անմիտ ազգն առաջին:

578 **ՏԷ**ր Աստուած նայեցեալ ի նոցա պակասամտութիւնն՝ խառնեաց արբոյց նոցա զխառնակութիւն լեզուացն բաժանման. անդէն ի նմին տեղուջ զնոսա ընդ միմեանս խառնակեաց, ուստի և նոյն տեղին զխառնակութեան զբարել անուն ժառանգեաց: Եւ նոքա ցրուեալք ի միմեանց մեկնեցան, չլուեալ այնուհետև այր ընկերի բարբառոյ. այսպէս քակեալք ի միմեանց անջատեցան. և լքումս գործոյն եղև. զոր առաջի արկեալն էր՝ ինքեանք քակտէին: Եւ արբեալք՝ յիւրաբանչիւր լեզուս խօսէին, ուսեալք յամենահաստիչ Արարչէն. խառնակեալք և ցրուեալք բաժանեցան ի միմեանց:

579 Եւ հուր ահագին հոգմախառն շոգի Հոգւոյն Աստուծոյ, որ սովորն է զմարդիկ յուղութեան ճանապարհն հաստատել, և ի զրավատակ ճանապարհացն խափանել, ուղղել յարդարութիւն և հաստատել զամենեսեան՝ այն հուր անկեալ ի վերուստ, կտրեալ զաշտարակն՝ վերուստ ի վայր փլուզեալ հոսեաց, տապաստ դաշտացն ցան և ցիր կացուցանէր: Արդ՝ իբրև այս

նոցա նորացոյց ամբարշտութեանցն խափան լինէր, ցրուեալք ընդ վիճակս իւրաքանչիւր՝ ըստ կամացն Աստուծոյ ի վերայ երկրի սփռեցան. եօթանասուն և երկու նահապետք լեզուաց կացեալ՝ բաժանեցան ընդ երկիր, հաստատեալք յիւրաքանչիւր սահմանս:

580 Բայց մի ոմն, որ նախնի հերրայական ազգին, ոչ ի խորհուրդն եմուտ շինել զվաղափուլն, և ոչ կցեցաւ յարագաւերն՝ վասն որոյ էր խորհուրդն. վասն այսորիկ զիւր լեզուն պահեալ: Որ նախ Արարչին իւրովք զաւակօք հանդերձ ծանօթ եղեալ, որպէս ի սկզբանն պատմեցաք, զաստուածալաշտութիւն յանձն առեալ՝ ժողովուրդ ձեռական անուանեցան Աստուծոյ. ուստի և մարգարէքն աստուածախօսք. «Ուստի և Քրիստոս ըստ մարմնոյ, որ է ի վերայ ամենայնի Աստուած օրհնեալ յաւիտեանս». ուստի և աշակերտքն աւետարանիչք նորապարզև կտակարանացն շնորհելոց. որք և վկայք նորա զօրութեանն գործոց նշանաց և արուեստից, որ գործեցան ի նորա գալստեանն: Որք և մատակարարեցին զշնորհան, որք և զհուրն կենդանութեան Հոգւոյն ի բերան առեալ՝ հրդեհեալ սրբեցին զաղան տիեզերաց. որք և յարուցին ի գլորմանէ զանկելութիւն ամենայն երկրի. որք զանօրէնութիւնն տիեզերաց փլուզեալ այրեալ մաշեցին ըստ օրինակի բարձրաբերձ աշտարա-

կին զորմէ պատմեցաքն:

581 Արդ՝ փոխանակ բարձրաբերձ և վաղաւեր աշտարակին՝ խաչն ճշմարտութեան կանգնեցաւ, որոյ զօրութիւնն մշտնջենական է, և փառք նորա Աստուած. որպէս և գիտողն ասէ. «Ի քեզ, Տէր, յայտնեսցի, և փառք նորա զքեզ ծածկեսցեն. զնացեն թագաւորք ի լոյս քո, և հեթանոսք ի ծագել լուսոյ քոյ»:

582 **ԳԵ.** Ահա թագաւորեալք, որք պարծեցան ի խաչելեալ Փրկիչն, որք և վկայք են նորա Աստուածութեանն: «Որք մեռանն ընդ Քրիստոսի՝ ընդ նմին և թագաւորեն». զի մատնեցան ի մահ վասն անուանն Աստուծոյ, զի և կեանքն Յիսուսի յայտնի լինին ահաւասիկ ի մահկանացու մարմինս սիրելեացն Քրիստոսի: Որք և յայտնի մեռեալք, և ի ծածուկ կենդանիք, որք քարոզենն յայտնի զկենդանութիւն իւրեանց, և տան զկենդանութիւն ըմպել ձեզ, որ մեռեալք էք ի մեղս ձեր:

583 **ԶԻ** Աստուած յայտնեցաւ ձեզ յօսկերս նոցա. վասն զի առին նոքա յանձինս իւրեանց զլոյս չարչարանաց խաչին, և նովին Քրիստոսի չարչարանօքն օրինակեալ զհամբերութիւն Փրկչին յանձինս իւրեանց, լուսաւորել զխաւարն որ մածեալ էր յոգիս ձեր. որպէս ասէ գիտողն, թէ «Սաւար ծածկեաց զերկիր, և մառախուղ մածեալ է զհեթանոսօք»: Ահա արգարև խաւար

և մառախուղ մածեալ է զհեթանոսութեամբ ոգւովք ձերովք՝ անճանաչողական սովորութեամբքդ, որպէս և աշտարակն մոլորութեան, յոր յղացան ազգք մարդկան զանօրէնութեան պաշտամունս, անշնչոց և շնչաւոր արարածոց պաշտօն մատուցանել փոխանակ Արարչին:

584 Զի թէպէտ և յղացեալ խորհրդովք անօրէնութեան յաշտարակագործ կորուօիչ պաշտամանն, վասն որոյ և ցրուեցան ընդ երկիր խառնակեալ լեզուօքն՝ սակայն ոչ թողին զնոյնս. որպէս ասէն գիտողն ի նոյն սաղմոսարանին, թէ «Ահաւասիկ երկնեցին զանօրէնութիւն, յղացան զցաւս, և ծնան զանօրէնութիւն»: Զի յետքակտելոյն աշտարակին և թողլոյն զիւրաքանչիւր գործս անօրէնութեան՝ գործեցին ձեռագործս, որում երկիր պագանէին. որպէս և միւս գիտողն ասէ. «Փայտին ասացին՝ հայր իմ ես դու, և քարին ասացին՝ եթէ քո իսկ ծնեալ է զմեզ, և շարձուցին յիս զթիկունս, և ոչ գերեսս իւրեանց»:

585 Վասն այսորիկ փոխանակ փայտին, որում երկիր պագանէին՝ կանգնեաց զխաչն իւր. ուստի և զլոյս ձառագայթիցն արձակեացէ ամենայն արարածոց, որք նստէին ի խաւարի և ի ստուերս մահու. իսկ զանպիտոյսն այրեացէ, որպէս ըստ գիտողական բանին ասէ. «Եղիցի լոյսն Իսրայելի հուր, և սրբեացէ զնա ի բոց բորբո-

քեալ»: Իսկ աշտարակն յուզեաց զսրտմատութիւն բարկութեան Արարչին՝ ցրել զնոսա և խառնակել զլեզուս նոցա: Իսկ ի խաչէն ողորմութիւնք յուզեցան, ժողովել զցրուեալսն ազգաց որդւոցն Ադամայ: Եւ փոխանակ քարապաշտութեանն հնոտւոյն սնտուոյն՝ վիմացոյց զհաւատս իւրոց վկայիցն, զի անշարժ լինիցին և հաստատուն:

586 Եւ շինեսցնուք մեք ձեօք հանդերձ ի վերայ հաստատութեան հաւատոցն առաքելոց և մարգարէից. ընկալցնուք զշնորհացն հուր Հոգին: Որ այրեացն և փլոյզ զաշտարակն մոլորութեան՝ նոյն շինեսցէ զմեզ հիմամբք հաստատութեանն հաւատոյ, և ածցէ զմեզ ի միաբանութիւն խաչին իւրով: Եւ տացէ մեզ զհուր Հոգւոյն, որով մեզքն այրեսցին, և արդարութիւնն լուսաւորեսցի ի խաչն, ուստի Տէրն յայանեցաւ, ուստի Տէրն կախեցաւ, ուստի փառք նորա ծագեցին և լցին զերկիր, ուստի վկայքն, թագաւորքն և թագաւորեալքն ընդ Քրիստոսի, որով և հաշտիք զուք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդւոյ նորա:

587 Վասն որոյ և Աստուածորդին խոնարհեցաւ, զի աոցէ զմարմին մարդկան, և խոնարհեսցի յանարգութիւն մահու՝ մինչև ի թաղումն անգամ. զի զարժանացեալսն արասցէ նմանակիցս պատկերի Աստուածութեանն մարդասիրութեամբքն իւրով, որք և եղբարք անուանեցան վասն

անբաւական սիրոյն՝ որ սիրեացն զմարդիկ. զի լինիցի ինքն անդրանիկ ի մէջ եղբարց բազմաց: Վասն իւրոյ մարգասիրութեանն եհատ այսպէս զգատավճիռն. ասէ ինքն Աստուածորդին, թէ «Սոքա են իմ քորք և եղբարք, որ առնեն զկամս Հօր իմոյ որ յերկինս է»: զի Որդին եկեալ կատարեաց զկամս Հօր:

588 Եւ զի՛նչ իցեն կամք Հօր՝ եթէ ոչ զի զորդիս մարդկան զմերժեալս ընկալցի միւսանգամ յարքայութիւնն, և զանկեալսն ի ներքոյ մահու կանգնեսցէ ի կենդանութիւն, և զկամարարսն Հօր, որ ինքն բնութեամբ Որդի է միածին՝ արասցէ որդիս շնորհօք: Եւ վասն այնորիկ էջ ինքն Տէրն զօրութեանց ի տկարութիւն մարդկութեան կարգացն, զի նովին տկարութեամբ բմբունեսցէ զտկարացեալսն ի զօրութիւն փառացն Աստուածութեան կարգացն, և տացէ արժանի լինել որդեգրութեան շնորհին:

589 Արդ՝ ինքն իջեալ կամօք, զի զսիրեցեալսն խառնեսցէ յԱստուծութիւնն: Որք ըստ արժանական սիրոյն իցեն տպաւորեալ աստուածական սիրոյն՝ զնոսա եղբարս իւր անուանեաց. և զբնական սէրն իւրոյ հայրական իմաստութեանն ուսոյց նոցա, և ի գութ խնամոց Հօրն զրդեաց յորդեաց ջեռոյց զնոսա. և ետ իշխանութիւն սրբոցն որդիս Աստուծոյ լինել՝ որք հաւատացին յանուն նորա: Եցոյց նոցա հայր

շնորհաց՝ զծնողն իւր, և եղ բանս ի բերան՝ հայր կոչել զնա անձանց, և եցոյց զբարեբարութիւն Հօր իւրոյ նոցա. զի հօրաբարոյ բարեբարութեամբն լիցին արժանի՝ ճշմարիտ Որդւոյն եղբարք անուանել: Զորս առեալ Որդւոյն առ Հայր մատուցանիցէ, թէ «Ահաւասիկ ես և մանկունք իմ զոր ետ ինձ Հայր»: Եւ դարձեալ առ Հայր խօսի և ասէ, թէ «Պատմեցից զանուն քո եղբարց իմոց, և ի մէջ ժողովրդոց օրհնեցից զքեզ»: Որպէս և առ աշակերտսն ասէր. «Զի զամենայն զոր ասաց ինձ Հայր իմ՝ ես ձեզ ցուցի. զի ես զձեզ ինձ բարեկամս զիտեմ»:

590 Ծշմարիտ Որդին Աստուծոյ ճշմարիտ վկայս և խորհրդակիցս իւր արար զկամարարս Աստուածութեանն իւրոյ, որք մխեցան ի սէր նորա և զպատուիրանս նորա պահեցին. զորս և այնչափ վերացոյց և բարձրացոյց զնոսա յիւր Աստուածութիւն անդր, մինչև առ Հայր գոչէր, թէ «Այսուհետև սոքա չեն յաշխարհէ աստի, որպէս և ես չեմ յաշխարհէս»: «Եւ ես աղաչեցից զՀայր, զի զՀոգին սուրբ զբարեխօսն առաքեսցէ առ ձեզ զառհաւատչեայն, որ խառնեսցէ զձեզ յԱստուածութիւն անդր, որ ի ձեզ իսկ բնակեսցէ մինչև յաւիտեանս. զոր ոչ տեսանէ, ասէ, և ոչ ճանաչէ այս աշխարհ»: Արդ՝ զնոսա արար նախ տաճար Աստուածութեանն յերկրի, և տուն օթեվանաց Հոգւոյ սրբոյ. «Ես և Հայր իմ, ասէ,

եկեսցուք, և օթեվանս առ ձեզ կայցուք»։ Եւ գանձանակ սիրոյ զօրութեան մեծութեան խորհրդոյ Հօր պատրաստեաց զնոսա, և յառաջ քան զաշխարհ ծանուցաւ նոցա։

591 **ԶԶ**. Եւ քանզի ոչ կարացեալ մարդկան բառնալ զուժ պատուիրանացն արդարութեան՝ վասն այսորիկ անկան ընդ կարեօք մահու մեղացն։ Եւ իբրև ոչ ուրուք ի մարդկանէ կարացեալցանկել զխրամատու թիւնն, — ի ծառայատոհմ ազգացն ոչ հնարեցաւ այս լինել, որ ի ձեռն Աղամայն յանցաւորութեան զօրացաւ մահ և եկուլ, որպէս ասացաւն, թէ «Սղամայ ամենքեան մեռանէին», — իսկ Որդին Աստուծոյ առ զկերպարանս Աղամայ, ի նմանութիւն ծառայի, և եղև ինքն իբրև զմի ի մարդկանէ, և եկն ի ցանկել զխրամատեայն, զի շինեսցէ զաւերեալսն. որպէս ասէ մարգարէն, թէ «Շինեսցին աւերակքն յաւրտենից»։ Զի առցէ զմարմին արդարոցն իւրոց կերպարանացն և նովին մարմնովն կատարեսցէ զարդարութիւնսն ամենայն. որպէս առ Յովհաննէս խօսի, թէ «Այժմ այսպէս վայել է լինել, զի կատարեսցուք զարդարութիւնսն ամենայն»։

592 Վասն զի ինքն Տէրն ծառայական մարմնովն զամենայն արդարութիւնսն կատարեաց, զի մարմնոյն, զոր խառնեաց և միացոյց յԱստուածութիւնն՝ նմին մարմնոյն տացէ զյաղթութիւնն։ Զի որպէս ընդ միոյ ազամական մարմնոյն պար-

տաւորեցան՝ նոյնպէս ընդ միոյ տէրունական մարմնոյն ազատեսցին ի ծառայութենէ մեղացն, այնու ազատութեամբն՝ որ ի վեր է քան զամենայն ազատութիւնս։

593 Որ վասն զնոսա ազատելոյ էջ ի ծառայութիւն, զի իւրով մարմնովն լցցէ և կատարեսցէ զամենայն չափս կարգացն հանդիսի արդարութեանցն. զի միանգամայն բարձցէ զկարիս տկարութեան մարմնոյ մեղացն. և միանգամայն ինքն ինքեան քահանայացի Հօր իւրում, և միանգամայն ինքեամբ հաճեսցէ մատուցանել զինքն պատարագ հաշտութեան Հօր իւրում, և նովին պատարագաւն մատուցէ ընդ նմին զհաւատսն խոստովանութեան մերոյ։ Զի ինքն էր որ յաղթեացն և կատարեացն, և հատ ընկեաց զդատակնիք մահու, զի անշուշտ և անսուտ և անվրէպ լիցին կենացն աւետիք. զի ի Քրիստոս Յիսուս ամենքեան կենդանացուք։

594 Եւ զինչ այն իցէ զոր ասէն, թէ «կատարեաց զկամս Հօր իւրոյ», եթէ ոչ՝ զի իւրով մարմնովն բարձրացուցէ զանուն յաղթութեան կատարման արդարութեան։ Ընդ ամենայն մարմնաւորաց առեալ զնպատակն յաղթութեան, զի բարձցէ զնախատինս յորդոցն Աղամայ, և թափեսցէ զթոյնս մահու, և ջրեսցէ զխայթոցս դժոխոց. որպէս զի համարձակ լիցուք յասելն, թէ «Ո՛ւր է յաղթութիւն քո, մահ, կամ ո՛ւր են

խայթոցք քո, դժոխք»։ Զի հատցէ միանգամայն զամենայն արտօսը յամենայն երեսաց, և բարձցէ զսուգ տխրական և տացէ զուարթութիւն զանարտումն։

595 Եւ որպէս ինքն խոնարհեցաւ ի բարձրութեանց անտի՛ այնպէս բարձրացոյց զորս եգիտան արժանաւորս իւրում Աստուածութեանն. և արար զնոսա զանձանակս սիրոյ իւրոց կամացն, և տաճար բնակութեան Հոգւոյն սրբոյ. զի լիցին նոքա ընկղմեալ յԱստուածութիւնն. զի իւրովն ազգակից մարմնովն ձգեաց զնոսա նախ առ իւր, և նոքօք զամենեսեան ձգեսցէ ի նոցա ուրախութիւնն։ Որպէս յառաջախօս գիտող մարդարէն յայս հիացեալ խօսէր, թէ «Ուրախ լիցուք յուրախութիւն ազգի քոյ, և զովեսցուք մեք ի ժառանգութեան քում»։ զի ժառանգութիւն Հօր՝ Որդին միածին է. իսկ ազգք ուրախակիցք՝ արդարքն մարմնակիցքն տէրունական մարմնոյն։ Զի զգովութիւն արգարութեանն ինքն բարձրացոյց ընդ ամենայն մարմնոց մարդկան, որ ժառանգն էր Հօր և ժառանգիչ ամենայն արարածոց։ Իսկ զիւր վկայեալան արար իւր ուրախակիցս, զի տոհմակիցք էին մարմնոյ նորա. իսկ ամենայն տոհմակից մարդիկ լիցին ուրախակիցք տոհմակցաց իւրեանց վկայիցն։

596 Եւ Տէրն նախ զնոսա զատոյց յերկրէս կարգաց, և հրեշտակակրօն և աստուածախառն

կարգօք բարձրացոյց յերկրէս. զի ինքեանք վերացեալք յԱստուածութիւնն՝ զամենեսեան զտոհմակիցս իւրեանց վերացուցեն ի նոյն սէր Աստուածութեանն յոր ինքեանք հասին։ Զի և զխորհուրդս Աստուածութեանն նախ նոքա արժանացան գիտել, և նոքօք ամենայն արարածք գիտացին՝ «զոր աշխարհ, ասէ, ոչ տեսանէ և ոչ ճանաչէ»։ Զի նոքա նախ զատան մեկնեցան յաշխարհէս, և ապա հասեալ սիրովն Տեառն իւրեանց ի զօրութիւն Հոգւոյ նորա. «Գուք, ասէ, ճանաչէք, զի ի ձեզ բնակեսցէ մինչև յաւիտեան»։

597 **ԶԵ.** Տեսանէք զգատավճիռն, զի ասաց, թէ «մինչև յաւիտեան ի ձեզ բնակեսցէ»։ զի որպէս ի կենդանութեան սոցա՛ սոյնպէս և այժմ և յաւիտեան բնակեալ է յոսկերս սոցա բարեխօս Հոգին՝ որդեգրութեան արժանի եղելոցս, որով հաշտիցիք դուք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդւոյ նորա։ Զի սուրբ վկայքս այսոքիկ Հոգւովն, որում եղեն արժանի՛ նովին լիցին ձեզ բարեխօս. զի և ձեզ, անգիտելոց և յանցուցելոց, լիցի թողութիւն։ Զի Որդին Աստուծոյ, որ ինքեամբն եցոյց զօրինակ կենդանութեան իւրոց վկայիցն սիրելեաց՝ ասէ ցնոսա, թէ «Ես կենդանի եմ, և դուք յիս կենդանասցիք. զի ես ընդ Հօր և դուք ընդ իս և ես ընդ ձեզ»։ Զի որ ընդունի զպատուիրանս իմ և պահէ զնոսա՛ նա է որ սիրէ զիս, և սիրեսցի ի Հօրէ իմմէ, և ես

սիրեցից զնա, և երևեցուցից նմա զիս»:

598 Արդարև սիրեցին զՏէրն առաւել քան զկար իւրեանց. զի տեսին զՏէրն և զԱրարիչն, զի եղ զանձն իւր ի վերայ նոցա, իսկ սոքա ետուն զանձինս իւրեանց ի մահ փոխանակ մահու նորա. և խառնեցան ի սէր Աստուածութեան նորա, և եղեն օթեվանք մեծութեան նորա: Տեսին զՏէրն, զի մատոյց զանձն իւր Հօր պատարագ, վասն այսորիկ և սոքա իրրև զառինք մատուցան ի մահ, զի լիցին պատարագ Աստուածորդւոյն: Զի Որդին Աստուծոյ կատարեաց զկամս Հօր իւրոյ, իսկ սոքա կատարեցին զկամքս Աստուածորդւոյն: Աստուածորդին ձգեաց զնոսա առ ինքն, և նոքօք զամենայն տիեզերս:

599 Առին նոքա հրաման ի Տեսանէ՛ արհամարհել զաշխարհս և զամենայն որ ինչ յաշխարհի է. զի արհամարհեսցեն զայս կեանս յաշխարհի՛ զի անցաւորք են: Արհամարհեսցեն և զնեղութիւնսն որ ի սմա՛ վասն արգարութեանն որ գայցէ, զի երանութիւնք են և սերմանիք մշտնջենաւոր արքայութեանն: Զի խոտեսցեն և անարգեսցեն, լքցեն և թողցեն զիւրաքանչիւր գործս ունայնութեան կարգացն, զի ապրեսցին ի յաւիտենից տանջանացն:

600 Ասէ. «Մի երկնչիք յայնցանէ որ զմարմինն սպանանեն և զոգին ոչ կարեն սպանանել. այլ երկերո՛ւք զուք յայնմանէ, որ զոգին և

զմարմինն արկանիցէ ի զենեանն հրոյ»: Զի թողցեն զչարն և ընտրեսցեն զբարին. փափաքեսցեն, ընթացին ի սրբութիւն, և զերկնաւոր լոյսն և զյաւիտենից փառսն ժառանգեսցեն և ժառանգակից անմահութեանն լիցին աստուածական յաւիտենական փառացն:

601 Ասաց Որդին Աստուծոյ. «Մտէք ընդ նեղ դուռն. զի նեղ է, ասէ, դուռն որ հանէ ի բարիս, և անձուկ է ճանապարհն որ տանի ի կեանսն յաւիտենից»: Զի նեղութեամբ և վշտօք հասցեն յանսպառ արքայութիւն անդր, որ պահեալն է նոցա, յորժամ Քրիստոս յայտնեսցի միւսանգամ յաւիտենական պարգևօքն յարութեամբն, և անմահութիւն բերելով և ըստ գործոցն հատուցանելով. որպէս և անդր ևս յիւրում տեղւոջն պատմեսցուք ձեզ:

602 ՀԵ. «Եւ եղերո՛ւք զուք, ասէ, խորագէտք իբրև զօձս»: Եւ զի՛նչ իցէ խորագիտութիւն օձին, եթէ ոչ՝ իբրև ձերասցի նա և տեսցէ ապականեալ զմարմին իւր՝ զխորհուրդս խորագիտութեանն իւրոյ ի մէջ բերէ: Զի զիմէ նա ընդ տեղի ինչ նեղածերպ վայրաց, և ընդ կրթելն կեղևէ զապականեալ մորթն ձերացեալ մարմնոյն, ի բաց մերկանայ և միւսանգամ ի մանկութիւն գառնայ, և նորոգեալ զձերութիւնն իւր զարգարէ: Սոյնպէս և արդարքն զանցաւոր մարմնոյս խաղտմունս յանձանց ի բաց մերկա-

նան, զի մտցեն ընդ նեղ դուռնն և ըմբռնեսցեն զանմահ թագաւորութիւնն: Զի որ զՏէրն սիրեցին՝ կենդանիք են յաւիտեան. քանզի այսպէս ասաց. «Որ հաւատայ յիս, թէպէտ և մեռանի՝ կենդանի է»: զի «Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք», ասաց Որդին Աստուծոյ, որ կամօքն Հօր, որպէս վերագոյնն ասացաք, ճաշակեաց զմահ վասն մեր, զի փրկեսցէ յապականութենէ զամենայն ազինս: Իսկ այժմ զի նստի ընդ աջմէ Հօր՝ զամենայն ինչ պատրաստէ և շնորհէ յուսացելոց իւրոց:

603 «Եղերսւք, ասէ, միամիտք իբրև զաղաւնիս»: Մի՛ վասն զի մարդասէր է և մարդընդել, և ի մարդամօտի և եթ կամի կեալ աղաւնի, զի և Աստուած մարդասէր է և կամի հանապազ ի մէջ սրբոց իւրոց բնակել: Եւ միւս՝ եթէ բազում անգամ բարձցէ ոք զձուս կամ զձագս աղաւնւոյ՝ ոչ երբէք երկմտեալ թողու զտեղի բունոյ իւրոյ: Սոյն օրինակ, թէպէտ բազում և անսպառ իցեն շարիք մարդկան հանապազ առ արարչութիւնն, ուստի ինամք դարմանոցն մատակարարին, և զնա ոչ ճանաչեն՝ սակայն ոչ թողու և հեռանայ յարարածոց իւրոց. այլ հանապազ յայց ելեալ՝ ինդրէ զկորուսեալս զի դտցէ. և ասէ, թէ «Այսօր ձայնի իմում լուիցէք». և կամի զի վասն որոյ զՈրդին իւր առաքեաց՝ արասցէ ժառանգս շնորհօք

զամենեսին: Զի ուսցին զխորագիտութիւն օձին, մերկանալ զհնութիւն մարդկութեան տգիտութեանցն ամբարշտութեանց յանձանց, և աոցեն զմիամտութիւն զանփնաս և զսուրբ աղաւնւոյն, որ և զբարս Աստուածութեանն յինքեան բերէ: Քանզի և Հոգին Աստուծոյ յորժամ յայանեցաւ աշխարհի, զոր ի վերն պատմեցաք՝ ի կերպարանս մարմնաւոր աղաւնւոյ երևեցաւ, զի ցուցէ զբարերարական զմիամտական սիրոյ զառաւելութիւն:

604 Զի որք կամիցին ասպնջական Հոգւոյն Աստուածութեանն լինել՝ աոցեն ի տեսլենէ անտի զբարս զանփնաս և զաներկեան աղաւնւոյն: Որպէս և Տէրն ասէր ցաշակերասն, թէ «Եղերսւք դուք բարերարք առ շարս և առ թշնամիս, և յամենեցունց հալածեալք վասն արդարութեան. զի Հայրն ձեր բարերար է. ծագէ զարեգակն իւր ի վերայ բարեաց և շարաց, և ամէ անձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց. զի լիջիք դուք որդիք բարերարք Հօրն ձերոյ բարերարի»:

605 **ՅԹ.** Արդ՝ որք յայսմ միամտութեան արդարութեան պատուիրանի կացեալ իցեն՝ աոցեն զկերպարանս արագաթեն աղաւնւոյ, և թռիցեն ի թևս Հոգւոյն սրբոյ հասանել յերկնից արքայութիւնն, որում ցանկացեալ մնային սուրբք յերկրի: Յոր և մարգարէն կաթողին տենչացեալ

սպասէր ասելովն, թէ «Տայր ոք ինձ թեւ որպէս զաղաւնուոյ, զի թռչէի վերանայի»: Զոր և երանելին Պաւլոս, առաքելակից ձերոց առաքելոցս, մեկնեաց ի թղթին միւրթարականի, որով զթեւաղոնիկեցիսն սփոփէր, թէ «Մեք որ կենդանիքս եմք և որ փնայեալքս լինիմք՝ հանգուցելովքն հանդերձ յափշտակիմք ընդ ամպս՝ ընդ առաջ լինել Տեառնն ի վերայ օդոց, և այսպէս յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցիմք», խառնեալք ի գունդն Քրիստոսի, թռուցեալք ի թռիչս արագութեան լուսափետուր սպիտակերամն աղանեաց, որք առին կերպարանեցին յանձինս զկերպարանս Որդւոյն Աստուծոյ որ երևեցաւ նոցա. և զնոյնս պատուիրեաց յանձինս մատուցանել, զի բուսուցէ նոցա թեւ հոգևորս՝ խառնել ի գունդն աստուածական:

606 Արդ՝ զարմացեալք հարցանիցեն և զօրք վերինք լուսեղէնք, յորժամ տեսանիցեն զներքնագունդս սրբոց մարմնականաց, զի առ Տէրն ի ներքուստ վերացեալ գայցեն, թէ «Ո՞վ են սոքա իբրև զամպս թռուցեալ, և իբրև զաղաւնիս ձագախառն երամովին գան առ իս»: Ապա լուիցեն անդէն յինքնին Տեառնէն պատասխանի, թէ «Սոքա յիս յուսացեալ են. տարայց զնոսա ի լեառն սրբութեան իմոյ, և ուրախ արարից զնոսա ի տաճարի իմում». և ամենեքեան որ տեսանիցեն զնոսա՝ ձանաչիցեն, թէ «Սոքա

են զաւակ օրհնեալ յԱստուծոյ», և ուրախութեամբ ցնծասցեն ի Տէր: Անդէն ասիցէ Տէրն, թէ «Եղիշիք ինձ ուստերք և դստերք». անդ ապա գութք խնամոցն յուզիցին արարչական սիրոյն ըստ բանի մարգարէին, թէ «Որպէս զթայ հայր ի վերայ որդւոց իւրոց՝ զթասցի Տէր յերկիւղածս իւր»:

607 Զի «այժմ յուսով նայելովն՝ զայս ամենայն իբրև ընդ հայելի տեսանեմք, բայց ապա դէմ յանդիման». և ի նոյն նորոգումն նորոգիմք փառաց ի փառս իբրև զՏեառն Հոգին, որ փորձէն և ընտրէ զամենեսեան, և նորոգէ զորս և գտանէ արժանացեալս: Արդ՝ ի բովս փորձութեան հալոցաց ընտրութեան հրոյ կացուցանէր զլեզուս առաքելոցն, զի նոքօք ամենայն տիեզերաց ընտրութիւն արասցէ. զի և տաճար Աստուածութեանն և բովք երկրի օթեվանք Արարչութեանն եղեն:

608 Զոր և յառաջավաստակ մշակացն մարգարէիցն՝ զկնի գալոցս դաւանեալ զայս զլինելոցս ամենայն ազգաց՝ նախ իւրեանց հրէական ազգին ծանուցանելովն, և ապա ամենայն տիեզերաց ազգ առնել սմին, թէ «Ժողովել ժողովրդոց ի միասին, և թագաւորաց ծառայել Տեառն»:

609 Եւ զարձեալ յանձինս հայեցեալք, և զառ յապայ գալոցն որդիս՝ զառաքեալան նկատեալ, և առ Տէր գոչեալ իբրև զանձանց և զորդ-

ւոցն, որ սփռելոցն էին ընդ երկիր, թէ «Փոխանակ հարց քոց՝ եղիցին որդիք քո. և կացուսցես զնոսա իշխանս ընդ ամենայն երկիր»։ Որք և կացեալ իշխան երկրի, դարձուցանել զամենեսեան միում իշխանութեան ի հնազանդութիւն, ի ծառայութիւն ազատութեանն անձնիշխան կամօք. զի լիցին ամենեքեան ժառանգք արքայութեանն, յինքնագործ լաւութենէ անտի հանդերձ իշխանօք։

610 Որպէս և ինքն Տէրն խօսի զհանդերձելոցն բերանովք մարգարէիցն, թէ «Արարից զիշխանս քո ի խաղաղութիւն, և զայցելուս քո յարդարութիւն»։ որով առաքեալքն արբին զբաժակն այցելութեան, և արբուցին տիեզերաց զբաժակն խաղաղութեան։ Վասն որոյ և յառաջագոյն իսկ կանխեալ մարգարէին տեսողութեամբն զլինելոցան, թէ «Այսպէս ասէ ցիս Տէր. Ա՛րկ դու զարծաթդ ի բովս և քննեա եթէ սուրբ իցէ, որպէս և ես քննեցայ ի վերայ նոցա. և առի գերեսուն արծաթին և արկի ի տուն Տեառն ի բովս»։

611 Այլ զի գալոց իջանելոց էր Աստուածորդին և զամենայն ազգս վերացուցանելոց էր յԱստուածութիւնն, վասն այսորիկ եղեալ քրննութիւն ի վերայ ամենայն մարդկան, ըստ նմանութեան պատուիրանին՝ ի պտղոյ ծառոյն չճաշակելոյ, զի արժանի լինիցին զանմահու-

թիւնն առնուլ շնորհապարզելին։ Նոյնպէս և Տէրն մարմնոյն խոնարհութեամբն և անարգն երևելով փորձեալ քննեցէ զբաշահաւատսն, — որք ի գձուձ կերպարանսն տեսին և լուան եթէ Աստուած է, — եթէ ռրպէս և զիսորդ հաւատասցեն բնութեան բարձրութեանն. վասն այսորիկ ած և ասաց, թէ «Որպէս և ես քննեցայ ի վերայ նոցա»։ Արդ՝ արարեալ զնոսա միասնական միաբանութեամբ՝ իբրև զմի տուն երևեցուցեալ, միախոհ միահաւատ ճշմարտութեամբն, միաքարոզ, յօդապատ անդամօքն, մի տաճար Աստուածութեանն. որով և զամենայն տիեզերս քննեցէ վասն իւրոյ գալստեանն հաւատալոյ։

612 Զ. Արդ՝ քանզի եկեր հուր մեղացն և վախճանեաց առ հասարակ զմարդկութեան բնութիւնն. զի բորբոքեալ մեղքն ի նմանութիւն հրոյ տոչորեցան, և բարկութիւն սրտմտութեան Աստուծոյ զարթեալ առ ի խնդրել վրէժ։ Արդարև թուով փնացեալք, որպէս ասացն, թէ «Եւ որ փնացեալքն իցեն՝ թուով լիցին»։ Արդ՝ նախ ընդ թուով մտանէր, և յայտնէ զերկոտասանսն հաստատեալս՝ մշակս կացուցեալս ըստ ազգացն իսրայելական տոհմին։ Որ և ըստ առաջին լեզուացն բաժանելոց ամենայն ազգաց, երևեցուցեալ եօթանասուն և երկուս, որպէս յառաջագոյն քան զայս ասացաք. զի նոքօք ի միաբանութիւն զառաջին պատառումն ազգացն և լե-

զուացն ժողովեսցէ:

613 Իսկ սոքա զառաջինն՝ թուով փնացեալք և սակաւք: Վասն որոյ և ինքն եկն Որդին Աստուծոյ ուսուցանել, միաբանական հաւատովք ընարել զմի և զնոյն ժողովն. վասն որոյ եկն իսկ և ասէ. «Հունձք բազումք են, և մշակք սակաւք. արդ՝ աղաչեցէք զտէր հնձոցն, զի հանցէ մշակս ի գործ արդեանց իւրոց»: Եւ նոյն ինքն այսուիկ պահանջեաց ի նոցանէ զտէր առ միմեանս, և միացուցեալ զնոսա՝ իւր տաճար հաստատեաց յերկրի, և նոքօք փորձեաց զամենայն տիեզերս:

614 Եւ այս էր որ երևեցաւ հուր Հոգին յաւուրս պենտեկոստէիցն, որ եկեալ հանգեաւ ի լեզուս առաքելոցն, որ եկեալ ժողովեաց զցրբուեալսն, և սկսան խօսել լեզուս առ լեզուսն առաջինս առ ցրուեալսն: Վասն զի անկաւ սերմնն անօրէնութեան յարգանդ մտաց անմիտ մարդկանն առաջնոյ, վասն այսորիկ և սաղմն ամբարըշտութեան ընկալեալ՝ ձեռն զկշտաւ արկեալ յղացան զկռապաշտութեան ծնունդն ի մէջ բերել: Իսկ պտուղն այսորիկ՝ քակտումն էր յայլափոխ յայլաձայն, այլ ընդ այլոյ ի միմեանց մոլորեալք, այլ յեղբօրէ իւրմէ անջատելով ցրուեցան:

615 Իսկ սոցա զմիասիրտ ժողովն միասէրն խնդրեալ ի միմեանց: Վասն այսորիկ հրամայէ,

զի նախ ինքեանք իւրեանց մտօքն առ միմեանս ժողովեսցին, զի ուսցին զամենայն ազգացն ժողովսն ածել ի մի միաբանութիւն: Զի նախ զնոսա արասցէ օթեվանս պատրաստեալս և ապա առաքեսցէ առ նոսա զՀոգին Աստուածութեանն, որ զտէրն Հօր և զՈրդւոյ առեալ խաղացեալ գայր առ նոսա, զի նախ ի նոսա բնակեսցէ, և նոքօք յամենայն արարածս: «Ես և Հայր իմ, ասէ, եկեսցուք և օթեվանս առ նմա արասցուք»: Եւ սիրովն առ միմեանս զոր ուսոյց նոցա՝ ասէ. «Աղաչեցէք զՏէր հնձոցն, զի հանցէ մշակս ի գործս արդեանցն իւրոց»:

616 Միթէ ինքն ոչ կարէր առանց նոցա աղաչանացն զայն առնել, որ ակնարկելովն արար զամենայն արարածս. այլ վասն զի առ ամենայն իւրն կերսիրութիւն պատուական է առ Աստուածութիւն անդր. զի որպէս Աստուածութիւնն մարդասէր է՝ նոյնպէս կամի, զի զմիմեանս սիրելովն արժանի լիցին Աստուածութեանն առ միմեանս անփասութեամբն:

617 Զի ի միոջէ երկրէ հող և հողմք և բոյս հողոյ, ի միմեանց բաժանեալ ծնունդք և միոյ Արարչի ստեղծուածք, սիրեսցեն նախ զարարչութիւնն, և սիրեսցին ի նմանէ. և նորա հաճոյիւքն կեալ կարասցեն, ըմբռնեալ զարքայութիւնն երկնից. Զի անձնսիրութեամբ ընկերսիրութիւն ոչ լինի, այլ ինքնասիրութիւն, որ ոչ

է հաճոյ կամաց արարչութեանն. վասն որոյ և մեղքն ի սկզբան մտին յաշխարհ: Իսկ զի Աստուածութիւնն մարդասէր է՝ վասն այսորիկ իւրոց կամացն արար զնոսա խորհրդակիրցս. զի նորա սիրեսցեն զմիմեանս, և ելցեն հրաւիրակ տիեզերաց և աղաչեսցեն և հանցեն մշակս ի գործս արդեանց Տեառն իւրեանց:

618 **ՁԱ.** Ձի առաջին յղութիւն անձնակամ մարդկանն զնալոյ՝ ծնաւ զպատառումն խառնակութեան լեզուացն: Որպէս և վասն հրէական ժողովրդեանն տեսանի ի մարգարէականացն պատմութենէ, զի ասէ. «Ա՛ղէ, հարցէք և տեսէք, իցէ՞ երբէք լուեալ, թէ արուք յղանան և ծնանին ձեռն արկեալ զընդերօք և դարման խընդրեն: Ձի տեսանեմ աւասիկ զամենայն այր՝ և ձեռն իւր ի վերայ կշտի իւրոյ. հայիմ ընդ մարդ, և երեսք ամենայն իբրև ի գոյն դալկան՝ գեղնացեալ շրջին»:

619 Արդարև իսկ յղացեալ էին յամբարըտութիւնս կռապաշտութեան բազնասէր բարոյիցն, և ձեռն յընդերս եղեալ՝ ալին ունէին շահազաւակ գտանել անձանց ի սնավաստակ գործոց անտի: Ուստի և զեղուկ, զգոյն ախտի ծնընդեան՝ ի հատուցմանէ անտի յանդիմանութեանն գտեալ լինէր նոցա՝ զգերութիւն ծնանելով. և զբայքայումն աւերածոյ ցրմանն, փոխանակ պտղոյ որովայնին, իբրև զմանուկ ի գիրկս առեալ

տանէին, և յազգս օտարս պանդխտեալք՝ փոխանակ սիրոյ ամուսնութեան սենեկացն՝ թափառական լինէին: Փոխանակ ապստամբութեանն վիճակատուութեան՝ զկործանումն յԱրարչէն իւրեանց ի մերձաւոր Տեառնէն ընդունէին:

620 Սոյն օրինակ և ազգքն առաջինք, փոխանակ զի իշխեցին ի բուն յիւրեանց Տեառնէն թիկունս դարձուցանել, որ զնոսայն յոչնչէն ինչ արար, և ի խեցեկոյտ ի խեցեկարկառ, ի կըպրաշաղախ աշտարակն ապաստանեալք՝ նովին ախտիւն անօրէն պաշտամամբքն յղացան, ցրուեալք պատառեալք քակտեալք, ի միմեանց բաժանեալք՝ ծնանէին ընդ երեսս երկրի իւրաքանչիւր ոք առանձինն մի մի ի նոցանէն, զմենութիւն չկեցութեանն յանձինս իւրեանց, իբրև զպտուղ որովայնի ի գիրկս, ըստ նմանութեան մանկամօր առեալ՝ ընդգրկեալ բերէին:

621 Եւ հայեցեալ ի պատուհասն առաջին եկեալ ջրհեղեղին՝ սկսան գործել զաշտարակն. իբրև ալին ունել նմին և նովին շինուածովն ապրել՝ յորժամ եկեսցէ: Եւ ոչ հայեցան յԱրարիչն՝ կարճել յիւրեանց անօրէնութեանցն, և նորին հաճելի գործովն ապրել. և ի նմանէն որ ինչ կամք և լինելութիւն, թէ յետս թէ յառաջ, զայն ինչ ոչ ածին ընդ միտ՝ որ ի սկզբանէ Արարիչն էր. և ի մի ժողով եկեալ ամենեքեան՝ ոչ ևս զգային միմեանց յղութեանն որով և ծանրա-

ցեալն էին:

622 Վասն այսորիկ և ամենատեսն իբրև ետես զանհաճոյս կամացն իւրոց ի նոսա, զխակութեանն զանհասութիւն՝ խորհուրդ արկեալ Աստուածութեանն զյղութեանն նոցա բերել ի մէջ զծնունդն: Եւ ասաց Աստուած. «Եկայք իջցուք և պղտորեսցուք զլեզուս նոցա». և ոչ ասաց, թէ «Գնացէք իջէք և պղտորեցէք զլեզուս նոցա». որպէս և կարգ հրամանին պատշաճէր Աստուածութեանն. այլ «Եկայք, ասէ, իջցուք և պղտորեսցուք». իբրև առ հաւասարութիւն զործոյն յայտնի առնէր ի «պղտորեսցուք»-ն ասել, յիրաւի և առ մարդոյն արարչութեամբն և լեզուացն բաժանմամբ օրինակեաց զայս:

623 Քանզի զմարդկութիւնն վասն մերոյ փրկութեան յանձն առնլոց էր Աստուածութիւնն՝ զթիւ Երրորդութեան երեսացն ուսուցանէր առաքելոցն. զի ըստ այնմ օրինակի աշակերտեսցեն զամենեսեան, որ ընդ ամենայն տիեզերս մարդիկ իցեն, յայտնեալ երեքանձնական միասնական զօրութեանն, միապաշտօն տէրութեանն խոնարհեալ ծունը կրկնեսցի: Իսկ յղութիւն նոցա ծնոյց զանլուր միմեանց ձայնիցն շփոթութիւն:

624 Իսկ արդ՝ զի՞նչ ասացին ազգքն այնոքիկ առաջինք ի շինել զաշտարակն. «Եկայք շինեսցուք աշտարակ, զի իցէ զլուխ նորա ի վեր մինչև յերկինս»: Որ ոչ կարացին հասուցանել

ի բարձրութիւնն խոստացեալ անձանց պարծանացն զոր պանծացան. այլ աւերեցին փլուզին քակեցին զմիաբանական միալեզու միաբանութեանն իւրեանց շինութիւն միամտութեանն: Ոչ հասուցին զաշտարակն ըստ ասելոյն յերկինս, զի յերկրի էր, և աստուստ էր շինուածն. այլ անտի իջուցին ի կործանումն բաժանման ցրուելոյն. յղացան զանօրէնութիւն, ծնան զբազմաձայն լեզուացն բաժանումն, զի մի լուիցէ այր ընկերի բարբառոյ, ի միմեանց մեկնելով ցրուեցան:

625 Իսկ Աստուածութիւնն երևեցաւ յայնժամ խորհրդով, և յայտնեցաւ այժմ յայս ժամանակս յայտնապէս. մեկնեցաւ արդեամբք, զի ծանիցեն ամենեքեան, տեսցեն և հաւատասցեն: Արդ՝ սերմանեաց յանձինս մարգարէիցն զշնորհս յառաջգիտութեան Հոգւոյն սրբոյ, զի յղացին զճշմարտութեանն աւետիս Աստուածութեանն զալստեան ամենայն արարածոց. և նոքա սերմանեսցեն ընդ ամենայն տիեզերս, զի յղացին զխորհուրդն կենդանութեան ակնկալութեան, անմահութեանն բերել զծնունդն: Յղացին զյոյս և զսէր նախ առ Աստուածութիւն արարչութեանն, և ապա զսէր ընկերսիրութեանն՝ աննենդ և անկեղծաւոր սիրով պահել հաւասարութիւն առ միմեանս:

626 Զոր և ինքն իսկ եկեալ մեկնեաց, թէ

«Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան»: Նախ՝ սիրել զԱստուածութիւնն յամենայն սրտէ և յամենայն անձնէ և ամենայն զօրութեամբ հանդերձ, որ է առաջինն: Եւ երկրորդն՝ սիրել զընկերն իբրև զանձն: Իսկ երրորդն՝ լսել Աստուածութեան բանին աւետեաց առանց երկմտութեան և հաւատալ այսմիկ: Այսուիկ յղացան զարագութիւն սլանալոյ, որով ծնան ի թռիչս և ի թև Հոգւոյն սրբոյ, զի խառնեցին ի գունդն Քրիստոսի՝ յղանալ զյոյսն հաւատոց և ծնանել յարքայութիւն միանգամայն զըմբռնեալսն: Որպէս և ընդ ամենայն արարածոց գոչէ մարգարէն առ Հայր, իբրև յամենեցունց բերանոյ, իբրև ընդ ամենեցունց տեսեալ զօրգեզրութիւն շնորհին, որ կատարելոցն էր առ մեօք, ասէ. «Իբրև երկունք յղոյ զի հասեալ իցէն ի ժամանակս ծննդեան, և առցաւս իւր ճշիցէ»:

627 Եւ զի՛նչ իցեն երկունքն հասեալք, որ զցաւան ճշելոյ ստիպիցեն, եթէ ոչ զղջմունք և խոստովանութիւնք՝ ապաշխարութեամբ յղացեալք, որպէս և ասէն, թէ «Այնպէս եղեաք սիրելւոյ քում»: Եւ զորմէ՞ սիրելւոյ արդեօք խօսեցի մարգարէն, եթէ ոչ վասն Որդւոյն նորա ասիցէ, որ զալոցն էր, որում մնայր ակնկալութիւն ամենայն արարածոց, որ եկն կատարեաց ինքեամբ զամենայն. որպէս և ասեն իսկ առ նա

բողոքեալ, թէ «Տէր, յահ և յերկիւղ քո յղացաք, երկնեցաք և ծնաք զհոգի փրկութեան քոյ»:

628 **ՁԲ.** Արդ՝ փոխանակ աշտարակին ինքն Տէրն կանգնեաց զխաչափայտն՝ ըստ յառաջասաց մարգարէութեանն. որպէս ասէ թէ «Ահաւասիկ կանգնեմ նշան ի վերայ հեթանոսաց», այսինքն զխաչն փրկական. յորոյ վերայ ինքնին Տէրն, ուստի և զկեանս գործէ աշխարհի:

629 Բայց «եկայք, ասացին, շինեսցուք աշտարակ, զի իցէ զլուխ նորա ի վեր մինչև յերկինս». և այս ըստ նոյն նոցա կարծիսն անցեալ. և այն ոչ այսպէս: Իսկ խաչ՝ աշտարակն, յորոյ վերայ Աստուածորդին բազմեցաւ. խաչն յերկրի, և մարմինն ի վերայ նորա. իսկ Աստուածութիւնն մինչև ի վեր քան զերկինս, և քան զանկէտ, քան զանսահման բնութիւն տարրեղէն արարածոցս, բովանդակեալ և բևեռեալ ի խաչին փայտի, լցեալ և տարածեալ ի տարերս և յանտարերս, այնպիսին՝ որ և ի սիրտս առաքելոց և ամենայն սրբոց բնակեալ էր հանդերձ Հարբն և սուրբ Հոգւովն իւրով: Որ և լեզուս փոխանակ լեզուացն խափանելոց շարժեաց. զի յառաջին աշտարակէն ցրումն եղև, իսկ ի խաչէս՝ ժողով. անտի մերժումն ի տանջանս, և աստի՛ մերձումն յարքայութիւնն:

630 **ՁԳ.** Յղացան առաքեալքն զսէր առ մարմնակիրցս իւրեանց և ծնան զամենայն արա-

բաժս, խառնեալ յԱստուածութիւն անդր: Մատնեցին զանձինս իւրեանց՝ ընկերացն բողոքելով, զի Աստուած ասացին. վասն այսորիկ իբրև զթշնամիս չարամահք եղեալ ի վերայ երախտեացն՝ չար փոխանակ ընդ բարւոյ ընդունէին հրաւիրակքն, որ եկին կոչել զամենեսեան ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն: Մահ ընկալեալ տանջանօք հանդերձ, փոխանակ ընդ դրուատին և պատիւ գտանելոյ ի նոցանէ, որպէս և դուք իսկ առ ձերսս արարէք. զի տգիտութեամբ արարէք, զի ոչ էիք հասեալ յիրաւի ի լաւութեանցն վերայ:

631 Արդ՝ յառաջին աշտարակէն ցրուաւ լեզուացն եղև. և այժմ ինքն Տէրն ժողովեաց զցըրուեալսս ազգացն, և բնեռեաց ընդ մարմնոյ իւրոյ, զոր առ ի մէնջ՝ ի փայտին զորմէ կախեցաւ. զի անքակութիւն արասցէ ի մի հաւատս միասնական պաշտամանն: Իսկ նոքա առին հրաման սիրել զտէրն և զկամսնորա առնել. զի զանձինս տոհմակցաց իւրեանց, այսինքն զամենայն մարդկան, ազրեցուցեն ի յաւիտենական մահուանէն: Զի Տէր ինքնին եկն և մեռաւ վասն ամենեցուն, զի զամենեսեան ձգեսցէ յանմահութիւնն. իսկ սորա նորին կամացն քարոզք առաքեցան, զի տացեն զփրկութիւն և զերախտիս Աստուածութեանն առնուլ ի միտ ամենեցուն որ առ նոսայն եղև:

632 Վասն այսորիկ յղացան առաքեալքն ի Հոգւոյն սրբոյ և ծնան լեզուս՝ խօսունս անմահութիւն ամենեցուն: Զի ինքն եկն Հոգի Աստուածութեանն փորձել և քննել զամենեսեան, իբրև զարծաթ ի բովս, լեզուօք առաքելոցն. որպէս և ասէն ընդ ամենեցուն, իբրև ընդ երկրի, բերան առեալ՝ իբրև զփող նովին զօրութեամբ գոչէ մարգարէն, թէ «Փորձեցեր զմեզ, Աստուած, և քննեցեր՝ որպէս և քննի արծաթ»:

633 Արդարև իսկ փորձեցան արդարքն իբրև ի բովս՝ ի Հոգին սուրբ. զի նախ զնոսա փորձեաց ի փչել Հոգւոյն զօրութեան. «Փչեաց ի նոսա և ասէ, առէք զՀոգին սուրբ»: Զի ընտրեսցէ նախ զնոսա իբրև զարծաթ, զի աղան այրեսցի. զի տուն Տեառն՝ ինքնին աստուածախառն մարմինն էր, որ և տիեզերաց էին բովք սրբելոյ: Անկան առաքեալքն առաքինիք ի բովսն՝ նախ թուով երկոտասանքն. այրեցաւ հալեցաւ կորեաւ մի ի նոցանէն, որդին կորստեան Յուդայ. իբրև զանագ ի մէջ հրոյ ծախեալ սպառեցաւ:

634 Սրբեցան մետասանքն և ընտրեցան իբրև զարծաթ ի բովս և ելին անօթք ընտիրք ճարտարութեան պիտոյից Արարչին: Փորձեցան պէսպէս նեղութեամբք և տանջանօք զոր կրեցին ի մարդկանէ, յայնցանէ՝ որոց զօգուտն խօսեցան. հաստատեալ սիրովն տային վկայութիւն մար-

մնակցացն, յորոց ընդունէին տանջանս, զի զՏեառն զառաքչին զհրամանսն կատարեսցեն. սէր օգտի ընկերացն բերեալ, համբերելով նեղութեանցն, զի զանցաւորսն արհամարհեսցեն: Զի յորժամ Արարիչն աշխարհի յայտնեսցի միւսանգամ՝ նոքա ընդ նմին թագաւորեսցեն յաւիտենական թագաւորութեամբն. որպէս ասէն յիրաւի ի դէմս նոցա նոյն երգողին մարգարէութիւն, թէ «Փորձեցեր զմեզ, Աստուած, և քննեցեր՝ որպէս և քննի արծաթ. իջուցեր զմեզ յորոգայթ, և եղեր նեղութիւն ի թիկունս մեր, և անցուցեր զմարդիկ ի վերայ գլխոց մերոց»:

635 Զի քննեաց զնոսա հրոջիւն Հոգւոյն և ի ձեռս մարդկան. զի ի հանդիսի փորձութեան քաջութիւնքն երևեսցին նեղութեամբքն վասն արդարութեանցն. որպէս և դուք յայնցանէ, որ և ի ձերում աշխարհիս առաջի ձեր վկայք Աստուածութեանն գտան՝ զիտէք զփորձն. զի սիրեցին զյոյսն խոստացեալ միւսանգամ գալլստեանն Աստուածորդւոյն: Առին զհուր Հոգւոյն կենդանւոյ յանձինս իւրեանց, և զվտակս բղիման անմահութեանն բաւական եղեն ընդունել: Վասն այսորիկ կարացին դիմել անցանել, արհամարհել զհրով տանջանացն և զպաղեալ սառամանեօք մեղացն: Արդարև արհամարհել արհամարհեցին զմեղօք և ընդ նմին զնեղութեանցն եկելոց գոհանային գտուողէն շնորհաց, թէ «Ան-

ցաք մեք ընդ հուր և ընդ ջուր, և հաներ զմեզ ի հանգիստ»:

636 Զի նախ անցին ընդ հուրն և ընդ ջուրն և ընդ սուրն մեղաց, և արհամարհեցին զհուր մեղացն և զջուրն անօրէնութեան և զսուր տանջանացն փորձութեան, և ընկալան զլուսաւորիչ հուրն կենդանութեան և զջուրն նորոգութեան և զսուրն, այսինքն «գբանն Աստուծոյ, որ սուր է քան զամենայն սուր երկսայրի և պողովատիկ, և կարող է հասանել հատանել թափ անցանել մինչև յորոշումն ոգւոց և մարմնոց և շնչոց»:

637 Վասն այսորիկ և մարգարէն յառաջագոյն ընծայեցուցանէ զայս, թէ «Սուրք երկսայրիք են ի ձեռս նոցա». որով և կարիցեն հատանիցեն միանգամայն զանօրէնութիւնս ամբարշտութեանցն, խլեսցեն յերկրէ: Եւ զհնձեալսն և զհատեալսն զի՛նչ առնիցեն: Ասէ, թէ «Հողմք առցեն, և ամպք բաժանեսցեն, և փոթորիկ իբրև զխոլու կուտեսցէ զնոսա»: Իսկ կուտեալքն ի հուրն անշէջ մատնեսցին: Զի արդարև իսկ ճշմարիտ մշակաց գործ այն է, զի զպիտանի արդիւնսն, զշայեկանսն, ի շտեմարանս ժողովեսցեն, և զփուշն և զդժնիկն տալ ճարակ հրոյ:

638 ԶԳ. Արդ՝ սոքա նախ զանձինս փորձեցին, և ապա աշխարհի եղեն բովք: Ընկալան զհուրն կենդանութեան. միւսանգամ մտին ի բովս իբրև զարծաթ, գտեալք և պարզեալք և

ձուլեալք ի սէր Արարչին գտան ի հնոցէն հալոցաց՝ եղեն փողք կռածոյք ի սպաս Տեառն հրամանացն, գոչեցին լցին գտիեզերս: Փողք առ փողս գոչեցին և ասեն ընկեր ցընկեր, թէ «Աւետարանեցէք օր ըստ օրէ զիբրկութիւն նորա. պատմեցէք ի հեթանոսս զփառս նորա, յամենայն ժողովուրդս զսքանչելիս նորա. զի մեծ է Տէր և օրհնեալ է յոյժ, ահարկու է նա ի վերայ ամենայն կոոց». և թէ՛ «Ամենայն կուռք հեթանոսաց ոչինչ են, այլ Տէր զերկինս արար»: Իսկ փոխանակ պատկերացն կռելոց առաքեալքն իբրև շիփորք կռածոյք անուանեցան, զի զամենայն աշխարհս ընդ հանուր լցցեն. որպէս ասէն, թէ «Ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա, և մինչև ի ծագս տիեզերաց են խօսք նոցա»:

639 Արդ՝ և ինքեանք հնոցք տիեզերաց, և հուր կենդանութեան Հոգւոյն ի լեզուս նոցա, զի զամենայն աշխարհս փորձեսցեն: Եւ զի գոչեսցեն ևս ի Տեառնէն զճշմարիտ բնութեանն Աստուածութեանն զյայտնութիւն, թէ «Տեսէք տեսէք, զի ես եմ, և ոչ գոյ այլ Աստուած բայց յինէն». թէ՛ «Ես սպանանեմ, և ես կեցուցանեմ. հարկանեմ, և ես բժշկեմ, և ոչ ոք իցէ, որ հանիցէ զձեզ ի ձեռաց իմոց». և եթէ՛ «Արեցից իբրև զփայլակն զսուսեր իմ, և ի խնդիր վրիժուց արձակեցից զաջ իմ. հատուցից զհատուցումն թշնամեաց իմոց»:

640 Յղացան լեզուք առաքելոցն զանչափութիւն հաւատոցն իւրեանց, և ծնան լեզուս զոր ոչ զիտէին: Գոչեցին իբրև զփող՝ միահեծան տէրութեանն իշխանութիւն, և ծնան զանթիւ բազմութիւն մարդկան ի կարգս հրեշտակաց ի սպասաւորութիւն Աստուածորդւոյն: Զի փոխանակ հրեշտակացն անկելոց, որք կործանեցան յաստուածակիր ի լուսեղէն ի սպասաւորութեանէն՝ որդիք մարդկան հրեշտակասցին, կանգնեսցին և կալցին զտեղիս նոցա: Զի թիւք կարգեալք փառաւորութեանցն՝ նոյն անխախտ մնացեալ լիութեամբն անպակասեսցին, զի ի հասարակաց փառաւորութեանցն գովեստք աճեցեալ զօրասցին, ուստի ի համեմատութենէ անտի «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

641 **Զե.** Եղեն փողք առաքեալքն ժամատուք տիեզերաց. զի զիցեն ի սիրտս ամենայն երկրի ակնկալութիւն ժամակալութեան՝ սպասել տեառնագալուստ փողոյն: Զի նովին ձայնիւք եկեալ հասեալ, ի ժամանակի անդ ծանուցեալ գնոյն ձայն փողոյն, ի մահահանգիստ քնոյն յարուցեալք ի գարունն՝ զբերս բուսոցն իւրաքանչիւր հասելոցն տերևիցեն: Զի այնուհետև յայն հասեալ գարունն՝ զիւրաքանչիւր սերմանեաց յարմատոյ անտի զտեսիլ կերպարանացն բերիցեն:

642 Ոմն իբրև զարմաւն քաղցրահամ և զգեղեցկատես. որպէս ասէ յառաջընծայ մարգարէութիւնն, թէ «Արգարքն իբրև զարմաւենիս ծաղկեսցին, և իբրև զմայրսն Լիբանանու բազումք եղիցին: Տնկեալք եղիցին ի տան Տեառն, և ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեսցին»: Եւ զարձեալ՝ ինքն Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս յաւետեացաբեր և ի կենսաբեր Աւետարանին իւրում ամենեցուն տայ զիտութիւն յայտնապէս, թէ «Ի թղենւոյ անտի ուսարո՛ւք զառակն. զի յորժամ ոստքն կակղասցին և տերևեսցին՝ զիտասլիք, ասէ, թէ մերձ է զարունն»:

643 Զի կարի նմանութիւնք և օրինակք են ամենայն ծառատունկք, զիւրաքանչիւր կերպարանաց տեսիլս բերելով և ոչ երբէք փոխեն զգոյնս գոյնս ծաղկանցն, համոցն և հոտոցն և տերևոցն: Զի արմաւն զիւր տեսիլն և զգոյնն և զհամն և զարարն բերիցէ և զբնական զարմատոյն, զծննդեան բուսոյն: Նոյնպէս և թուզն զտեսիլ իւրոյ տերևոյն և զարար կեղևոյն և զտարբ մրգոյն ինմանէ որիչ. և այլքն ինմանէ ուրոյնք: Զի կարմրախնձորն զիւր օրինակն, և կարմրատանձն զիւրն, և կարմրագեղձն զիւրն: Եւ են նոյն ի նորին բնութենէ որ այլագոյնք են. զի և զհոտն անգամ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ առանձինն արձակիցէ:

644 Սոյնպէս կիտրոնն և ապարազսամոնն

և զափնին և ձիթենին գեղեցիկ և սերկևիլն և մուրտն և ընկոյզն և նուշն և քնարուկն և հաճարուկն և թուլթն և նուռնն և հոյնն: Եւ ամենայն ծառք մրգաբերք և ծաղկաբերք և տերեւաբերք և հասկաբերք, բարձունք և մեծամեծք. որպէս մայրն և նոճն և շոճն և թեղօշն և սարղն և սարոյն և սօսն և յակրին և զին և կաղամախն և ուռին և տօսախն:

645 Սոյնպէս և գունակ գունակ և երփն երփն ծաղկանցն. որպէս մանրագորն և վարդն և շուշանն և ասպագանն և յասմիկն և անխարն և սմնակն և ներգիսն և շամպղիտակն և մեղբուկն, հօրօտն և մօրօտն և մանիշակն. և այլն ամենայն համասպրամ ծաղկանցն և ծառոցն բոյսք բողբոջոցն զարնանւոյն երևեսցին յեռ ձմեռանւոյն:

646 Սոյն օրինակ և յարութիւն մեռելոց: Զի յորմէ հետէ ստեղծաւ աշխարհ՝ ոչ ոք ի նոցանէ յաշունն կամ ի զարունն փոխ առ ընկերէն, և կամ զիւրն ետ զկերպարանս բուսոյն ծննդեան նմանութեան իւրոյ: Այլ ի սկզբանց արարչութեանցն ի ստեղծուածագործ ժամանակէ անտի մինչև ի վախճանելոյ ժամանակն, թէպէտ ստէպ ստէպ յաշունն ոսնին բոյսք աճունք, չորացեալք տերևընկէց լինին, և պարաբեալք ձմեռասունք լինին, սառնապատք, ձիւնաթաղք, եղեմահարք, խստութեամբ հարեալք

գձձին արմատքն ծաղկանց, և կամ բազմակոյտք իմն իմն դարաստանացն, և անտառք բարձրաբերձ մայրիցն մայրեացն աճեցելոց՝ ստուարապատ յօրացելովքն հանդերձ շառաւեղօքն, սակայն ի ժամանակս գարնանւոյն հասեալք՝ ամպաշողք, որոտընդոստք, անձրևաբաղխք, ցօղահարք, առատաբուղխք, ամարասոււնք՝ ի վեր բերեն զիւրաքանչիւր օրինակ բուսոց տերևոցն: Ըստ իւրոյ բնութեանն գայ տեսիլն յիւր իսկ կերպարանն, և ոչ փոխի ի նմանէ յընկերն, կամ յընկերէն ի նորա նմանութիւն, այլ ըստ հաստատել կարգողին՝ նոյնպէս կայ յիւրում բնութեանն. անխախուտ անխափան պատրաստեալ ըստ Արարչին հրամայելն՝ բուսանին փթթին:

647 Նա և մանրախոտքն դալարիք՝ իմն իմն և այլևայլք և որիչք են նմանութեամբ ի միմեանց, որպէս լօռն և վարսակն և կնիւնն, և որ ինչ նման է նոցա: Նա և սերմանիքն օգտակարք մարդկան, որպէս ցորեանն և հաճարն և գարին և կորեակն և գաւարսն և ոսպնն և ոլոռնն և որիզն և դկուզն և սիսեռնն, և այլ ևս բազում սերմանիք՝ զօր ի թիւ ոչ ոք կարացէ արկանել: Որք իւրաքանչիւր յիւրում ժամու ի գարունն ցուցանեն զյարութիւնն իւրեանց՝ բուսովքն և համովքն և հոտովքն, բողբոջովքն, ծաղկովքն և ընդովքն. և տերևազգեստք զիւրեանց մերկութիւնն ըստ իւրաքանչիւր նմանութեան

ազուցանեն:

648 Որպէս և միտք և մարմինք մարդկան աստուածական ցօղովն ի մեծ գարունն պարարեալք ի գերեզմանացն բուսանիցին: Զի միանգամայն կազմիցին գոսկերօքն շորացելովք՝ միւքըն և ջիղքն և աճառքն և նեարդքն, մորթովքն զգեցեալք և մազովքն զարդարեալք: Եւ իւրեանց ոգիքն ի նոսին դարձեալք, և իւրեանց նմանութիւնքն յինքեանս. զի զիւրաքանչիւր գործոցն տեսիլս ի գլուխս իւրեանց առեալ բերիցեն, իբրև զմիւրգս քաղցրութեան և զանուշութեան պտուղսն, համովքն և իւղովքն և ծաղկովքն և հոտովքն, աճեցուն բազկարձակ տերևալից ջրասուն վայելչութեամբքն: Զոր և սաղմոսարանն մարգարէութեամբքն նուագեաց, թէ «Եղիցինս որպէս ծառ, որ տնկեալն է ի գնացս ջուրց, որ զպտուղ իւր ի ժամու տացէ, և տերև նոցա մի թափեսցի. և զամենայն ինչ զոր և առնիցէ՝ յաջողեսցի նմա»: Եւ դարձեալ՝ եթէ «Ծաղկեսցին ի քաղաքի Տեառն՝ իբրև զխոտ երկրի». և եթէ՝ «Եղիցին օրհնեալ յաւիտեանս»:

649 **ԶԶ.** Եւ արդարև իսկ գարունն բուսաբեր՝ զօրինակ մարդկան յարութեան մեռելոցն ուսուցանէ: Եւ զի ծաղիկքն և ծառատունկքն զարդարին, նա և փուշքն բուսանին, — որպէս դժնիկն և տատասկն, եղիճն և պատեղիճն, խայթահարն, ժանտափուշն, տափափուշն,

սրափուշն, որոմնն, կայծուկն, գաղձն վնասակար, և որ ինչ նման է սոցա, — և սոքա ամենեքեան յիւրաքանչիւր նմանութեան բնութեանն բուսանին: Իսկ օգտակար ծաղիկքն և կամ շառաւիղք ծառոցն դարաստանաց՝ յիւրեանց բնութեանն հասանեն գարնայնոյն:

650 Իսկ միտք մարդկան, որ են տունկք բուրաստանաց կամ ծաղիկք ծաղկոցաց Աստուածութեանն՝ ունին ինքեանք յինքեանս ըստ կամաց իւրեանց բերել զնմանութիւնս և զօրինակս տերևոցն և ծաղկանցն և հոտոցն և մլրդոցն: Զի թէպէտ և դառնաբերք լինին և թէպէտ քաղցրաբերք, թէպէտ մրգաբերք լինին և թէպէտ փշաբերք, թէպէտ արդարութիւնաբերք լինին և թէպէտ մեղսաբերք, թէպէտ ծաղիկք լինին, զի ի սկտեղս պատուականս թագաւորին ելանիցեն, և պսակք զարդու ուրախութեան պիտոյից պատրաստիցին. ըստ ասելոյն գուշակութեան Հոգւոյն սրբոյ ի բերանոյ խօսեցեալ Յսայեայ մարգարէին, թէ «Յայնժամ եղիցիս դու պսակ վայելչութեան ի ձեռին Տեառն, և թագ արքայութեան ի ձեռին Աստուծոյ. և քեզ անուն կոչեսցին կամք իմ, և յերկրին քում շինութիւն բնակութեան»:

651 Անդ լինելոց է շինութիւն՝ յաստուածական և յանստուեր և յանխաւար և յանկարօտ և յանփոփոխ քաղաքին: Զի այժմ ամե-

նայն բոյսք՝ յիւրաքանչիւր բնութեան կան կապեալք. բայց միայն մարդատունկքն կարող են զիւրաքանչիւր բարս բնութեան գունակ գունակ կերպարանացն շրջշրջել. այժմ որպէս և կամին՝ զայն բոյս թաղեն յանձինս իւրեանց, և նովին թաղին ի գերեզմանսն, այսինքն է մահն, աշունն ոչ խոտոց՝ այլ մարդկան, որ ժողովէ ի շտեմարանսն. իսկ գարունն, ոչ խոտոցն կամ փայտիցն, այլ մարդկան՝ զայն կերպարանս բերէ, զոր ընդ քեզ թաղեցեր ի գերեզմանին: Զի եթէ ծաղկաձև կամ անուշահոտ անուշարար արդարութեամբքն ննջեսցես ի գերեզմանին՝ ընդ քեզ կանխեալ բուսանին ի յարութեանն քո արդարութիւնքն: Ապա եթէ մեղօք թաղեցար ի քո անուն գերեզմանին՝ ընդ քեզ բուսեալք ի քո գարունն փուշքն ի քում յարութեանն շուրջ գբև բուսանիցին:

652 **ՁԷ.** Ա՛ղէ, լուր մեծին Յովհաննու, որպէս բողոքէ առ հրէական ազգն Աբրահամեան, «Աբարէք ձեզ այսուհետև պտուղ արժանի ապաշխարութեան, և մի ձեռն յանձինս հարկանիցէք և ասիցէք, եթէ ունիմք մեք հայր զԱբրահամ. ասեմ ձեզ, զի կարող է Աստուած ի քարանց աստի յայսցանէ յարուցանել որդիս Աբրահամու»: Զի ոչ եթէ զԱբրահամ ինչ զիջոյց ի հայրապետութենէն, այլ զի արժանիքն իցեն նորա որդիք, և ոչ անարժանքն: Արդ՝ զօգտա-

կարսն դարմանէ. իսկ վասն անշայեկան խոտոցն և փշոցն զի՞նչ կամիցի առնել արդեօք. ցամաքեցոյ ցանէ նախ և զօսացուցանէ՝ յորում ոչ գտցէ զպտուղն:

653 Ա՛ղէ, նայեաց յառակ թգենւոյն և տես: Եկն Տէրն ի թգենին, զի գտցէ ի նմա պտուղ, և ոչ եգիտ, զի չն էր ժամանակ պտղոյն բերելոյ. և անէծ զնա, թէ «Յայսմհետէ ի քէն պտուղ ոք մի կերիցէ»: Քանզի ամենայն բուսաբերք և տերևաբերք և ծաղկաբերք՝ ժամանակաւ ունին բերել զպտուղսն, իսկ սա զի՞ անիծաւ, զի չէր ժամանակ պտղոյն: Արդեօք թէ պիտոյ ինչ էր, ո՞չ կարէր, որ բանիւն միայն հրամայեաց երկրի. բերել զծառսն և զբազմութիւն մայրեացն իւրաքանչիւր պտղովն, և ամենայն բուսոցն՝ իւրաքանչիւր սերմամբ ըստ ազգի իւրում ի վերայ երկրի երևել՝—և ծառոյն զկերակուր պիտոյից յայնմ հասեալ ժամանակի անդ պատրաստել:

654 Արդ՝ ոչ զրադատ ինչ գայն գօսութիւն ծառոյն հասուցանէր. այլ կանխեաց ինքն և ասէ. «Ի թգենւոյ անտի ուսարո՞ք գառակն»: Իսկ թգենին բարձեալ ունէր զօրինակ անպտուղ մարդկան. զի գանպտուղսն արդարութեան ցամաքեցուցէ զփուշսն: Ա՛ղէ, լուր մեծի մարգարէին յառաջընթաց կարապետին Յովհաննու, որպէս ասէ, թէ «Այսուհետև տապար առ արմին

ծառոյ կայ. ամենայն ծառ որ ոչ առնիցէ զպտուղ բարի՝ հարկանիցեն և ի նիւթ հրոյ պատրաստիցեն»: Եւ մարգարէն նսայի ասէ, թէ «Եղիցին մեղաւորք իբրև զփուշ այրեցեալք և ընկեցեալք»: Իսկ զգալարովքն խնամարկեալ կենդանի ջրովն յարքայութեանն՝ յայն գարունն նորոգեալ պարաբեցէ. որ տայցեն զպտուղ ընդ միոյ հարիւր, և ընդ միոյ երկերիւր, և ընդ միոյ երեքարիւր, այսինքն՝ ըստ վաստակոցն զհատուցմունս պարգևացն իւրաքանչիւր հաւատոցն լուսաւորութեան:

655 **ԶԸ.** Արդ՝ ի գարունս բուսաբերս և ծաղկաբերս, որք զնորոգութիւն գեղեցկութեանն գարնանւոյն յետ հնութեան ձմերանւոյն բերիցեն՝ և թուշոցն հաւուցն ծանուցեալ զիւրեանց ժամանակ գալստեանն: Որպէս յայս հայեցեալ մարգարէն Երեմիաս ասէ, զիւրոյ ժամանակին զդէպս ի նմանութիւն օրինակաց յանդիմանութիւն բերէ, և զհանդերձելոցն ակնարկէ յասելն, թէ «Արդարև ծիծառն և տատրակն և խորդն, հաւքն վայրի, ծանեան զժամանակ գալստեանն իւրեանց»: Զի ժամանակաւ գարնանւոյն և իւրեանց գալստեամբն ցուցանեն զժամանակ վարուց կենաց ուրախութեան մարդկան, ի ձայն առնելն, ի ճշելն, ի ձուռղելն՝ ի շինել բունոցն,

656 Ծիծառն մարդասէր է. յորժամ տեսեալ մարդկան՝ նովաւ ճանաչեն զկանաչազգեստ

հասկն գարնանւոյն աճման: Իսկ տատրակն ամուսնասէր երևեալ, զՉերմաձայն քաղցրաձայնն ի լսելիս մարդկան լնու. ի գործ արկեալ զթեթեազործ զկրկտակերտն, զգուզնաքեայ զփայտակերտիկն՝ երկթուեան ձուոցն իւրոց ապաւէն ծննդոցն իւրոց պատրաստէ:

657 Նա և դասազաս խորդոցն հաւուց եկեալ ի գարնանւոյն ժամանակս՝ երամացեալք հարօրանան: Ելեալք թուուցեալք բարձրացեալք ի բարձրութիւնս բարձանց՝ օգայատակ թևոցն գարշապարաց կոխան առնեն զանհաստան, ճանապարհ իւրեանց, զնացս հաստատեն: Փողք եղեալք, զկոչաձայն զաղաղակ բարձեալ՝ զգործս մշակացն արթնութեան վաստակոցն օգտութեան մարդկան գարթուցանեն ի քնոյ, զկանուխս եզանցն փութացուցանեն:

658 Իսկ թռչունքն փողք են երկրագործութեան հողագործութեան յառաքինութիւնսն յորդորելոյ. որպէս մեղուն և կամ մըջիւնն վատացն վարդապետ լինիցին և կամ նախատորդ կայցեն: Սոյն օրինակ նմանեալ և թռչունքս մեծաձայն մեծագոչ փողոյն՝ տեառնագալուստ ազուֆն առնել ամենեցուն ի մեռելոց յարութեանն. որպէս ասէ յաստուածապատում իմաստութեան նուագսն Սողոմոնեան երգոյն, թէ «Զարթիցեն պահպանեալքն ի ձայն հաւուն»: Եւ սիկ իցեն պահպանեալքն, եթէ ոչ՝ ոգիքն ժողովեալք, պահ-

եալք ընդ հրամանաւն, որք զիւրեանց մարմինս իւրաքանչիւր զգենլոց են. և ըստ գործոցն ըմբռնել զիւրաքանչիւր պատրաստութիւն, զիւրաքանչիւր վաստակոցն սերմանեացն զպտուղան, որպէս ի վեր անդ պատմեցաք և կամ անդր ևս պատմեսցուք ձեզ:

659 **ՁԹ.** Իսկ երանելի առաքեալքն փողք եղեն պատուիրակութեան, զի պատրաստեսցեն զամենայն լսելիս՝ աստուածական փողոյն գալստեան պատրաստական սպասել. զի անխափան խառնեսցին ամենեքեան յայն գունդ թռչնոց. ուստի և ձայն ազդոյ փողոյն յարութեանն հարկանիցի, զի և սոքա արժանացին իւրեանց թևս ստանալ և բարձրանալ ի բարձունս և զՏէրն բարձանց առանց ամօթոյ տեսանել. զայն Տէր, որ ի հեռաստանէ ճանաչէ, և զգնացեալսն ի նեղութեան՝ կեցուցանէ զնոսա, որք վասն արդարութեան զխստամբերութեանցն զփորձութիւնս վասն սիրոյն Աստուծոյ տարան յանձինս իւրեանց:

660 Արդ՝ սոքա կատարեցին զկամս Տեառն իւրեանց, զի սիրեցին զմիմեանս. զի և նա սիրեաց զնոսա այնչափ՝ մինչ զի եղ զանձն իւր ի վերայ բարեկամաց իւրոց: Իսկ նոքա առին հրաման սիրել զմիմեանս, զի այնու ընկալցին յանձինս իւրեանց զշնորհն խոստացեալս:

661 Վասն այսորիկ զսէր սրտիցն ծածկե-

լոց և կերպարանօքն ցուցանէին ի ժողովելն միով հաւանութեամբ ի վերնատուն անդր, ուր եկեալ Հոգին սուրբ եգիտ զնոսա, և օթեվանս կալեալ ի նոսա բնակեաց. զի զանձուկ նոցա, զոր առ Տէրն ունէին, լցեալ՝ միանգամայն կատարեսցէ զխոստացեալսն: Զի ասէ. «Ես երթամ և զմխիթարիչն առաքեմ առ ձեզ, որ եկեալ մխիթարեսցէ զսիրտս ձեր. զի նա, ասէ, զիս փառաւոր առնէ, զի յինէն առնու և պատմեսցէ ձեզ»: Որ և զԵրրորդութեանն սէր միաբանութեան ի նոցա միաբանութեանն լցցէ. որ ի Տեառնէն առին հրաման, թէ «Ելէք ընդ ամենայն աշխարհս, և աշակերտեսցէք զամենայն լեզուս, և մկրտեսցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. և ուսուցէք զամենայն պահել զոր խօսեցայ ընդ ձեզ. և ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս կենաց ձերոց՝ մինչ ի վախճան աշխարհի»:

662 Զճշմարտութեան Երրորդութեանն, զմիաբուն տէրութեանն, երեքանձնեան զօրութեանն ետ նոցա զգիտութիւն, զի ըստ այնմ օրինակի աշակերտեսցեն զամենեսեան, և մկրտեսցեն յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

663 Այլ զի զՀոգւոյն սրբոյ առին զզօրութիւն՝ և զամենայն ազգացն, լեզուացն բաժանելոց, ընկալան զգիտութիւն, զի ամենայն աշխարհաց որ ընդ ամենայն տիեզերս մարդիկ

իցեն՝ բաւական լիցին ուսուցանել զհրամանս Աստուածութեանն, և զսէրն Արարչին առ իւր արարածս, և զխոնարհումն վասն մերոյ բարձրութեան, և զյոյսն անմահութեան յետ մեռելոց յարութեանն: Եւ թէ՛ սոյն ինքն մշտնջենաւորութիւն, զօրութիւն և Աստուածութիւն Որդւոյն վասն մերոյ փրկութեան եկն զդեցաւ զմարդկութիւն, մանաւանդ թէ առաւել վասն նորոգման ամենայն արարածոց իւրոց. զի տացէ ամենեցուն զայն գիտութիւն, որ նոցա մեծամեծքն շնորհեցան:

664 Անդ կատարեցան յառաջասաց ընծայութիւնք մարգարէութեանցն նոքօք, թէ «Յաւուր յայնմիկ ասացեն հազարապետքն Յուդայ ի սիրտս իւրեանց, թէ «Եկնայք գտցուք մեք զընակիչս Երուսաղեմի ի տէր ամենակալ Աստուած նոցա»: Զի նախ անգէն իւրեանց ազգին ետուն զգիտութիւն. և անտուստ յԵրուսաղեմէ բաշխեցին ընդ ամենայն տիեզերս զաստուածպաշտութիւնն:

665 Եւ քանզի Տէրն ամենայնի յազգէն Յուդայ ծագեաց՝ վասն այսորիկ և սոքա հազարապետք տանն Յուդայ կոչին. զոր և մեկնեաց Պաւղոս առաքեալ, ած, թափեաց և ասէ. «Մեք հազարապետք եմք խորհրդոցն Աստուծոյ»: Ապա յիրաւի ուրեմն ասէ նոյն Հոգի ի բերանոյ մարգարէին յառաջագոյն, թէ «Յաւուր յայնմիկ,

ասէ Տէր, եզից զհազարապետսն տանն Յուդայ՝ իբրև զՉահս վառեալս ի մէջ փայտից, և իբրև զղամբարս հրոյ յեղեգան, և կերիցեն յաջ և յահեակ ձեր զամենայն ժողովուրդս շուրջանակի»։ Եւ խոնարհոյն ևս ասէ, թէ «Հեղից ի վերայ տանն Դաւթի և ի վերայ Երուսաղեմի զոգի շնորհաց և գթութեան, և դարձցին յիս»։ Զոր եկն կատարեաց ինքն սուրբ Հոգին, որ առաքեցաւ ի Հօրէ և յՈրդոյ։ Զի որպէս Որդի առաքեցաւ և եկն Հարբն և Հոգւովն՝ սոյնպէս և Հոգին առաքեցաւ Հարբն և Որդւովն, զի երևեսցի միասնական միաբուն զօրութիւնն։

666 Ղ. Սակայն եկն յԵրուսաղէմ քաղաք. գտեալ զնոսա ի միասին՝ ելից զսիրտս նոցա միով զօրութեամբ. զի կատարեսցին ասացեալքն յառաջխօսութեան նորուն Հոգւոյն ի բերանոյ մարգարէութեանն Յովելեայ. «Եւ եզիցի յետ այսորիկ յաւուրս յետինս, ասէ Աստուած, սփռեցից ես յօգւոյ իմմէ ի վերայ ամենայն մարմնոյ. և մարգարէացին որդիք ձեր և դստերք ձեր. և երիտասարդք ձեր տեսիլս տեսցեն, և ծերոց ձերոց երազք յայտնեսցին. և ի վերայ ծառայից իմոց և աղախնեաց իմոց սփռեցից յօգւոյ իմմէ, և մարգարէացին. և տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ, արիւն և հուր և մրրիկ ծխոյ. արեգակն դարձցի ի խաւար և լուսին յարիւն՝ մինչ չև եկեալ իցէ օր Տեառն մեծ

և երևելի. և եզիցի ամենայն որ կարդացէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ»։

667 Եւ զի՛նչ իցէ զոր ասէն, եթէ «յաւուրս յետինս». քանզի յորժամ արար Աստուած զարարածս՝ յառաջին աւուրն սկսեալ՝ ի վեցերորդին կատարեաց զամենայն ինչ վասն ամենակար և անջան, անաշխատ և անզանդաղ զօրութեանն, և հանգեաւ յամենայն զործոց իւրոց. և զօրն եօթներորդ կոչեաց հանգիստ։

668 Իսկ իբրև ետես Աստուածութիւնն՝ սայթաքեալ կործանեալ անկեալ զմարդն ի պատուիրանապահութենէ անտի,—զի ոչ կաց ֆիաց ի լաւութեան անդ, որպէս նայն կամէր, այլ ընդ պատժովք պատուհասիւք անկեալ յարդարութեան դատաստանին, զբաւեցաւ ի ներքոյ մահուն, վիրաւորեալ խոցեցաւ, ի հոգս, ի ծովրս, յաշխատութիւնս, ի քրտունս ցաւոց, յանհանգիստ երերմունս տատանմանց ընկզմեցաւ,—ոչ դարձոյց զբանն զոր ասաց, յայինքն՝ զմահն զոր եդ ի վերայ. այլ զարարչութեան ժամանակն, զոր արկն ընդ վեցօրեայ թուով, զի յայտնի լիցի մեծութիւն իւր՝ սոյն օրինակ կշռեաց վեց հազար ամ ժամանակի՝ ցաւոց քրտանց հոգոց աշխատութեանց երկրի. մի մի հազար ամաց՝ առ օր մի կշռեալ ըստ վեց աւուրն առաջնոյ, յորում լիցին ծնունդք և սերունդք բազմաց, ունդք լինելութեան։

669 Յորում և փորձութիւնք հանդիսի լաւացն՝ գործեսցէ զընտրութիւն հատուցմանցն, պարգևառու խոստմանցն ակնկալութեանց, ժուժկալութեանց արդարոցն նեղութեանց, որ և բովք ի շաքաթութեան ամացն աշխատութեանց. գոր և մարգարէն գոչեաց յամենեսին, ազդեցոյց և ասէ. «Հագար ամ յաչս Տեառն՝ իբրև օր մի զի անցանէ»:

670 Զի յառաջնումն՝ սկիզբն, և ի վեցերորդումն՝ նորոգումն, գոր արար իւրով զալըստեամբն, և զէջս Հոգւոյն պարգևեաց. և ի սմին հազարի՝ վախճան, վասն որոյ և յետին կոչի, յորում դարձեալ միւսանգամ գալոց է, և զեօթներորդ աւուրն խորհուրդ ժամանակի, գառանց թուոյն և զառանց չափոյն գհանգիստն և զպարգևսն, ընդ նմին բերելոց է. իսկ քանզի ինքն իւրոյ արարչութեանն զօրն եօթներորդ հանգիստ կոչէ՝ վասն այսորիկ և զօրն եօթներորդ սուրբ և փափուկ ունել պատուիրէ, զի ամենայն ոք ծանուցեալ զօրն փափուկութեան հանգստիւն Արարչին՝ պատուեսցեն: Զի ընդ այսորիկ յեօթներորդ դարուն հանգուցէ զաշխատեալսն, որ աշխատեցան ի վեցդարեան յիւրեանց ժամանակին. իբրև այն եթէ ընդ նմա աշխատեցան յիւրեանց ժամանակին՝ սոյնպէս և ընդ նմին հանգիցեն յայն յերկայն ամին յանչափութեան անդ և ընդ նմին ու-

րախ լիցին:

671 ՂԱ. Այլ Հոգին Աստուծոյ ի վեցերորդիս երևեցաւ ընուլ զառաջաձայն խոստմունս իւր՝ զասացեալս բերանովք մարգարէիցն. որ և զեղան հեղան շնորհք Հոգւոյն սրբոյ ի յետին ժամանակիս. սփռեցան ի վերայ բազմախոռոն զուժարութեան ժողովոյն, հոսեցան իբրև զյորդադէմ բազմութիւն բոնութեան ջուրցն բազմութեանց:

672 Մարգարէացան զխորհուրդսն ծածկեալս, խօսեցան յանկարծակի զամենայն լեզուս, ամենայն ազգաց ետուն վերանալ առ հասարակ յարքայութիւնն: Ընկալան զյայտնութիւնս տեպեանց, պատմեցին ամենեցուն զտընտեսութիւն անձառ բանին, յայտնեցին զխորհուրդն հարսանեացն մշտնջենաւորաց Աստուածորդոյն, այսինքն յորդեգրութիւն վերանալ, և նովին Որդւովն և Հոգւովն՝ ընդ Հօր ուրախ լինել: Եղեն կոչնականք՝ կոչել զամենեսին յաւազանս մկրտութեան, լուանալ յաղտոյն ի սատանայական ծխոյն. զի զգեցցին զպատմուձանս լուսեղէնս և մտցեն յուրախութիւնս հարսանեացն, ուր փեսայն Քրիստոս ուրախ լիցի առ հարսինն, այսինքն՝ առ մարմնակիցսն արդարսն. որ ընդ Քրիստոսին շարչարեցան՝ ընդ նմին և թագաւորեսցեն:

673 Արդ՝ յայտնեցան հոսեցան շնորհք Հոգ-

ւոյն յամենեսին, զի զամենեսեան արժանիս արասցեն նորապարզև նորատուր նորաբեր շնորհի Աստուածութեանն: Ուստերաց և դստերաց, ծերոց և երիտասարդաց, ծառայից և աղախնաց առ հասարակ շնորհեաց զշնորհս Հոգւոյն սրբոյ, զի ի միջոյ ի բաց բարձցէ զխարոցն. զի «մի լիցի խաիբ, ոչ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ոչ ծառայի և ոչ տեառն, ոչ առն և ոչ կնոջ. զի ամենեքեան միապէս արժանի լիցին Քրիստոսի»: Նա ոչ միայն այսպէս, այլ և չարազործաց եբաց զդրունս թողութեան. զի և մաքսաւորք և պոռնիկք և մարդասպան աւագակք, և որ իւր իսկ խաչահանուենքն՝ լիցին նմա աւետարանիչք զվերկութիւնսն առնելոյ և զթողութիւնսն ածելոյ և զարքայութիւնն ամենեցուն շնորհելոյ:

674 Արդ՝ լցան ամենեքին հոսանօք զօրութեան Հոգւոյն սրբոյ. ելին ընդ տիեզերս, զի տացեն զգիտութիւն սքանչելեաց Աստուածութեանն բազմազգեան լեզուացն՝ առնուլ ի միտ զնշանսն, զոր ետ յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ, ըստ խոստմանն, թէ «Տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ»: Երկնաւորացն այն նշան՝ զի տեսին զՈրդին Աստուծոյ մարդացեալ ի վեր յերկինս, և ընդ նմին զկամարար զմարմնակիցան, զի իցեն ընդ նմին թագաւորեալք և միահոմեալք միագունդք ի գունդս հրեշտակաց:

675 Իսկ յերկիր ի խոնարհ այն նշան՝ զի տեսին մարդիկ յերկրի զմին զնոյն Որդին Աստուծոյ՝ խոնարհեալ մարդացեալ և ի վերայ խաչին, զի հեղուցու զիւր արիւնն: Ուստի և հուրն վառեսցի յառաքեալսն, և գայցեն ի լեզուս նոցա զամբարք, զի զմեզս ամենայն մարդկան հալեսցեն այրեսցեն բարձցեն ի միջոյ: Զի ինքն Որդին Աստուծոյ եղև գառն և մատեաւ Հօր իւրում պատարագ հաշտութեան ի վերայ խաչին, և միահաղոյն իսկ եբարձ զմեզս աշխարհի:

676 «Հուր, ասէ, և արիւն և մրբիկ ծխոյ». հուր սրբիչ՝ որ սրբեացն իսկ և սրբէ զամենեսին Հոգին սուրբ, և արեամբն Քրիստոսի սրբին: Իսկ որք ոչն կամիցին սրբել զծուխն ծառացուցեալ՝ ունին զօրինակ յայտնութեանն՝ զմերկութիւն այրեցածին. և զարիւնն իւր, զոր արար նոցա ի վրկութիւն՝ զնոյն արիւն արասցէ նոցա ի կորուստ, որ էն ի թագաւորութիւն արժանեացն: Արեգակն դարձաւ իսկ ի խաւար, և լուսին յարիւն՝ յորում ժամու տեսին զՏէրն խաչիւն չարչարեալ: Զի այն չէր օրն երևելի որ գալոցն է, օր դատելոյն և արդարացուցանելոյն ամենուցուն դատաստանօք. այլ օր վրկութեան արդարացուցանելոյ զամենեսեան ի շնորհաց անտի:

677 Զի արեգակն և լուսին եղեն իսկ քա-

րողք յայնմ ժամանակի: Քանզի արեգակն իւրով խաւարելովն բողոքեաց, ցուցանելով ամենեցուն զՏէրն ի խաչին, և ոչ կարացեալ տեսանել զայն տեսիլ՝ խաւարեցաւ, զի ոչ կարաց տեսանել զՏեառն զանարգանսն: Իսկ լուսինն ևս մեծամեծս ցուցանէր, զի ըստ նմանութեան հայելւոջ զարիւնն յինքեան ի վերուստ ի բարձանց ամենեցուն ցուցանէր արարածոց՝ զփրկուիլն ամենայն աշխարհաց, որք առնիցեն ինքեան մտօք զայն արիւն՝ իւրեանց արքայութիւն: Իսկ որք զայս արհամարհիցեն և ոչ զայցեն յայսպիսի պարգևաբաշխութիւն՝ լուսինն ցուցանիցէ զմշտաբուրս արիւնն ի նոցին մարմնոց, որ զհամօրէն տանջանացն կորստեան զանմահ որդուսն զժոխոցն բղխիցէ:

678 Վասն այսորիկ ասէ. «Տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ». տէր ի խոնարհ յերկրի ի վերայ խաչին, իսկ լուսաւորքն ի բարձանց քարողք՝ ազդ առնել ընդ տիեզերս ամենայն: «Արիւն և հուր և մրրիկ ծխոյ». երկու ինչ իրք պաշտեցան. մին կենաց աւետիք, և միւսն արհաւիրք սպառնալեաց պատուհասից: «Արեգակն դարձցի ի խաւար, և լուսին յարիւն, մինչ չև եկեալ իցէ օր Տեառն մեծ և երևելի». այսինքն՝ զօր զալստեանն հատուցման նշանակէ, զի նա ինքն է օր մեծ և երևելի:

679 Իսկ մինչ չև այն եկեալ՝ որ կարգաս-

ցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ ի շնորհացն: Զի Աստուած յերկիր խոնարհեցաւ, և զմարդիկ յերկինս վերացոյց և խառնեաց զհոգեղէնսս ընդ հոգեղէնսն: Նորոգեաց և մանկացոյց զարարածս միանգամայն. բաց զարգանդ աւազանին, զի նորոգեսցին և ծնցին վերստին մանկունք արքայութեան ի մկրտութենէ անտի: Զի առին առաքեալքն զարգանդ աւազանին, ծնան զամենայն տիեզերս վերստին և զարձուցին յանմեղութիւն մանկութեան անխարդախ կաթինն՝ առնել զամենեսեան որդիս Աստուծոյ և ժառանգաւորս փրկութեանն Քրիստոսի. որպէս և երանելին Պաւղոս ասաց. «Որդեակք իմ, զորս զարձեալ վերստին երկնեմ, մինչև նկարեսցի Քրիստոս ի ձեզ»:

680 ՂԲ. Արդ՝ մանկացուցին զամենայն տիեզերս վասն այնորիկ, զի առին զօրութիւն զայնորիկ որ հինաւուրցն մանկացաւ. որպէս աստուածախառն իմաստութիւնն երգեաց յառաջագոյն և ասէ. «Դարձցի թագաւոր ի մանկութիւն». զի դարձան և տիեզերք ի մանկութիւն, զի տեսին զՏէրն մանկացեալ:

681 Արդ՝ նոր ծնան առաքեալքն զաշխարհս ամենայն ի ջրոյ և ի Հոգւոյ. յաղեցին հուրք զամենայն ոք, զի առին հրաման, թէ «Ամենայն ոք հուրք յաղեսցի»: Խառնեցան անքակութեամբ յԱստուածութիւն անդր և լուսաւորե-

ցան. զմայլեցուցին և լցին զտիեզերս պարզևօք: Զի «որ միանգամ ի Քրիստոս մկրտեցան՝ զՔրիստոս զգեցան և զՀոգի նորին»: Լուսոյ յականէն արբին զշնորհան, և նորին անացոյց նշանօքն, հրագէզ զօրութեամբն, յաղեալ պնդեալ ի նեխութենէ մեղացն պղծութեան հեթանոսութեանն՝ յառողջութիւն բժշկութեան:

682 Եւ ցողալից առատութեամբ և բանաւոր անձրևովն՝ պարարեցին զսրտից երկիրս մսեղէնս անապատացեալս մարդկան: Եւ ածին իբրև գծով դարալիր՝ զխաղաղութիւն, և իբրև զգետ յորդագնաց՝ զխրկութիւն, և իբրև զաղբերս մըշտընջենաբուղիս՝ զողջոյն և զհաւատս. իբրև զբաժակս ուրախութեան՝ զսէքն Աստուածութեան. իբրև զհուր՝ զահ և զերկիրդ տնկել ի սիրտս մարդկան: Զի զոր օրինակ գերկաթն ճարտարապետն դարբնաց առեալ, ընկեցեալ ի բովս հրոյ և ջեռուցեալ հրագոյն շողացուցանէ՝ սոյն օրինակ և արդարքն մխեցան ի փոքս հնոցի արդարութեանն և ներկան ի շողիւնս և ի գոյնս Հոգւոյն սրբոյ. զՔրիստոս ինքնին զլսովին զգեցան և իբրև զլոյս վառեցին զսէքն Աստուածութեան յանձինս իւրեանց. առին զգօրութիւն ի բարձանց, իբրև զբաջ մշակս ընթացան ինու սերմամբ աստուածպաշտութեան գամենայն լեզուս:

683 Եղեն ճրագունք լուցեալք՝ իբրև ի վե-

րայ աշտանակի, այսինքն ի վերայ խաչին. և նորուն զօրութեամբ ճառագայթիցն լուսաւորեցին զտիեզերս, հալածեցին զմթութիւն խաւարին յամենայն մարդկանէ, զի արասցեն զնոսա ընդանիս աստուածական սիրոյն: Սփռեցան ընդ տիեզերս՝ լինել քարոզք ճշմարտութեանն. «Զի ոչ գոյ արգել և ոչ խտիր, ոչ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ոչ ծառայի և ոչ տեառն, ոչ առն և ոչ կնոջ. զի ամենեքեան մի իցեն ի Քրիստոս»:

684 Եւ բազումք ի հրէական ազգէն, նոքին իսկ առաքեալքն, բուն սիւնքն հաստատունք, և բազումք ի հեթանոսաց զնոցին օրինակն յանձինս իւրեանց առեալ բարձեալ բերէին, բազում ազատք և բազում ծառայք: Ազատքն յազատութենէ անտի ի թագաւորութիւն ընթացան այնուիկ, որ թագաւորն վասն նոցա խոնարհեցաւ ի բարձրութենէն. իսկ ծառայքն՝ ի ծառայութենէ յազատութիւն այնուիկ, որ առ զկերպարանս ծառայի, և ազատեաց զամենեսեան ի ծառայութենէ խաւարի: Իսկ հրէականքն, հարքն և մարգարէքն, աւանդեցին իւրեանց ազգին զխորհուրդն յառաջագոյն: Եւ իբրև եկն եհաս խոստումն աւետեացն՝ յայնժամ ծագեաց յայտնապէս ի մէջ նոցա արեգակն արդարութեան, որ է ինքն Քրիստոս: Իսկ որոց պատրաստեալ էին կեանքն յաւիտենից, որ հաւատացին ինն՝ եղեն ի նոցանէ քարոզք և առաքեալք տիեզերաց,

առաջին վկայք: Եւ յարուցին ևս ի հեթանոսաց, յորդեցին գունդս գունդս հաւատացելոց, և դասս դասս վկայից, և զամենայն երկիր լցին: Զի ոչ միայն ի ձեռն արանց, այլ և ի ձեռն կանանց սրբոց քարոզեցաւ Աւետարանն կենդանութեան ընդ տիեզերս ամենայն. զի և կանայք օրհնեցան վասն կուսանին ծննդեանն որ ի նոցանէն:

685 Արդ՝ բուն սրենքն, առաքեալքն, ամուլքն, որ խօսեցան զամենայն լեզուս, ելին ընդ տիեզերս, վիճակեցան, բաժանեցին զազգս ամենայն. զորս առաքեացն և ետ նոցա իշխանութիւն՝ առնել նշանս և զօրութիւնս արուեստից. զմեռեալս յարուցանել, զհիւանդս բժշկել, զախտաժէտս ողջացուցանել, զկադս գնացուցանել, զկոյրս բանալ, զխուլս ի բան դարձուցանել, և տալ համերց խօսել, և զբորոտս սրբել, և զամենայն ցաւս և զլիկութիւնս հալածել. զգես թշնամիս մարդկութեանս փախուցանել, և զսատանայ, պահակ մեղաց մոլորութեան մարդկութեան՝ կոխան առնել. և զամենայն ոք աստուածաշտութեան ծանօթս կացուցանել և խափանել զմոլորութիւնսն, հաստատել զազգս ամենայն հաւատալ արարչութեանն հրամանաց:

686 Գ. Արդ՝ քրիստոսագունդ և խաչակիր առաքելոցն, որոց զլխաւորքն Պետրոս և Անդրէաս, Յակովբոս և Յովհաննէս, Փիլիպպոս և Բարթողոմէոս, Թովմաս և Մատթէոս, Յակով-

բոս և Սիմոն, Թադէոս և Բարսաբաս, Մատթթիաս և Յակովբոս, Մարկոս և Ղուկաս, Պաւղոս և Բառնաբաս. և այլք ևս որ նմանեցին սոցա, որք և եօթանասունքն ևս, որք առին իշխանութիւն ի Տեառնէ՝ գնալ ի վերայ իժի և քարբի և կոխել զգօրութիւն թշնամւոյն, լինել լոյս երկրի, և համեմել յաղել զանկարգութիւն շարութեան անզիտութեան մարդկան աղիւն Աստուածութեան Հոգւոյն սրբոյ: Իբրև զքաջ ախոյեանս, իբրև զպատերազմասէր նահատակս զանձինս ի կիրթս առաքինութեան մխէին. և եղեալ զնեղութիւնս շարչարանացն առաջի, զի ընդ վաստակոցն ճգնութեանցն, ոչ ձրի, այլ վարձուցն փոխարինակ՝ բռնութեամբ համբերութեան ըմբռնեսցեն յանձինս իւրեանց զարքայութիւնն Աստուծոյ մարտիւք պատերազմաց. իբրև քաջ նահատակաց զգեցեալ յանձինս իւրեանց զհաւատս և զսէր՝ իբրև զգրահս ամբութեան, յորում ոչ կարեն գործել նենգութեան նեաք բանսարկութեան թշնամւոյն, և եղեալ զյոյսն փրկութեան իբրև զսաղաւարտ անվթար, և զիմեալք ընդ տիեզերս՝ աւարեցին զազգս ամենայն: Առեալ ևս զօրինակն տուեալս համբերութեանցն՝ և այլոց ևս տային թղթովք. զառաջնոցն վարս իբրև զգաղափար արկանէին, թէ «Օրինակ առէք, եղբարք, զերկայնամտութիւն մարգարէիցն, որք խօսեցան յանուն Տեառն».

և թէ՛ «Զհամբերութիւն Յովբայ լուարուք, և զկատարումն Տեառն տեսէք»:

687 Զի և Տէրն զնոյն ուսոյց նոցա զհամբերութիւն, թէ «Երանի իցէ ձեզ, յորժամ նախատիցեն և հալածիցեն և սպանանիցեն զձեզ վասն իմ. ցնծացէք և ուրախ լերուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս», և զգաղափարն արկանէր, թէ «Այսպէս հալածեցին զմարգարէսն որ յառաջ քան զձեզ էին», և թէ՛ «Դուք էք աղերկրի, և լոյս աշխարհի»: Եւ զինքն օրինակ տուեալ նոցա, որ ինքեամբն կատարեաց զամենայն, որպէս և նոքա այլոց ցուցանէին, թէ «Եւ զՏէրն ինքնին զլիսովին տեսաք»:

688 ԳԳ. Ապա սփռեալք ընդ ամենայն ազգս՝ տալ զգիտութիւն Աստուածութեան, ծանօթս Աստուածութեան կացուցանել զամենեսեան. որպէս մարգարէն յառաջագոյն երզեաց իբրև ի նոցանէն յառաջգիտութեամբ՝ գուշակութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, թէ «Լուարուք զայս, ամենայն ազգք, և ունկնդիր լերուք ամենեքեան, ոյք բնակեալք էք յաշխարհի. ծնունդք երկրի և որդիք մարդկան, ի միասին մեծամեծք և տնանկք»: Եւ այսպէս սփռեալք ընդ տիեզերս բաժանեցան յամենայն լեզուս. որոց վկայեալ եկին Հրեայքն յամենայն կողմանց, թէ «Լսեմք մեք յիւրաքանչիւր բարբառ մեր», որք ժողովեալ տեսին զառաքեալսն ի միոջ վայրի, յառաջ քան զսփռել

նոցա ընդ ամենայն տիեզերս:

689 Արդ՝ ոմանք զիւրեանց հրէական կողմն առեալ վարդապետեցին, իսկ այլքն սփռեցան ընդ ամենայն տիեզերս. ոմանք ի Մարս և ոմանք ի Պարթևս. ոմանք ի Սուժաստան և ոմանք ի Միջագետս. ոմն ի կողմանս Գամրաց, ոմն ի Պոնտոս, ոմն յԱսիա, ոմն ի Փոխլզիա, ոմն ի Պանփիւլիա, ոմն յԵգիպտոս և ոմն յաշխարհն Հնդկաց. ոմն ի կողմն Լիբէացւոց, ոմն ի կողմն Կիւրենացւոց, ոմն ի կողմն Դաղմատացւոց, ոմն ի կողմն Սպանիացւոց, ոմն ի կողմն Ազովտայ, ոմն ի կողմն Թրակայ. ոմն ի Լակոնիա, ոմն ի Կապադովկիա, ոմն ի Բիւթանիա: Եւ ոչ ոք կարէ բաւել՝ թուել, հասու լինել. այլ «Ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա, և մինչ ի ծագս տիեզերաց են խօսք նոցա»:

690 Այսպէս քարոզեցին ընդ տիեզերս՝ «առ ի լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ գալոց է յաշխարհ»: Տալ զապաշխարութիւն փրկութեան ամենեցուն, լուսնալ զամենեսեան, արձակել ի կապանաց խաւարի՝ մկրտութեամբն, և քրիստոսագունդ դրոշմել զամենայն ազգս. տալ զՀոգին Աստուծոյ բնակել ի սիրտս մարդկան, միաբանել խառնել ի սէր Աստուածորդւոյն, զի սիրտ ամենեցուն իբրև մի աղաղակիցէ, և զամենայն աշխարհս միաբանել ասել, թէ «Աբբա հայր»: Զի բարձցի անուն ծառայութեան, և զիցի անուն

որդեգրութեան շնորհելովն Քրիստոսի՝ ուսել զմարմին Աստուածորդւոյն և ըմպել զարիւնն կենդանարար. զի այնու մտցեն ամենայն աշխարհի ժառանգութիւն Քրիստոսի, լինել ժածանգորդ Աստուծոյ և ժառանգակից Քրիստոսի:

691 Այսպէս զօրացուցեալ գնոսա ի խորհուրդս կամաց իւրոց յուսով նոցա ի Քրիստոս. զոր և դուք լուարուք և հաւատասցիք ճշմարտութեան Աւետարանին փրկութեան ձերոյ. յոր հաւատասցիք և մկրտեսցիք ի Հոգին աւետեաց սրբութեան. որ է ինքն գրաւական ժառանգութեան մերոյ, ի փրկութիւն նուաճութեան ի գովեստ փառաց նորա:

692 Ապա ընթացան ընդ տիեզերս ամենայն մինչև ի ծագս երկրի, լի առնել զքարոզութիւն բանին կենաց: Անդ և զօրք հրեշտակաց, հոգեղինաց և հրեղինաց, առ ի մխիթարութիւն առաքելոցն գումարեալ. զի և բանից ընկեր և ճանապարհաց և բանտամուտ կապանաց, ուստի և շնորհօք Աստուծոյ կորգեալ զառաքեալսն ճանաչէին: Եւ առաջնորդեալ հրամանակամ Հոգւովն սրբով՝ քաղաքի քաղաքի և աշխարհի աշխարհի գհաւատոցն Քրիստոսի ընդ հանուր ծանօթս տալով. զոր և մեք սակաւաւորքս զառաւելագունացն ճշմարտութիւն բերիցեմք, վասն ինքնահրաման առաջնորդութեան Հոգւոյն սրբոյ:

693 Քանզի այսպէս հրաման տուեալ՝ աշակերտել զազգս ամենայն. առաքեալ գնոսա ընդ տիեզերս՝ հրաւիրելով զամենայն հեթանոսս ի հնազանդութիւն հաւատոց, առանց զանգիտելոյ քարոզել զԱւետարանն առաջնորդութեամբ Հոգւոյն սրբոյ. որք համարձակեալք քարոզէին զարքայութիւնն Աստուծոյ, և ուսուցանէին վասն տեառն Յիսուսի Քրիստոսի անարգել և անխափան ամենայն համարձակութեամբ:

694 **ՂԵ.** Եւ յետ այսորիկ քրիստոսագունդ առաքելոցն, շնորհակարգութեամբ Հոգւոյն սրբոյ գումարելոցն ընդ ամենայն կողմանս որ ի ներքոյ երկնից՝ ամենայն նշանօք և արուեստիւք և շնորհագործ զօրութեամբ ազդ արարեալ ըստ իւրաքանչիւր մասին, և զբանն կենաց հնչեցուցեալ, և միանգամայն քրիստոսածանօթս և յարութիւնական յուսովն ծաղկեցուցեալ. քանզի ի նոցուն իսկ ի շնորհագարդ բանիցն և ի գործոց յայտնի է իւրաքանչիւր սահմանադրութիւն հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ վիճակեալ: Զոր և Պաւղոսի իսկ նշանակեալ, թէ «Յերուսաղեմէ մինչև ի Լիւբիկիա ինձ եհաս լի առնել զԱւետարանն Քրիստոսի», և զարձեալ՝ թէ «Որ կարգեացն զՊետրոս ի թլփատութիւնն՝ զօրացոյց և զլս ի հեթանոսս»:

695 Որով և աստուածադիր ժամանակն մերձեալ կայր ամենայն ումեք քրիստոսատուր

ժրկութեանն հասանելոյ. որպէս և Պաւղոսի յԱթէնս պատասխանի տուեալ, թէ «Զժամանակն անգլիտութեան անտես արարեալ Աստուծոյ՝ արդ զայս պատուիրէ մարդկան՝ ամենայն ումեք ապաշխարել»։ Հանգոյն սմա նշանակեալ և Պետրոսի ի Կաթողիկէական թղթին իւրում, թէ «Բաւական է անցեալ ժամանակն լինելոյ կամացն հեթանոսաց. արդ այսուհետև ըստ կամացն Աստուծոյ կեցցեն»։

696 Բայց ոչ անդէն և անդ յանկարծաթափ ըստ Հոգւոյն զօրութեան՝ զնորընծայսն յանընդելական մեծամեծան՝ ձգտեցուցանէին. այլ նախ թեթևագոյն ըստ աշխարհակիր կարգաց առակարանեալ և արուեստախօսեալ, Վասն որոյ և յայտ արարեալ Պաւղոսի, եթէ «Կաթն ջամբեցի ձեզ ի Քրիստոս, և ոչ հաստատուն կերակուր. քանզի չէիք բաւական»։ Որպէս և յառաջագոյն իսկ կարգեալ ամենիմաստն Աստուծոյ մովսիսաբեր օրինօքն, նախ զոհիւքն և շաբաթուքն և տօնահրաման կարգօքն։ Յորոց յետ այսորիկ հրաժարեալ՝ մարգարէիւքն յարուցելովք զառաւելագոյնն հայցէր. որովք ասէն, եթէ «Յագեալ եմ արդ զոհիւք ձերովք». և թէ՛ «Ոչ վասն պատարագաց քոց կշտամբեմ զքեզ». այլ՝ «Մատն Աստուծոյ պատարագ օրհնութեան». և թէ՛ «Զինչ խնդրէ ի քէն Տէր, ո՞վ մարդ, բայց առնել իրաւունս և արդարութիւն, և պատրաստ լինել եր-

թալոյ զկնի Տեառն»։

697 Նոյն կանոն և առաքելովքն պաշտեցաւ. քանզի միոյն Աստուծոյ օրէնք և օրինապատումք՝ առաջինն և երկրորդն ճանաչէր։ Զոր իւր իսկ Տեառն յայտ արարեալ ասելովն, թէ «Յայսմ իսկ է բանն ճշմարիտ. զի այլ է որ սերմանէ, և այլ է որ հնձէ. ես առաքեցի զձեզ հնձել՝ զոր դուք ոչ վաստակեցէք. այլք վաստակեցին, և դուք ի վաստակս նոցա մտէք. զի որ սերմանէն և որ հնձէն՝ հասարակ ցնծասցեն»։

698 Այլ նոքա տեղեկացեալ իսկ էին արուեստի քարոզութեան յամենաժրկէն Քրիստոսէ, որ «սկսաւ առնել և ուսուցանել»։ Քանզի և ինքն Քրիստոս ոչ անդէն ի սկզբանն զբարձրագոյնսն և զանհասագոյնսն որոտաց, այլ նախ խոնարհագոյն և առակախօս բանիւք և ախտահալած բժշկութեամբ մերձաւորս արարեալ և իմաստնացուցեալ. ցորս և ասէր. «Թէ զերկրաւորս ասացի ձեզ, և ոչ հաւատայք, զիմարդ եթէ զերկնաւորան ասացիք ձեզ՝ հաւատայցէք». ապա յետ այնորիկ, իբրև կատարելոց՝ համարձակագոյն և բարձրագոյն զճշմարիտն վարդապետեալ։ Նովին կանոնաւ և առաքելովքն ի բարբարոսական կողմանսն գործէին։

699 **ՂԶ.** Վասն որոյ և սիւնհոդոսական հրամանաւ առաքելոցն նախածանօթ մատուցելոցն հեթանոսաց զթեթևագոյնսն աւանդեալ, և

որոշեալ նախ ի կերակրոց կոսցն ի պոռնկութեանէ և ի մեռելոտուոյ և յարեանէ: Իսկ յորժամ առաջի եղեալ ամենայն ումեք, և վկայեալ Հոգւոյն սրբոյ Հրէից և հեթանոսաց վասն յուսական հաւատոցն որ ի տէր Յիսուս Քրիստոս. — որպէս Աստուած յառաջագոյն Հրէստանեայցն ստէք, թէ «Եւ մեք եւեք նորա վկայք, և Հոգին սուրբ՝ զոր ետ Աստուած հնազանդելոց իւրոց»:

Իսկ Պաղոսի անագին գգուշութեամբ ի Մելիտոս առաջի համաշունչ ժողովելոցն յուշարարեալ պաւլոսեանցն հրամանս և ուխտեալ, եթէ «Այ դանդիտեցի յօգտակարացն հրապարակաւ և սիրտնին տալ վկայութիւն Հրէից և հեթանոսաց, դապաշխարութեանն որ առ Աստուած և զհագաւոցն որ ի տէր մեք Յիսուս Քրիստոս»: որոյ և վճիռ տրուեալ թէ «Վկայութիւն զնեմ ձեզ յաւսք յայսմիկ, ասէ՛ զի սուրբ եմ յարեանէ ամենեցուն»:

Քանզի ոչ խորշեցսյ ի պատմելոյ ձեզ գամենայն կամս Աստուծոյ. — գան այնուհետեւ «Երանութեան հասեալք ի խորհրդանոց Հոգւոյն սրբոյ՝ յիշատակել զաստուածախօս զաստուածապատում զաստուածապարգի վարդապետութիւն միածնին Աստուծոյ. զի զբոլ կարգեալ հաստատեցեն ամենայն պզգաց և յաւիտեանցն եկելոց ի ներքնոյ երկնից, «առ ի լուսաւոր տունել գամենայն մարդ որ գալոց է յաշխարհ»:

Մանաւանդ թէ ազգեցութեամբ Հոգւոյն

շարժեալք՝ յառաջի եղեալն յաշողեցան: Վասն որոյ յուսուցանելն իսկ նշանակեաց աշակերտացն սրբոց Փրկիչն ամենեցուն ասելով, թէ «Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել այժմիկ. յորժամ եկեսցէ Հոգին ճշմարտութեան՝ առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»:

700 Ակնարկեաց և վասն կենդանատու Աւետարանին իւրոյ, թէ «Քարոզեսցի Աւետարանս արքայութեան ընդ ամենայն տիեզերս ի վկայութիւն ամենայն հեթանոսաց, և ապա եկեսցէ կատարած»: Քանզի և առաքելոցն իսկ, վկայիցն նորին ճշմարտութեան, առեալ ի սուրբ Աւետարանէ և ի մարգարէական գրոց՝ թուղթս հոգեպատումս և առաքելախօսս ծաղկեցուցեալ, զի կանոնք մշանջենակարգք աշակերտելոցն պահիցին, մանաւանդ հայեցեալ ևս ի կատարումն եկեղեցեացն՝ յաճախելն այնուհետեւ զառաւելագոյնսն բարբառելով: Որպէս և Պաւլոսի յայտարարեալ ասէ. «Զիմաստութիւն խօսիմք ընդ կատարեալս, զիմաստութիւն՝ ոչ գաշխարհիս այսորիկ, և ոչ զիշխանաց աշխարհիս այսորիկ զխափանիլեացս, այլ խօսիմք զԱստուծոյ իմաստութիւնն ծածուկ խորհրդով, զոր յառաջ քան զյաւիտեանս սահմանեաց Աստուած ի փառս մեք. զոր ոչ որ յիշխանաց աշխարհիս այսորիկ ծանեալ. զի եթէ էք ծանուցեալ՝ ոչ արդեօք զՏէրն

փառաց ի խաչ հանէին»։ Իմաստութեամբն լուսաւորեալք և զարդարեալք էին ասելովն, թէ «Մեք ոչ զոգի աշխարհիս այսորիկ առաք, այլ զՀոգին որ յԱստուծոյ. զի նովաւ ծանկցուք զայն՝ որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ»։

701 Եւ արդ՝ առեալ հոգելից և հոգեմուխ աստուածատեսացն զաստուածատուր աւետիան, և գրով հաստատեալ, և զմի աւանդութիւնն չորս Աւետարանս սահմանեալ. ոչ օտարագոյնս ի միմեանց արուեստախօսեալ, այլ ամենագէտ Հոգւովն Աստուծոյ զմիաւոր ճշմարտութիւնն հրամանացն Քրիստոսի պատմեալ. զոր յառաջակարգ ի մարգարէսն է տեսանել։ Զի զոր մեծին Մովսիսի յառաջագոյն շնորհօք Հոգւոյն զլինելոցն առակախօսեալ էր՝ զնոյն հոգեպատում բարբառով և զկնի եկելոց մարգարէիցն երկրորդեալ, որովք երևեալ ամենապարզ և Հոգւոյն զօրութիւնն։

702 **ՂԵ.** Համբարձեալ այնուհետև թևովք Հոգւոյն աւետարանագիր արանցն քրիստոսասիրաց, և անցեալ ընդ երկինս և բարձրացեալ ի վերայ խորանացն երկնից. անդր ի վեր յաստուածական յաթոռն, և տեղեկացեալ Հոգւովն սրբով խորոցն Աստուծոյ, և ծանուցեալ զմիածին Որդին անդէն ի ծոց Հօր իւրոյ. և այնպէս ճշմարտագոյնս հաստատեալ նորին գիտութեամբ, որպէս և զիսէ Հայր զմիածինն իւր։ Որով լու-

սաւորեալ և առեալ զանպատումն ի պատմել, թէ «Ի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. նա էր ի սկզբբանէ առ Աստուած. ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ»։ Տեսանես, զի շեթող ինչ ի միջի զաստուածագէտ իմաստութեանն զպայման. այլ միանգամայն զբովանդակն բերէ ասելովն, թէ «էր ի սկզբանէ, և առ Աստուած էր, և Աստուած էր. և ամենայն ինչ նովաւ եղև». և առ ժամայն իսկ ծանօթ եղեալ էական անձինն Որդւոյ, և միարուս և աստուածակից պատուին, և ամենակար զօրութեան նորին։

303 Քանզի յառաջագոյն իսկ աստուածագէտս յարդարեաց բիւրապատիկ սքանչելեօքն ամենատէրն Քրիստոս զսիրելի աշակերտսն իւր, զի և զեղոյ և կերպարանաց և միասնական բնութեանն երկից անձանցն կատարելոց մերձաւորք և ծանօթք իցեն։ Զի ոչ եթէ իւրեանց կարճահաս իմաստութեամբն հասեալք չքնաղ գիտութեանն Աստուծոյ, այլ նորին իսկ մարգասէրն Աստուծոյ յայտ արարեալ յերկնից, թէ «Դա է որդի իմ սիրելի, զմա լուարուք»։ Զոր և Պետրոսի վկայեալ ի կաթողիկէին իւրում, թէ «Ոչ պաճուճեալ ինչ առասպելաց զհետ երթեալ ցուցաք ձեզ զտեսուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի զզօրութիւն և զգալուստն, այլ մեզէն եղեալ

ականատեսք նորա մեծութեանն: Քանզի առեալ յԱստուծոյ և ի Հօրէ զփառս և զպատիւ, եկեալ այնպիսի բարբառոյ ի մեծփայելչութեան փառաց անտի, թէ «Իա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ»: և զայս բարբառ մեք իսկ լուաք եկեալ յերկնից՝ որք ընդ նմա իսկ էաք ի սուրբ լերինն»:

704 Նոյնպէս և Որդին եկեալ ծանուցանէ զՀօրն մեծութիւն, թէ «Եկի ոչ զիմ կամս կատարել, այլ զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս»: Եւ յորդագոյն նշանակելով ի վարդապետելն իւրում՝ զհառս Հօրն բարձրացուցանէ, յայտ արարեալ զմիասնական կամացն, թէ «Զբանս զորես խօսիմ ընդ ձեզ՝ ոչ թէ յանձնէ ինչ խօսիմ, այլ Հայրն որ յիս բնակեալ է՝ նա գործէ զգործսն»: Նոյնպէս և վասն Հոգւոյն սրբոյ ասէ, թէ «Հոգին ճշմարտութեան առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ. զի ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիցի, այլ զոր լսիցէ՝ խօսիցի և զգալոցն պատմեսցէ ձեզ նա զիս փառաւորեսցէ, զի յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ»: Զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է. վասն այնորիկ ասացի, թէ յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ»:

705 Տես զմիաբանութիւնն, զմիակամութիւնն, զմիաւորական ճշմարտութիւնն. և տես զիարդ լուսաւորեաց, եցոյց զգոյնութիւն երից անձանցն հաւատտի և ասէ, թէ «Ոչ յանձնէ ինչ խօսիցի Հոգին սուրբ. քանզի յիմմէ անտի առ-

նուցու և պատմեսցէ ձեզ. զի զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է»: Տես վՀայրն կատարեալ, և զՈրդին ճշմարիտ, և զՀոգին հաւաստի: Նշանակեաց և զանորոշական և զմիաբուն աստուածական զօրութեանն պայման ասելովն, թէ «Ելի ի Հօրէ և եկի յաշխարհ»: Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգւոյն, թէ «Հոգին՝ ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ»:

706 Տայ վճիռ և վասն միաւորութեան միասնական երրորդութեանն ասելովն, թէ «Հոգի է Աստուած». ցուցանէ և վասն իւր և վասն ճշմարիտ Հոգւոյն՝ զանքակութիւնն ի Հօրէ: Զի թէպէտ և առաքեալք անտւանեցան յառաքիչն ի Հօրէ՝ այլ ընդ նմին միաբուն և առանց մեկնելոյ զմիասնական գործն կատարեցին. ասելովն՝ թէ «Ոչ որ ել յերկինս՝ եթէ ոչ որ էջն յերկնից Որդի՝ մարդոյ, որ էն յերկինս»: Տեսանեալ զի և իջեալ յերկիր, և է յերկինս: Որում և առեւտարանիչն Յովհաննէս տեսեալ վկայեաց, թէ «ԶԱստուած ոչ որ ետես երբեք, բայց միաժին Որդին որ է ի ծոց Հօր՝ նա պատմեաց»: Եւ արդ՝ դու ի միտ առ զոր ասէն, թէ «Որ էն ի ծոց Հօր՝ նա պատմեաց». զի զոր առ իւրեանսն տեսանէին ի ծոց Հօր գնոյն գիտէին: Ո՞ր գարմանալի պարգևելոցն և աստուածագէտ վիճակելոցն, որպիսում մեծփայելչութեան առ ժամայն հասին»:

707 Ը. Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգ-

ւոյն է իմանալ յասելոյն, թէ «Հոգին ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ»։ Ելանէ և ոչ բաժանի, բղխէ և ոչ սպառի։ Եւ միանգամայն իսկ զճշմարտագոյն զմիապէս զմիակշիռն ասէ, թէ «Ես ի Հայր, և Հայր յիս. և որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»։ Քանզի ոչ եթէ սահմանք ինչ զաստուածականն բովանդակիցեն, եթէ Հայրն յերկինս, և միածին Որդին և ճշմարիտ Հոգին յերկրի. որով ին է ամենայն, և է յամենայնի և ի վերայ ամենայնի։

708 Վասն այսր ամենայնի աստուածախօսեալ և վարդապետեալ աշակերտացն իւրոց՝ հրաւիրէ յառաջնորդութիւն Հոգւոյն սրբոյ. ցորս և ասէր իսկ, թէ «Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել այժմիկ. բայց յորժամ եկեսցէ Հոգին ճշմարտութեան՝ յիշեցուսցէ ձեզ, և առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»։ Վասն որոյ և Պետրոս իսկ նշանակեաց առեալ զՀոգին սուրբ, թէ «Յիշեցի զբանն Տեառն զոր ասէր, թէ Յովհաննէս մկրտեաց ի ջուր, բայց դուք մկրտիցիք Հոգւովս սրբով»։ և ոչ միայն նոցա, այլ և մատուցելոցն նոքօք առ Աստուած։

709 Որպէս և երանելոյն Ղուկայ ի սկզբբան Աւետարանին յայտ արարեալ, թէ «Բազումք յօժարեցին վերստին կարգել զպատմութիւնն վասն իրացն հաստատելոց ի մեզ. որպէս աւանդեցին մեզ՝ որք ի սկզբանէ ականա-

տեսք և սպասաւորք եղեն Բանին»։ յորոց և զԱւետարանն Տեառն կարգեաց։ Իսկ առ Պաղոսի ևս սքանչելագոյն և ահաւորագոյն ազգեցութեամբ երևեալ. վասն որոյ և ինքն զարմացեալ պատմէ ասելովս, «Եթէ մարմնով և թէ առանց մարմնոյ՝ ոչ գիտեմ. բայց համբարձեալ յերրորդ մասն երկնից և ի զբախան, և լուեալ բանս անճառս գիտեմ»։ Վասն որոյ և ասէն, թէ «Ես ոչ ի մարդոյ առի և ոչ ուսայ յումեքէ, այլ ի յայտնութենէն Յիսուսի Քրիստոսի»։ զոր և ականատես եղեալ պարծի, թէ «Զտէր Յիսուս Քրիստոս աչօք իմովք տեսի»։

710 Բայց թէպէտ և այսպէս բարձրապատիւ և պայծառանշան առաքեցաւ ի Քրիստոսէ՝ տայ հնազանդութիւն և երկոտասանիցն, զրեալ Կորնթացւոցն. «Զի ես ձեզ զայն նախ աւանդեցի՝ զոր և եսն ընկալայ»։ Նոյնպէս և Եբրայականացն, թէ «Մեր զիմրդ ապրեսցուք հեղգացեալքս յայնպիսի փրկութենէ, որ սկիզբն առ խօսելոյ ի Տեառնէ, և ի ձեռն այնոցիկ որ լուանն՝ ի մեզ հաստատեցաւ»։ Որով յայտ իսկ է, եթէ միոյ զօրութեանն շնորհք զամենեսեան լուսաւորեալ՝ առ ի վկայութիւն միոյ ճշմարտութեանն զարթուցանէին. քանզի և ասէ Պաղոս, թէ «Ամենեքին մեք զմի հոգի արբաք»։ Որով բարձրապատումս և երկնաբերձագոյնս սկսան հոշակեցուցանել զպատիւ իսկական փա-

ուաց միածնին՝ հանդերձ կանխասաց մարգարէական բարբառովքն. զոր և ասաց աստուածապատումն, թէ «Ի սկզբանէ էր Բանն, և առ Աստուած էր, և Աստուած էր, և ամենայն ինչ նովաւ եղև»: Ասէ և Ղուկաս զառաքելոցն, թէ «Ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղեն Բանին»: Դարձեալ զսոյն և Յովհաննէս ասէ ի կաթողիկէին իւրում, թէ «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաքն, ընդ որ հայեցաքն, և ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ Բանին կենաց»:

711 «Եւ առ Աստուած էր, ասէ, Բանն»: Ասացելոյն Տեառն վկայեաց, թէ «Հայր, տո՛ւր ինձ զփառսն՝ զոր ունէի առ քեզ յառաջ քան զլինելն աշխարհի»: Բերէ ի սոյն և Պաւղոս, թէ «Ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զէանալն հաւասար Աստուծոյ»: Նոյնպէս և Յովհաննէս յառաքելականին իւրում, թէ «Որ էրն առ Հօր և երևեցաւ մեզ». «Եւ Աստուած էր, ասէ, Բանն». որպէս և Քրիստոս ասաց, թէ «Զոր ունի Հայր՝ ունիմ և ես»: Դարձեալ և Յովհաննէս ի թղթին իւրում ասէ, թէ «Նա է ճշմարիտ Աստուած»: Նոյնպէս և Պաւղոս, թէ «Յերևել փառաց մեծին Աստուծոյ և փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ եզ զանձն իւր վասն մեր»:

712 Արդ՝ միով միաբանութեամբ և ինքնաշօթար մերովք իսկ կամօք հասցուք մեք հաւասոց և գիտութեան Որդւոյն Աստուծոյ, յայր

կատարեալ ի չափ հասակի կատարմանն Քրիստոսի: Քանզի տուեալ վարդապետութիւնն Քրիստոսի առ ի բազմաց ունկնդրութիւն հայի. որով հրամանաւ զամենայն ազգս երկրի՝ ընդ անգեղջական վարդապետութեամբն նուիրեաց ասելովն, թէ «Ելէք ընդ ամենայն հեթանոսս, աշակերտեցէք և մկրտեցէք զնոսս յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ»:

713 Առաւել առ ի բազմացն ակնկալութեամբ կամի երևեցուցանել զփառաւոր զալուստն իւր, որպէս թէ վասն երկայնմտութեան համբերողացն և յուսալից սպասելոցն զայցէ երևել: Այսպիսի ինչ է իմանալ և զառաջին զալուստն Քրիստոսի, և զէջս աստուածեղէն Հոգւոյն ի տասներորդաւուրն ի պենտեկոստէից տօնին: Քանզի ոչ եթէ օթեմանք ինչ պիտոյ էին ծախել միածնի Որդւոյն Աստուծոյ յելս բարձրութեանն երկնից, և կամ սուրբ Հոգւոյն՝ իջանելոյ ի ժողովս առաքելոցն, որով երկինք և երկիր լի են. այլ այնպէս կամեցաւ մարդպէսն Աստուած, որպէս թէ տասն արուրցակընկալութիւն առաքելոցն՝ ի վերնատունն կոչեացէ զպարզկաբեր Հոգին, զմխիթարիչն ամենեցուն: Եւ ամենայն ուրեք պատճառս ինչ ի մարդիկ հարկանէ զիւրոյ բարեգործութեանն. զի վասն փոքր պատճառանաց աստի ի վեր ընծայելոց՝ անչափ բարեաց պատրաստական հատուցանող

գտանիցի: Եւ զի՛նչ իսկ արդարեւ անչափ և անհասական քան զայն կայցէ՛ յորժամ ծագեալ յերկնից փառօք Հօր գայցէ, և առաջի ամենայն հրեշտակագունդ զօրուն զձեռանէ առեալ զիւրոցն սիրելեաց՝ առ ինքն հանեալ տանիցի, յիւրում իսկ աստուածեղէն բնակութեանն զանգրաւական զկեանսն միասնական վայելեցուցանիցէ:

714 Քանզի ապենիագն Աստուած վայրակեաց բնակութեանն և կայենաւոր սահմանացն բնակութիւն Աստուածամուտ սքանչելի վասն իւրոցն սիրելեաց զարքայութիւնն յարդարէ, յորում միակեաց վայելչութիւն ամենայն արժանաւոր բանաւորացն, հոգեղինացն և մարմնականացն, առ ինքեան պատրաստեալ գետեղեսցէ: Վասն որոյ և ամենափրկիչն տայր աւետիս աշակերտացն և քաջալերէր, թէ «Ուր եսն իցեմ՝ և դուք անդ իցէք, և յամենայն ժամ զիմ փառսն տեսանիցէք»: Բայց միւսն ևս բարձրագոյն. «Յայնմ աւուր ծանիջիք, ասէ, թէ ես ի Հայր, և դուք յիս, և ես ի ձեզ»: Ի սոյն իսկ առնուլ պատեհագոյն է ասացեալսն, թէ «Զոր ակն ոչ ետես, և ունկն ոչ լուաւ, և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց». ասել և ընդ երանելւոյն Պաւղոսի, թէ «Շնորհք Քրիստոսի ի վերայ անպատում պարգևաց նորա»:

715 Կատարեցաւ վարդապետութիւն սրբոյն Գրիգորի, որ շնորհեցաւ նմա յԱստուծոյ՝ լուսաւորել զսիրտս խաւարեալս Հայաստան աշխարհիս՝ հաւատովք և մկրտութեամբ: Եւ զամենեսեան քրիստոսածանօթս առնէր և հաստատէր, փառաւորել զսուրբ անուանսն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

ԴԱՐՁ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱԾԽԱՐՀԻՍ ՀԱՅՍԱՍԱՆ

ԸՆԴ ԶԵՌՆ ԱՌՆ ՍՐԲՈՅ ՆԱՀԱՏԱԿԻ

716 **ՂԹ.** Արդ՝ եկայք, եղբայրք, զօգուան վասն հասարակաց շինութեան փութացուցուք. զի և ի ձէնջ պատուհասքդ վերասցին, և լիցի ի խոռովութենէդ հասելոյ վաղվաղակի խաղաղութիւն, և ի գերեալ մոլորութեանցդ՝ դարձ փրկութեան: Այլ ես զամենայն պատգամս Աստուածութեանն կարգեցի և եղի ի լսելիս ձեր առ հասարակ, ոչ թաքուցեալ զօգուան. ի սկզբբանցն մինչև ի վախճան՝ զամենայն պատմեցաք ձեզ:

717 «Արդ՝ եկայք ամփոփեսցուք զգանձն Աստուածութեան, զի յայնմանէ պարգևեսցի ձեզ բժշկութիւն ամենեցուն: Մատուցուք զգոսա ի հանգիստ, և շինեսցուք վկայարանս ի վերայ դոցա, տաճարս աղօթից միաբանութեան, հանապազորդ խնդրել յԱստուծոյ նախ՝ զհաշտութիւն և զխաղաղութիւն աշխարհի և զողորմութիւն հաւատովք, յուսով և սիրով, և ընդ նմին զկեանս և զարքայութիւն Աստուծոյ:

718 «Զի և դուք ազատեսցիք ի ծառայութեանց անձնակամութեան գործոցն խաւարի, և զփառս լուսեղէնս Աստուածութեանն ըմբռնեսցիք, աղօթիւք և բարեխօսութեամբ սոցա առ Աստուած. զի և սոքա հանդուսցեն զանձինս ձեր ի տանջանաց պատուհասիցդ եկելոց, և սոքօք հաշտեսցիք ընդ Աստուծոյ: Զի Աստուածութիւնն, որ բնակեալն է ի սոսա՝ զթասցի ի ձեզ ձերովն ապաշխարութեամբ, խոստովանութեամբ, խոնարհութեամբ, հնազանդութեանն հաւատոց, և կրօնաւորեալ ձեզ պահովք, անկել ի սիրտս և առնուլ ի միա՝ սփռել զկամացն խորհուրդս, և արժանի լինել լուացման մկրտութեանն սրբութեան, և սրբոցդ մասին ժառանգութեան՝ լուսոյ վիճակին հասանել և պարծանաց խաչին, «որ կորուսելոցն յիմարութիւն է, և ձեզ որ զտայքդ՝ իմաստութիւն և զօրութիւն և փրկութիւն Աստուծոյ»:

719 «Զորս Որդեգրութեան արժանիս արասցէ Աստուածութեանն, ջնջել զմեղս ձեր և թողուլ զպարտիս ձեր, և ընդունել զմասն պսակի սրբոցս որ առ ձեզս են: Զի և դուք լիջիք փառաւորիչք Աստուածութեան, դասուց փառաւորչացն հազորդեալք ի կցորդութիւն օրհնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, և արժանի լիջիք դուք զխորհուրդն Աստուածութեանն առնուլ: Զի լուացեալ իցէք յաղտոյն սատանայի, և նա ձերոց

ոտիցն գարշապարաց կոխան լիցի: Եւ դուք մտեալք և հաղորդեալք իցէք ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն, ուտել զմիս ճշմարիտ գառին Որդւոյն Աստուծոյ, և ըմպել զարիւն նորա: Եւ կցորդ իցէք չարչարանացն Աստուծոյ, և հաղորդ փառացն, և լինիջիք ի մի ոգի և ի նա կցորդիցիք մարմնով և արեամբ նորա:

720 «Եւ վկայքս այս լինիցին ձեզ ողորմութեամբ նորա բերդ ամուր և աշտարակ հօր ամբուլթեան և վերակացուք բարեխօսութեամբ, հեղմամբ արեանն քաջացեալք, նահատակութեամբն իւրեանց զձեզ առեալ առ Աստուած մատուցանիցեն. որ շահեալք զձեզ՝ զիւրեանց նահատակութեանն մարտին ցուցին ձեզ զյաղթող զօրութիւնն:

721 «Եւ զի այսօր ընդ երեկս է՝ երթայք ի հանգիստ քնոյ, խաղաղութեամբ ննջեցէք. և ի վաղուէ հետէ փոյթ լիցի ձեզ շինել զյարկս հանգստոցաց: Զի և սոքա փոխարէն ընդ հողեղէն յարկացն զոր սոցայն շինիցէք աստ՝ պատրաստեսցեն ձեզ յարկս լուսեղէնս յարքայութեանն երկնից. որում ակն ունիմք հասանել բարեխօսութեամբ սրբոցս, ի նոյն ժողով միաբանութեան յարքայութեանն Քրիստոսի: Զինորա են փառք և զօրութիւն և պատիւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն»:

722 Ճ. Եւ զայս ասացեալ՝ արձակեաց

զամբոխն. բայց թագաւորն և մեծամեծքն ոչ երբեք մեկնէին ի նմանէ, զի հարուածեալք էին և ահաբեկեալք. և զցայգ և զցերեկ կային առ նմա, և օթեվանք նոցա առ նմա լինէին ի մէջ այգւոյն, առ դուրս հնձանին. զգեցեալ քուրձ և նստեալ ի վերայ մոխրոյ, և պահեալ լինէին պահս աւուրս վաթսուն և վեց: Եւ այսպէս երանելին Քրիզոբրիոս անհանգիստ և անդադար զցայգ և զցերեկ ոչ դադարէր երբեք աւուրս վաթսուն և հինգ, խօսել, խրատել և ուսուցանել և հաստատել: Իբրև իմաստուն բժիշկ գտանել ջանայր զղեղն օգտութեան. զի նոքա մատուցեն առ նա զանձինս իբրև զհիւանդացեալս, և նա իբրև զճարտարապետ բժշկեսցէ զանձինս նոցա Աւետարանաւն Քրիստոսի:

723 Համօրէն տեղեկացուցեալ խելամտեցուցանէր. ոչ եթէ ծայրաբաղ ինչ արարեալ օղաբանս կամ սրավարս խօսեցաւ, այլ յստակապատում արարեալ ուսուցանէր ամենեցուն. ի սկզբանց անտի սկիզբն արարեալ, յաշխարհահամար յաշխարհապատում արարչութենէ անտի, մինչև ի բուն սրբոցն պատգամախօսացն Աստուծոյ, ամենեցուն իւրաքանչիւր գործոց առաքինութեան և հոգեպատում պատգամացն ընդելս և ծանօթս կացուցանէր:

724 Եւ զարանցն աստուածասիրաց ըստ քրիստոսաւանդ հրահանգելոցն ի ճշմարտութեան,

զայր իւրաքանչիւր աստուածամուխ կենօք և վաստակասէր հոգևոր վարուք իւրովք, հանդերձ վկայութեամբ զմի ոք ի նոցանէ առանձինն յականէ յանուանէ ծանուցանէր. և նոցին յԱստուծոյ ասացելովքն՝ կարգեալս և յարմարեալս ընծայեցուցանէր զամենայն ասացեալ զպատգաման հոգւոյն սրբոյ, և ըստ նմին զմեկնութիւն նորուն հանդերձեալ գրեաց նորին զօրութեամբն:

725 Իսկ նոքա ժողովեալք կուտեալք հասեալք անթիւ մարդկանն, զմիմեամբք զոռութեալ՝ խնճոյս կացուցանէին՝ ունկնդրութեան վարդապետութեանն մատուցանել զլսելիս. բազմութիւնք անհունք անշափութեամբք, անհնարին շատութեամբ ժողովեալք ի հուշակէն, տեսանել և լսել զանպայման սքանչելիս Աստուածութեանն: Ժողովեալք յիւրաքանչիւր գաւառացարք և կանայք և մանկտի, անաբեկեալք յահէն զօրութեանց արարչութեանն, լինէին հնազանդեալք և ունէին զհաւատս: Ճեպէին առ ի տեսիլ ցուցական սքանչելեացն, մտերմութեամբ հասեալք լինէին օգտակար խրատուն կենսաբեր քարոզութեանն քանին կենաց աւետեաց Աւետարանին: Զամենայն յանձ առեալ՝ թագաւորն և իշխանքն փութային առնել զինչ և հրամայեցէ:

726 ՃԱ. Արդ՝ ի լնուլ վաթսներորդի վեցերորդի աւուրն, ընդ այգուն առաւօտանայն,

մատուցեալ իշխանքն թագաւորան և նախարարօքն և խառնիճադանձ ամբոխիւն հանդերձ, նա և կանանւոյն ժողովեալ մատաղ մանկտոյն անմեղօք, երամ երամ և դասադասեալք անկանէին առաջի սրբոյն Գրիգորի, աղաչէին և խնդրէին զբժշկութիւն գտանել հարուածոցն պատուհասին հասելոյ. քանզի հարեալք էին բարկութեան գաւազանաւն յարգար դատաստանէն:

727 Մանաւանդ թագաւորն, զի էր նա փութեալ ի կերպարանս աղբեայոյց խոզաց. քանզի թաւացեալ էին առ հասարակ ամենայն մարմինքն, և ընդ անգամս ոսկերացն բուսեալ էր խոզանաստե իբրև զմեծամեծ վարազաց վայրենեաց. և եղնզունք ծայրից մատանց ոտիցն և ձեռացն կճղակացեալք էին իբրև զգետնաբիր և զարմատակեր կնճացն: Նա և պատկեր երեւացն զիմացն շրջեալ էր ի պատկեր և ի կնճիթ գոճանացն յեղեգան բնակելոց. իբրև յիւրոց ի գազանամիտ բարուցն բնութենէ և ի վարուց՝ ի թագաւորութեանն շքոյ սաստկութենէ անկեալ, շրջեալ ի տեսիլ նմանութեան անասուն խոտակեր գազանաց. և շրջէր ի մէջ գազանացն ի ներքս յեղեգանն, կորուսեալ ի միջոյ մարդկանէ:

728 Իսկ իբրև եկն եհաս ելեալ ի բանդէ վիրապին խոստովանողն Քրիստոսի Գրիգորիոս, հասանէր ի տեղի վկայելոցն՝ իբրև ի տեսչու-

թենէն Աստուծոյ ի մի վայր ամենեքեան ժողովեալ՝ այսամտեալք ամենեքին, ի տեղին հասեալք յայտնեցան: Եւ թագաւորն խոզացեալ՝ մեծածայն ձէր, կանչէր, խանչէր բոհրոհելով, փրփրացեալ, զիզացեալ, կնճթակերպ երեսօքն, լեալ ի նմանութիւն չորքոտանւոյ, ընթացեալ յեղեգնաբնակ երամէ գազանացն ի միջոյ՝ հասանէր յայն տեղի:

729 Իսկ երանելին Գրիգորիոս յաղթա կացեալ՝ խնդրէր յամենապարզէն Աստուծոյ առ մի նուագ՝ ոչ զկերպարանացն հարուածելոց առողջութիւն, այլ զմտացն ունկնդրութիւն վարդապետութեանն, զգաստանալ, առնուլ ի միտ դասացեալսն Աստուծոյ պատգամացն: Եւ լեալ բժշկութիւն այսչափ միայն— քաջ լսել և ի միտ առնուլ և համարձակ խօսել: Եւ մինչև ի վաթսուն և ի վեց օրն դաւուրս վարդապետութեանն՝ ի նոյն կայր կերպարանս, ձորձապատեալ, պատտեալ, ի մէջ բազմամբոխ աշխարհաժողով հրապարակացն կուտակելոց մարդկանն:

730 Իբրև սկսան թաւալել անկանել առաջի նորա և խնդրել բժշկութիւն, — քանզի թագաւորն գատեալ էր կերպարանօքն ի մարդկային բնութենէ ձաղածանակ տեսլեամբն, բայց միայն ի բանիմաստ խօսարանացն և ի լսելոյն. — Իսկ նա յետ ազաչանացն տուեալ պատասխանի ասէ ցնոսա, եթէ «Եւ ես ընդ ձեզ իբրև զմի ի ձէնջ

խնդրեցից զձեր օգուտն, և դուք սրաի մտօք խնդրեցէք զձեր բժշկութիւնն, քանզի մարդասէր Աստուածութիւնն ողորմեսցի ձեզ: Բայց փութացարձք շինեցէք զվկայարանսն, զի հանգուցուք զվկայաս Աստուծոյ, զի և սոքա զձեզ հանգուցեն ի տանջանաց պատուհասիցդ, և ապրեսջիք յահագին և ի դառն պատրաստեալ հանդերձեալ խոստացեալ դատաստանացն, և արժանի լիջիք արքայութեանն Քրիստոսի»: Իսկ նոցա խնդրեալ, զի փութով հրամայեսցէ, որպէս և կամիցի զինչ և կամիցի առնել: Իսկ նորա տեսիլ պատմեալ նոցա՝ ասէ. —

731 Արդ՝ եկայք պատմեսցուք ձեզ, եղբարք, զցուցական սիրոյն արարչութեան առ ձեզ, որ ինձ երևեցաւ ահաւորութիւն տեսլեանն. Աստուածութեանն խոնարհեալ առ սուրբ վկայաբար, և զսոսա յանհամեմատն բարձրութիւն, յանպատումսն վերացուցեալ, յանգուգականութիւն արքայութեան երկնից: Արդ՝ զլինելոցն ընդ ձեզ զկեցուցաբեր տուչութիւնն զոր շնորհելոց է՝ յայտնեաց ինձ, և երևեալ ինձ տեսիլ աստուածակերպ սքանչելի անպատում, զորոյ փոքր ի շատէ առի զհանգամանսն:

732 Արդ՝ ի հասարակել զիշերիս այսմիկ, զի խոնջեալ դուք ի բուն լեալ էիք ի ծանրութենէ աշխատութեան ի տքնութենէ այտի, և ես դեռ ի վարթման հարեալ էի և մտա-

խորհրդ կայի վասն յանկարծահաս գիւղելոյ անքնին սքանչելեացս ողորմութեան Աստուածութեանն այց առնելոյ ձեզ, արկանելոյ զձեզ ի բովս խրատու հանճարագիտութեան աստուածագէտ վարդապետութեանն: Չմտաւ ածէի և զսէր վկայիցն առ իւրեանց սիրեցեալ արարչութիւնն, և զփոխարէն դարձուածան անպատումն պատրաստեալս նոցա, թէ սրպիսիք իցեն:

733 Յանկարծակի եղև ձայն սաստկութեան, բոմբիւն որոտման, ահաւոր թնդիւն, իբրև զձայն եռանդան կուտակելոյ ծովու ալեաց խոռվութեան: Եւ բացաւ խորանաչէն յարկն հաստատութեան երկնից. և իջեալ այր մի ի կերպարանս լուսոյ. կոչեաց զանուն իմ և ասէ. Գրիգորիէ. և իմ նայեցեալ տեսի զկերպարանս նորա, և զարհուրեալ դողացեալ յերկիր կործանեցայ: Եւ ասէ ցիս. նայեաց դու ի վեր, և տես զսքանչելիս զոր ցուցանեմ քեզ:

734 Եւ իմ նայեցեալ տեսի բացեալ զհաստատութիւն երկնից, և զջուրսն որ ի վերայ նորա՝ ըստ հաստատութեանն պատառելոյ, զի ըստ նմանութեան ձորոց իբրև զկատարս լերանց՝ յայս կոյս յայն կոյս բաժանեալ զիզեալ կային անբաւութիւնք անկշռելութեան ական տեսանելոյ: Եւ լոյսն հոսեալ վերուստ ի վայր մինչև յերկիր հասանէր. և ընդ լուսոյն՝ զօրք անշափք լուսեղէնք երկթեանք ի տեսիլ մարդկան, և

թեքն իբրև զհուր: Եւ ըստ նմանութեան մանրամաղ փոշւոյ հիւղէի, որ ի ժամանակս արեգակնակէզ գարնանւոյն ըստ պատուհանացն կամ լոյսանցոյց երդոցն ի շողան խաղասցէ բազմութիւն մանրամաղ փոշւոյն, նոյնպէս և զօրքն ընդ լուսոյն լցին զառ ի ստորև ամենայն, և առաջն ցուկեալ յառիջանելն լուսոյն, և զօրքն ընդ նմին:

735 Եւ մի ահաւոր տեսիլ մարդոյ բարձր և ահեղ, որ զառաջն ունէր և զէջան ի վերուստ մինչև ի խոնարհ առաջապահ յառաջեալ, և ի ձեռինն իւրում ուռն մի մեծ ոսկի. և այն ամենայն զհետ խաղացեալ գայր: Եւ ինքն սլացեալ խոյացեալ գայր՝ ըստ նմանութեան արագաթև արծուոյ. և եկն էջ եհաս մինչև մօտ ի յատակս երկրիս, ի շինամէջ քաղաքին, և բաղխեաց զթանձրութիւն լայնատարած գետնոյն, և մեծ և անշափ դրնդիւնքն հնչեցին ի սանդարամետս անդնդոց. և ամենայն երկիր յերևելիս, յական տեսանելեաց բաւելոյ, հարթ հաւասար դաշտաձև յատակեցաւ:

736 Եւ տեսանէի ի մէջ քաղաքիս, մօտ յապարանսն արքունի, խարսխաձև ճախարակաձև խարիսխ ոսկի, մեծութեամբ իբրև զմեծ մի բլուր, և ի վերայ նորա սիւն մի հրեղէն բարձր մինչև յոյժ, և ի վերայ նորա թակաղաղ մի ամպեայ, և խաչն լուսոյ ի վերայ նորա:

737 Եւ նայեցայ, և տեսանեմ այլ խարխիսս երիս. մի՛ ի տեղւոջն ուր վկայեաց սուրբն Գալիանէ երկուք ընկերօքն. և մի՛ ի տեղւոջն ուր վկայեաց սուրբն Հովսիսիմէ երեսուն և երկու ընկերօքն, և մի՛ ի տեղւոջ հնձանին: Եւ այն խարխիսք՝ կարմիրք էին ի գոյն արեան, և սիւնք ամպեղէնք, և խոյակք հրեղէնք. և ի վերայ սեանցն երից խաչք լուսեղէնք ըստ նմանութեան տեառնանման խաչին. և այս սեանց խաչքն հաւասարք էին այնր լուսեղէն սեանն թակաղաղի, զինա բարձր էր քան զնոսա: Եւ ի չորեցունց սեանցն ի վերայ խաչիցն կամարք զարմանատեսք ի միմեանս կապեցան. և ի վերայ այնորիկ տեսի գմբեթաձև խորանարդ ամպեղէն շինուած աստուածակերտ զարմանալի: Եւ ի ներքոյ խորանին և վերայ կամարացն տեսի զսուրբ վկայսս զայսոսիկ զերեսուն և զեօթն, իբրև ի լուսաւոր կերպարանս սպիտակութեան հանդերձանօք, զոր ոչ բաւեմ պատմել:

738 Եւ ի կատար շինուածոյն տեսանէի աթոռ զարմանալի աստուածակերտ սքանչելի հրեղէն, և զխաչն տէրունական ի վերայ նորա. զորով փարեալ լոյսն համատարած՝ խառնեցաւ ընդ ճառագայթս խաչին, և մածեալ ի նոյն միացաւ. և սիւն զործեաց լոյսն շողացեալ, և ծագեաց ի մէջ ներքին սեանցն խարխիսց:

739 Եւ բղխեաց աղբիւր յորդարուղի, և

հոսեցաւ ծաւալեցաւ ընդ դաշտս ամենայն, և ելից առ հասարակ՝ որչափ ակն բաւեաց: Եւ եղև ծով լի և կապուտակագոյն, և երկնագոյն երևեցան դաշտք առ հասարակ: Եւ տեսի բազմութիւն հրեղէն սեղանոց անչափ բազմութեամբ. և սիւն մի մի առ սեղան, և խաչ մի մի ի վերայ նորա. և իբրև զաստեղս բազմութեամբ՝ այնպիսի երևեալք և անչափ փայլեալք:

740 Եւ տեսի հօտս անթիւս այծեաց ի գոյն սևութեան, որք անցեալք ընդ ջուրն՝ յօգիս դարձան. և զգոյնս իւրեանց ի կերպարանս սպիտակութեան շրջեցին, և լուսակիզն ասրն փայլելի առ հասարակ, մինչև ճառագայթք հատանէին ի նոցանէն: Եւ մինչ զեռ նայէի ևս՝ յանկարծակի ծնան հօտքն և բազմացան, և ծնունդքն լցին զվայրսն. և ծնեալ գառինքն ամենայն լուսակիզն էին: Իսկ յանկարծ այլ ծնունդք յաճախեցին բազմացան, և կէսքն անկեալ ելին յայնկոյս ջրոյն: Եւ գառինքն գայլք եղեն թուխք. և յարձակեցան ելին ի մէջ հօտիցն, և սկսան կոտորել, և եղեն արեան ճապաղիք: Եւ մինչ զեռ նայէի՝ և տեսի, և բուսան թևք հօտիցն, և եղեն թևաւորք, և վերացան խառնեցան ի զօրս լուսեղէնս: Եւ յարեաւ հեղեղ հրեղէն, և արկեալ տարաւ զգայլսն:

741 Եւ ես նայեցեալ զարմացեալ կայի: Եւ այրն, որ յառաջնումն կարգաց զանուն իմ և

ցուցանէր ինձ՝ ասէ ցիս, թէ «Այր դու, զի՛ կաս
զարմացեալ, և ո՛չ ի միտ առնուս զմեծամեծս
Աստուծոյ»: Եւ ես ասեմ. «Ո՞րպէս, Տէր:» Եւ
ասէ ցիս. «Տեսիլ ցուցաւ քեզ այս՝ զի ի միտ առ-
ցես: Զի բացեալ են աւազիկ երկինք՝ զիտեան
զի բացեալ են դրունք մարդասիրութեանն Քրիս-
տոսի առ իւր արարածս: Եւ ձայն բարբառոյ
որոտմանն, զիտեան զի իջանէ անձրև ողորմու-
թեանն և գթութեանն Աստուծոյ: Բացեալ են
աւանիկ դրունք երկնից, բացան և ջուրքն որ ի
վերայ նորա, զի մի արգել լիցի այսմ աշխարհի
մարդկան՝ ելանել ի վեր: Զի սուրբ վկայքս այս
որ աստ վկայեցին՝ հիւսիսական կողմանցս ձա-
նապարհ գործեցին. զի ինքեանք ելին և այլոց
շաւիղս ուղղեցին:

742 Աւասիկ լոյսս զի ելից զվայրս՝ այս քա-
րողութիւն Աւետարանին է, որ և զկո՞ղմն հիւ-
սիսոյ չնու: Եւ զօրք լուսեղէնք ցանկացեալ փա-
փագեցին իջանել ի հոտ անոյշ ծաղկաձև վար-
դագոյն արեան վկայիցն, նա՛ այսուհետև խառ-
նելոց են ընդ մարդկան ի բնակութիւն բազմու-
թիւնք հրեշտակաց:

743 Իսկ այրս ահաւոր և շքեղաւոր, որ զա-
ռաջան ունի զլուսոյն և զուռնն ոսկի ի ձեռին
իւրում, և բաղխեաց զսանդարամետան՝ այս տես-
չութիւնն Աստուծոյ է, «որ հայի յերկիր, ևտայ
զողալ. մերձի ի լերինս, և ծխին»: Այն ահ Աս-

տուածութեանն հարթեաց կործանեաց ընկէց
զմոլորութիւնս յերկրէ: Այն զի հնչեաց երկիր՝
զձայն ծառայութեանն հնազանդութեան բարբա-
ռեցաւ:

744 Որոյ սեանն խարխսին ոսկի է, և նո-
րուն սիւնն հրեղէն, և թակաղաղն ամպեայ, և
խաչն լուսեղէն ի վերայ նորա. ոսկի խարխսն՝
վէմն հաստատութեան անշարժութեան է. և սիւնն
հրեղէն՝ կաթողիկէ եկեղեցի է, որ ժողովէ զա-
մենայն ժողովուրդս ի մի միաբանութիւն հա-
ւատոց ի ներքոյ թևոց իւրոց: Եւ թակաղաղն ամ-
պեայ՝ որ ընդունելոց է զարդարան, յորժամ
թռիցեն ի տեառնագալստեանն ընդ առաջ նմա
վերանալ:

745 Իսկ խաչն լուսաւոր ի նմա՝ է ինքն
մեծ քահանայապետութիւնն ի մէջ ժողովրդոցն,
օրինակ Քրիստոսի պատկերին մարմնացելոյ քա-
հանայապետութեանն օծութեան Աստուածոր-
դւոյն: Եւ տեղին այն լիցի տաճար Աստուծոյ,
և տուն աղօթից խնդրուածոց ամենայն հաւա-
տացելոց, և աթոռ քահանայապետութեանն:

746 Եւ խարխսիւքն երեք, որ կարմիրքն էին
ի գոյն արեան՝ վասն շարշարանացն եկելոց նե-
ղութեանց մահու համբերութեանն. զի զմահն
իւրեանց արարին խարխսի ճշմարտութեան հա-
ւատոց, հեղմամբ արեան իւրեանց: Եւ սիւնքն՝
ամպեղէնք յայն սակս երևեցան, վասն զի ամպն

ունի զթեթևութիւն արագութեան ի յարութեանն յերկինս վերանալոյ: Եւ թակաղաղն՝ հրեղէն, զի բնակութիւն նոցա լինելոց է ի հուր Աստուածութեանն լուսոյն:

747 Եւ խաչքն ունին զշարչարանս վկայիցն, որ նմանեցին Տեառն շարչարանացն, և մեռան փոխանակ նորա. զի Աստուծով կեցին և ընդ Քրիստոսի խաչեցան, և կենդանի է Քրիստոս յոսկերս նոցա՝ ցուցանել ամենեցուն զկենդանութիւն նոցա. յայտնի առնել զհոտ անուշութեան զիտութեան իւրոյ ի նոցանէ և հոչակել զառաքինութիւնս նոցա ընդ տիեզերս: Զի սպանին նոքա զմարմինս երկրաւորս, և կախեցին զտէրունական խաչէն. եղեն Տեառն իւրեանց շարչարակից, նոյնպէս և փառացն և զօրութեանն լինելոց են հաղորդք:

748 Այլ առաջին խաչն որ ցուցաւ քեզ՝ ունի զպարծանս քահանայութեան պատուին, պանծացեալ ի խաչն Քրիստոսի: Իսկ երեք ևս, որ ունէին զտեղի վկայարանացն հանգստի սրբոցն՝ զի ի տեղւոջ հեղման արեանն իւրեանց շինեսցին վկայարանք հանգստի ոսկերաց իւրեանց: Իսկ զի բարձր է սիւնն առաջին՝ զի մեծ և բարձր է պատիւ կաթողիկէ եկեղեցւոյ քան զամենայն բարձրութիւնս սրբոցն: Իսկ կամարքն որ ի սեանց անտի ի միմեանս կապէին՝ այս ինքն է հաւասարութիւն միաբանութեան կաթո-

ղիկէ եկեղեցւոյ: Իսկ խորանն ի վերայ՝ ունի զօրինակ վերնոյ քաղաքին, զժողովարանն միաբանութեան արքայութեանն երկնից:

749 Եւ զի երևէին քեզ վկայքն՝ գիտեալ զի մահս ժամանակեան է, ասէ, և կենդանութիւն նոցա յաւիտենական, փառաւորեալ ի փառս Աստուածորդւոյն. վասն այսորիկ և զօրինակ խաչի նորա տպաւորեալ յանձինս նոցա:

750 Եւ ի վերայ կատարոյ շինուածոյն զոր տեսանես, նոյն ինքն աթոռ ամենագօր բնութեան Աստուածութեանն, բարձրութեան ինքնութեանն. զի նա ինքն զլուխ է եկեղեցւոյ սրբոյ և կատարիչ ամենայն բարութեանց, և ի նա ամենայն շինուածն պատշաճի, և աճէ զաճումն Աստուծոյ, յոր ամենայն մարմին յօղիւք և խաղալեօք և անգամօք հաստատեալ և կազմեալ:

751 Եւ լոյսն զի փարի զխաչիւն՝ այս ինքն Հոգի Աստուածութեանն որ զՈրդին փառաւոր առնէ: Եւ զի խառնեցաւ ընդ ճառագայթս նորա՝ այս ինքն զի յՈրդւոյն առնու և պատմէ սիրելեաց իւրոց: Եւ զի միացաւն ի նոյն՝ զի մի է բնութիւն Աստուածութեանն: Եւ զի ծագեաց լոյսն ի մէջ սեանցն չորեցունց, և բղխեցոյց զաղբիւրն յորդարուղիս՝ զի ի կաթողիկէ եկեղեցւոյն շնորհք Հոգւոյն ի մէջ վկայելոցն և ի մէջ քահանայութեանն բղխելոց է աղբիւր

մկրտութեան, լուանալ զաղտ ոգւոյն մարմնովքն հանդերձ: Եւ այն զի յորդեաց ելից զբազում վայրս՝ զի լինելոց է փրկութիւն մկրտութեամբ բազում ժողովրդոց: Եւ զի երկնագոյն երևեցան դաշտք ամենայն՝ այս ինքն է՝ զի երկիրս իբրև գերկինս լինելոց է, խառնուրդք հրեշտակաց և մարդկան:

752 Եւ հրեղէն սեղանոցն բազմութիւնք որ քեզդ երևին՝ ճշմարտիւ իսկ լինելոց են սեղանք Աստուծոյ, որ զքաւութիւն բաշխեն ամենեցուն: Եւ հրեղէն յայն սակա երևեցաւ, զի պաշտօն Հոգւոյն եղիցի փառօք: Եւ սիւնք մի մի առ սեղան՝ պաշտօն աղօթից քահանայութեան: Եւ խաչք ի վերայ նոցա, այս ինքն զի սուրբ անունն Քրիստոսի փառաւոր լիցի ընդ ամենայն տեղիս: Եւ զի բազում էին իբրև զաստեղս՝ զի պաշտամունք սրբութեանն իբրև զաստեղս բազմասցին:

753 Եւ հօտք բազմութեան այծեացն սևութեան, որք յիջանել ի ջուրսն յօդիս դարձեալ սպիտակութեան՝ աւաղիկ աջն Աստուածութեան շնորհացն ի ձեռն քահանայապետութեան հասանելոց է. յորոյ ձեռն բղխեսցէ աղբիւր մկրտութեան. ի թողութիւն քաւութեան բազում մեղաւորաց: Եւ որ լուսակիզն ասր նոցա փայլեալ պայծառացեալ էր՝ այս ինքն՝ մկրտեալքն լոյս զգենլոց են, և արքայութեանն խոստացե-

լոց արժանաւոր լինելոց: Եւ զի ծնան հօտքն և բազմացան և լցին զվայրսն՝ այս ինքն է՝ զբազում ժամանակս աճեցուցանէ զքարոզութիւնն, և ծնանին նոր ծնունդք նորոգութեան, և բազմացուցանէ զմկրտութիւնն:

754 Եւ զի կէսքն անկեալ ելեալ էին հօտքն ընդ ջուրսն, ի նոյն կողմն ուստի անցեալն էին՝ այս ինքն է՝ ի յետին ժամանակս անօրինելոց են, անկեալք ի ճշմարտութեանն. ընկենլոց են յետս զգրոշմ ուխտին սրբութեան Աստուածութեանն, և բազումք թողուն զուխտն սրբութեան: Եւ ի գառանցն լինելոց են գայլք, որ կոտորելոց են զսուրբ գառինս. այս ինքն որ գնան ի ճշմարտութեանն անտի և յուխտէ քահանայիցն՝ լինելոց են գայլք, և հանեն ճապաղիս արեան գառանցն, այս ինքն ուխտին և քահանայութեանն, և խռովութիւն ժողովրդոցն: Իսկ որ համբերենն միամտութեամբ ի գառանցն, ի ժողովրդոցն կամ ի քահանայիցն՝ թևս առնուցուն և յարքայութիւնն Քրիստոսի վերանան: Իսկ որ զմիտս գայլոցն կամ զգործս յափշտակութեան նոցա ունիցին՝ ի հուրն անշէջ մատնեսցին:

755 Եւ դու, ասէ ցիս այրն, պինտ կաց, քան լեր, զգոյշ լեր. զի գործ ի ձեռն եկեալ հասեալ է քեզ. զի քեզ բարութիւն դիւրաւ լինելոց է, զի և դու ընդ ճշմարիտ մշակս վարձս

առցես յանպատում պարգևացն Քրիստոսի Արդ՝
զգոյշ լեր աւանդիդ, որ քեզդ հաւատացաւ ի
տեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ. շինեսչիր գտա-
ճար անուանն Աստուծոյ ի տեղուջն որ ցուցաւ
քեզ, ուր սիւնն հրեղէն ունէր զոսկի խարխիւն,
և զվկայարանս սրբոցն ի տեղիսն՝ ուր զենան
ինքեանք ի կենդանութիւն Աստուածութեան
յուսոյն: Զի բժշկեսցին հարուածեալքդ, և քա-
րողութեանն յաջողուած յառաջադէմ լիցի հա-
նապարզորդութեամբ օր ըստ օրէ. հասանել
ամենեցուն ի չափ կատարման հասակի հաւա-
տոցն Քրիստոսի»: Եւ զայս ասացեալ՝ շարժումն
եղեալ, և ընդ առաւօտանայն ծածկեցաւ տե-
սիլն:

756 ՃԳ. «Արդ՝ ամենարարն, ամենաստեղծն,
ամենահաստիչն, ամենիմաստն, ամենատէրն, ամե-
նակալն, ամենագիւտն, ամենաբժիշկն խրատեաց
զձեզ, զի Աստուածութեանն իւրոյ զձեզ մեր-
ձաւորս արասցէ: Վասն այսորիկ ցուցեալ ձեզ
մեօք զկենաց ճանապարհս և զփրկութեան հան-
գամանս, զթողութիւն միանգամայն ածել հա-
սուցանել ի վերայ. վասն այսորիկ գտեսիլ հան-
դերձելոցն երկեցոյց ինձ պատմել ձեզ, առ ժա-
մանակիս զիւր կամսն առ ձեզ կատարելով: Արդ՝
և դուք զասացեալսն ըստ հրամանացն փութա-
ցարո՛ք կատարել: Եւ արդ՝ եկոյք շինեսցուք
զվկայարանսն, փոխել զվկայսս ի հանգիստ. զի

և սոքա փոխեսցեն զձեզ ի նորոգութիւն»:

757 Եւ զայս ասացեալ՝ հրամայեաց զի
զնիւթ շինուածոյն վաղվաղակի պատրաստես-
ցեն: Եւ ամենայն բազմութեան մարդկանն լու-
եալ զայն՝ իւրաքանչիւր ընթացան պատրաստել
զնիւթսն: Եւ կուտէին ի հրամայեալ տեղիսն
ոմն վէմ, ոմն քար, ոմն աղիւս, ոմն զմայր փայտն,
պատրաստէին խնդալից փութով և մեծաւ եր-
կիւղիւ:

758 Եւ ինքն սուրբն Գրիգորիոս զլար ճար-
տարութեան շինողացն ի ձեռն առեալ՝ զերանե-
լեացն վկայարան հանգստարանացն զհիմունսն
յօրինէր: Եւ մէն մի իւրաքանչիւր ամենայն
բազմութեանն սատարութիւն ի ձեռն առեալ,
ըստ զեղեցկազիր յարմարելոյ հիմնարկին ի կա-
տարումն շինուածոյն կանգնեցին: Ամենայն ոք
ձեռն ի գործ արկեալ, և կանանւոյն անգամ սա-
տարեալ ըստ իւրեանց տկարութեան կանացի ու-
ժոյն, և այսպէս առ հասարակ գործէին զգործն
հաւատովք և մեծաւ երկիւղիւ, զի մի ոք ամե-
նէին անմասն եղեալ ի փրկութենէ շնորհացն, ի
բժշկութենէն զրկեսցի:

759 Եւ կանգնեալ երիս վկայարանս, մի՛ ի
հիւսիսոյ յարեկից կողմանէ քաղաքին, ուր վկա-
յեաց սանականն Հոնփսիմէ երեսուն և երկու
ընկերօք: Եւ զմիւսն շինեցին ի հարաւակողմ
կուսէ անտի, ուր վկայեացն Գայիանէ նորուն

սնուցիչն երկու ընկերօքն: Եւ զմիւսն ևս մօտ ի հնձանն ի մէջ այգւոյն, ուր էին վանք նոցա: Շինեցին կազմեցին զտեղիսն, և զարգարեցին ոսկի և արծաթի կանթեղօք լուցելովք, և լապտերօք վառելովք, և աշտանակօք բորբոքելովք:

760 **ՃԳ.** Եւ հրամայեաց մէն մի իւրաքանչիւր արկղագործ, տախտակամած, մայրափայտեայ, բևեռապինդ, հաստահեղոյս, երկաթագամ տապան գործել: Եւ ամենայն ըստ ասացելոյ պատուիրանին արարեալ, հանդերձեալ կազմեալ պատրաստեցին. ըստ եղեալ հրամանին տուելոյ բերին զարկեղսն արարեալ հանգստի սրբոցն առ զուրս հնձանին, առաջի սրբոյն Գրիգորի: Իսկ նա առեալ ինքն միայն ի ներքս մտանէր, և ոչ թողոյր զայլ ոք ամենևին ի ներքս մտանել. ասէ. «Ոչ է պարտ ձեզ հուպ լինել և մերձենալ առ նոսա, որ չեղ էք բժշկեալ, որ չեղ էք սրբեալ մկրտութեամբ»: Այլ ինքն միայն առանձնացեալ, զմի մի իւրաքանչիւր ի սրբոցն առեալ յիւրաքանչիւր արկեղ զնէր՝ իւրաքանչիւր հանդերձով և իւրեանց կազմութեամբ պնդէր, և կնքէր քրիստոսանշան կնքովն:

761 Իսկ թագաւորն և արքայազուներն ամենայն և մեծամեծքն և նախարարքն և ազատքն և զօրքն ամենայն՝ իւրաքանչիւր բերէին իւզս անուշունս և խունկս ազնիւս, և զզունագոյն նարօտս պատանաց, զմետաքսառէչս ոսկեթելս

կերպասուց: Եւ կին թագաւորին և օրիորդք թագաւորագունք և կանայք պատուականացն և մեծամեծացն զստերք՝ բերէին ծիրանիս և զուկեհունն դիպակն և զերկնագոյնն, և զսպիտակ իբրև զձիւն հանդերձանս սրբոցն: Նոյնպէս և զոսկին և զարծաթն և զկտաւսն փութով կուտէին առ զուրս հնձանին:

762 Արդ՝ ելեալ տեսանէր սուրբն Գրիգորիոս, զի շեղ շեղ կուտեալ էին առ զուրս հնձանին: Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն զնոցա ինչ առ նոսա մատուցանել. ասէ. «Ո՞չ վաղ իսկ ասացի, եթէ ոչ է պատշաճ զձեր ինչ, մինչ չեղ էք սրբեալ մկրտութեամբ՝ առ նոսա մատուցանել. այլ յօժարութիւնդ ձեր բարիք է վասն ձերոյ փրկութեան: Այլ այս ամենայն յարքունական զանձուն պահեալ կայցէ, մինչև ձեզ հովիւ և վարդապետ ի տուշութենէ բարբարութեան Աստուծոյ պարզեցցի, և երևեցին ձեզ առաջնորդք, քահանայապետք, տեսուչք եպիսկոպոսք և երիցունք եկեղեցական կարգի լուսաւորութեան սիրոյն Աստուծոյ. և այդ ամենայն երթիցէ ի սպաս պաշտաման փառաւորնկալ սեղանոյն Աստուծոյ ի ձեռն քահանայապետին կացելոյ: Այլ այժմ եկայք զսոսա յիւրաքանչիւր հանգիստս մատուցուք»:

763 **ՃԵ.** Իսկ թագաւորն Տրդատ յայնժամ դեռ ևս էր յամենայն կերպարանս խողի, բայց

միայն ի մարդկապէսն խօսելոյ. և կճղակք ձեռացն և ոտիցն իբրև զխոզի, և դէմք երեսացն կնճթացեալ, և ժանիք մեծամեծք իբրև զմեծամեծ վարազաց, և խողանաստնն թաւացեալ գամենայն մարմնովն: Այլ կայր պատեալ զերեսսն գլխովն հանդերձ՝ արկեալ զիւրեաւ քուրձ, և կայր երևոյթ տեսլեամբ ի մէջ ժողովրդոցն: Արդ՝ մատուցեալ աղաչէր զսուրբն Գրիգորիոս, զի գոնեա ձեռացն և ոտիցն հնար լինիցի բժշկութեան, զի ի գործ շինուածոց սրբոցն արժանի արասցէ գէթ սակաւիկ ինչ մասնաւորել զնա:

764 Իսկ երանելին Գրիգորիոս ծուր կրրկնեալ ամենատեսառն բարերարի մարդասիրին Աստուծոյ, երթեալ արկանէր զսուրբնկալ արկեղօքն երանելի մարմնոցն քրիստոսական վկայիցն՝ մատուցանել պաղատանս. համբարձեալ զբազուկսն հանապազատարած յերկինս՝ ամենայն ժողովելոցն և թագաւորին բժշկութիւն հայցէր: Ապա դարձաւ առ թագաւորն, շնորհելովն Քրիստոսի գոտան նորա և զձեռան բժշկէր. զի թափեցան կճղակք ոտիցն և ձեռացն. որպէս զի առ մի նուագ հաղորդեալ լիցի ի գործ սրբոցն՝ իւրոց ձեռացն վաստակելով:

765 Իսկ նորա հարցեալ զԳրիգորիոս, թէ զինչ հրամայեսցէ նմա. և նա տայր զչափ արկեղացն սրբոց, զի հատեալ գտեղիսն իւրաքանչիւր բնակութեան՝ յօրինեսցէ ի ներքս ի մար-

տիրոսական յարկին հանգստեան: Իսկ նորա աղաչեալ զԳրիգորիոս՝ զի հրամայեսցէ, մի՛ վասն կնոջ իւրոյ Աշխենայ տիկնոջ, և մի՛ վասն քեռն իւրոյ հարազատի որում անուն էր Խոսրովիդուխտ, զի իշխեսցեն և նոքա հաւասարել գործոյն: Եւ նորա տուեալ հրաման, և նոցա երթեալ ընդ նմա օգնել գործոյն: Եւ առեալ զչափ արկեղացն՝ փոսել փորել գտեղիս հանգստի սրբոցն ի ներքս ի տաճարս հանգստարանացն:

766 ԸԶ. Արդ՝ առեալ թագաւորին փայտատ և բահ՝ հատանէր զղիրս հանգստոցաց սրբոցն իւրաքանչիւր ըստ չափու արկեղացն: Սոյնպէս և ինքեանք երկոքին, Աշխէն տիկին և քոյր թագաւորին Խոսրովիդուխտ, ըստ բրել բրողին ի հանդերձս իւրեանց ընկալեալ զհողն՝ արտաքս պեղէին: Եւ այսպէս կարգի կարգի յառաջակողմն պատրաստեցին զղիրս սրբոյն Հռիփսիմեայ. և զկնի նորա զերեսուն և զերկուցն ի տեղուջն յայնմիկ, ուր հեղան արիւնք վկայականք երանութեան նոցա, ի տեղուջ հանգստեան պատրաստելոյ սուրբ և փառաւոր սեղանոյն Քրիստոսի: Սոյնպէս և ի վկայարանին՝ որ ի հարաւակոյս քաղաքին էր՝ պատրաստեաց և զայն տեղին երանելոյն Գայիանեայ և երկուց ընկերացն: Ինքնին թագաւորն Տրդատ քերբն Խոսրովիդուխտով հանդերձ և Աշխէն տիկնաւ զղիրս սրբոցն իւրաքանչիւր բնակութեան յօրինէին

իւրեանց ձեռքն:

767 Եւ եկն թագաւորն, խնդրեաց հրաժեշտ ի սրբոյն Գրիգորէ եօթնօրեայ ճանապարհ կալեալ ի վեր ի բարձր լեառն ի Մասիս: Եւ անտի ի գլխոյ լեռնէն առեալ վէմս արաստոյս, անտաշս, անփոկս, յաղթս, ծանունս, երկայնս, ստուարս և մեծամեծս, որ զմի մի ոչ ումեք լինէր հնար, թէ և դիպելոյ բազմութեան ի մարդկանէ՝ զայն շարժել. արդ՝ առեալ սկայազօրն հայկաբար զութ արձանսն՝ ի վերայ իւրոց թիկանցն զայն դնէր և ըստանձնեալ բերէր ի վկայարանս տաճարացն: Մէն շորս արձանս սեամականգնէր՝ իբրև փոխարէն անմիտ մարտին, զոր ընդ սրբոյն պատերազմեալ յիւրում սենեկին. ուր ամենապահ շնորհացն յաղթեալ՝ զայնչափ զարմանալիան գործեաց: Եւ սա պսակ յաղթութեան՝ զիւրոյ ձեռացն զօրութեան զվաստակն ամենեցուն ցուցանէր:

768 Արարեալ շինեալ կազմեալ զսուրբ վկայարանն երեսին՝ հանդերձեցին զարդարեցին և օրինօք յարդարեցին. և ապա առեալ զիւրաքանչիւր յիւրաքանչիւր տեղի վկայութեանն մատուցանէին: Զսուրբն Գայիանէ ի կողմն հարաւոյ, իւրոյ մարտիրոսութեանն երկու ընկերօքն դնէր ի վկայարանի տաճարին: Սոյնպէս և զերանելին Հռիփսիմէ երեսուն և երկու ընկերօքն ի կողմն արևելից ի շինածի տաճարին

դնէին: Եւ զմիաւորն, որ ի հնձանին սպանաւ՝ սորա տաճարն ի կողմանէ քաղաքին ի հիւսիսոյ կուսէ: Եւ զամենայն սուրբան ի միասին գումարեալ, զխաչական վկայան Քրիստոսի՝ յիւրաքանչիւր հանգիստս մարտիրոսական բնակութեան շինուածոցն փոխեցին: Ըստ երևելոյ հրամանին տեսլեանն յառաջագոյն Գրիգորի՝ այսպէս և կատարեցաւ:

769 Եւ ի ներքսագոյն խորանացն, ի վերայ հանգստարանացն կենդանազիր գերեզմանացն ի տեղիս սեղանոցն, յերեսին վկայարանսն մէն մի կանգնեաց զսուրբ նշան տէրունական խաչին. «Զի միայն, ասէ, առաջի այդր ամենակեցոյց նշանիդ երկիր պագանիցէք տեառն Աստուծոյ արարչին ձերոյ: Ահա սիւնք հաստատուն կանգնեցան ձերում խարխուլ շինուածոյն: Այս այն սիւնք են, ասէ, որ ունիք զբեռն ծանրութեան ձերոյ շինուածոյն փրկութեան. ահա երեք սիւնք. և շորրորդ սիւն կենդանութեան՝ որ զձեզ առ Աստուած վերացուցէ: Եկայք զնկատեալ տեղին տէրունական տանն և մեզ հրամայեալն ի մէջ առեալ ի պատիւ փակեսցուք»:

770 Եւ թագաւորաւն և ամենայն ժողովրդովքն հանդերձ երթեալ հասանէր անդէն ի տեղին ցուցեալ հրեղէն սեանն ոսկիակալ խարըսխին, և անդէն բարձր քաղաքորմով փակեալ գտեղին ի պատիւ, և դրամբք և զոնափակօք

ամրացուցեալ, և կանգնեալ և անդ զնշան փրկ-
կական խաչին. զի առ հասարակ հասեալ ամե-
նայն որ յայն տեղի՝ ամենազօր արարչին Աս-
տուծոյ երկրպագեալ ծունր կրկնեսցեն:

771 Եւ այսպէս լուսաւորեալ զսիրտս և զո-
գիս ժողովրդոցն քարոզութեամբ, աղիւն Աս-
տուածութեանն յաղեալ համեմեալ. թողեալ
զպաշտօն ունայնութեան սնոտեաց ձեռագործ
կոոցն արարելոց, և ի պաշտօն դարձեալ մար-
դասիրին Աստուծոյ:

772 Եւ յայնմ հետէ և անդր կանխէին
անձնակամ կամօք ի պանս և յաղօթս, և յեր-
կիւղ և ի սէր. և յունկնդրութիւն Աստուծոյ
վարդապետութեանն փութային:

773 **ՃԷ.** Արդ՝ իբրև ժողովեալք միանա-
մուռ ի պաշտօնարան տեղւոյն յարկի տանն Աս-
տուծոյ կային՝ խօսել սկսաւ երանելին Գրիգոր-
րիոս և ասէ. «Դիք ծունր ամենեքեան, զի ա-
րասցէ Տէր բժշկութիւն հարուածոցդ»: Եւ եղեալ
ծունր ամենեցուն առ Աստուած, և երանելոյն
Գրիգորի մեծաւ աղօթիւք և պաղատանօք խըն-
դրեալ ուժգին ճգնութեամբ և արտասուօք վասն
թագաւորին բժշկութեան: Եւ թագաւորն մինչ
դեռ կայր ի տեսիլ կերպարանաց խոզի ընդ ժո-
ղովրդեանն՝ յանկարծակի հարեալ զղողման, և
զխորխն խոզի արտաքոյ մարմնոյն իւրոյ ի բաց
ընկենոյր, ժանդատեսիլ ժանեօքն և կնճթաղէմ

երեսօքն հանդերձ. խոզանացեալ մագովն թաւու-
թեամբ զխորխացեալ կաշին ի բաց ընկենոյր:
Եւ դէմք երեսացն դարձան յիւր իսկ կերպարան-
սըն, և մարմինն փափկացեալ մատաղացեալ լի-
նէր իբրև զառօրեայ մանկան ծնելոյ, և ողջան-
գամ մարմնովքն ամենևին բժշկեցաւ:

774 Սոյնպէս և ամենայն մարդիկն, որ էին
բազմութիւնք կուտեալք՝ յիւրաքանչիւր ախտից
թօթափեալք. ոմանք բորոտք, և ոմանք անդա-
մալոյժք և գօսացեալք, և շրգողեալք որովայ-
նիւք, և դիւահարք, և գունճացեալք, և պատա-
գրոսք: Եւ այսպէս բացեալ շնորհացն մարդա-
սիրին Քրիստոսի զիւր ամենակար բժշկարանն՝
բժշկել զամենեսին ի ձեռն Գրիգորի, ախտա-
ցեալքն թօթափէին յիւրաքանչիւր հիւանդու-
թեանց: Սոյնպէս և բացեալ լինէր աղբիւր զիտու-
թեանն Քրիստոսի, զլսելիս ամենեցուն լնու ճըշ-
մարտապատում վարդապետութեամբն Աստուծոյ:

775 «Անդ էր այնուհետև սրտալիր ուրա-
խութիւն, և աղնավայել տեսիլ հայեցելոցն:
Քանզի երկիր, որ և համբաւուցն անգամ օտար
էր կողմանցն այնոցիկ, յորում ամենայն աս-
տուածագործ սքանչելութիւնքն գործեցան՝ առ
ժամայն վաղվաղակի իրացն եղելոց խելամուտ
լինէր. ոչ միայն առ ժամանակաւն պաշտելոցն,
այլ և յառաջակարգ յաւիտեանցն և յապա եկե-
ղոցն, և սկզբանն և կատարածի, և ամենայն աս-

տուածատուր աւանդութեանցն:

776 Իսկ իբրև զչափ առեալ զիրացն հաստատութեան՝ համարձակագոյն և առաւելագոյն զաշակերտութիւն նորագիւտ վարդապետութեանն խմբէին ուսուցանել, թեքել և պատրաստական քարոզութեանն անգէտ մարդկանն յօրինել: Որոց և ինքեանք իսկ ի կողմանց կողմանց և ի գաւառաց գաւառաց Հայաստան աշխարհին՝ յորդեալք և զրդեալք հասանէին ի բացեալ աղբիւրն շնորհաց զիտութեանն Քրիստոսի: Քանզի յԱյրարատեան գաւառին, ի թագաւորանիստ կայեանան, բղխեցին Հայոց տանն թորգոմայ շնորհք քարոզութեան Աւետարանին պատուիրանացն Աստուծոյ»:

777 ՃԸ. Առնոյր այնուհետև խորհուրդ հաւանութեան ընդ թագաւորին և ընդ իշխանսն, նախարարօքն և զօրօքն հանդերձ՝ վասն խաղաղութեան հասարակաց, քակել, կործանել, բառնալ զգայթակղութիւնսն ի միջոյ, ի բաց կորուսանել. զի մի ումեք լիցի խէթ և խութ այնուհետև ընդ ոտս անկանել և խափան առնել՝ ելանել յազատութիւնն վերին: Այլ զի քաջայերեալք ամենեքեան հասանիցեն ի բարեացն կատարուին, ի նշանակեալ նպատակն երանելոյն Պաւղոսի, թէ «Միաբան հասցուք ի չափ հասակին Քրիստոսի», որոյ ազատութիւնն յերկինս է. ակն ունել փրկչին մեծին Աստուծոյ, և պար-

ծանք ի խաչն, և գովութիւն ի փառս Աստուծոյ:

778 Իսկ անդէն վաղվաղակի թագաւորն ինքնիշխան հրամանաւ, և ամենեցուն հաւանութեամբ, գործ ի ձեռն տայր երանելոյն Գրիգորի, զի զյառաջագոյն զհայրենական հնամեացն նախնեացն և զիւր կարծեալ աստուածսն չաստուածս անուանեալ՝ անյիշատակ առնել, ջնջել ի միջոյ: Ապա ինքն իսկ թագաւորն խաղայր զնայր ամենայն զօրօքն հանդերձ ի վաղարշապատ քաղաքէ՝ երթալ յԱրտաշատ քաղաք, աւերել անդ զբաղինսն Անահտական զիցն, և որ յԵրազամոյն տեղիսն անուանեալ կայր: Նախ զիպեալ ի ճանապարհի երազացոյց երազահան պաշտաման Տրի դից, զպրի զիտութեան քրմաց, անուանեալ Դիւան զրչի Որմզդի, ուսման ճարտարութեան մեհեան. նախ ի նա ձեռն արկեալ՝ քակեալ այրեալ աւերեալ քանդեցին:

779 Ուր և երևեալ կերպարանեալ զիւացն ի նմանութիւն առն և ձիոյ բազմութեան, կազմութեան գնդի և հետևակազօրու, մկնդաւորք և ուռնաւորք, առաջի ընթացեալք ի կերպարանս մարդկան նմանութեան, նիզակօք և նշանօք, ի զէն և ի զարդ վառեալք, մեծաւ զոչմամբ զաղաղակ հարեալ՝ փախստեայք յԱնահտական մեհեանն անկանէին, ուստի ընդ հասեալսն մարտեղեալ կռուէին. նետս անոյժս քարավէժս թանձրատարափս ի վերուստ ի շինուածոցն ի խո-

նարհ զմարդկան ցնդէին. զորս և սակաւ մի զարհուրեցուցեալ, զնորահաւատ մարդիկն: Իսկ սուրբն Գրիգոր իբրև տեսեալ զայն՝ զնշան տէրունական խաչին առնոյր և դիմէր ի դուռն մեհենին. և ամենայն շինուածք մեհենին ի հիմանց դրդեալ տապալեցան. և լուցեալ յանկարծօրէն փայտակերտն հրդեհեցաւ ի տէրունական նշանին զօրութենէ, և ծուխն ծառացեալ մինչև յամպս հասանէր:

780 Եւ ամենայն դեքն ի փախուստ զարձեալ՝ առաջի մարդկանն երևեցան, զօձիս զգըլխով արկեալ, և զճակատ հարեալ, և զճիչ բարձեալ՝ մեծագոչ լալեօք ասէին, թէ Վայ մեզ, վայ մեզ, վայ մեզ, զի յամենայն երկրէ փախստական արար զմեզ Յիսուս որդին Մարեմու, զստերն մարդկան. և աստի ևս ի ձեռն կապելոյս և մեռելոյս եհաս մեզ փախստական լինել: Արդ՝ յոգիմեալ փախիցուք, զի փառք նորա լցին զտիեզերս: Այլ երթամք մեք ի բնակիչս լերինն Կաւկասու, ի կողմանս հիւսիսոյ. թերևս անդ հնար լիցի և ապրել մարթասցուք: Զի առանց հանգստեան զօղս կոծեալ՝ անշատ զմեզ ի բնակութենէ մարդկան՝ կատարել զցանկութիւն կամաց մերոց նոքօք»:

781 Եւ զայս ասացեալ առաջի ամենեցուն. զի մարդիկն որ լուան՝ առաւել ևս հաստատեցան ի հաւատս ամենեքին. իսկ սեւազունդ դի-

ւացն աներևոյթք եղեալ, չքոտեալք ի տեղոյն իբրև զծուխ պակասեցան: Իսկ մարդկանն հասելոց անդէն քանդեալ զհիմունս մնացեալս աւերէին, և զգանձսն մթերեալս՝ աղքատաց, տառապելոց և չքաւորաց մասն հանէին: Եւ զգաստակերտսն և զսպասաւորսն քրմօքն հանդերձ և նոցին գետնովքն և սահմանօքն ի ծառայութիւն նուիրեցին եկեղեցւոյ սպասաւորութեան:

782 Եւ առ հասարակ ամենեցուն սերմանեալ զաստուածապաշտութեան զրանն, և զամենեսեան ի Տեառնն ճանապարհի կացուցանէր՝ գիտուն լինել պատուիրանաց արարչութեանն: Եւ յամենայն քաղաքս Հայոց և ի գեօղս և յաւանս և յազարակս երևեցուցանէր զտեղիս տան Աստուծոյ, Բայց ոչ առնէր յայտ զհիմնարկութեանն զհետ, և ոչ սեղան ուրեք ուղղեալ յանուն Աստուծոյ, զի չունէր զպատիւ քահանայութեան. այլ լոկ պարսպէր քաղաքորմով զտեղիսն, և կանգնէր զնշան տէրունական խաչին: Նոյնպէս և յելս և ի մուտս ճանապարհաց և ի փողոցս և ի հրապարակս և ի ճանապարհակիցս պահ և ապաւէն զերկրպագեալն յամենեցունց զնոյն նշան կանգնէր:

783 ՃԱռնոյր այնուհետև զԱրշակունեաց տոհմի որեարն ի վարժս վարդապետութեան պարապեցուցեալ. որոց առաջնոյն Տրդատ անուն, որ և թագաւորն իսկ էր, ամենայն տամբ իւ-

րով: Նոյնպէս և զամենայն ոգի ջանայր յերկուրել հասուցանել ի գիտութիւն ճշմարտութեան»: «Եւ յորժամ այնպէս լի առնէր ընդ ամենայն տեղիս զսուրբ Աւետարանն Տեառն, և ամենեցուն զգուշացուցեալ անմեղութեամբ զճանապարհս կենաց վարելոյ»՝ ապա ամենեցուն զայն զնէր ի մտի, զի «տեառն Աստուծոյ իւրեանց միայն երկիր պազցեն, և նմա միայն սպաստարցին»:

784 ՃԹ. Եւ ապա յանձն արարեալ զնոսա ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ, և ինքն առեալ զթագաւորն՝ խաղայր զնացեալ երթայր, զի և յայլ կողմանս ամենայն սահմանացն Հայաստան աշխարհին սերմանեսցեն զբանն կենաց: Եւ երթայր հասանէր ի Դարանաղեաց գաւառն, զի և անդ զանուանելոցն զսուտ աստուածոցն զբազինսն կործանեսցեն, որ էր ի զեօղն Թորդան, մեհեան անուանեալ սպիտակափառ զիցն Բարշամինայ. նախ զնա կործանէին, և զպատկեր նորին փշրէին. և զգանձսն ամենայն, զոսկւոյն և զարծաթոյն, աւար հարկանէին և զայն աղքատաց բաժանեալ բաշխէին: Եւ զգեօղն ամենայն դաստակերտօքն հանդերձ և սահմանօքն յանուն եկեղեցւոյն նուիրէին, և զամենափրկիչ նշանին օրինակ և անդ կանգնէին:

785 «Իսկ երանելոյն վաղվաղակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ, ձեռն

արկեալ զգաւառաւն, հանդերձ միամիտ սատարութեամբ թագաւորին՝ գերէր զամենեսեան ի հայրենեացն աւանդելոց ի սատանայապաշտ զիււական ի սպասաւորութենէն ի հնազանդութիւն ծառայութեան Գրիստոսի մատուցանէր: Եւ յորժամ ի նոսա զբանն կենաց սերմանեալ, և զամենեսեան յաստուածապաշտութիւն կրթեալ, որ և յայտնի իսկ բնակչաց գաւառին նշանք մեծամեծք երևեալ, կերպակերպ նմանութեամբք զիււացն փախստական լինելով անկանէին ի կողմանս» Սաղտեաց. և իբրև զնոսա ևս հաստատէր՝ ապա երթեալ հասանէր յամուր տեղին անուանեալ Անի, ի թագաւորարնակ կայեանսն հանգստոցաց գերեզմանաց թագաւորացն Հայոց: Եւ անդ կործանեցին զբազինն Զեւս զիցն Արամազդայ, հօրն անուանեալ զիցն ամենայնի: Եւ անդ կանգնեալ զտէրունական նշանն, և զաւանն ամրականաւն հանդերձ ի ծառայութիւն եկեղեցւոյն նուիրէին:

786 Եւ ապա յետ այսորիկ անդէն ի սահմանակից գաւառն Եկեղեաց ելանէր: Եւ անդ երևեալ զիււացն ի մեծ և ի բուն մեհենացն Հայոց թագաւորացն, ի տեղիս պաշտամանցն, յԱնահտական մեհենին, յԵրէզն աւանի. ուր ի նմանութիւն վահանաւոր զօրու ժողովեալ զիււացն մարտնչէին, և մեծագոչ բարբառով զլեբինս հնչեցուցանէին: Որք փախստականք եղեալք,

և ընդ փախչելն նոցա կործանեալ բարձրաբերձ պարբիսալքն հարթեցան: Եւ որք զիմեալ հասեալ էին զգաստացեալ զօրօքն, սուրբն Գրիգոր թագաւորաւն հանդերձ, փշրէին զոսկի պատկերն Անահտական կանացի դիցն. և ամենկին զտեղին քանդեալ վատնէին, և զոսկին և զարծաթն աւար առեալ: Եւ անտի ընդ գետն Գայլ յայնկոյս անցանէին, և քանդէին զնանէական մեհեանն դրստերն Արամազդայ ի Թիւն յաւանի: Եւ զգանձս երկոցուն մեհենացն աւարեալ ժողովեալ՝ ի նուէր սպասուց սուրբ եկեղեցւոյն Աստուծոյ թողուին տեղեօքն հանդերձ:

787 **ՃԺ.** Եւ այսպէս ի բազում տեղեաց բառնային զգայթակղեցուցիչն անմուռնչս, զձուլեալսն, կոփեալսն կոփեալսն, քանդակեալսն, անպիտանսն, անօգուտսն, վնասակարսն, արարեալսն անմտութեամբ ցնորելոց մարդկան, դարձեալ սրտի մտօք ի հաւատսն հաստատեալք: «Արքայն մեծասաստ իշխանութեամբ տայր հրաման՝ սատանայակուր և զիւամոլ ազգացն կողմանցն այնոցիկ՝ թափել և զերծանել յունայնավար հնացելոցն սնտոխագործ պաշտամանցն, և հնազանդ լինել ամենահեշտ լծոյ ծառայութեանն Քրիստոսի»:

788 «Եւ յորժամ անդ ևս զայս արարեալ հաւասարութեամբ ամենեցուն՝ առ հասարակ լցեալ զպիտոյս քարոզութեանն»՝ ոչ ինչ ապաստան լինէր յահ և ի սաստ թագաւորին՝ հաւա-

նեցուցանելոյ զամենեսին, և ոչ լոկ բանիւք միայն, այլ և նշանօք և արուեստիւք և ազգի ազգի բժշկութեամբք փառաւոր լինէր սուրբ անուան Քրիստոսի: Այս ամենայն գործեցաւ կամօք մարդասիրին Աստուծոյ ի ձեռն Գրիգորի: Եւ յամենայն տեղիս հասեալ ինքնին թագաւորն լինէր քարոզ, խոստովանելով զիւր զամբարշտութիւնսն. և պատմէր զամենայն արարեալսն Աստուծոյ զսքանչելիսն որ անցին ընդ նա, և զողորմութիւն բժշկութեանն, և զայն ցուցանէր բարձրաձայն աղաղակաւ, յայտ յանդիման առաջի ամենեցուն:

789 Ապա փութացեալ հասանէր ի գաւառն Գերջան, զի և անդ յառաջացի շնուլ զառաքելական քարոզութեանն զարուեստ մշակութեանն երկովք, և զերծուցանել զնոսա ի գարշելի «զիւցական սատանայակիր բարուցն ճիւղութենէ, զխուժադուժ կողմանսն աշակերտելով, զխոշորագոյն և զխեցրեկագոյն բարս հեթանոսութեան շրջել ի զգաստութիւն աստուածուսոյց իմաստութեանն. և ծանօթս աւետարանական աւետեացն, յարդարեալս ընդելս կացուցանէր»:

790 Գայր հասանէր ի Մրհական մեհեանն անուանեալ որդւոյն Արամազդայ, ի զիւզն զոր Բագայառիճն կոչեն ըստ պարթևարէն լեզուին: Եւ զայն ի հիմանց բրեալ խլէին, և զգանձսն

մթերեալս աւար հարկանէին և աղքատաց բաշխէին, և գտեղիսն նուիրէին եկեղեցւոյ. և զբնակիչս աշխարհին հաստատէր ի գիտութիւն ճշմարտութեան: Եւ յայնմ հետէ փոյթ ի վերայ ունէր «զառնութեակաց արքունիսն հանդերձ մեծամեծ աւագանւոյն և ամենայն ազատագունդ բանակաւն աստուածեղէն իմաստութեամբն վարդապետել»:

791 **ՃԺԱ.** Իսկ թագաւորն Տրդատիոս հանդերձ միաբանութեամբ կնաւ իւրով Աշխէն տիկնաւ, և քերք իւրով Սոսրովիդիստով, հրաման ետ ի ժողով կոչել միաբանութեամբ ամենայն զօրաց իւրոց: Եւ վաղվաղակի հասանէին ի ժամադիրն յամենայն կողմանց ըստ հրամանին՝ յԱյրարատ գաւառն ի Վաղարշապատ քաղաք: Քանդի և թագաւորն չու արարեալ անդր հասանէր: Եւ կուտեցան առ հասարակ զօրքն ամենայն, և մեծամեծք և կուսակալք, գաւառակալք, պատուաւորք, պատուականք, զօրավարք, պետք և իշխանք, նախարարք և ազատք, դատաւորք և զօրագլուխք, և հասեալ կային առաջի թագաւորին:

792 Սորհուրդ ի մէջ առնոյր թագաւորն ընդ ամենեանին, փութալ հասանել՝ բարեաց գործոց ժառանգաւոր լինել: «Նկայք, ասէ, ձեպեսցուք զայս առաջնորդ կենաց մերոց տուեալ մեզ յԱստուծոյ զԳրիգորդ հովիւ կացուցանել, զի

լուսաւորեսցէ զմեզ մկրտութեամբ և նորոգեսցէ օրէնսուսոյց խորհրդովն արարչին մերոյ Աստուծոյ»:

793 Իսկ Գրիգոր ոչ առնոյր զայս յանձն, առնուլ զմեծ պատիւ քահանայապետութեանն. ասէ. «Ոչ կարեմ հանդարտել բաւել վասն անշափակալ բարձրութեանն զօրել. զի անպատում է այս պատիւ քրիստոսատուր փառացն առաջնորդութեան, միջնորդ կալ ընդ Աստուած և ընդ մարդիկ. այլ զարժանին խնդրեալ գտցեն»:

794 Իսկ անդէն տեսիլ սքանչելի յԱստուծոյ երևեալ թագաւորին՝ տեսանէր զհրեշտակ Աստուծոյ, զի խօսէր ընդ նմա և ասէր, թէ «Պարտ է ձեզ զԳրիգորդ վիճակեցուցանել առանց յապաղելոյ ի քահանայապետութիւն, զի լուսաւորեսցէ զձեզ մկրտութեամբ»: Նոյնպէս երեւեալ և Գրիգորի տեսիլ հրեշտակի Աստուծոյ, զի մի իշխեսցէ ինչ պնդել յամառել վասն այնր, «զի ի Քրիստոսէ է այդ հրամայեալ, ասէ, քեզ»: Իսկ նա հաւանեալ վաղվաղակի բարբառեալ ասէր, թէ «Կամք Աստուծոյ կատարեսցին»:

795 **ՃԺԲ.** Յայնժամ թագաւորն վաղվաղակի փութով և երկիւղիւ և մեծաւ խնդութեամբ հոգացեալ, գումարեաց զգլխաւորս նախարարացն և զկուսակալս աշխարհացն. առաջին՝ իշխանն Անդեղ տան, երկրորդ՝ իշխանն Աղձնեաց, որ է բղեաշխն մեծ. երրորդ՝ իշխանն մարդպե-

տուժեան իշխանութեանն, չորրորդ՝ իշխանն թագակապ իշխանութեան սասպետութեանն, հինգերորդ՝ իշխանն սպարապետութեան, զօրավար Հայոց աշխարհին. վեցերորդ՝ իշխանն Կորդովտաց աշխարհին, եօթներորդ՝ իշխանն ծոփաց աշխարհին. ութերորդ՝ իշխանն Գուգարացւոց աշխարհին, որ միւս անուանեալ բղեաշին. իններորդ՝ իշխանն Ռշտունեաց աշխարհին. տասներորդ՝ իշխանն Մոկաց աշխարհին. մետասաներորդ՝ իշխանն Սիւնեաց աշխարհին. երկոտասաներորդ՝ իշխանն Մաւղէից աշխարհին. երեքտասաներորդ՝ իշխանն Ուտիացւոց աշխարհին. չորեքտասաներորդ՝ իշխանն շահապ Զարաւանդ և Հեր գաւառի. հնգետասաներորդ՝ իշխանն մաղխազութեան տանն. վեշտասաներորդ՝ իշխանն Արծրունեաց:

796 Այս իշխանք են ընտիրք, կուսակալք, կողմնակալք, հազարաւորք, բիւրաւորք ի մէջ Հայաստան աշխարհի տանն թորգոմայ, զորս գումարեաց թագաւորն Տրդատ և առաքեաց զնոսա ի կողմանս Կապուտկացւոց, ի քաղաքն Կեսարացւոց, զոր ըստ հայերէն լեզուին Մաժաք կոչեն. զի տարեալ գրիբգորն՝ քահանայապետ կացուցեն իւրեանց աշխարհին. և հանդերձեցան դէտ ակն ունել ճանապարհացն: Եւ հրամայեաց հրովարտակ զրել օրինակ զայս. —

ՊԱՅՃԷՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԵՆ

797 «Ի վաղնջուց հետէ կորուսեալք, տգիտութեամբ մեղացն պաշարեալք, մառախլապատք, միգապատք, ափշեալք, ոչ կարացեալ հայել իմանալ նկատել, զարեգակն արդարութեան տեսանել. վասն այսորիկ խաւարեալք էաք, ի մութ թաթաւէաք: Իսկ յորժամ քաղցրութիւն և մարդասիրութիւն արարչին մերոյ Աստուծոյ երևեցաւ՝ խրատել և լուսաւորել զմեզ զարածս իւր՝ ծագեաց զնշոյլս կենդանի լուսոյն իւրոյ ի սիրտս մեր, և կենդանացոյց զմեռելութիւնս մեր, զիւր զսուրբ զսիրելի զվկայսս իւր յայս կողմանս առաքելով:

798 «Որք եկեալ՝ մերում անմտութեանս զիւրեանց քաջութեան նահատակութեան առաքինութեան զհանդէսն ցուցին: Իբրև զի Տէրն գիտէր իսկ զնոցա քաջութիւնն թէ որպիսիք են. այլ զի և մեզ անմտացս ուսուցցէ զիմաստութիւն, թէ որչափ սիրով սիրեցին սոքա զՏէրն իւրեանց, վասն այսորիկ ընդ մարտին նոցա առաքինութեանն՝ տէր Աստուած սխրագործ այնչափ արար զիւր սքանչելիս և մեզ սաստիկ պատիժս պատուհասից՝ մինչև թագաւորիս մերում լինել խոզ, և ընդ վայրագասուն գազանս արածել: Ապա ողորմեալ մեզ բարեխօսութեամբ ազօթից վկայելոցս, ի ձեռն այդր վկայեցելոյդ Գրի-

գորի գամենեսեան զմեզ բժշկեաց:

799 «Քանզի և դա առաւել ևս վկայ գտաւ, առաւել քան զառաւել նահատակեալ, վասն այսորիկ յԱստուծոյ մեզ տուեալ առաջնորդ: Եւ ի ձեռն գորա գնախնական կարգս սովորութեան ունայնութեան, կռապաշտութեան հայրենեացն, խլեաց եբարձ ի միջոյ. և ուսոյց ամենեցուն մեզ զիւր զվկայութիւնսն և զհրամանս, ըստ իւրոց կամացն գնալ. մինչև տալ մեզ հրաման յայտ յանդիման՝ զգոյն ինքն գորիգորդ մեզ հովիւ և տեսուչ և վարդապետ ճշմարտապատում կացուցանել:

800 «Վասն այսորիկ և մեր ապաստան եղեալ յօգնականութիւն ընդունելութեան աղօթից ձերոց և սրբութեանդ, Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոս Կեսարու և ամենայն ուխտ քահանայութեանդ սրբոյ եկեղեցւոյ, որ այդր էք, մեք յողորմութենէ Տեառն աղօթիւք ձերովք աոցուք ողջոյն, Տրդատիոս Թագաւոր, ամենայն զօրօք երկրիս Հայոց մեծաց, և Աշխէն տիկին, և օրիորդ մեծ Խոսրովիդուխտ: Վասն այսորիկ առաքեցաք մեք առ ձեզ արս զլիաւորս՝ իշխանապատուականս գաշխարհիս մերոյ մեծի, զի պատմեսցեն ձեզ չգամենայն սքանչելիս Աստուծոյ, որ աստ յայսմ աշխարհիս գործեցաւ ընդ մեզ:

801 «Եւ տուաք մեք ածել առ ձեզ զսուրբ խոստովանողդ Քրիստոսի գորիգորիոս. և զայս

հրովարտակ մեր առ ձեզ գրեցաք, զի ըստ տուչութեան աւանդութեան հոգևոր աստուածատուր շնորհին Քրիստոսի՝ մեզ գորիգորդ տեսուչ և վարդապետ առաջնորդութեան աստուածագնաց ճանապարհացն, և հովիւ և բժիշկ կացուչիք, որպէս և մեզ յԱստուծոյ հրամայեցաւ: Եւ աղօթս արասչիք, զի զմեզ արժանիս արասցէ Աստուած իւրոյ ողորմութեանն, առողջութեամբ գնալ ի ճանապարհս նորա, և ձեր սէրն և ողջոյն եկեալ հանգիցէ առ մեզ»: Եւ պատճէն հրովարտակին զայս օրինակ գրեցաւ:

802 **ՃԺԳ.** Եւ կազմեցան պատրաստեցան, առին ընդ իւրեանս պատարագս՝ ոսկի և արծաթ, ձիս և ջորիս և հանդերձս գունակ գունակս ի զարդ և ի սպաս պատուական տեղեացն սրբոց տանցն Աստուծոյ՝ ուր առաքեալքն էին. և ամենայն եկեղեցեացն առնէին պատրաստութիւն պատարագաց՝ ընդ որ էին անցանելոց:

803 Եւ հանէին գորիգոր յոսկիապատ կառսրն արքունականս՝ սպիտակաձիգ ջորւոցն: Եւ ամենայն իշխանքն գումարեալք ընդ նմա կառօք և երիվարօք, զօրօք, նշանակօք, իւրաքանչիւր գնդաւ խաղացին գնացին յԱյրարատեան գաւառէն, ի վաղարշապատ քաղաքէ. և հասեալ ի սահմանս Յունաց՝ բազում պատիւս կազմութեան հիւրամեծարութեան գտանէին ի քաղաքաց քաղաքաց: Եւ բազում խնդութիւնս և կայ-

տիռս ցնծութեան, խնճոյս ուրախութեան կացուցանէին, իբրև լսէին զԱստուծոյ արարեալ զսքանչելիսն, և զհասելոց դարձ փրկութեան և զճանապարհս օգտակարս:

804 Այսպէս պատուեալ ըստ ճանապարհացն՝ մինչև զային հասանէին ի քաղաքն Կեսարացոց. և անդ տեսանէին զսուրբ կաթողիկոսն Ղևոնդիոս, և զամենայն եկեղեցական զունդըս գունդս սրբոցն կղերիկոսացն և զգասս դասս հրեշտակակրօն պաշտօնէիցն: Տուեալ ողջոյն և պատմեալ նոցա՝ որ ինչ միանգամ եղեալ էր յԱստուծոյ, և մատուցին զթուղթ թագաւորին առաջի սրբոյ քահանայապետին. և նորա մեծաւ խնդութեամբ ընկալեալ և ամենայն քաղաքացեացն մեծաւ ուրախութեամբ: Եւ ամենքեան առնէին տօն ցնծութեան, և զսուրբն Գրիգոր պատուեալ ըստ արժանի առաքինութեանցն ճրգնութեանցն վկայօրէն մարտին՝ կանթեղօք և սաղմոսիւք և երգովք հոգևորօք փառաւորէին: «Եւ իշխանաց քաղաքին ցուցեալ բազում մեծարանս հասելոցն և ընկալեալ հոգաբարձութեամբ ըստ Քրիստոսի անուանելոյն կարգի»: Եւ այսպէս մեծապատիւ յամենեցունց մեծարեալ ըստ արժանաւորութեանն երանութեան վկայական անուան ստացելոյ:

805 Եւ եղեալ ժողով բազմութեան եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Կեսարացոց, զի ձեռնա-

զրեսցեն զսուրբն Գրիգորիոս և աւանդեալ ի նա զպատիւ խոնարհութեան քահանայութեանն Քրիստոսի, և զբարձրութիւն եպիսկոպոսութեան փառաւորութեանն Աստուծոյ, զպատիւն և զփառսն մեծ: Սրբով Աւետարանաւն եղին ի վերայ նորա ձեռս ժողովք եպիսկոպոսացն, որոց զըլխաւորն Ղևոնդիոս, զի առցէ նա իշխանութիւն յերկինս և յերկրի, առնուլ զփականս արքայութեանն երկնից, կապել և լուծանել յերկրի:

806 Մեծաւ պատուով և թղթով և ժողովով զսուրբն Գրիգորիոս անդուստ յուղարկեցին իշխանօքն հանդերձ: Ետուն ողջոյն, և յուղի անկեալ անտի ի շնորհս տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ զային հասանէին ի քաղաքն Սեբաստացոց, և անդ յեցան յերեկօթս աւուրս ոչ սակաւս: Եւ անդ գտանէր բազմութիւն եղբարց, զորս հաւանեցուցանէր ընդ իւր գալ, զի վիճակեցուցէ զնոսա ի քահանայութիւն յիւրում աշխարհին, և բազում գունդս գունդս յաճախեալ առնոյր ընդ իւր, «և մեծարանօք մեծարեալ յեպիսկոպոսաց աշխարհին և յիշխանաց և ի ժողովրդոց»:

807 Իսկ ընդ որ անցանէին՝ կուտէին ժողովուրդք ի վերայ ժողովրդոց՝ տեսանել զսուրբ եպիսկոպոսն Գրիգորիոս, զի օրհնեսցին ի նմանէ. և ասէին ցմիմեանս. «Եկայք տեսցուք զսուրբ եպիսկոպոսն Գրիգորիոս. զի այս այն

այր է, ասէին, որ վասն Քրիստոսի համբեր շարշարանաց, վկայ հաւատարիմ գտեալ, զխոստովանողական անուն ժառանգեաց»:

808 «Եւ յետ այսորիկ առնոյր ընդ իւր զբաղմութիւն հաւանելոցն՝ նախարարակոյտ գորուն հանդերձ. հրաժարեալ այնուհետև շնորհատուր պարգևօքն և ամենայն իւրայովքն յանձն եղեալ շնորհացն Աստուծոյ՝ ճանապարհորդ լինէր. և այսպէս զբաղում օթեվանօք անցեալ՝ առողջութեամբ, յաջողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէին ի Հայաստան աշխարհն»:

809 **ՃԺԴ.** Եւ իբրև եկն եհաս ի սահմանս Հայոց՝ լուաւ Գրիգորիոս, թէ Վահէվանեան մեհեանն մնացեալ է յերկրին Տարօնոյ, մեհեանն մեծագանձ, ի ոսկւով և արծաթով, և բազում նուէրք մեծամեծ թագաւորաց ձօնեալ անդ. ութերորդ պաշտօն հռչակաւոր, անուանեալն Վիշապաքաղն Վահագնի, յաշտից տեղիք թագաւորացն Հայոց Մեծաց, ի սնարս լերինն Քարքեայ, ի վերայ գետոյն Եփրատայ, որ հանդէսդ հայի մեծի լերինն Տաւրոսի, որ և անուանեալ ըստ յաճախաշատ պաշտաման տեղեացն՝ Յաշտիշատ: Զի յայնժամ դեռ ևս շէն կային երեք բազինք ի նմա. առաջին՝ մեհեանն Վահէվանեան, երկրորդն՝ Ոսկեմօր Ոսկեծին դից, և բազինն իսկ յայս անուն անուանեալ Ոսկեհատ Ոս-

կեմօր դից. և երրորդ՝ մեհեանն անուանեալ Աստղկան դից, Սենեակ Վահագնի կարգացեալ, որ է ըստ յունականին Ափրոդիտէս: Արդ՝ դիմեաց զալ սուրբն Գրիգորիոս, զի քանդեսցէ և զայն ևս, զի տակաւին իսկ տգէտ մարդիկ խառնակութեան զոհէին յայս բազինս մնացեալս:

810 Եւ իբրև դարձեալ զայր նա ի կողմանցն Յունաց՝ բարձեալ բերէր ընդ իւր նշխարս ինչ յոսկերաց մեծի մարգարէին երանեալ մկրտչին Յովհաննու և զսուրբ վկային Քրիստոսի զԱթանագինէի: Եւ իբրև եկին հասին յանդիման մեհեանացն, մօտ ի գետն Եփրատ՝ կամէր հանել զնոսա ի վեր, ի բարձրաւանդակ տեղի մեհեանացն, կործանել զբազինսն, և շինել զվկայարանս նոցա:

811 Իբրև եկին մօտ եղեն ի գետն Եփրատ իբրև ձիոյ արշաւանօք երկուք, և դեռ ընդ փոքր ձորակ մի անցանել կամէին, ընդ ջուր մի սակաւ՝ զտեղի առին սպիտակ ջորիք կառացն, ուր կային գանձքն աստուածային, նշխարք սրբոցն. ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն: Եւ յայանեալ առ Գրիգոր հրեշտակ Տեսուն՝ ասէ. «Հաճեցաւ Տէր զբնակել սրբոցդ Աստուծոյ ի տեղւոջդ»: Ուր և անդէն բազմութեան զօրացն, մէն սակաւսատարեալ շինեցին զվկայարանն, և զսուրբսն ի հանդիստ փոխեցին:

812 **ՃԺԵ.** Եւ մինչ դեռ զշինուած մատ-

բանն կազմէին՝ հրաման ետ Գրիգոր զօրականին և իշխանացն որ ընդ իւրն էին, զի ելցեն և մրճօք տապալեսցեն զշինուածս բազնացն: Որք ելեալ շատ ջանացան, և ոչ կարացին զգուրս բազնացն գտանել՝ թէ ի ներքս մտցեն, զի ծածկեցին դւքն ի նոցանէն. և ի կողմանէ արտաքուստ ջանացան, և ոչ գծեաց անդ երկաթ գործւոյն. ապա փութացան հասին իշխանքն և պատմեցին նմա զամենայն:

813 Իսկ նա առնոյր զնշան տէրունական խաչին, և ելեալ ի ձորակէն եկաց յանդիման բարձրաբերձ տեղեացն շինուածոցն և ասէ. «Հրեշտակ քո, Տէր, հալածեսցէ զնոսս»: Եւ ընդ բանիցն հողմ ուժգին բղխեաց ի խաչանիշ փայտէն, զոր ունէր ի ձեռին իւրում սուրբ եպիսկոպոսն: Եւ երթայր հողմն ուռուցեալ լերինն հաւասար, և չողաւ հարթեաց, տապալեաց, ընկէց զամենայն շինուածսն բազնացն: Եւ այնչափ կորոյս, զի յետ այնորիկ ոչ ինչ ոք յայնմ տեղւոջ նշմարանս կարէր գտանել, ոչ քարի և ոչ փայտի, ոչ ոսկւոյ և ոչ արծաթոյ, և ոչ բնաւ երևէր, թէ լեալ ինչ իցէ անդ: Եւ անթիւք կոտորեցան մարդիկ պաշտամանն քրմութեան որ ի տեղւոջ անդ էին, և անհետ եղեն ոսկերք նոցա. և որք տեսինն՝ անթիւ մարդիկ հաւատացին: Եւ ասէ սուրբն Գրիգոր. «Արդ տեսէք, թէ որպէս ջնջեցան գայթակղութիւնքն ձեր, զի և չէին իսկ

ինչ. այլ ծառայեցէք յայսմհետէ տեառն Աստուծոյ որ արար զերկինս և զերկիր»: Եւ ասէ.

814 Եւ յետ այսորիկ ելանէր նա ի տեղիս մեհենացն, և ժողովեալ դարձուցանէր զմարդիկ աշխարհին յաստուածապաշտութիւն: Եւ եղ անդ զհիմունս եկեղեցւոյն, և ուղղեաց սեղան փառացն Քրիստոսի. զի նախ անդ արար սկիզբն շինելոյ եկեղեցեաց: Եւ ուղղեալ սեղան յանուն սուրբ Երրորդութեանն, և կազմեալ աւագան մկրտութեան, նախ զայնոսիկ լուսաւորեաց մկրտութեամբն՝ որ ընդ իւրն էին մեծամեծ նախարարքն, որ ընդ նմայն երթեալ էին ի քաղաքն Կեսարացւոց, և ապա զգաւառականսն, զբնակիչս երկրին: Աւուրս քսան երեկօթս առնէր, և մկրտէր անդ աւելի քան զինն և տասն բիւր մարդկան, և կանգնէր սեղան ի վկայարանի սրբոցն հանգստի զոր շինեացն, և մատուցանէր զպատարագն փրկութեան, և բաշխէր անդ զմարմին և զարիւն կենարարին Քրիստոսի:

815 Եւ հրամայեաց կատարել անդ ամ յամէ, ի նմին տեղւոջ ժողովեալ ամենեցուն, զյիշատակ սրբոցն, որ օր եօթն էր ամսոյն սահմի, զի խնդութեամբ ժողովեալ՝ զօր տօնին խմբեսցեն. զի նախ անտի սկիզբն արար շինելոյ զեկեղեցիս: Եւ կացուցանէր քահանայս ի տեղիս տեղիս. և ի ից զվայրսն եկեղեցւովք շինելովք և քահանայիւք:

816 Եւ ինքն չու արարեալ անտի՝ մեծապանձ պարծանօք զօրութեան խաչին Քրիստոսի և բարձ նշխարս անտի կէս մի ի սրբոցն, զի և յայլ տեղիս հաստատեսցէ զյիշատակս նոցա: Եւ ընդ ամենայն տեղիս և ընդ ամենայն գաւառս շրջէր. յաւանս և յազարակս շինէր եկեղեցիս, և առնէր մկրտութիւն և կացուցանէր քահանայս:

817 **ՃԺԶ.** Լուաւ ապա և մեծ թագաւորն Տրդատ, եթէ Գրիգոր եկեալ հասեալ է յերկիրս Հայոց: Առ զգօրս իւր և զԱշխէն տիկին և զքոյրն իւր զՍոսրովիդուխտ, և չու արարեալ յԱյրարատեան գաւառէն, ի Վաղարշապատ քաղաքէ, ընդ առաջ Գրիգորի, գայր հասանէր ի քաղաքագեօղն Բագաւան, որ անուանեալ կոչի ի պարթևարէն լեզուէն՝ Դիցաւան. և անդ սպասեալ մնայր նմա ամսօրեայ ժամանակս: Իսկ նա շրջէր, զի լցցէ զկողմանս կողմանս եկեղեցեօք և քահանայիւք և պաշտօնէիւք և ամենայն աստուածագործ սպասաւորութեանն կարգօք, և լուսաւորեսցէ զբազումս մկրտութեամբ:

818 Ապա գայր հասանէր յանուանեալ Դիցաւանն ամենայն մեծամեծօքն և զօրօքն և աշխարհակոյտ ամբօխիւն, որք էին ժողովեալ ի կողմանց կողմանց, և գնային շրջէին զհետ նորս և գտանէին բժշկութիւն և լնուին զպէտս իւրաքանչիւր ի նմանէ: Եւ նա ամենասփիւռ

վարդապետութեամբն ամենեցուն սերմանէր զբանն կենաց, և «հանդերձ ամենայն սպասաւորօք Աւետարանին որ ընդ իւրն էին, զոր չէ ոք բաւական ըստ իւրաքանչիւր անուանցն նշանակել, քարոզէր զԱւետարանն: Որովք յանձն եղեալ երանելի եպիսկոպոսն շնորհացն Աստուծոյ՝ գայր հասանէր առ ստորոտով նպատական լերինն»:

819 «Ընդ առաջ ելանէր նմա թագաւորն ամենայն զօրօքն հանդերձ, առ ամիս Եփրատ գետոյն, որ և ընդ պատահելն իսկ լի առնէր գամենեսեան ողջունիւ Աւետարանին Քրիստոսի, և բազում ցնծութեամբ և ուրախութեամբ յաւանն գառնային»: Եւ անդ մատուցեալ թագաւորին իշխանքն եկեալք զբերեալ պատասխանին ողջունաբեր թղթոյն, զի գրեալ էր զպատճէնն օրինակ զայս.—

ՊԱՏՃԷՆ ԹՂԹՈՅՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

820 «Գանեալք՝ և խրատեալքդ, հարուածեալքդ՝ և ողբեալքդ, տանջեալքդ՝ և նուաճեալքդ, կորուսեալքդ՝ և գտեալքդ, մոլորեալքդ՝ և դարձուցեալքդ, յակն առեալքդ՝ և սիրեցեալքդ Տեառն, Տրդատէս թագաւոր Հայոց մեծաց և Աշխէն տիկին և օրիորդ մեծ Սոսրովիդուխտ, և ամենայն հրապարակք բազմամբօխ ժողովրդոց

որ իցեն չայոց Մեծաց. Ղևոնդէս արքեպիսկոպոս մեառողիա մեզաղէ կեսարու և ամենայն ուխտ սրբոյ եկեղեցւոյ քահանայութեան, եպիսկոպոսաց, երիցանց, սարկաւազաց և ժողովրդոց. ի Տէր խնդալ:

821 «Վասն կենսատու փրկութեանդ հասելոյ ձեզ յԱստուծոյ, որպէս մեզ պատմեցաւ, անպայման ուրախութեամբ գոհացաք զանզեղջական փառացն Քրիստոսի, և վասն սրբոց վկայիցդ Աստուծոյ որ ի ձերում միջի, յաշխարհիդ ձերում փառաւորեցան: Զի և դուք նայեցեալք յելս գնացից նոցա և նմանողք լեալ հաւատոց նոցա՝ փառաւորեսցիք, նոցա պսակօքն պսակելով պսակեսցիք:

822 «Զի արարիչն ամենեցուն և ամենայն աշխարհաց, որ ընդ ամենեցուն հաճեալ զի առցեն զորդեգրութիւն, իւրով հաճոյական կամօքն խրատէ զամենեսին, որով մխիթարեսցէ ի սնավաստակ աշխատութենէն, յիւրումն արքայութեանն հանգուցէ զբեռնաւորսն զաշխատեալսն, «զի լուծ նորա քաղցր է և բեռն իւր փոքրովի»: առ իւր թեալիցէ, վարդապետէ, զի իւրում հանգրստեանն արժանիս արասցէ զամենեսին:

823 «Եւ վասն զի ոչ կանխեալ գիտացեալ ձեր զարժանն՝ վասն այսորիկ ած զանարժան զաւագանն ի վերայ ձեր, և իբրև ի քնոյ ընդոստուցեալ, զի գիտասցիք զզգաստութիւնն,

որ արժանն է: Եւ զի ոչ իմացայք դուք զմարդկանն ի մարդկապէսն՝ գիտուն արար զձեզ ի չմարդկապէսն: Եւ զոր յանգիտութեանն արհամարհեցէք՝ հաստատեաց զձեզ յանշարժ գիտութիւնն. զի վէճն իսկ որ ի շինողացդ անարգեալ՝ եղև նա ձեզ գլուխ անկեան:

824 Զի զոր ուրացութեամբն բարկացուցէք արտասուօք հաշտեցուցիք: Զի զոր կափուցեալ զաչս ձեր, համարէիք խաւար՝ ծագեաց երաց և լուսաւորեաց զտեսանելիս ձեր, մերկեաց ի ձէնջ զզգեցեալ զխաւարն հեթանսութեան, և զճառագայթարձակ զզեցոյց զպատմուծանն: Իսկ զոր համարեալ անմտութիւն, կորուսանել պանծայիք՝ նոյն ինքն ձեզ իմաստացուցիչ տուաւ, և նոյն ինքն ձեզ գտիչ պարգևեցաւ:

824 «Արդ՝ մեք իբրև տեսաք զայսպիսի այր հրաշալի և լուաք զմեծամեծ սքանչելիսն որ ի ձեռն սորա առ ձեզ կատարեցան՝ ընկղմեցաք ի խորութիւն սիրոյ Աստուծոյ իբրև ի ջուրս սաստիկս ալեաց բազմութեան, անհատական գովութեամբ, և ի վերայ այսորիկ՝ անդադար բերանով և անհանգիստ բարբառով զտէր մեր զՅիսուս Քրիստոս, զբարբարն զսքանչելագործն զպարգևաբաշխն օրհնեցաք, և առ Աստուած հայրն ամենայնի գոհութիւնս մատուցաք, շնորհելով Գրիգորի զանապական պարգևս սուրբ Հոգւոյն,

որով և դուք արժանի լիջիք շնորհին ողջունի արքայութեանն երկնից: Եւ զմեզ, հեռի մարմնով, մերձ համարեալ հոգևով՝ յիշեցէք ի ձեր ի նորաթեք յազօթսդ, ի ձերում պարգևեալ փրկութեանդ, մանաւանդ յորժամ զյիշատակ սրբոցդ խմբիցէք ձերով ուրախութեամբդ:

826 «Եւ հաստատեալ կացցէ վկայութիւն ի մէջ երկոցունց կողմանցս, զի պարգևաբաշխութիւն նորոգ քահանայապետութեանդ ձերոյդ նահանգիդ առ ի մէնջ՝ կացցէ անշարժ յեկեղեցւոյս Կեսարու, ուստի և հանդերձեցաւ ձեզ պատրաստեալ՝ փրկութեան ձեռնադրութիւն: Որով անատական պարգևք խորհրդոյն ձեզ բաշխիցին վկայացեալ աջովդ, շնորհօք նորոգութեանդ մկրտութեան և փրկական խաչին, և կենդանարար մարմնոյն և քաւիչ արեանն Քրիստոսի, և երանութեամբ բազմացելոց քահանայութեանց. որով և դուք լիջիք վերացեալք խառնեալք, ազօթաբուղիք մշտնջենաւորք, ի զօրս քրիստոսակեցոյց գնդին: Ողջ լերովք ի Քրիստոս, և հանապազ վայելեսջիք ի փրկութեանն Տեառն»:

827 **ՃԺԷ.** Եւ ուրախ եղեն ընդ մխիթարութիւն թղթոյն. և զի եկեալ հասեալ էին ուղեգնացքն լուսաւորութեամբ, և երեւեալ աստուածաշնորհ պարգևօք, առաւել զհոգևոր սիրոյն զանձուկսն սփռէին՝ և ևս քան զևս ի հաւատսն

հաստատեցան մեծաւ և ցնծալից բերկրութեամբ:

828 Իսկ նա անդէն «և անդ ընդեական սովորութեամբն ի գործ արկեալ զանդադար վարդապետութիւնն հաւասարութեամբ բարեպաշտ» արքային Տրդատայ՝ «զիւր արուեստն առաջի դնէր. խրատէր յորդորելով. որով առաւելագոյն հնազանդէին նմա ըստ հրամանացն Աստուծոյ, թագաւորն և զօրքն ամենայն հանդերձ աշխարհախումբ բազմութեամբն, որոց յանձն առեալ ամենեցուն զխնդրելին կատարել», և զհրամայեալսն ի գործ արկանել:

829 Եւ նորա տուեալ հրաման արքայագունդ բանակացն՝ ամսօրեայ ժամանակաւ ի պահս և յազօթս յամենալ: «Եւ իւրում անձինն՝ զսովորականն առաջի դնէր, իւրայովքն անդուստ ածելովքն հաւասարօքն, զպահս և զազօթս, զտքնութիւնս, զպաղատանս արտօսբաբերս, զխստամբերութիւնս, զհոգս աշխարհահեծս, յուշ առնելով զասացեալսն հոգեպատում մարգարէին, թէ «Յորժամ հեծեծեսցես՝ յայնժամ կեցցես»:

830 «Այսպէս բազում աշխատութեամբ տարեալ վասն համաշխարհին բարեաց ինչ օձան գտանելոյ. որում և պարգևէր իսկ վիճակ յամենաշնորհն Աստուծոյ, հայրական շափուն ծնանել ծնունդ նորոգ և սքանչելի, պարգևաբաշխ սուրբ աջովն իւրով». զամենայն ի ջրոյ և ի Հոգւոյ յարգանդէ՝ մկրտութեամբ միւսանգամ վերստին

ծնանել, առնել կատարել, սրբել, դրոշմել մի ժողովուրդ Տեառն:

831 Եւ եղ անդ հիմունս, և շինեաց եկեղեցի. և զնշխարսն զոր ունէր յոսկերաց սրբոցն՝ ի տէրունական տանն բնակեցուցանէր: Սոյնպէս և ընդ ամենայն կողմանս գաւառացն զնէր հիմունս եկեղեցեաց, և ուղղէր սեղանս, և կացուցանէր քահանայս: Եւ ամենայն երկիրն դարձեալ սրտիւք իւրեանց կանխէին ի պահս և ի պաշտօն և յերկիւղն Աստուծոյ:

832 **ՃԺԸ.** Իսկ ի լնուլ կիտին եղելոյ պահոցն կատարելոյ, առեալ երանելոցն Գրիգորի զաշխարհաբանակ զօրացն, և զինքնին զթագաւորն, և զկին նորա Աշխէն, և զմեծ օրիորդն Խոսրովիդուխտ, և զմեծամեծան ամենայն, և ամենայն մարդկաւ բանակին հանդերձ՝ ընդ այգն ի լուսանալ առաւօտուն յափն Եփրատ գետոյն մատուցանէր, և անդէն մկրտէր առ հասարակ զամենեսեան յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

833 Եւ իբրև իջանէին մարդիկն ամենայն և թագաւորն ի մկրտութիւն անդր, ի ջուրսն Եփրատ գետոյն՝ նշան սքանչելի երևեալ յԱստուծոյ. զի գետոյ առեալ ջուրք գետոյն՝ անդրէն դարձան ընդ կրուկն: Եւ լոյս սաստիկ երևեալ ի նմանութիւն սեան լուսաւորի՝ և եկաց ի վերայ ջուրց գետոյն, և ի վերայ նորա նմանու-

թիւն տէրունական խաչին. և այնչափ ծագեաց լոյսն, մինչև արգելոյր զճառագայթս արեգականն և նուազեցուցանէր: Եւ իւրն օծութեան, զոր արկանէր Գրիգորիոս ի վերայ մարդկանն՝ շրջան առեալ ի մէջ գետոյն շուրջ զմարդկան խաղայր: Եւ ամենեքեան զարմացեալք բարձրացուցանէին զօրհնութիւն ի փառս Աստուծոյ: Եւ ընդ երեկս աւուրն նշանն աներևոյթ լինէր, և նորա ի վեր յաւանն դառնային: Եւ որք մկրտեցանն յաւուր յայնմիկ՝ աւելի քան զհնգետասան բիւր մարդկան յարքունական զօրացն:

834 Եւ անտի ելեալ մեծաւ ցնծութեամբ և սպիտակագգեսս հանդերձիւք, սողմոսիւք և օրհնութեամբք, կանթեղօք վառելովք, և մոմեղինօք լուցելովք, և ջահիւք բորբոքելովք, մեծաւ լրջմտութեամբ և բազում զուարթութեամբ լուսաւորեալք և հրեշտակացեալք. և առեալ գանուն որդեգրութեանն Աստուծոյ, և մտեալ ի ժառանգութիւն սրբոյ Աւետարանին, և ի վիճակ սրբոցն խառնեալք, ծաղկեալք ի հոտ անոյշ ի Քրիստոս, և ելեալք ի վեր ի տէրունական տունն դառնային: Եւ անդ մատուցանէր զօրհնութեան պատարագն, հաղորդէր զամենեսեան ի խորհուրդն զօրհնութեան. բաշխէր ամենեցուն զսուրբ մարմինն և զպատուական արիւնն ամենափրկչին Քրիստոսի, զկենդանաբարն և զկեցուցիչն ամենայն մարդկան, և զարարիչն և

զաշխարհագործն ամենայն արարածոց, զաստուածատուր շնորհսն առ ամենեսեան առատապէս մատակարարէր:

835 **ՃԺԹ**. Եւ դադարեաց անդ յետ այսորիկ աւուրս եօթն վասն հոգևոր միթիթարութեան: Եւ յայնմ աւուրս եօթանս որ մկրտեցան յարքունական բանակէ անտի՛ ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանուկ աւելի քան զչորեքարիւր բիւր:

836 Եւ գլխատակս վկայիցն բերելոց ժամագրեաց ի տօն մեծ հոչակել, սնոտեացն պաշտաման ի ժամանակի՛ զիցն Ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոց տօնին, շիւրընկալ զիցն Վանատրի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղոջ պաշտէին յուրախութեան նաւասարդ աւուր: Զի ժողովեալ ի յիշատակ մեծի երանելոյն Յովհաննու և սրբոյ վկային Աստուծոյ Աթանազիսնէ՛ր՝ աւուր խմբեալ ի նմին յաւանին տօնեսցեն:

837 «Յորում և երանելոյն Գրիգորի զվարդապետութիւնն իւր ի գործ արկեալ, և ժողովելոցն առ ընդունել քաղցրացուցեալ», «և ծովացուցեալ զվարդապետութեանն զխորութիւն, և լցեալ զեղեալ ամենայն հոգևոր բարութեամբք»: «Յետ այսորիկ հասեալ նմա բովանդակ ի վերայ ամենայն երկրին սահմանացն Հայոց Մեծաց աշխարհին», շինելով եկեղեցիս յամենայն աշ-

խարհս, ի գաւառս, ի կողմանս, ի քաղաքս, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս և յագարակս: Սոյնպէս և թագաւորն յամենայն իշխանութեան իւրում առ հասարակ՝ զրեաց չորս չորս հողս երգոյ յամենայն ազարակ տեղիս, իսկ յաւանսն եօթն եօթն հողս երգոյ՝ ի ծառայութիւն սպասաւորութեան քահանայութեանն, նուէր պտղոյ Տեաւրն մատուցանէր:

838 Եւ կացուցանէր քահանայս յամենայն տեղիս, և հրաման տուեալ, զի պաշտեսցեն զտէր Աստուած միայն, զարարիչն երկնի և երկրի. և բազմացուցանէր զպաշտօնեայս սեղանոյն Տեառն ընդ ամենայն տեղիս, և կացուցանէր քահանայս առ սեղան սեղան յամենայն եկեղեցիսն: Սոյնպէս և զեպիսկոպոսն վիճակեցուցանէր ի գլխաւորութիւն ժողովրդոցն Տեառն, և հրաման տայր նոցա՝ հաւատարիմ առաջնորդութեամբ վերակացու լինել լուսաւորապէս հօտին Քրիստոսի:

839 **ՃԻ**. Նոյնպէս հաւանեցուցանէր զթագաւորն. «զի ի գաւառաց գաւառաց և կողմանց կողմանց ի տեղիս տեղիս ժողովեսցեն բազմութիւն մանկաւոյ, առ ի նիւթ վարդապետութեան, զգագանամիտ զվայրենագոյն զճիւղաբարոյ զաշխարհաբնական. զորս առեալ արկանէր ի բովս վարդապետութեան, և հոգևոր սիրոյն եռանդամբ զաղտն և զժանգն զշարաւահոտ զիււացն և զանտիագործ պաշտամանցն ի բաց

քերէր: Եւ այնչափ անջատէր ի հայրենեացն բնակացն իւրեանց՝ մինչև ասել նոցա, թէ «Մուացայ գժագովուրդ և գտուն հօր իմոյ»:

840 «Եւ ի տեղեաց տեղեաց սահմանացն Հայոց՝ տայր հրաման թագաւորն Տրդատ՝ իւրոյ իշխանութեանն յաշխարհաց և ի գաւառաց բազմութիւն մատաղ մանկուոյ ածել յարուեստ դպրութեան, և կարգել ի վերայ հաւատարիմ վարդապետս. առաւել զագգս պղծագործ քրմացն և զմանկունս նոցա ի նոյն ժողովել, գումարել յարժանաւոր տեղիս դասս դասս, և դարման ուճկաց կարգել»: Եւ զնոսս յերկուս բաժանեալ, զմմանս յԱսորի դպրութիւն կարգեալ, և զմմանս ի Հելլէն»: «Որով անդէն յական թօթափել վայրենամիտքն և դատարկասունքն և անասնաբարոյ աշխարհաբնակքն վաղվաղակի մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանաժառանգք լինէին, և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք»:

841 «Հասանէր և յառաջի դաստակերտան իւր, յոտոաստակն Այրարատեան գաւառին ի Վաղարշապատ քաղաք», ուստի նախ զառաջինն աստուածասաստ հրամանացն լինէր սկիզբն. ուր նախ նշմարեացն և նշանակեալ կանգնեաց զնշան խաչին սրբոյ, ուր և սուրբ վկայքն Աստուծոյ գետեղեցան. և ի նոցա վկայարանսն կանգնեաց սեղանս Աստուծոյ ի հանգիստս սրբոցն. և զնկա-

տեալ տեղին տանն Աստուծոյ շինեաց, զցուցեալն նմա ի տեսեանն, զյառաջագոյն զրոշմեալն իւր, և կանգնեաց անդ գեկեղեցին Քրիստոսի: Սոյնպէս և ի տեղիս մեհնեացն զոր կործանեաց յառաջագոյն. սոյնպէս և յԱրտաշատ քաղաքի և յամենայն տեղիս: յաշխարհս և ի գաւառս առ հասարակ, սոյն օրինակ գործեաց և բազմացոյց գեկեղեցիս, և կացոյց քահանայս. և քրիստոսեան զրոշման զամենեսին առ հասարակ ընծայեցուցանէր՝ լինել ամենեցուն Հոգւոյն սրբով:

842 Եւ այսպէս ընդ ամենայն երկիրն Հայոց, ի ծագաց մինչև ի ծագս, ձգտէր տարածանէր զմշակութիւն քարոզութեանն և աւետարանութեանն. ի Սատաղացւոց քաղաքէն մինչև առ աշխարհաւն Խողտեաց, մինչև առ Կաղարջօք, մինչ ի սպառ ի սահմանս Մասքթաց, մինչև ի դրունս Ալանաց, մինչ ի սահմանս Կասպից, ի Փայտակարան քաղաք արքայութեանն Հայոց. և յԱմրացւոց քաղաքէն մինչև առ Մըծբին քաղաքաւ, քերէր առ սահմանօքն Ասորւոց առ նոր Շիրական երկրաւն, և առ Կորդուօք մինչև յամուր աշխարհն Մարաց: մինչև առ տամբն Մահքր—Տան իշխանին, մինչև յԱտրպատական ձգտէր տարածանէր գաւետարանութիւնն իւր:

843 «Զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, զամառն և զձմեռն, զաիւ և զգիշեր, անվեհեր առանց յապաղելոյ իւրով իսկ աւետարանական

և ողջունապատում գնացիւքն, առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդգիմակաց ի հակառակորդաց զամենափրկչին անուանն Յիսուսի կրեաց, և զամենայն ողի աստուածազգեսաս և ոգեզէնս վառեաց»:

844 «Եւ բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տագնապելոց ի բռնաւորաց փրկութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա ահաւոր զօրութեամբ փառացն Քրիստոսի. և բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատառեաց: Եւ բազում սգաւորաց կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և ամենափրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նուաճեաց. և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայմանն փոխեաց»:

845 **ՃԻԱ.** «Եւ դարձեալ բազում և անհամար գունդս գունս վանականաց ի շէնս և յանշէնս, դաշտականս շինակեացս, և լեռնականս անձաւամուտս և արգելականս հաստատէր»: Եւ զոմանս յորդոց քրմացն առեալ իւր՝ զառաջեաւասունս ձեռնասունս առնէր. փոյթ ուսման ի վերայ ունէր՝ ընդ հոգևոր խնամով և երկիւղիւ սնուցանել: Որ յաստիճան եպիսկոպոսութեան լինէին արժանի կալոյ, առեալ ձեռնադրութիւն ի նմանէ. որոց առաջնոյն՝ Աղբրանոս անուն, որ ապա կողմանցն Եփրատական գե-

տոյն լինէր վերակացու. երկրորդին՝ Եւտաղիոս, որ ի կողմանս վայրացն Բասենոյ կացեալ լինէր հովիւ. երրորդն՝ Բասոս. չորրորդն՝ Մովսէս. հինգերորդն՝ Եւսեբիոս. վեցերորդն՝ Յովհաննէս. եօթներորդն՝ Ազապէս. ութերորդն՝ Արտիթէս. իններորդն՝ Արսուկէս. տասներորդն՝ Անտիոքէս. մետասաներորդն՝ Տիրիկէս. երկոտասաներորդն՝ կիւրակոս: Այսք՝ որ յորդոց քրմացն ընտրեցան լինել եպիսկոպոսք կողմանց կողմանց, աճեցուցանել զբարոգութիւնն: Եւ զայլոցն անուանս թէ և կամիցի ոք՝ ոչ կարացէ շարել:

846 Եւ զԱղբրանոս զայր ճշմարիտ և աստուածասէր՝ վերակացու թողոյր արքունական դրան բանակին: Եւ ինքն «ընդ ժամանակս ժամանակս յանապատ լերինս ելանէր, ուր և ինքեան իւրով անձամբն իսկ օրինակ ցուցանէր: Առեալ զոմանս ոմանս յաշակերտացն յիւրաքանչիւր մենաստանաց՝ երթեալ, լեռնակեաց, մենակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ, և զառօրեակն խոտաբուտ ճարակօք վճարեալ: Եւ այսպէս վշտակեաց տկարութեան զանձինս տուեալ, մանաւանդ որոց հայեցեալ ևս ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ «Յորժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ». և թէ՛ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբ, զի բնակեսցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի»:

847 «Անդ էր ապա շարքենայ զինուով, այլ առուելուլ հոգևով, և պատրաստել զսիրտս երգովք հոգևորօք ի փառս և ի զովութիւն Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրուսոյց ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն յորդորական լուսաւոր վարդապետութեան, առ ի յառաջադէմ ընտրութիւն պսակահամբար բրիւտոսազիր կիտին: Անդ եռայ հոգևով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ աղօթք աղերասլիք և պաղատանք փարելիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեցուն կենաց առ մարգասէրն Աստուած»:

848 «Եւ նովին հոգեկրօն արուեստիւն հանեալ աւուրս բազումս յանապատ տեղիս», յակունս նփրատական գետոյն, յայրս և ի քարածերպս երկրին բնակեալ լինէր, և ի կատարս լեւանց, զօրինակ առեալ զմեծի մարգարէին Եղիայի, և կամ գերանեալ զմկրաչին առաքինւոյն Յովհաննու. բարեաց գործոց նախանձաւոր եղեալ՝ զնոյն կեանս վարուցն քաջութեան աստուածամուխ կենացն անձին մատուցանէր:

849 **ՃԻԲ.** Եւ թէ երբեք երբեք իջանել լինէր, շրջել զօրացուցանել զաշակերտեալսն ճըշմարտութեան հոգևով, «իրաց իրաց պիտոյից օգտակարաց ամենայն եկեղեցեացն հասեալ յօգնականութիւն՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց յապաղելոյ, առանց իրիք զբաղելոյ, հանապաղ իջա-

նէր ի թիկունս զիպաց զիպաց պատահելոց, և վճարէր զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ յորդորագոյնս և պարարտագոյնս և անփակ բերանով զվտակս վարդապետութեանն ի սիրտս լսողացն սերմանեալ ծաւալեցուցանէր. և զայս արարեալ զամենայն ժամանակս իւր՝ վասն անձին և վասն աշխարհի»:

850 «Քանզի սովոր իսկ են ճշմարիտ վարգապետք՝ զանձանց առաքինութիւն կանոն աշակերտելոցն դնել. մանաւանդ յուշ առնելով զտէրունականն զմիոյն զմիայնոյն զիմաստնոյն Աստուծոյ. քանզի ասէ. «Սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել»: Որոյ բազում անգամ առեալ զաշակերտսն ուրոյն, և աննիազական անձամբն օրինակ կարօտելոցն լինէր, յորժամ ի թարօրական լերինն զաւետեացն զբրանութիւն տայր, և կամ յորժամ ի նմին լերինն զկանոնական աղօթսն առնէր, մինչ դեռ աշակերտքն ի Տիրբրական ծովուն նաւէին: Եւ զարձեալ՝ յաւուրս բաղարջակերացն յօրինական տօնին զգիշերոյն աղօթս երիցս անգամ ի Զիթաստանեաց լերինն առանձինն մատուցանէր: Ուստի և յայտ իսկ է և առանց վեհերելոյ, եթէ ոչ վասն անձին ամենատէրն, այլ համաշխարհի յուսումն զայն զործէր, որ է օրինակ ամենայն հնազանդելոց. վասն որոյ և ասէրն իսկ, թէ «Արթուն կացէք յաղօթս կացէք, զի մի մտանիցէք ի փորձութիւն»:

851 «Իսկ արգ՝ եթէ թեթևագոյն արուեստից պակասագոյն ի գիտութենէ են ազգք երկրածնաց, սրչափ այնմ արուեստի ոք համարիցի անգիտանալ, որ ընդ աստուածախօսսն կատարի, որում երանելին Պաւղոս ամենեցուն անգիտանալ ասէ. վասն որոյ և զամենակեցոյց Հոգին ի թիկունս հասանել անմոռնչ հեծութեամբ բարեխօս գիտէ»:

852 «Իսկ արգ՝ յորժամ լսիցեմք, եթէ «Սկսաւ Յիսուս աննել և ուսուցանել»՝ աղաքէն աննել՝ զի ուսուցէ, և ոչ եթէ զի պարզկեցի, իմանալի է. և բարեխօսելն նորա վասն սրբոց, և բարեխօսել Հոգւոյն սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեզ, զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք. և ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է. քանզի միապատիւ է աստուածականն, և ոչ բազմաբար: Իսկ երանելի առաքելոցն ընկալեալ ի վարդապետութենէ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն օգուտ մատակարարէին, և ապա օրինակ աշակերտելոցն բարձեալ տանէին. երբեմն առանձինն, և երբեմն ժողովովք զումարելովք՝ զփառսն Քրիստոսի առաւելովքն բարձրացուցանէին»:

853 «Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր զքօսանաց առանձինն սահմանել, և միայն աստուածալաշտութեան պա-

րապել: Զոր և մարգարէքն յառաջագոյն գործէին, որք ի լերինս և յանապատս, յայրս և ի փապարս վիմաց զաստուածեղէն կրօնիցն զծառայութիւն հարկանէին: Նոյնպէս և ամենայն հարքն որ յաջորդեցան, յառաքելական կանոնացն կրեալ՝ ինքեանք անձամբ բերէին օրինակ վերջնոցս: Ուստի և երանելիս այս բարձեալ տանէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր: Եւ այնպէս յառաջ, ամենայն աստուածեղէն զանձուցն վայելչութեամբք լցեալ պարարտացուցեալ ամեթութեամբք զամենեսեան՝ խաղացեալ զայր ի բազում ժամանակս, և նովին ի նոյն կանխեալ և ի նմին հանապազորդեալ»:

854 **ՃԻԳ.** «Յայնմ ժամանակի երանելիցանկալի և անպայման սքանչելի լինէր երկիրս Հայոց. որպէս զՄովսէս, որ յանկարծ ուրեմն օրէնուսոյց հերբայական բանակին լինէր, ամենայն մարգարէական դասուն, և կամ իբրև զյառաջագէմն Պաւղոս բովանդակ առաքելական գնդան, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարանան Քրիստոսի՝ սոյնպէս և սա եկեալ հասեալ երևեալ՝ հայաբարբառ հայերէնախօս գտաւ»:

855 Արգ՝ ըստ գաւառաց գաւառաց երթեալ ընտրէր անձին իւրում կայս հանդստեան յանապատ տեղիսն և անդ բնակէր, և յանապատացն լուսաւորէր զամենեսեան:

856 Եւ բազմացոյց կացոյց տեսուչս եպիսկոպոսս յամենայն գաւառս Հայոց իշխանութեան իւրոյ. և որ յաստիճան եպիսկոպոսութեան ձեռնադրեցան ի նմանէ՛ աւելի քան զշորեքարիւր եպիսկոպոս, որք կացին տեսուչք տեղեաց տեղեաց: Իսկ կարգք երիցանց կամ սարկաւազաց կամ անագնովսաց, և որ այլ ևս ի պաշտօն Տեսան կացին՝ անթիւք էին ի բազմութենէն:

857 Իսկ թագաւորն Տրգատ՝ ուխտ զայս դնէր ընդ ամենայն մարդոյ, որ միանգամ ընդ նորա տէրութեամբն էին, ընդ մեծի և ընդ փոքու, զի ամենեցունց հաստատութիւն այն կայցէ առ նա, զի անխորշ և անխէթ աստուածահրաման պատուիրանացն հնազանդեսցին առանց երկմտութեան, և արարչութեանն հաւատալ յամենայն սրտէ: Եւ ամենեցուն հաւանեալ այնմ՝ փութային կատարել վազվազակի զհրամանն:

858 Իսկ թագաւորն շատ ազաչեաց զԳրիգոր վասն հանապազորդ առ նմա կալոյ, զի ընդ ինքեան շրջեցուցէ. որում ոչ հաւանեալ չառնոյր յանձն, այլ յանապատ տեղիս հաճեալ բնակութեամբ, պահովք կոխեալ զինքն, զի մի տացէ հպարտութեանն բարձրանալ կոխել զինքն. այլ կէտ եղեալ ինքեան՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց զբառասուն քառասուն օր պահովք ձգտել մինչև յօր քրիստոսակոչ հանգստեանն իւրոյ վախ-

ճանին:

859 Իսկ իբրև կարի կարօտեալ թագաւորն աշխարհաւն հանդերձ զնմանէն, զի ի մէջ նոցա բնակեացէ, և քանքատէին կարօտեալք ի կայս նորա՝ յայնմ ժամանակի յուան յոմանց ի տեղեկաց, որ գիտակ արարին զթագաւորն վասն սրբոյն Գրիգորի, զի յայնժամ յառաջ ևս, մինչ դեռ ի մանկութեան աստիսն էր զինուորութեամբ՝ ամուսնացեալ և երկուս որդիս ստացեալ. որոց առաջնոյն անուն ճանաչէր Վրթանէս, որ յաշխարհակեաց կեանս էր. որ ապա և նա յաստիճան պաշտաման կաց երիցութեան. և երկրորդին՝ Արիստակէս, որ ի մանկութենէ ըստ աստուածագործ ծառայութեան մնեալ էր. «որ ի միայնակեաց լեռնակեաց ի կրօնս մտեալ էր, և բազում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն ըստ Աւետարանին կրեալ ամենայն կրթութեամբ, և ամենայն իրաց հոգևորաց զանձն տուեալ—միայնաւորութեան, լեռնակեցութեան, քաղցի և ծարաւոյ և բանջարաճաշակ կենաց, արգելանաց անլուսից, խարագնազգեստ և գետնատարած անկողնոց. և բազում անգամ զհեշտական հանգիստն զիշերաց, զհարկ քնոյ, յոտնաւոր տքնութեան ի թօթափել ական վճարէր. և զայս արարեալ ոչ սակաւ ժամանակս: Եւ զտեալ ևս զոմանս՝ յինքն յարեցուցեալ և աշակերտեալ սմին աւետարանական սպառաւորութեան: Եւ այսպէս

ամենայն փորձութեանց ի վերայ հասելոց կամայական քաջութեամբ տարեալ, և նովիմք լուսաւորեալ և պայծառացեալ, և ծանօթական և հաճոյ եղեալ առաջի Աստուծոյ և ամենայն մարդկան»:

860 Արդ՝ իբրև լուսւ գոյս ամենայն թագաւորն Տրդատ՝ վաղվաղակի փութով և անզբազապէս արձակէր արս երիս աւագս փառաւորս պատուականս հրովարտակօք հանդերձ, զի գերկոսին որդիսն Գրիգորի վաղ առ նա հասուցեան: Եւ որք առաքեցանն յարքայէ զնոցանէն, զի ածցեն զնոսս՝ այսոքիկ են. առաջնոյն անուն Արտաւազգ, որ սպարապետն էր ամենայն զօրացն Հայոց Մեծաց, և երկրորդին Տաճատ անուն, իշխան Աշոցաց գաւառին. երրորդին՝ Դատ անուն, կարապետ արքայի:

861 **ՃԻԳ.** Արդ՝ եկին հասին նոքա յաշխարհս Կապուտկացոց և գտին զՎրթանէս ի Կեօարացոց քաղաքին, և զսուրբն Արիստակէս բնակեալ յանապատի, յիւրում մենաւորաստանին. ապա ոչ հաւանէր նա իջանել յանապատէ անտի. մինչև եղև ժողով բազմութեան քրիստոնէից, որք հաւանեցուցին զնա զնալ անտի. զի «Լաւ է, ասեն, քեզ գործ մշակութեանն Աստուծոյ՝ քան զայդ մենաւորութիւն բնակութեան յանապատի այդր»: Զորս այնուհետև և յուզարկեցին զնոսս անտի: Իսկ նոքա եկին հա-

սին յերկիրն Հայոց, և յանդիման ունէին զածեալսն, զերկոսին որդիսն Գրիգորի, առաջի թագաւորին. զորս առեալ թագաւորին՝ ինքնին նոքօք հանդերձ ի խնդիր ելանէր սրբոյն Գրիգորի՝ ուր և գտցէ: Եւ եկեալ գտանէին ի Դարանաղեաց գաւառին, ի լերինն որ կոչի Մանեայ Այրք, յանապատին:

862 Ապա աղաչեաց երանելի թագաւորն Տրդատ զսուրբն Գրիգորիոս, զի փոխանակ այնր, զի ոչ հաւանեցաւ նա կալ և շրջել ընդ նմա, և սիրեաց զմենաւորութեան կեանս՝ ձեռնադրեսցէ և տացէ նմա եպիստոպոս զսուրբ որդին իւր, զոր ետ ածել ինքն՝ զԱրիստակէս: Զոր ձեռնադրեաց յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ իւր. որպէս ըստ գրեցելոյն ի դէպ, թէ «Փոխանակ հարց եղիցին որդիք՝ կալ իշխան ի վերայ երկրի»: Որ առաւել ևս քան զհայրն վերագոյն երեւեցուցանէր զիւր վարդապետութիւնն առ հարբըն. և յետ նորա կալաւ զտեղի հայրենեացն և անդէն նստաւ յաթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծաց: Ապա և ինքն իսկ մեծն Գրիգորիոս «ելանէր զտեղօքն կարգելովք և զգաւառօքն աշակերտելովք յաշխարհին Հայոց՝ զուարթացուցանել, զօրացուցանել, նորոգել և հաստատել զամենեսեան»:

863 Եւ աստուածասէր թագաւորն Տրդատիոս բարեպաշտութեամբ սպասաւորեալ, ըստ

աշակերտական հաւատոց ի Քրիստոս՝ երկիւղած գտանէր, որ և տեղեկացեալ և վարժեալ աստուածակեաց հրամանօքն, և ցանկալի եղեալ օրինապահ ընկալելովքն, և բարեաց օրինակ ամենայն աշխարհի: «Եւ անդէն ի նմին ուշ եղեալ փութով ընթերթուածոց աստուածեղէն գրոց»։ Զի յունական աշխարհական դպրութեանն, երկրաւոր իմաստութեանն, յառաջագոյն էր տեղեակ, առաւել փիլիսոփայական մտաց հանճարագիտութեան հմուտ էր, զի ուսեալ էր զայն:

864 Արդ՝ ընկալեալ և զշնորհս երկնաւոր պարգևացն, «որով առժամայն լուսաւորեալ և թեալոյ թեամուխ եղեալ աստուածատուր հրամանացն ի հանգամանս, և ամենայն պատրաստութեամբ զանձն յարկարեալ», «և ըստ աւետարանական շափոցն ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարգասիրին դարձեալ: Մերկացեալ այնուհետև զհեթանոսակիր ցանկութիւնսն, և առեալ զնշան պարծանաց խաչին յանձն իւր, և երթեալ զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն՝ հաճել զհրամանացն պայման, զկնի խաչակիր գնդին Քրիստոսի աշակերտելոցն հետեւեալ»: Եւ անձին իւրում եղեալ սահման պահօք և տքնութեամբ «աղօթս մշտնջենամուռնջս և բազկատարած պաղատանս առ Աստուած, և արտասուս հանապազարուղխս» վասն աշխարհին իւրոյ: Նոյնպէս և վասն իւր խնդրէր, զի մի յիշեսցին մեղքն որ յառաջին

տգիտութեանն, յայնժամ զոր ի հեթանոսութեանն անդ գործէր:

865 «Եւ բազում և ամենայն ուժով նպաստաւորութիւն ընծայեցուցեալ աւետարանագործ վարդապետութեանն, և հնազանդութեամբ հպատակութիւն ցուցեալ և ծառայեալ ըստ Աւետարանին վայելչութեամբ»: և այսպէս խրատեալ և զգաստացեալ կրօնաւորական վարուք, ամենայն ուղղութեամբ յամենայն գործս բարութեանց առաւել ևս պայծառացուցանէր զվարդապետութեանն սատարութիւն:

866 Իսկ մեծ արքեպիսկոպոսն երանելին Գրիգորիոս, սուրբ որդւոյն իւրով Արիստակիսաւ և ամենայն երևելի օգնականօքն, զամենայն աշակերտովքն շրջէր, և հաստաէր զնոսակալ ի պատուիրանին ճշմարտութեան:

867 **ՃԻԵ**. Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ թագաւորեաց Կոստանդիանոս որդի Կոստանդեայ արքայի յերկրին Սպանիացւոց և Գաղիացւոց. և հաւատաց նա յԱստուած, յարարիչն երկնի և երկրի, և ի ծնունդն ի Բանն նորա, յՈրդին Միածին, և ի Հօգին սուրբ Աստուածութեան նորա: Եւ կուտեաց գումարեաց առ ինքն զբազմութիւն զօրաց իւրոց առ ամն Ովկիանոս անագին ծովուն. և ուխտէր զայս բան ընդ ամենեկին, զի առ հասարակ ամենայն ոք ճշմարտութեանն հաւատացէ. «միով աստուա-

ծարարբառ պատգամօք՝ մի ազգ կատարեալ փառաւորիչ միոյ Աստուծոյ լինելն»:

868 Եւ յԱստուած խրատուեալ՝ զիմէր ի վերայ հեթանոսական թագաւորացն, և անգէն սատակէր առ հասարակ զամենեան, զորս կործանէր զօրութեամբ աստուածեան խաչին, զպիղծ և զանօրէն թագաւորսն, զԻրովղեախանոս և զՄարկիանոս և զՄաքսիմիանոս և զԼիկիանոս և զՄաքսենատիոս, և զամենայն զաւակ պղծալից թագաւորացն հեթանոսաց ջնջէր ի միջոյ:

869 Շինէր և զաւերեալ եկեղեցիսն, և կանգնէր զսեղանսն կործանեալս իտան Տեառն. շինէր և զառաքինարանսն վկայիցն, և բազմացուցանէր զփառաւորութիւն յիշատակաց երանելեացն մարտիրոսաց, և յաճախէր զպատիւ քահանայիցն Աստուծոյ, միանգամայն առնել խաղաղութիւն երկրաւորաց, բառնալ զգայթակղութիւնս ի միջոյ. զի մի ոք մի իւրիք սայթաքիցէ յաստուածագնաց ճանապարհէն: Աւերէր զպղծալից մեհեանս զիւացն, և զնոսա առ հասարակ միանգամայն իսկ իւրեանց պաշտօնէիւքն ի փախուստ դարձուցեալ պակասեցուցանէր: Պատիւս և պարգևս այնոցիկ շնորհէր, որք յաստուածապաշտութեան ճշմարտութեան կացեալ էին, և ոչ երբեք զհաստատութիւնն թողեալէ Վասն այսորիկ յաղթութիւն տուաւ նմա ի վերայ ամենայնի, վասն զի առ նա զնշան յաղ-

թութեան խաչին յանձն իւր:

870 Եւ զհրաման սաստկութեան պատուիրանին ճշմարտութեան, կալ յայսմիկ ի հաստատութեան հաւատոցն զոր առ ի Տեառնէ՝ հրովարտակօք իւրովք ընդ տիեզերս տարածանէր, սպառնացեալ յաղթող զօրութեամբն՝ լուսոյն հաւատոց որ առ ի Տէր ունել զբարեպաշտութիւնն. և այսուիկ հալածէր զգօրս խաւարին, և ի վերայ ամենայնի վերնոյն զօրութեամբ զեր ի վերոյ լինէր: Իսկ որք այսմ հաւանեալք՝ զի երկրպագուք լիցին ճշմարտութեանն՝ զնոսա բարեկամեալ մերձեալ պատուեալ՝ առ ինքն մատուցանէր: Եւ այսու օրինակաւ հօր երևեալ ի վերայ մարդկանն հաստատէր զթագաւորութիւնն իւր, աստուածակարգ թագաւորութիւն զիւր թագաւորութիւնն անուանեալ, մինչ այնչափ հօրացեալ ի վերայ ամենայն մարդկան՝ իրաւացի լինէր պայծառացեալ:

871 Եւ այսպէս յաղթող երևեալ զինքն հաստատէր՝ մինչև զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հրեշտակ յերկնից երևեալ, զօր հանապազ նմա սպասաւոր կացեալ՝ ընդ առաւօտս առաւօտս զքրիստոսեան նշան թագի նորին առեալ՝ ի նորին զլուին դնէր. և այսպէս տեսեալ զերկնաւոր զհրեշտակն յիւրում սպասաւորութեան երանելին և ցանկալին ամենայն թագաւորաց կոստանդիանոս: Որ և զիւր թագաւորութեանն ծի-

րանիս Քրիստոսի աւանդէր, աստուածասէրն և յաղթողն ի վերայ ամենեցուն, որ հաստատէր զթագաւորութիւնն հաւատովք, և յամենայն եկեղեցիսն հաստատէր զհաւատսն ճշմարտութեան:

872 **ՃԻԶ.** Յայնմ ժամանակի լու եղև այս յերկիրն Հայոց Մեծաց, ի դուռն թագաւորութեանն Արշակունեաց, առ Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց: Որ իբրև լուաւ զայս՝ բազում փառաւորութիւն ամենատեառնն մատուցանէր. խընդութեամբ և մեծաւ ուրախութեամբ գոհանայր զայնմանէ, որ ընդ ամենայն երկիր զիւր սուրբ անունն փառաւոր առնէր:

873 Ապա իբրև լուաւ զայս ամենայն մեծ արքայն Հայոց Տրդատ՝ խորհուրդ առնոյր վասն ճանապարհացն այնոցիկ. հանդերձէր կազմէր առնոյր ընդ իւր զմեծ արքեպիսկոպոսն զԳրիգորիոս և զնորին որդին զԱրիստակէս եպիսկոպոս և զմիւս եպիսկոպոսն զԱղբիանոս: Եւ ի զինուորական կողմանէն՝ զչորեսին գահերէցսն իւրոյ տաճարին, որ բղեաշխքն կոչին. զառաջին սահմանակալն ի նոր Շիրական կողմանէն, և զերկրորդ՝ սահմանակալն յԱսորեստանեայց կողմանէն, և զերրորդն՝ յԱրուաստան կողմանէն, զչորրորդն՝ ի Մասքթաց կողմանէն. զմեծ իշխանն Անգեղ տան, և զթագադիր ասպետն, և զսպարապետն մեծ, և զիշխանն Մոկաց, և զիշխանն Սիւնեաց, և զիշխանն Ռշտունեաց, և զիշխանն Մաղխագութեան տանն,

և զՀանապն Շահապիվանի, և զիշխանն սպասկապետութեանն: Եւ այլ բազում մեծամեծօք, և եօթանասուն հազարաւ ընտիր զօրու հանդերձ՝ խաղայր զնայր յԱյրարատ գաւառէ ի Վաղարշապատ քաղաքէ՝ անցանել ի սահմանս Յունաց:

874 «Չանց առնէր զբազում օթեվանօք մեծաւ ուրախութեամբ»: Եւ բազում պատիւս պատրաստութեան հպատակութեան, ըստ քաղաքաց քաղաքաց զիպելոց և իշխանաց իշխանաց պատահելոց, գտանէին մեծարանս ընդունելութեան: Ընդ ցամաք և ընդ ծով փութացեալ աճապարէին, մինչ երթային հասանէին յաշխարհն Իտալիացոց, յերկիրն Գաղմատացոց, ի թագաւորակաց քաղաքն Հռովմայեցոց:

875 «Չորմէ իսկոյն պատմեալ յարքունական պաղատանն. զոր իբրև լուաւ աստուածակարգ թագաւորն պատուակալ աթոռոյն Կոստանդիանոս, և հայրապետն մեծ, արքեպիսկոպոսն աշխարհամուտ զրանն, որում անուն կոչէր Եւսեբիոս՝ մեծաւ սիրով պատիւ արարեալ՝ ընդ առաջ ելանէին, և տուեալ միմեանց զհանգիտապատիւ ողջոյնն ուրախ լինէին: Եւ եղեալ ժամանակս ինչ անդէն ի տիեզերական քաղաքին»՝ ապա զարմացեալ աստուածասէր կայսրն Կոստանդիանոս, հարցանելով զարքայն Տրդատ, թէ «Չիտրդ կամ սրպէս եղեն առ քեզ Աստուծոյ սքանչելիքն»:

876 Իսկ նա կաց պատմեաց առաջի կայսերն զամենայն արարեալսն Աստուծոյ առ նա զբարերարութիւնսն: Եւ զանհնարին զպատուհասն, զլինել ի կերպարանս անասնոյ, ոչ ամօթ համարեցաւ պատմել նմա: Եւ զհամբերութիւն նահատակեալ վկայիցն քաջութեան, և որ զործք զործեցան և որպէս բնութիւն զօրութեան նոցա: Կամ զոր անդէն իսկ յանդիման ցուցանէր կայսերն զտարեալն ընդ իւր զԳրիգոր, եթէ «Այս այն այր է, ասէ, յոյր ձեռն ծանեաք մեք զմարդասիրութիւնն Աստուծոյ, և զնորին ժուժկալութիւն համբերութեանն նշանաւոր զարմանազործութեանցն: Վասն որոյ զարմացեալ կայսրըն Կոստանդիանոս, խոնարհեցուցեալ զանձն՝ անկանէր առաջի Գրիգորի, զի օրհնեսցի ի նմանէ. և բաղում վայելուչ մեծարանօք պատիւ արարեալ նմա, իբրև խոստովանողի Քրիստոսի, ըստ արժանաւորութեան նորա:

877 Սոյնպէս և արքային Տրդատայ, իբրև եղբօր սիրելոյ, սէր ցուցեալ ուրախութեամբ մեծաւ, մանաւանդ վասն աստուածածանօթութեան նորա՝ առաւել զաշինս կռէր ընդ նմա, միջնորդ կալեալ զհաւատան որ ի տէր Քրիստոսն էր, զի անշուշտ մինչ ի բուն զհաւատարիմ սէրն ի մէջ թագաւորութեանցն պահեսցեն. զի ևս քան զևս առաւելագոյն զարքայն Հայոց հաստատեսցէ յերրորդութեան հաւատան:

Իսկ Տրդատիոս պատմէր և վասն վկայիցն Աստուծոյ, թէ որպէս կամ զինչ օրինակ վկայեցին:

878 Ապա և կայսրն Կոստանդիանոս սկըսաւ պատմել նմա վասն ազնուական վարուցնոցա, զոր յառաջագոյն գիտէր՝ մինչդեռ էին անդէն յիւրեանց աշխարհին, թէ որպէս հաճոյ վարուքն էին և կամ որպէս ազնուականք ի մարմնաւոր կողմանէ տոհմակցաց իւրեանց: Եւ զգործսն զօրութեան յաղթութեանն՝ յԱստուծոյ նմա տուելոյ՝ պատմէր, առ ամենայն թշնամիան ճշմարտութեանն յաղթող երևեալ: Ասէ. «Գիտեան, եղբայր, զի Աստուած յամենայն երկրի երևեցուցանէ զիւր ողորմութիւն զօրութեանն. զի ամենայն արարածք նորա ծանիցեն զնա և լինիցին նորա փառաւորիչք ճշմարտութեամբ, «քանզի այնպիսի երկրպագուս իւր խնդրէ»:

879 Ապա յետ այսորիկ «մեծարեալ լինէին զարմանօք և մեծապատիւ շքեղութեան կարգօք յարքունեացն և յեկեղեցեացն և ի պատուական իշխանաց քաղաքին. և մեծամեծ պատարագօք և երևելի պարզեօքն պատուեալ սիրով»:

880 «Եւ ապա հրաժարեալ ի ծիրանափառօգոստականացն և ի սրբոյ կաթողիկոսէն, ընկալեալ ողջոյն յեկեղեցոյն և յերևելի իշխանաց քաղաքին, և ամենայն իրօք յաշողեալք՝ ելանէին յոսկիւրպատ կառս արքունատուրս, և մեծաւ

շքով և բազում վայելչութեամբ ունէին զճանապարհս արքունականս»:

881 «Եւ ամենայն քաղաքաց պատահելոց պայծառագոյն երևէին, և մեծամեծս ըստ արժանաւորութեան արքայութեանն պատուեալ անդստին, մինչև գային հասանէին» յերկիրն Հայոց, յԱյրարատեան գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, ի հանգստակայս սրբոցն:

882 Եւ բերէին զպարզեան տուեալս անդստին, զոսկին և զարծաթն և զպատուական կարասին, ի նուէր սպասու եկեղեցւոյն Աստուծոյ. և ի տունս նուիրաց սրբոց վկայիցն դնէին. նաև գտուեալ զոսկի սպասս կայսերն ի նոյն հանգիստ սրբոցն դնէին: Եւ առաւել զիւրեանց եկեղեցիսն շինեալ հաստատէին:

883 Եւ մեծն Գրիգոր առ շրջել ընդ աշակերտեալսն յառաջագոյն, և հաստատէր զնոսս ի ճշմարիտ վարդապետութեանն:

884 **ՃԻԷ.** Ապա յետ այսորիկ հրաման ետ մեծ կայսրն, օգոստականն Կոստանդիանոս՝ ժողովել ամենայն եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Նիկիացւոց: Յայնժամ մեծ արքայն Տրդատ և սուրբ կաթողիկոսն Գրիգորիոս հանդերձեցին և արձակեցին զԱրիստակէս, որ երթեալ հասանէր ի մեծ ժողովն Նիկիայ ընդ եպիսկոպոսսն ամենայն. ուր ամենայն տիեզերաց կարգեցաւ ընդունելութեան աւանդութեանն հաւատք և կարգք լուսաւորու-

թեան, կանոնք պայմանաւորք, աստուածատուր զօրութիւն հաճոյիցն Աստուծոյ անչափ բարձրութեանցն: Ուր և մեծ կայսրն Կոստանդիանոս մտեալ խոստովան լինէր զհաւատսն և օրհնութեամբ պսակեալ ի ժողովոյն՝ զանուն յերկրի թողոյր և զարդարութիւն յերկինս հաստատէր:

886 Իսկ երանելին Արիստակէս զգայր պայծառ ծագեալ հաւատովքն և հաստատուն աստուածահաճոյ Նիկիական կանոնօքն երևել ի Հայաստան երկրին. և առաջի դնէր թագաւորին և կաթողիկոսին սրբոյ՝ զբերեալ աւանդութիւնսն»: Որով սրբոյն Գրիգորի ի նոյն լուսաւոր կանոնսն յաւելեալ, առաւել ևս զիւր վիճակն, զՀայաստան երկիրն, պայծառացուցեալ, հանդերձ միաբանութեամբ արքային Տրդատայ՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց լուսաւորէր:

886 «Ապա յետ այնպիսի գործոց զարձեալ առաւել բարձրագոյն վարդապետութեամբ սկրսեալ երանելոյն Գրիգորի ճառս յաճախագոյնս զժուարապատումս, առակս խորիմացս զիւրալուրս բազմադիմիս շնորհազիրս, յարդարեալս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ զրոց մարգարէականաց, լի ամենայն ճաշակօք կարգեալս և յօրինեալս աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս յանցաւորաց աստի, առաւել վասն յարութեանական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն յերկրեալ, զի հեշտ-

ընկալք և դիւրահասոյցք տխմարագունիցն և մարմնական իրօք զբարեկրօցն լինիցին, առ ի սթափել զուարթացուցանել և հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիան քաջալերել»:

887 «Զաւետարանական ընթացան և զվերակացութիւն եկեղեցւոյ սրբոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր. և առաւել փութայր գուն եղեալ՝ զամենայն ոք յորդորելով առ ի բարեացն քաջալերութիւն»:

888 «Զցայդ և զցերեկ պահօք և աղօթիւք և ուժգին խնդրուածովք, և բարձրագոյն բարբառովք զաստուածաղիբ պատուիրանացն զհրամանն յուշ առնելով զգուշացուցանէր ամենայն մարդոյ: «Զտայր քուն աչաց, և ոչ նինջ արտեւանաց, և ոչ հանգիստ իրանացն», մինչև հասանել ի հանգիստ Տեառն»:

889 «Եւ այսպէս հանդերձ թագաւորաւն և ամենայն աշակերտելովքն զամենայն ժամանակս իւրեանց ընթերցուածոց զրոց ծախէին զտիւ և զգիշեր. և նովին ծաղկեալք և շահաւետեալք, և օրինակ բարեաց ուսումնասէր առնթերակացացն լինէին»:

890 «Մանաւանդ զի ունէին ևս պատուիրանս զգուշացուցիչս յաստուածակարգ պատգամաւորացն, որոց առաջինն հրամայէ, թէ «Յօրէնս Տեառն խորհեսցիս ի տուէ և ի գիշերի» և երկրորդն զհամագունակն պատուիրէ, թէ

«Միտ զիր ընթերցուածոց մխիթարութեան վարդապետութեան, մի անփոյթ առներ զշնորհացդ որ ի քեզ են. յայդ խորհեաց և ի դոյն կանխեսջիր, զի քո յառաջագիմութիւնդ յայտնի լիցի ամենեցուն. զգոյշ լինիջիր անձինդ և վարդապետութեանդ, և ի դմին յամեսջիր. զայդ եթէ առնիցես՝ և զանձն ապրեցուցես և զայնոսիկ որ քեզն լսիցեն»:

891 Արդ՝ այսու օքինակաւ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց առաքելաբան առաքելագործ վարեալ, զհետ երթեալ հրամանացն ընկալելոց մինչև ի վախճան կատարածին զայս առնէր ամ յամէ, և թաղեալ ի սէրն Քրիստոսի լուսաւորէր:

892 Իսկ մեք որպէս ընկալաք զհրամանս քոյոյ թագաւորութեանդ, քաջդ արանց Տրդատ, զրել զայս ամենայն՝ որպէս օրէն է ժամանակագիր մատենից՝ ըստ այնմ ձեռյ զրոշմեցաք, ըստ օրինակի յունական ճարտարութեանն արկեալ ի շար զամենայն:

893 «Բայց նայեցաք իբրև ի ցուցող հայելի յաստուածաղիբ բարձրութիւն տուչութեան հրամանացն, որ առ երանելին Մովսէս եկեալ վասն ամենայն իրացն եղելոց և աստուածեղէն պատգամացն աւանդելոց՝ մատենազրել ի պահեստ յաւիտեանցն որ գալոցն են»:

894 «Նոյնպիսիք և այլոց մարգարէիցն հրամայեալ. «Առ, ասէ, քարտէզ նոր մեծ և գրեանքի նմա գրչաւ դպրի ճարտարի», և այլուր՝ թէ «Գրեան գտեսիլդ ի տախտակի և ի գիր հաստատեան, զի որ ընթեռնուն՝ համարձակ ընթեռնուցու»:

895 «Իսկ Դաւիթ յայտնագոյն ևս վասն ամենայն ազգաց զվիճակ աստուածատուր օրինացն նշանակէ ասելովն, թէ «Գրեսցի այս յազգայլ», և թէ՛ «Տէր պատմեսցէ գրովք ժողովրդոց»:

896 «Զոր եկեալ կատարեաց ամենափրկիչն Քրիստոս շնորհատուր հրամանաւն, թէ «Ելէք ընդ ամենայն ազգս», և թէ՛ «Քարոզեսցի Աւետարանս ի ներքոյ երկնից». ուստի և երանելոյս այսորիկ համարձակութիւն առեալ յուսալից փռթով երևելի և արդիւնակատար ըստ Աւետարանին զիւր մշակութիւնն ցուցանէր»:

897 «Եւ արդ՝ քանզի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ՝ ի կատարումն դարձուցաք, ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ և մատենազրեալ գայս կարգեցաք, այլ որոց մեզէն իսկ ականատեսք եղեալ կերպարանացն և առնթե՛րակաց հոգևորական գործոցն և լսողք շնորհապատում վարդապետութեանն, և նոցին արբանեակք ըստ աւետարանական հրամանացն: Ոչ սուտապատում ճարտարախօս եղեալ առ ի մե-

րոց բանից, այլ զյաճախագոյնսն թողեալ և ի նշանաւոր գիտակաց քաղելով՝ զհամառօտսն կարգեցաք. որք ոչ մեզ միայն, ո՛վ թագաւոր, այլ յորժամ քո առաջի զմատեանդ ընթեռնուցուն՝ յայտնի է»:

898 «Քանզի չէաք իսկ հանդուրժող զամենայն արարեալս սրբոցն գտակաւ զիւրաքանչիւրսն նշանակել, այլ ի զիւրագոյն և ի հեշտագոյն յառաքելականն անդր զանձինս պատրասարեցաք, որոյ անցեալ զբազմախուռն արգասեօք սրբոցն առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զհարևորագոյնսն և զօգտակարագոյնսն պատմեաց»:

899 «Ուստի և մեր առեալ հանգոյն ասացաք. ոչ ի պատիւ ընտրելոց Աստուծոյ, որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչիւն ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջայերիչ հոգևոր ծննդոց իւրեանց, և որք նոքօք աշակերտոց իցեն յազգս ազգաց», ըստ բանի հոգևորական երգչին, որ ասէ. «Զի զոր ինչ միանգամ պատուիրեաց հարցն մերոց՝ ցուցանել զայս որդւոց իւրեանց, զի ծանիցէ ազգ այլ. որդիք որ ծնանին՝ յարիցեն և պատմեսցեն որդւոց իւրեանց, զի զիցեն առ Աստուած գոյս իւրեանց, և մի մոռասցին զգործս Աստուծոյ, և զպատուիրանս նորա խնդրելով խնդրեսցեն, զի մի եղիցին իբրև զհարս իւրեանց»:

900 Զի նոքա առ արարչութիւն անդր այս-

պիսի բարբառ արձակեալ ասասցեն, «Տէր Աստուած մեր դու ես, և նա ասասցէ ցնոսա. Փողովուրդ իմ էք դուք»:

1 Այս են հաւատք ճշմարիտ. հաւատամք՝ որպէս և մկրտեցաք, և փառաւորեմք՝ որպէս և տեսաք զլոյս աւաղանին:

2 Հաւատամք յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, որպէս ասաց Փրկիչն յԱւետարանին առ աշակերտսն, թէ «Գնացէք այսուհեաւ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք գնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ»:

3 Հաւատամք ի Հայր՝ Աստուած կառարեալ, և յՈրդի՝ Աստուած բովանդակ, և ի Հոգի սուրբ՝ Աստուած բաւական. մի աստուածութիւն սրբոյ Երրորդութեանն, մի էութիւն, մի կամք, երեք անձինք կառարեալք:

4 Հաւատամք ի մի Աստուած Հայր, տէր և արարիչ ամենայնի. և ի միածին Որդին, որ ի Հօրէ և առ Հօր և ընդ Հօր. և ի հոգին սուրբ, որ ի նորին էութենէ, և նովաւ արար զամենայն արարածս:

5 Որ է մի տէրութիւն, մի զօրութիւն, մի իշխանութիւն, մի մեծութիւն, մի զիտութիւն, մի խորհուրդ, մի պետութիւն, մի անսկզբնա-

կան զօրութիւն:

6 Երեք կառարեալ անձինք, և մի կառարեալ կամք. անպատում, անքնին միութիւն Երրորդութեանն. մի իսկութիւն, մի բնութիւն, մի աստուածութիւն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

7 Երեք անձինք, մի զօրութիւն աստուածութեանն. Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հոգին սուրբ ի նոցունց ի նոսին. իսկութեամբ, էութեամբ, աստուածութեամբ՝ հարթ հաւասար հասարակ, ի խորութիւնս, ի բարձրութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս:

8 Որ աներևակի զօրութեամբքն թափանցանց լուսով իւրով ելանէ. մերձ է առ ամենեւին և հեռի յամենեցունց. անտեսական ի նկատողաց և անքնին ի քննողաց, և անըմբռնելի է յամենեցունց բնութիւն նորա. մի է էութիւն բնութեանն, և լի է երկինք և երկիր փառօք նորա:

9 Այս է մեծութիւն միութեան սրբոյ Երրորդութեանն. բայց զի պայման գովութեան այլ և այլ է, և այն չէ ծածկեալ յիմաստնոց. այն զի՝ Հայր չծնեալ և ծնող է, և Որդին չծրնող և ծնունդ է, և Հոգին սուրբ ոչ ծնող և ոչ ծնունդ, այլ ելող:

10 Եւ խոստովանիմք զՀայր՝ անսկիզբն, աներևոյթ, անհասական, անճառ, անքակ, անբաժին, ամենակալ արարիչ երևելեաց և ան-

երևոյթից, նախակարծ յառաջիմաց քան զամենայն արարեալս և հաստատեալս:

11 Եւ զԲանն Աստուած Որդի՝ ծնունդ ի չօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, առանց սկզբան ժամանակի. անճառ, առանց բաժանելոյ, անքակ՝ առանց մեկնելոյ. առանց չարչարանաց. առանց միջնորդի. և նոյն ծնունդ՝ ի կուսէն մարմնով ծնեալ ի վախճանի:

12 Առաքեցաւ Աստուած յԱստուծոյ Որդի՝ առ մարմին ի կուսէն, և եղև մարդ կատարեալ. բովանդակեցաւ ճշմարտութեամբ ի մարմին և ճշմարիտ իսկ մարդ եղև:

13 Խոնարհեցաւ և խառնեաց զաստուածութիւնն ընդ մարդկութիւնս և զանմեռն ընդ մեռոտս, զի զմարդկութիւնս անքակ արասցէ յանմահութենէ աստուածութեան իւրոյ:

14 Զի որպէս կամեցաւ, զինչ կամեցաւ՝ և եղև. և որպէս կամեցաւ՝ և արար. քանզի չիք ինչ անհնարաւորութիւն ի նմա. և յամենայնի զօրաւոր է, և որ ինչ կամի, ոչ զանցանէ. և զմեր հողեղէն բնութիւնս զգեցաւ և խառնեաց յանխառն աստուածութիւն իւր և յանապակասութիւնն:

15 Վասն մեր էարբ զբաժակն մահու և ետ մեզ զբաժակն անմահութեան, և զմեռելութիւն արարածոցս կենդանացոյց մահուամբն իւրով, յորժամ յարեաւ մարմնովն և նստաւ ընդ աջմէ

ծնողին իւրոյ և խառնեաց յաստուածութիւն իւր Միածինն:

16 Եւ դարձեալ զաւոց է փառօք՝ դատել զկենդանիս և զմեռեալս: Եւ Հայր կենդանացոյց զամենեսեան որք ի նոյն հաւատացին:

17 Հաւատամք և ի սուրբ Հոգին աստուածեղէն, հոգի սուրբ, Աստուած կատարեալ, առանց առնելոյ. բղխումն մշտնջենաւոր առ ի չօրէ. որ խօսեցաւ յօրէնս և ի մարգարէսն և յառաքեալսն, և էջ ի Յորդանան գետ:

18 Այսուհետև հոգի պետութեան, հոգի ազատութեան, հոգի բերանոյ Աստուծոյ, նորուն էութեան չօր և Որդւոյ. ոչ արարած, ոչ ծառայ. ոչ հրամանառու, այլ հրամանատու. քանզի մի գործ է չօր և Որդւոյ և Հոգւոյն. որպէս ասաց իսկ Քրիստոս փրկիչն աշխարհաց, թէ «Ես և Հայր», և «Հոգին ճշմարտութեան, որ ի չօրէ ելանէ»: Ելանէ, և ոչ բաժանի. բղխէ, և ոչ սպառի:

19 Այս են երեքանձնականք միութիւն սուրբ Երրորդութեան. և մեք զայս ճշմարիտ հաւատս ունիմք ի սուրբ Գրոց և յօրինաց եկեղեցւոյ՝ առաջնորդ ճանապարհի առ Աստուած և ի սուրբ Գիրս վարդապետութեան:

20 Հաւատամք և խոստովանիմք զհամաշխարհական սուրբ կաթուղիկէ եկեղեցի, և ակնունիմք յարութեան մարմնոց ի մեռելոց և զկե-

- § 8. Հողերացն առաքինութիւն իբրև զմարգարիտն բողորասեր. Հնդկային աշխարհ, մեծագնաց թանգարք, երկարուղի ճանապարհք, արտախոյր պսակի ի վերջաւորն փողփողեալ, 9—10. Գործք հողերացն, որ նաւեալք ընդ մէջ մրրկեալ աշխարհակիր մեղացն վտանգեցան և պսակ մատուցին լուսաւոր թագաւորին: 11. Գինք այսպիսի վաճառաց. ականջք՝ աման պատգամաց, գինդ կախեալ, կոշունք արքայական, անուշութիւն խորտկաց, անթառամ զգեստ, շուշան ծաղիկ:
- § 12—14 Ագաթանգեղոս ոմն ի մեծ Հոովմայ, Հոռմայերէն և Յունարէն ուսեալ դպրութիւն, տեղեակ ձեռնարկութեան նշանագրաց. զուսն Արշակունի, ուժեղ Տրդատ, ըմպչամբա սկայագոր. հրաման նորա վիպասանել զմարտամբոխ պատերազմաց. բովանդակութիւն վիպասանութեանս. Սոսրով քաջ, մահ նորա, հօրամոյն քաջութիւն Տրդատայ. սիրելի վկայքն Աստուծոյ (=Հոփսիմեանք), սքանչելիք ցուցեալք յաշխարհիս Հայոց ի ձեռն առն միով (=Գրիգոր). լուսաւոր վարդապետութիւն նորա, ամենեքեան հնազանդեալ աստուածակարգ լծոյն. կործանումն մեհենից. կանգնումն եկեղեցեաց. նոյն ինքն (=Գրիգոր) հովիւ կացուցեալ. երթն Տրդատայ յաշխարհն Յունաց յամս կոստանդեայ, ուխտ եղեալ, դարձ նորա ի Հայս պարգևօք. տեղիք նուիրեալք Աստուծոյ. վարդապետութիւն սըրբոյն (Գրիգորի):
- § 15. Երիվար մտաց. յեղեղուկ անիւ պատմութեան ժամանակագրական ծով:

- § 16. Վերստին եկամուտ բանք կորեան. կրկնութիւն գործոց սրբոյն (Գրիգորի):
- § 17. Դիմումն Ագաթանգեղեայ առ Տրդատ. նկարագիր ծովու, թանգարական վաճառք խանթից:

ՎԱՐՔ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

- Ա, § 18—22. Պատերազմ Սոսրովու արքային Հայոց ընդդէմ Արտաշրի, ի վրէժխնդրութիւն արեանն Արտաւանայ թագաւորին Պարթևաց 21
- Բ, § 23—34. Մահ Սոսրովու զաւաճանութեամբ Անակայ Պարթևի և կոտորած ամենայն տոհմին Անակայ, բաց յերկուց մանկացն նորա, որք ի ձեռն գայեկաց փախուցեալ ապրեցան, մին ի կողմանս Պարսից և միւսն ի կողմանս Յունաց 24
- Գ, § 35—38. Հարուած և զերութիւն Հայաստան աշխարհին, և զերծումն Տրդատայ ի ձեռն գայեկաց իւրոց ի դուռն կայսեր, և յարելն առ նա Գրիգորի որդւոյ Անակայ, որ կայր ի կողմանս Յունաց 29
- Դ, § 39—47. Յառնելն պատերազմաւ իշխանին Գթաց ի վերայ կայսերն Յունաց և մենամարտիկ յաղթութիւն կայսերակերպին Տրդատայ, և թագաւորել նորա և տիրել ի վերայ հայրենի աշխարհին Հայոց 31
- Ե, § 48—67. Ստիպելն Տրդատայ զՍուրբն Գրիգոր պաշտօն տանել Անահտական պատկերին. և հրաժարումն նորա և պատասխանի առ արքայ 34

- 2, § 68—73. Սպառնալիք Տրդատայ և առաջին չարչարանք սրբոյն Գրիգորի. գայլ ի բերան, շառաշեղք աղի ի վերայ ողին, գելոցք կրծից 42
- Է, § 74—98. Երկրորդ չարչարանք. կախելն գըլխիվայր, ձխել ի ներքոյ աղբ. և գան բրօք գալարովք: Ազօթք Գրիգորի ի կախադանին 45
- Ը, § 99—108. Երրորդ չարչարանք. կոճեղք փայտից ըստ ոլոքի խոտոցաց ոտիցն, պընդեալք առատակօք: Չորրորդ չարչարանք. բևեռք երկաթիք վարեալք ընդ ներբանս ոտիցն: Հինգերորդ չարչարանք. կուռփք ի գլուխն: Վեցերորդ չարչարանք. աղ և բորակ և բարկ քացախ ի քիթսն և զգըլուխն ի մամուլս հիւսանց: Եօթներորդ չարչարանք. պարկ օղենի լցեալ մոխրով, ազուցեալ ի գլուխն 62
- Թ, § 109—114. Ութերորդ չարչարանք. ոսք պընդեալք ի հրապոյրս տկաց և կախեալ գըլխիվայր. ձագար և ջուր: Իններորդ չարչարանք. քերել կողիցն երկաթի քերչօք: Տասներորդ չարչարանք. տատասկ երկաթի 65
- Ժ, § 115—120. Մետասաներորդ չարչարանք. կապիճք հրկաթիք ի ծունկան, ուռունք ստուարք, և բառնալ ի կախաղան. Երկոտասաներորդ չարչարանք. կապար հալեալ և հոսեալ մարմնովս 67
- ԺԱ, § 121—124. Տեղեկանալն Տրդատայ վասն Գրիգորի, թէ որդի է Անակայ Պարթևի,

- և արկանելն զնա ի վիրապն մահապարտաց: Բանք զՏրդատայ՝ «Իբրև զսէզն Տրդատ...»: Աւերումն երկրին Պարսից և Ասորեստանի: Կին ոմն այրի ի բերդին Արտաշատու 70
 - ԺԲ, § 125—136. Հրովարտակ Տրդատայ վասն զիցն պաշտաման: Երկրորդ Հրովարտակ վասն յուզախնդիր լինելոյ քրիստոնէից և մատնելոյ յարքունիս 72
-
- ՎԿԱՅԱԲԱՆ ՈՒԹԻՒՆ ՀՌԻՓՍԻՄԵԱՆՑ.**
- ԺԳ, § 137—150. Գեղապանձ վայելչութիւն Հռիփսիմեայ և խնդրել զնա Դիոկղեսիանոսի ի կնութիւն: Ազօթք Հռիփսիմեանց: Փախուստ Հռիփսիմեանց ի Հռովմէացւոց աշխարհէն ի սահմանս Հայոց 77
 - ԺԴ, § 151—156. Հրովարտակ Դիոկղեսիանոսի առ Տրդատ վասն յուզախնդիր լինելոյ Հռիփսիմեայ 84
 - ԺԵ, § 157—172. Գտանելն Հռիփսիմեանց ի հընձանս Վաղարշապատ քաղաքի. հրաման Տրդատայ ածել զՀռիփսիմէ յարքունիս ի կնութիւն իւր: Յորդորական խրատ Գայիանեայ առ Հռիփսիմէ և ազօթք Հռիփսիմեայ 87
 - ԺԶ, § 173—179. Գալն հրաւիրակաց արքունի զՀռիփսիմեայ. աղաչանք կուսանացն առ Աստուած, որոտումն և ձայնն երկնային ի քաջալերութիւն Հռիփսիմեանց, Հրա-

- ման Տրդատայ բռնի ածել յարքունիս
զՀռիփսիմէ և խնդրուածք սորա առ Աստուած 93
- ժԷ, § 180—196. Ոգորումն Հռիփսիմեայ, պարտութիւն թագաւորին, յորդոր քաջալերութեան Գայիանեայ: Կրկին պարտութիւն թագաւորին և բռնաբար երթալն Հռիփսիմեայ յարքունի ապարանաց առ ընկերս իւր. գոհացողական ազօթք նորա առ Աստուած 98
- ժԸ, § 197—201. Վկայական մահ Հռիփսիմեայ և ընկերաց նորա 105
- ժԹ, § 202—210. Ափշութիւն մտաց թագաւորին վասն Հռիփսիմեայ, հրաման սպանման սրբոյն Գայիանեայ, գոհութիւն նորա առ Աստուած և կատարումն ընկերօք իւրովք 107
- Դ, § 211—225. Սողակերպ լինելն Տրդատայ, տեսիլ Սոսրովիդիտոյ, ելանելն ս. Գրիգորի ի վիրապէն, գիմելն յոտս նորա զիւարաղիս նախարարացն և թագաւորին 112
- ԻԱ, § 226—242. Աստուածուսոյց խրատ սրբոյն Գրիգորի առ ամենայն բազմութիւն մարդկանն 117
- ԻԲ, § 243—258. Դարձեալ խրատ Գրիգորի և բովանդակութիւն (§ 252) Վարդապետութեան նորա 124

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ.

- ԻԳ, § 259—261. Ինքնագոյ աստուածութիւն միասնական սուրբ երրորդութեան, արարչութիւն երկնի և երկրի 133
- ԻԴ, § 262—276. Արարչութիւն հրեշտակաց և առաջի մարդոյն: Աստուածակերպ նմանութիւն և անձնիշխանական պատիւ մարդոյն 135
- ԻԵ, § 277—287. Անկանելն Աղամայ ի դրախտէն պատրանօք դիւին 144
- ԻԶ, § 288—295. Ծնունդ որդւոցն Աղամայ և առաջին նահապետաց 150
- ԻԷ, § 296—297. Շինութիւն տապանին Նոյի և ջնջելն ջրհեղեղին զտիեզերս: Շինութիւն բաբելոնեան աշտարակին և բաժանումն լեզուաց 154
- ԻԸ, § 298—305. Կոչումն Արրահամու ի հաւատս, երևելն Աստուծոյ և խոստումն պարգեւական զաւակին: Տեսանելն Յակոբայ զՏէր և երթալ նորա սովոյն պատճառաւ յԵգիպտոս առ որդին իւր Յովսէփ . 155
- ԻԹ, § 306—315. Չարաշար տանջանք որդւոցն Յակոբայ յԵգիպտոս, և հլանելն նոցա ձեռամբ Մովսէսի յանապատ 158
- Լ, § 316—317. Մտանել որդւոցն Յակոբայ յերկիրն Աւետեաց. իշխանութիւն զատուորացն և թագաւորութիւն Դաւթի 162
- ԼԱ, § 318—327. Երևումն Աստուծոյ առ մարգարէս զանազան տեսեամբ, և կարգելն զհրեշտակս ի պանպանութիւն մարդ-

կան 164

ԼԲ, § 328—334. Երևի Աստուած զանազան նմա-
նութեամբ՝ վասն ընդելացուցանելոյ
զմարդիկ 169

ԼԳ, § 335—339. Ազատութիւն որդւոցն Իսրայէլի
ի ծառայութենէ Եգիպտոսի և պաշտել
նոցա զկուս ազգաց երկրին Աւետեաց. 172

ԼԴ, § 340—342. Գերութիւն որդւոցն Իսրայէլի ի
Բաբելոնի. ազատութիւն նոցա յետ ա-
մացն եօթանամից, և նորոգութիւն
տանարին 174

ԼԵ, § 343—351. Գուշակութիւնք մարգարէից
վասն գալստեանն Քրիստոսի յաշխարհ,
հալածանք և կոտորումն նոցա 175

ԼԶ, § 352—360. Պատճառ յամելոյ գալստեանն
Քրիստոսի յաշխարհ: Անտեսութիւն
ընութեանն Աստուծոյ և երևումն նորա
արդարոց և մարգարէից զանազան կեր-
պարանօք վասն տկարութեան մարդկան. 179

ԼԷ, § 361—363. Դաւանութիւն ուղղափառ հա-
ւատոյ յամենասուրբ երրորդութիւնն և
ի մի աստուածութիւն 183

ԼԸ, § 364—371. Գալուստ միաճնին յաշխարհ և
մարդեղութիւն նորա ի սրբոյ կուսէն
Մարիամայ 185

ԼԹ, § 372—376. Կատարումն գուշակութեան նա-
հաղեաց և մարգարէից գալստեամբն
Քրիստոսի 189

Ս, § 377—386. Դաւանութիւն ուղղափառ հա-
ւատոյ ի մարդեղութիւնն Քրիստոսի . 191

ՍԱ, § 387—390. Առաքումն Հոգւոյ սրբոյ ի կոյոն

Մարիամ 195

ՍԲ, § 391—395. Ծնունդ Յիսուսի Քրիստոսի ի
սրբոյ կուսէն և յաւիտենական թաղա-
ւորութիւն նորա 197

ՍԳ, § 396—400. Գուշակութիւնք մարգարէից
վասն ծննդեան Քրիստոսի, 200

ՍԴ, § 401—403. Թլփատութիւն Քրիստոսի և փա-
խուստ նորա յԵգիպտոս ըստ գուշակու-
թեան մարգարէից 202

ՍԵ, § 404—407. Գալուստ Քրոստոսի յԵգիպտոսէ
ի Նազարէթ. սքանչելի վարդապետու-
թիւն նորա յԵրուսաղէմ՝ յերկոտասա-
նամեայ հասակին 203

ՍԶ, § 408—417. Մկրտութիւն Քրիստոսի ի Յով-
հաննէ, և հաստատութիւն խորհրդոյ
մկրտութեան նորոյ օրինաց 206

ՍԷ, § 418—428. Իջումն Հոգւոյն սրբոյ ի նմա-
նութիւն աղանւոյ, և վկայութիւն Հօր
Աստուծոյ ի մկրտութեանն Քրիստոսի. 210

ՍԸ, § 429—435. Յովհաննէս տայ զքահանայու-
թիւնն, զօծութիւնն, զմարգարէութիւնն
և զթագաւորութիւնն ցՏէր մեր Յիսուս
Քրիստոս 215

ՍԹ, § 436—447. Վկայութիւն Յովհաննու վասն
Յիսուսի, թէ նա է Քրիստոսն: Վկայու-
թիւնք մարգարէից, թէ Քրիստոս է
տէր, հովիւ և զատաւոր ամենայնի . 218

ՍՐ, § 448—453. Կոչումն յառաքելութիւն Պետ-
րոսի և Անդրէի և Յակոբայ և Յովհան-
նու. աստուածազործ նշանք և սքանչե-
լիք Քրիստոսի 224

ԾԱ, § 454—456. Պատուիրան խորհրդոյ մկրտութեան նորոյ օրինիս. փրկութիւն հաւատացելոցն ի Քրիստոս և գատապարտութիւն անհաւատից 227

ԾԲ, § 457—458. Ժողովելն Քրիստոսի զերկոտասան և զեօթանասուն և երկու աշակերտան, և տալ նոցա զաւետիս զալրտեան Հոգւոյն սրբոյ 229

ԾԳ, § 559—466. Նախագեկոյց ազգարարութիւն Քրիստոսի վասն չարչարանաց, մահու և յարութեան իւրոյ. գալն ի լեառն Զիթնեաց և կալ նորա յաղօթս առ Հայր. 230

ԾԴ, § 467—471. Դաւանելն Պետրոսի զՅիսուս՝ Քրիստոս. տուչութիւն փականացն արքայութեան ի ձեռս առաքելոցն. գալուստ Քրիստոսի ի կատարածի աշխարհիս . 233

ԾԵ, § 472—478. Կամաւոր չարչարանք Քրիստոսի և փրկագործ խաչելութիւն նորա . 236

ԾԶ, § 479—487. Թագել Քրիստոսի ի զերեզմանի և փառաւոր յարութիւն նորա 239

ԾԷ, § 488—492. Երևումն Քրիստոսի աշակերտացն իւրոց զրօքն փակելովք ի վերնատանն. 244

ԾԸ, § 493—496. Երևումն Քրիստոսի աշակերտացն իւրոց առ Տիբերական ծովուն. և վերանալ նորա յերկինս առ Հայր . 247

ԾԹ, § 497—502. Համբարձումն Քրիստոսի յերկինս և գալուստ Հոգւոյն սրբոյ ի դասս առաքելոց 249

Կ. § 503—509. Կանխասացութիւնք մարգարէից վասն գալտեան Հոգւոյն սրբոյ, և խորհրդածութիւն հրակերպ երեման շնոր-

հաճիր լեզուաց ի սուրբ վերնատանն . 252

ԿԱ, § 510—516. Սոսամունք հոգեձիր պարգևաց հաւատացելոց և սպառնալիք պատժոց անհաւատից 255

ԿԲ, § 517—520. Հատուցումն վարձուց և պատժոց ըստ իւրաքանչիւր գործոց 258

ԿԳ, § 521—526. Ունայնութիւն պաշտաման սնտի կողմ և մշտնջենաւոր դատապարտութիւն հեթանոսաց 260

ԿԴ, § 527—531. Յաւիտենական փառք հաւատացելոց ի Քրիստոս ի յարութեան մարմնոց . 263

ԿԵ, § 532—537. Գտանել զթողութիւն զղջացելոցն յաստի կեանս և աններելի պատուհասն անզղջից 266

ԿԶ, § 538—540. Միահամուռ ամբարշտութիւն Սողոմայեցւոց և հրդեհակէզ պատուհաս նոցա 269

ԿԷ, § 541—545. Յուսադրութիւն ներողութեան առ անդիտութեամբ սպանանելոյ զսուրբ կուսանան, և յորդոր ապաստանելոյ յողորմութիւնն Աստուծոյ 271

ԿԸ, § 546—548. Սիւնն անձրևաձիր և հրացայտ՝ օրինակ դթութեանն Աստուծոյ առ զղջացեալսն և բարկութեանն՝ առ անզեղջան . 274

ԿԹ, § 549—556. Երևումն Աստուծոյ ամպով լուսատեսիլ և հրաբորբոք՝ ի նշանակ լուսաւորելոյ զարգարս և այրելոյ զմեղաւորս 276

Հ. § 557—561. Պատիժն ամբարշտաց յառաջին դարուն ի զգատութիւն ապագայիցս . 280

- ՀԱ, § 562—564. Երանական փառք սրբոց Հսիփ-սիմեանց և հաշտարար բարեխօսութիւն նոցա 282
- ՀԲ, § 565—569. Խոնարհել բանին Աստուծոյ յերկիր՝ ի լուսաւորել զհաւատացողսն և ի կիրզուլ զանհաւանսն 284
- ՀԳ, § 570—576. Առատ մարդասիրութիւնն Քրիստոսի ի կոչել զմեղաւորս յարքայութիւնն երկնից 286
- ՀԴ, § 577—581. Շինութիւն վաղափուլ աշտարակին և բաժանումն լեզուաց 290
- ՀԵ, § 582—590. Պնդութիւն հաւատոց առաքելոցն Քրիստոսի և սրբոց վկայից, և յորդոր հաստատելոյ ի նոյն հաւատս ճշմարտութեան: Կատարել Քրիստոսի զկամս Հօր՝ զփրկութիւն ազգի մարդկան, և տալ իշխանութիւն սրբոց՝ որդիս Աստուծոյ լինել 293
- ՀԶ, § 591—596. Հարկաւորութիւն մարդեղութեանն Քրիստոսի ի փրկել զաշխարհ . 298
- ՀԷ, § 597—601. Բնակել Հոգւոյն Աստուծոյ յոսկերս սրբոց վկայիցն, որք յանձն առին զտանջանս և զմահ վասն անուան նորա . 301
- ՀԸ, § 602—604. Մեկնութիւն բանից Տեառն մերոյ՝ Լինել խորագէտ իբրև զօձ, և միամիտ իբրև զաղաւնի 303
- ՀԹ, § 605—611. Աղանակեբրպ վերանալն արդարոց յերկինս, և դատողական իշխանութիւն առաքելոց ի կատարածի 305
- Ձ, § 612—617. Խորհրդածութիւն վասն իջանելոյն Հոգւոյն սրբոյ հրեղէն լեզուօք ի

- դասս առաքելոց յաւուր պնտեկոստէին 309
- ՁԱ, § 618—627. Բաժանումն լեզուաց ի Բաբելոնի՝ վասն ամբարշտութեան մարդկան: Խորհրդաւոր երևումն ամենասուրբ երրորդութեան ի հնումն և յայտնապէս ի նորումս 312
- ՁԲ, § 628—629. Համեմատութիւն Բաբելոնեան աշտարակին ընդ կենարար խաչին Քրիստոսի 317
- ՁԳ, § 630—637. Համբերել առաքելոց տանջանաց և մահու՝ վասն ապրեցուցանելոյ զմարդիկ ի յաւիտենական մահուանէն. 317
- ՁԴ, § 638—640. Նմանել առաքելոց կռածոյ փողոյ ի քարոզել տիեզերաց զբանն կենաց. 321
- ՁԵ, § 641—648. Բողբոջել ծառոց և բուսոց ի զարուն եղանակի, օրինակ ընդհանուր յարութեան մարմնոց ի կատարածի . 323
- ՁԶ, § 649—651. Բուսանել ծաղկանց և փշոց իւրաքանչիւր բնութեամբ՝ օրինակ յարութեան արդարոց և մեղաւորաց՝ իւրաքանչիւր գործովք 327
- ՁԷ, § 652—654. Գօսանալ անպտուղ թղենւոյն յանիծից Քրիստոսի՝ օրինակ դատապարտութեան մեղաւորաց յաւուրն դատաստանի 329
- ՁԸ, § 655—658. Աղաղակ թոջնոց ի ժամանել զարնան՝ ազգարարութիւն կոչման փողոյն յարութեան 331
- ՁԹ, § 659—665. Յաճախութիւն հոգեձիր շնորհաց և գիտութեան առաքելոցն Քրիս-

- տոսի, և տիեզերաքարոզ վարդապետութիւն նոցա ըստ կանխասացութեան մարգարէից 333
- Ղ, § 666—670. Խորհրդածութիւն վեցաթիւ աւուրց արարչագործութեան աշխարհի և եօթներորդի աւուրն հանգստեան 336
- ՂԱ, § 671—679. Հեզուսն շնորհաց Հողոյն Աստուծոյ ի մարդիկ ի յեանն ժամանակս՝ ըստ նախագուշակութեան մարգարէից 339
- ՂԲ, § 680—685. Նշանագործ գորութիւն առաքելոց ի լուսաւորել զտիեզերս աստուածեղէն շնորհօք և վարդապետութեամբ 243
- ՂԳ, § 686—687. Բարձրագոյն իշխանութիւն առաքելոցն Քրիստոսի, համբերութիւն նոցա ի հալածանս հակառակորդաց, որով աւարեցին զազգս ամենայն 346
- ՂԴ, § 688—693. Մփռելն առաքելոց ընդ ամենայն ազգս՝ աւետարանել զբանն կենաց 348
- ՂԵ, § 694—698. Արուեստ քարոզութեան առաքելոցն ի բարբարոսական կողմանսն 351
- ՂԶ, § 699—701. Գրաւոր աւանդութիւն աւետարանական քարոզութեանն ազդմամբ Հոգւոյն սրբոյ 353
- ՂԷ, § 702—706. Գիտելն առաքելոց զմիասնական սուրբ երրորդութիւնն և դաստուածութիւնն Քրիստոսի ի յայտնութենէ Հոգւոյն Աստուծոյ 356
- ՂԸ, § 707—715. Համաձայնութիւն առաքելոց ի վարդապետութիւնս հաւատոյ ի նշանակ առնլոյ նոցա զպարզևս շնորհաց միևնոյն Հոգւոյ 359

ԴԱՐՁ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՄ ԼԱՅԱՍՏԱՆ.

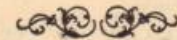
- ՂԹ, § 716—721. Յորդորումն ս. Գրիգորի ի շինել զվկայարանս ս. Հռիփսիմեանց 366
- Ճ, § 722—725. Քարոզելն ս. Գրիգորի զաւուրս վաթսուն և հինգ՝ առ ի հաստատել զժողովուրդն ի հաւատս Քրիստոսի 368
- ՃԱ, § 726—730. Աղաչանք թագաւորին Տրդատայ և նախարարացն առ ս. Գրիգոր՝ բժշկել զհարուածեալսն ի զիւաքաղիս պատուհասէն 370
- ՃԲ, § 731—755. Տեսիլ սրբոյն Գրիգորի և մեկնութիւն տեսեանն 373
- ՃԳ, § 756—759. Ծինութիւն վկայարանաց ս. Հռիփսիմեանց ըստ օրինակին որ ցուցաւ ս. Գրիգորի ի տեսեանն 384
- ՃԴ, 760—762. Զեռեղումն նշխարաց ս. Հռիփսիմեանց յիւրաքանչիւր արկեղ հանդերձիւք իւրեանց 386
- ՃԵ, § 763—765. Բժշկութիւն ձեռաց և ոտից թագաւորին Տրդատայ աղօթիւք ս. Գրիգորի 387
- ՃԶ, 766—772. Ամփոփումն նշխարաց ս. Հռիփսիմեանց իւրաքանչիւր արկեղօք ի վկայարանս իւրեանց: Որոշումն տեղոյ լուսանկար սրբոյ էջմիածնի շրջապատ որմով 389
- ՃԷ, § 773—776. Բժշկել Տրդատայ ի խոզատեսիլ կերպարանացն և բազմութեան մարդկանն՝ յիւրաքանչիւր ախտից և ի հարուածոց 392

- ձԼ, § 777—783. Աւերումն երազամոյն մեհենին Տրի դից, փախուստ և պատերազմ դիւաց: Կործանումն Անահտական մեհենին նշանաւ խաչին, ազազակ և փախուստ դիւաց ի կողմանս Կաւկասու . 394
- ձԹ, § 784—786. Աւերումն մեհենին սպիտակափառ դիցն՝ Բարշամինայ, և փախուստ դիւաց ի կողմանս Խաղտեաց: Կործանումն բազնին Արամազդայ հօրն անուանեալ դիցն ամենայնի. պատերազմն դիւաց և խորտակումն ոսկի պատկերին Անահտական կանացի դիցն: Աւերումն Նանգական մեհենին դստերն Արամազդայ . 398
- ձԺ, § 787—790. Բարձումն բազնաց ի բազում տեղեաց: Աւերումն Մհրական մեհենին որդւոյն Արամազդայ . 400
- ձԺԱ, § 791—794. Սորհուրդ թագաւորին Տրդատայ և մեծամեծացն՝ վասն քահանայապետութեան սրբոյն Գրիգորի. հրաժարումն նորա և ապա յանձնառութիւն յաստուածային յայտնութենէ . 402
- ձԺԲ, § 795—801. Գումարումն նախարարաց և իշխանաց տանել զս. Գրիգոր ի Կեսարիա՝ առնուլ զպատիւ քահանայապետութեան: Պատճէն հրովարտակին Տրդատայ առ արքեպիսկոպոսն Ղևոնդիոս 403
- ձԺԳ, § 802—808. Գնալն ս. Գրիգորի ի Կեսարիա, ձեռնադրութիւն նորա յարքեպիսկոպոսէն Ղևոնդեայ և զարձն յաշխարհն Հայոց . 407

- ձԺԴ, § 809—811. Աւերումն Վահեօվանեան մեհենին, բազնին Ոսկեմօր Ոսկեծին դից և մեհենին Աստղկան դից, որ է Ափրոդիտէս: Ամփոփումն նշխարաց Յովհաննու կարապետին և Աթանազինեայ վկային մօտ ի գետն Եփրատ . 410
- ձԺԵ, § 812—816. Կործանումն բազնաց նշանագործ հողմով խաչին Քրիստոսի: Սկիզբն շինութեան եկեղեցեաց աշխարհին Հայոց ի տեղի մեհենիցն. մկրտութիւն ինն և տասն բիւր մարդկան: Յիշատակ սրբոյն յօթն ամսոյն սահմի . 412
- ձԺԶ, § 817—826. Երթալն Տրդատայ ընդ առաջ Գրիգորի: Պատճէն թղթոյն արքեպիսկոպոսին Ղևոնդեայ առ Տրդատ . 414
- ձԺԷ, § 827—831. Յորդորել ս. Գրիգորի զՏրդատ և զաշխարհախումբ բազմութիւնն՝ ամսօրեայ ժամանակաւ ի պահս և յաղօթս յամել, առ ի լինել արժանի սրբոյ մկրտութեան . 418
- ձԺԸ, § 832—834. Մկրտութիւն թագաւորին Տրդատայ և ընտանեաց նորա, և մեծամեծաց, և արքունական զօրաց՝ աւելի քան զհնդեաստան բիւր մարդկան, և նշանք սքանչելեաց որ երևեցան ի մկրտութեան նոցին . 420
- ձԺԹ, § 835—838. Մկրտութիւն չորեքհարիւր բիւր մարդկան. կարգումն տօնի սրբոյն Յովհաննու կարապետի և Աթանազինեայ վկայի՝ յաւուր տօնի Հիւրնկալ դիցն Վանատրի: Շինութիւն եկեղեցեաց և

- գրելն Տրդատայ չորս չորս հողս երգոց
յազարակ տեղիս և եօթն եօթն հողս
յաւանան՝ ի ծառայութիւն քահանայու-
թեանն 422
- ՃԻ, § 839—844. Ծինութիւն դպրոցաց և ժողո-
վումն մանկանց, մանաւանդ որդւոցն
քրմաց, ի հրահանգս ասորի և հելլէն
դպրութեան: Տարածումն քարոզութեան
աւետարանին ընդ ամենայն երկիրն
Հայոց ի ծագաց մինչև ի ծագս 423
- ՃԻԱ, § 845—848. Հաստատութիւն վանականաց
ի շէնս և յանշէնս: Անուանք երկոտա-
սան եպիսկոպոսաց, որք ընտրեցան
յորդւոցն քրմաց: Հանդէս խաչակիր
ճգնութեան սրբոյն Գրիգորի յանապատ
տեղիս յայրս և ի փապարս լերանց 426
- ՃԻԲ, § 849—853. Իջանելն ս. Գրիգորի յանապա-
տէ լերանց մերթ ընդ մերթ՝ յայցելու-
թիւն եկեղեցեաց և ամենայն հօտին 428
- ՃԻԳ, § 854—860. Ձեռնադրելն ս. Գրիգորի աւելի
քան զչորեք հարիւր եպիսկոպոսս. հրա-
ման թագաւորին առ մարդիկ աշխար-
հին՝ հաստատուն կալ ի հաւատս Քրիս-
տոսի: Հանապազորդ ընակութիւն ս.
Գրիգորի յանապատ տեղիս: Տեղեկանա-
լըն Տրդատայ զՎրթանիսէ և զԱրիստա-
կեայ որդւոցն Գրիգորի. առաքումն
երից աւագ իշխանաց ի Կեսարիա ածել
զնոսս յաշխարհն Հայոց 431
- ՃԻԴ, § 861—866. Հասանելն Վրթանիսի և Արիս-
տակեայ առ Տրդատ արքայ. ձեռնա-

- դրութիւն Արիստակեայ ի սրբոյն Գրի-
գորէ: Հանդէս բարեպաշտութեան ար-
քային Տրդատայ: Նախածանօթ հմտու-
թիւն նորա հելլենախօս գիտութեան,
ոգևով չափ սատարութիւն քրիստոսա-
կան հաւատոց 434
- ՃԻԵ, § 867—871. Հաւատալն ի Քրիստոս կայ-
սերն Կոստանդիանոսի. հրամանահան
լինել նորա ընդ ամենայն տիեզերս՝
հնազանդել հաւատոցն Քրիստոսի 437
- ՃԻԶ, § 872—883. Երթալն Տրդատայ և ս. Գրի-
գորի առ կայսրն Կոստանդիանոս. պա-
տուասիրութիւն կայսերն և հայրապե-
տին Եւսեբեայ. դաշինք սիրոյ զոր հաս-
տատեցին ընդ միմեանս թագաւորքն
երկոքին 440
- ՃԻԷ, § 884—900. Երթալն հայրապետին Արիս-
տակեայ ի ժողովն Նիկիոյ. յօրինելն
սրբոյն Գրիգորի ճառս յաճախապա-
տումս 444
- Դաւանութիւն ուղիղ հաւատոյ, յառաջ
բերեալ յանստերիւր վարդապետութենէ
սրբոյն Գրիգորի

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

- Աբրահամ 37, 83, 92, 155— Ահարոն, Ահարոֆը 215,
157, 164, 166, 168, 217, 271.
170, 203, 207, 217, Աղբիանոս եպիսկ. 426,
222, 226, 269, 329. 427, 440.
- Աբրահամեան ազգ 329. Աղձնիք 403.
Աբահամեան բաժակ 271. Աղուանք 22.
Աբրահամեան դար 158. Աղուանից զօրք 22.
Աբրահամեան զաւակ 130, Ամանորոյ դիք 422.
162, 163, 203, 217, Ամզացւոց քաղաք 425.
226, 234. Ամովսական բարբառ 169,
Ազաթանգեղեայ Պատմու- 249.
թիւն 5, 21. Ամովսական մարգարէու-
Ազաթանգեղոս 14, 21. թիւն 237.
- Ազապէս եպիսկոպոս 427. Այրարատ, Այրարատ գա-
Աղամ 12, 142—148, 150 ւառ, Այրարատեան գա-
—153, 176—178, 295, ւառ 24, 27, 71, 84,
298, 299. 394, 402, 407, 414, 424
Աղամական մարմին 298. 441, 444.
- Ազամայ որդիք 155, 165. Անակ նահապետ, Պարթև
Ադին դրախտ 144. մահապարտ 26, 70, 71.
Ազգք երկրածինք 177. Անահիտ տիկին 36, 38,
Աղովտայ կողմն 349. 42, 73.
Աթանազինէս 411, 422. Անահտական դիք 395.
Աթէնք 352. Անահտական մեհեան 34,
Ալանաց զրուներ 22, 425. 395, 399.

- Անահտական պատկեր 35, 404.
 400. Աստղիկ, Աստիկան դից
 մեհեան 411.
 Անանիա 254.
 Անգեղ տուն 403, 404, Աստուածորդի 194—197,
 440. 206, 210, 211, 217, 220,
 229, 234, 296, 302, 317,
 Անդրէաս առաքեալ 224, 320, 323, 339, 349, 350,
 346. 379, 381.
 Անի 399.
 Անտիոք Պիսիդացւոց 237. Ատրպատական 109, 425.
 Անտիոքէս եպիսկ. 427. Արամազդ 36, 42, 73,
 399, 400, 401.
 Աշխէն տիկին 389, 402, Արեգ դուռն 103.
 406, 414, 415, 420. Արիստակէս 433—435,
 437, 440, 444, 445.
 Աշոցաց գաւառ 434. Արծրունիք 404.
 Առաքեալք 453. Արշակունեաց ազգ 24.
 Առաքելագործ մատեան 203. Արշակունեաց թագաւորու-
 թիւն 440.
 Առաքելական եկեղեցի, Արշակունեաց տոհմ 397.
 սահմանք, քարոզութիւն 81, 83, 191. Արշակունի դուռն 14.
 Ասիա 349. Արշակունիք 75.
 Ասորեստան 109. Արուաստան կողմն 440.
 Ասորեստանեայց երկիր, Արսուկէս եպիսկ. 427.
 կողմն 290, 440. Արտաշատ քաղաք 16, 28,
 71, 103, 113—115, 395,
 Ասորեստանի աշխարհ 71. 425.
 Ասորեստանի, Ասորոց Արտաշատու կամուրջ 28.
 կողմունք, սահմանք 22, 24, 72, 175, 425. Արտաշիր որդի Սասանայ
 Ասորի դպրութիւն 424. 21.
 Ասպետութեան իշխանու- Արտաշրի տէրութիւն 23.
 թեան իշխան թագակապ Արտաւազդ սպարապետ

434. 199, 202.
 Արտաւան-Արտեան 21, 22. Բղեաշխ, Բղեաշխք 403, 440.
 Արտաւան ասպետ 70. Բիւթանիա 349.
 Արտիթէս եպիսկ. 427.
 Աւետարան 18, 58, 82, 83, Գաբրիէլ 210, 219.
 224, 249, 259, 324, 346, Գաղիացւոց երկիր 437.
 350, 351, 355, 360, 361, Գամրաց կողմունք 349.
 369, 378, 394, 398, 408, Գայիանէ 78, 80, 83, 90,
 415, 421, 433, 437, 448, 95, 99, 102, 107, 109
 450. —112, 376, 385, 389,
 Աւետարանիչք 292. 390.
 Ափրոդիտէս 411. Գայլ գետ 34, 400.
 Բաբել 291. Գեղէոն 166.
 Բաբելացիք 97, 112. Գիրն 140, 146.
 Բաբելոնի երկիր 175. Գիրք առաքելագործ 249.
 Բազայաոփճ գիւղ 401. Գիրք մարգարէականաց
 178.
 Բազաւան-Դիցաւան 414. Գիրք սուրբ 30, 183, 453.
 Բագինք դից 73. Գիրք վարդապետութեան
 453.
 Բագինք մեհենից 24. Գոմորացիք 188.
 Բաղտասար 251. Գուգարացւոց աշխարհ
 361, 362, 437, 452. 404.
 Բառնարաս առաքեալ 347. Գութք 31, 33.
 Բասենոյ վայրք 427. Գրիգոր, Գրիգորիոս 21, 30.
 Բասոս եպիսկ. 427. 35, 40, 43, 65—69, 72,
 Բարթողոմէոս առաքեալ 76, 77, 113—117, 124,
 346. 125, 133, 365, 369, 371,
 Բարշամինայ դիք 398. 372, 374, 375—393, 395,
 Բարսարաս առաքեալ 347. 396, 400—412, 414, 420,
 Բեթղեհէմ 195, 196, 198, 421, 421, 422, 432—437,

- 440, 442, 444, 445. Դիք 43.
Դաղմատացւոց կրկիր, Դալիրք նշանագրաց 62.
կողմն 349, 441. Դրունք Ալանաց 22, 425.
Դանիէլ 97, 165, 166, 201, Դրունք Փոսից 29.
238, 251. Եբրայականք 361.
Դառ կարապետ արքայի Եբրայեցւոց ազգ, ժողո-
434. վուրդ 130, 158.
Դար Աբրահամեան 158. Եդիպտացիք 158, 159,
Դարանաղեաց դաւառ 398, 172, 188, 274.
435. Եգիպտացւոց կրկիր 158,
Դարձ փրկութեան աշխար- 161, 172, 203.
հիս Հայաստան 366. Եգիպտոս 158, 203, 274,
Դարք վեցնազարեան 186. 280, 349.
Դաւիթ թագաւոր, մարգա- Եդեկիէլ 171, 252, 276,
րէ 101, 102, 163—165, 281.
190, 198, 220—203, Եկեղեցի գաւառ 34, 399,
226, 256, 336, 448. Եղիա մարգարէ 233, 428.
Դաւթեան կրգ 5. Եմմաւուս 247.
Դաւթի ազգ 202. Ենովս 152.
Դաւթի աթոռ 200. Ենովք 46, 152, 153.
Դաւթի խորան 200. Եսայի 199, 224, 240,
Դաւթի որդի 202, 203. 243, 248, 252, 328 331.
Դաւթի տուն 336. Երազամոյն տեղիք 395.
Դաւթի քաղաք 198. Երասխ գետ 28.
Դերովրայ 98. Երեմիա, Երեմիաս մար-
Դերջան գաւառ 401. գարէ 254, 331.
Դիոկղետիանոս կայսր 77, Երեմիակա 92.
85, 438. Երէզ աւան, Երիզայ գիւղ
Դիցաւան—Բագաւան 414. 34, 399.
Դիւան գրչի Որմզդի 395. Երուսաղէմ 105, 204, 214,

- 216, 230, 232, 235, 237, Թեան իշխան.
239, 249, 335, 336, 351. Թադէոս առաքեալ 347.
Եւայ 48. Թեսաղոնիկեցիք 306.
Եւսեբիոս արքեպիսկոպոս Թէոփիլէ, Թէոփիլոս 249,
441. 250.
Եւսեբիոս եպիսկոպոս 427. Թիլն աւան 400.
Եւտաղիոս եպիսկ. 427. Թովմաս առաքեալ 346.
Եփրաթայ տուն 198. Թորգոմայ ազգ, տուն 18,
Եփրատ գետ, Եփրատական 394, 404.
գետ 108, 410, 411, Թորդան գետը 398.
415, 420, 426, 428. Թրակայ կողմն 349.
Եօթն Բագինք Մեհենից
24. Իսահակ 92, 157.
Իսրայիլացիք 158, 160,
Զարաւանդ և Հեր գաւառ 162.
404. Իսրայէլ 81, 157, 161,
Զաքարիա, Զաքարիաս 162, 179, 195, 198, 200,
մարգարէ 166, 237. 207, 208, 216, 251, 252,
Զաքարիա քահանայապետ 274, 290, 294.
207, 215. Իսրայէլի որդիք 160, 162,
Զեւս 399. 163, 252.
Իսրայէլի տուն 195, 200,
251.
Էական անուն 158. Իսրայէլի քաղաքք 81.
Էմմանուէլ 190. Իսրայէլական ազգ 204,
էն 94. 216.
Թաբօրական լեռան 429. Իսրայէլական, Իսրայէլեան
Թագաւորագիր մատեանք տոհմն, տուն 164, 171, 251.
252. Իտալացւոց աշխարհ 441.
Թագազիր, Թագակապ իշ-
խան տես. Ասպետու- Լակոնիա 349,

Լիրանանու մայրք 324. Կաղարջք 425.
 Լիրէացւոց կողմն 349. Կահել 48, 150, 151, 152.
 Լիկիանէս, Լիկիանէ կոմս Կամուրջ Արտաշատու, Մե-
 30, 32, 33. ծամօրի, Վաղարշապատ
 Լիկիանոս թագաւոր 438. քաղաքի, Տափերական
 Լիւրիկիա 351. 28, 110.
 Լուսաւորիչ տես. Գրիգոր Կայենի զաւակ 154.
 Լփինք 22. Կայնան 152.
 Խաղխաղ քաղաք 26. Կապադովկացւոց քաղաք-
 Խաղտեաց աշխարհ, կող- Կեսարիայ 30.
 մունք 399, 425. Կապադովկիա 349.
 Խոր-Վիրասպ 72, 77, 114, Կապուտկացւոց աշխարհ
 120, 123, 127. 434.
 Խորով թագաւոր Հայոց Կապուտկացւոց կողմունք
 15, 23—23, 26, 29, 70, 71. 404.
 Խորովիդուխտ 113, 114, Կասպից սահմանք 425.
 389, 402, 406, 414, 415, Կասպք 22.
 420. Կարապետ 219.
 Խուժաստան 349. Կարմիր ծով 96.
 Ծաղէից աշխարհ 404. Կաւկասու լեռն 396.
 Ծոփաց աշխարհ 404. Կեսարիա 406, 416.
 Կաթողիկէ եկեղեցի 379, Կեսարիայ Կապադովկաց-
 380, 381, 453. ւոց 30.
 Կաթողիկէ Պետրոսի 357. Կեսարացւոց քաղաք 404,
 Կաթողիկէ Յովհաննու 362. Կղէոպեանք 408, 413, 434.
 Կաթողիկէական, Կաթողի- Կիւրակոս եպիսկոպոս 427.
 կէից թուղթ 352, 357, Կիւրենացւոց կողմն 349.
 362. Կոյս, սուրբ կոյս 49, 187,
 210, 217. 190, 195, 197, 199, 203,
 210, 217.

Կոստանդ արքայ 437. Հայոց տիկնութիւն 94.
 Կոստանդ թագ. Յունաց 17. Հայրենական մատեանք 18.
 Կոստանդիանոս կայսր 437, Հայք 21, 24, 26, 29, 62,
 439, 441—445. 72, 84, 394, 397, 399,
 Կորդովտաց աշխարհ 404. 440, 442.
 Կորդուք 425. Հայք Մեծք 20, 34, 73, 76,
 Կորնթացիք 361. 85, 88, 406, 410, 415,
 Կուռնէլիոս 255. 416, 422, 434, 435, 440.
 Կոստանդիանոս թեմա մորո- Հերրայական ազգ, բանակ
 սութիւն, սերմանիք, սո- 292, 431.
 վորութիւնք 261, 263, Հեթանոսք, Հեթանոսաց
 285. ազգք, տոհմք 47, 81, 98,
 156, 171, 172, 174, 175,
 180, 190, 194, 201, 220,
 226, 248, 251, 346, 351,
 352—355, 363, 426.
 Հարէլ 150, 151. Հայակոյս դօրք 28. Հիլլէն դպրութիւն 424.
 Հայարարրառ հայերէնա- Հայաստան աշխարհ, եր- Հերե Զարաւանդաւառ 404
 խօս (երկիր Հայոց) 431. կիր. Հայոց աշխարհ, Հինգ նահապետք յԱրրա-
 Հայակոյս դօրք 28. Հիլլէն դպրութիւն 424.
 Հայաստան աշխարհ, եր- Հերե Զարաւանդաւառ 404
 կիր. Հայոց աշխարհ, Հինգ նահապետք յԱրրա-
 երկիր, սահմանք 15, 16, համեան դարէն 158,
 18, 19, 24, 25, 29, 33, Հինգերորդ աւարի 24.
 34, 42, 58, 70, 71, 73, Հիւսիսական, Հիւսիսակա-
 75, 84, 87, 88, 111, 127, նաց կողմանք 95, 378,
 365, 366, 394, 398, 404, Հիւրընկալ դիրք 422.
 410, 424, 425, 431, 435, Հնդիկք 114.
 444, 445. Հնդկային, Հնդկաց աշ-
 Հայերէն լեզու 404. խարհ 11, 349.
 Հայոց արքայութիւն 26, Հոգի սուրբ, Հոգի, Հոգի
 34, 425. անմահ, աստուածային
 Հայոց գաւառք 432. և այլն 49, 56, 58, 65,
 Հայոց գունդ 22. 91, 92, 98, 103, 118,

163, 179, 183, 190, 195, 236, 240, 348, 354.
 208—212, 217, 222, Հրէաստանեայք 203, 354.
 225—229, 248—254,
 267, 274, 277, 282, 285, Ձիթաստանեայ լեռան,
 291, 292, 295, 300, 301, Ձիթինեայ լեռան 231,
 305, 311, 315—319, 320, 232, 234, 248, 429.
 322, 334—336, 338—
 340, 343, 344, 347, 350— Ղևեայ տուն 216.
 352, 354—356, 358— Ղևոնդիոս, Ղևոնդէս արքե-
 360, 363, 365, 367, 381, պիսկոպոս, կաթողիկոս
 382, 419, 420, 425, 430, 406, 408, 409, 416.
 437, 450, 451, 453. Ղևտացիք 286.
 Հողեր երգարան 265. Ղովտ 166, 179, 235.
 Հոնաց զօրք 22, 72. Ղովտեան բաժակ 270, 271.
 Հոբիսիմէ 78, 80, 83, 89, Ղուկաս Աւետարանիչ 234,
 90, 91, 95, 96, 98, 99, 249, 347, 360, 362.
 102, 106—112, 119, 120,
 376, 385, 389, 390. Ճիղպք 22.
 Հոռոմոց աշխարհ 108, 111. Ճորայ պահակ 22.
 Հոռոմայեցիք 77.
 Հոովմ 14. Մաթուսաղայ 152.
 Հոովմայերէն գպրութիւն Մաժաք 404.
 14. Մահքը-Տուն 425.
 Հոովմայեցւոց աշխարհ 17. Մաղաղիէ 152.
 Հոովմայեցւոց բարբառ 102 Մաղխաղութեան իշխան,
 Հոովմայեցւոց քաղաք 441. տուն 404, 440.
 Հրէական ազգ, ժողովուրդ Մամբրէ 156.
 248, 312, 329. Մանեայ Այրք 435.
 Հրէականք 345. Մասիս լեռան 390.
 Հրէայ ոմն 85. Մասքթաց սահմանք, կողմն
 Հրէայք 202, 222, 229, 425, 440.

Մատաթիաս 347. ծին 48, 58, 59, 81,
 Մատաթէոս առաքեալ 346. 105, 183, 201, 203, 223,
 Մարգարէականոց պատ- 356, 359, 360.
 մութիւն 312. Միջագետք 349.
 Մարգարէականք 188, 190. Միքիա 195.
 Մարգարէք, Մարգարէ Մժրին քաղաք 425.
 179, 188, 189, 453. Մոզք, Արևելիայք 195,
 Մարգպետութեան իշխա- 199, 202.
 նութիւն 403. Մոկաց աշխարհ, իշխան
 Մարիամ կոյս 195, 217, 404, 440.
 396. Մոկք 440.
 Մարիամ քոյր Մովսիսի Մովսէս մարգարէ 131,
 274. 158, 159, 160—163,
 Մարկիանոս թագաւոր 438. 167, 168, 170, 171, 176,
 Մարկոս 347. 191, 201, 215—217,
 Մարաց աշխարհ 425. 225, 228, 244, 247, 252,
 Մարք 349. 274, 276, 286, 287, 356,
 Մաքսիմիանոս թագաւոր 431, 447.
 438. Մովսէս եպիսկոպոս 427.
 Մաքսենարոս 438. Մովսիսաբեր օրէնք 352.
 Մեզազէ կեսարիա 416. Մովսիսազիբ օրէնք 176.
 Մելիտոս 354. Մովսիսեան դար 206.
 Մեծամօրի կամուրջ 28, Մրհական մեհեան 401.
 110.
 Մեհնեցի հօթն բազինք 24. Յակոբ, Յակովբ, որդի
 Մեծք Հայք տես. Հայք Իսահակայ 157, 165, 166,
 Մեծք 20, 34, 72, 76. 190, 200, 207, 218,
 Միածին 175, 176, 179, 225.
 183, 354, 362, 363, 430, Յակոբայ տուն 190.
 437, 450, 453. Յակոբեան դաւակ 157.
 Միածին Որդի, Որդի միա- Յակովբոս առաքեալ 224,

346. 348.
 Յակովբոս առաքեալ Յովնան 97, 240, 422.
 (միւս) 347. Յովսէփ 251.
 Յայէլ 98. Յորդանան գետ 453.
 Յաշտիշատ 410. Յուդայ 190, 198, 214,
 Յարէզ 152. 225, 335, 336.
 Յեշով 163. Յուդայ Սկարիովապի
 Յեսու 166. 271, 319.
 Յեսսէ 163, 199. Յունական դպրութիւն
 Յիսուս 50, 196, 202, 203, 436.
 218, 230, 232, 233, 238, Յունարէն 14.
 250, 293, 296, 426, 429, Յունաց աշխարհ, զօրք,
 430. թագաւորք կողմունք,
 Յիսուս Քրիստոս 52—54, սահմանաք 17, 29, 30,
 58, 59, 70, 81, 82, 96, 34, 72, 73, 74, 84, 87,
 105, 129, 180, 218, 241, 99, 108, 407, 441.
 247, 324, 351, 354, 357, Յունաց իմաստութիւն 73.
 361, 362, 364, 384, 409, Յունաց Ողիմպիադք 108.
 417, 426.
 Յոյնք 17, 30, 31, 36, 88. Նաբուզոդոնոսոր 112.
 Յովք 169, 237, 348. Նազարէթ 203.
 Յովէլ 336. Նանէական մհնեան 400.
 Յովնաննէս Աւետարանիչ Նաւասարդ 422.
 192, 213, 220, 223, 225, Նեոն 235.
 346, 359, 362. Նիկիա 444.
 Յովնաննէս եպիսկոպոս Նիկիական կանոնք 445.
 427. Նիկիոյ ժողով 444.
 Յովնաննէս Մկրտիչ 189, Նիկիացոց քաղաք 444.
 206, 207, 210, 212, 215, Նշանագիր ժամանակա-
 217, 218, 219, 223, 234, գրաց 15.
 298, 329, 330, 360, 411, Նշանագիրք 14.

Նոյ 92, 93, 154, 235. 267, 272, 286—289,
 Նոյեան դար 280. 295—298, 300—306, 310,
 Նոր Շիրական երկիր 425, 316, 334—336, 339—
 440. 341, 356—360, 362,
 Նոր քաղաք—Վաղարշա- 363, 365, 368, 381, 420,
 պատ քաղաք 84. 437, 450—453.
 Նպատական լեանն 415. Որմիզդ 395.
 Շահապ 404, 441. Ութերորդ դար 92, 152,
 Շահապիւման 441. 153.
 Շաւուղ 256. Ութերորդ պաշտօն Վիշա-
 Նեմակաց Փառական դաշտ Ուտի գաւառ 26. պաքազն Վահագնի 410.
 111. Ուտիացոց աշխարհ, իշ-
 Շիրական տես նոր Շիրա- խան 404.
 կան
 Շուշան 97. Պաշաւ 26, 27.
 Շմաւոն 255. Պանփիւլիա 349.
 Պատմագիր մատենաք 14.
 Ողիմպիադք Յունաց 108. Պատմութիւն Աղաթան-
 Ոսկեծին, Ոսկեհատ, Ոսկե- գեղեայ 5, 18.
 մայր դիք 410. Պատմութիւն մարգարէա-
 Ովկիանոս ծով 437. կանաց 312.
 Որդի, Որդի Աստուծոյ, Պատմութիւն սրբոյն Գրի-
 Որդի մարդոյ, Որդի միա- գորի 21.
 ծին և այլն 48, 51, 52, Պարթև, Պարթևք 23, 26,
 88, 175, 176, 178, 181, 27, 29, 30, 73, 349.
 183—185, 187, 189, 193, Պարթևական բնութիւն 26.
 195, 199, 201—203, 207, Պարթևարէն լեզու 401,
 209, 211—214, 219— 414.
 223, 228, 232—235, 237, Պարթևաց ազգապետք, նա-
 240, 247, 248, 252, 266, խարարք, նահապետք 23

Պարթևաց թագաւորու-
 թիւն, տէրութիւն 21,
 25. Սարաւովթ տէր 170.
 Պարթևաց կողմունք 108. Սահակ որդի Արրահամու
 Պարսք 23, 25, 26, 27, 29, 207.
 34. 76. Աահմի ամիս 413.
 Պարսից զօրք, կողմունք Սաղմոսանուագն 204.
 21—23, 27, 29, 34, 72. Սաղմոսարան 196, 205,
 Պարսից թագաւորութիւն, 244, 246, 248, 250,
 տէրութիւն 21, 22, 25, 294, 327.
 71, 75. Սաղմոսք 247.
 Պարկէն Փոս 110. Սամարացի կիւն 204.
 Պաւլոս առաքեալ 119, Սառա 92.
 220, 235, 237, 238, 240, Սասան՝ հայր Արտաշրի 21.
 244, 246, 247, 272, 287, Սատաղացւոց քաղաք 425.
 306, 335, 343, 347, 351, Սանդարամետականք,
 352, 354, 355, 361, 364, Սանդարամետք 245, 375.
 394, 430, 431. Սատանայ 187.
 Պենտեկոստէից աւուրք, Սափիրա 254.
 տօն, 250, 363. Սերաստացւոց քաղաք 409.
 Պետրոս առաքեալ 203, Սենեակ Վահագնի 411.
 224, 233, 346, 351, 352, Սենէար դաշտք 290.
 354, 357, 360. Սերովբէք 193.
 Պիղատոս 237. Սէթ 151, 152.
 Պիսիդացւոց Անտիոք 237. Սէթեան ցեղ 152.
 Պոնտոս 349. Սիմօն առաքեալ 347.
 Սինէական լեան 159, 216,
 276.
 Ռշտունեաց աշխարհ, Ռըշ-
 տունեաց իշխան 404, Սինեայ լեան 159.
 440. Սիոն, Սիոնի 179, 214,
 Ռոտասաակ Այրարատ- 215, 239, 240.

Սիւնեաց աշխարհ, իշխան տօն 410, 411.
 404, 440. Վահէվանեան մեհեան 410.
 Սկարիովտացի Յուդա Վանդարշ՝ հայր Արտաւա-
 271. նայ 21.
 Սողոմ 269, 271. Վաղարշապատ քաղաք—
 Սողոմայեցիք, Սողոմացիք Նորաքաղաք 24, 27, 28,
 188, 280. 71, 84, 85, 87, 115,
 Սողոմացւոց երկիր 156. 395, 402, 407, 414, 424,
 Սողոմոն արքայ 184. 441, 444.
 Սողոմոնեան երգ 332. Վաղարշապատ քաղաքի
 Սոյգն տեղի 29. կամուրջ 28, 110.
 Սուրբ Գրքք 30, 183, Վանատրի հիւրընկալ
 196, 453. դիք 422.
 Սուրբ Գրիգոր տես և Գրի- Վարդապետութիւն սրբոյն
 գոր, Գրիգորիոս Լուսա- 17, 133, 365.
 լորիչ 21. Վարք և պատմութիւն սր.
 Սպանիացւոց երկիր, կողմն Գրիգորի 21.
 349, 437. Վեցհազարեան դարք 186.
 Սպասկապետութեան իշ- Վիշապաքաղաք տես Վա-
 խան 441. նագն.
 Սպարապետութեան իշ- Վիրապ, վիրապն ներքին
 խան 404. տես և Պոր-Վիրապ 71,
 Ստահր գաւառ 21. 76.
 Ստահրացւոց թագաւորու- Վրաց զօրք 22.
 թիւն 23. Վրթանէս 433, 434.
 Ստեփաննոս (նախավկայ) Տարթթա 255.
 170, 272, 273. Տաճատ նախարար, իշխան
 Վահագն վիշապաքաղ, 70, 434.
 քաջ 73, 410. Տաճկաստան 109.
 Վահագնի սենեակ, պաշ- Տաճկաց զօրք, կողմունք

- 25, 108. Բերովբէք 193.
 Տարօնոյ երկիր 410. Բորբը, Բորբերական լիսան 158, 159.
 Տաւրոս լիսան 410.
 Տափերական կամուրջը 28. Բուշանաց կողմունք 23.
 Տեանդալուստ 379. Բրիստոս 12, 16 - 19, 30,
 Տրբերական ծով 247, 429. 37, 39, 40, 91, 94, 99, 100
 Տիւրանի զրունք 22. 102, 119, 120, 127, 132,
 Տիրիկէս եպիսկոպոս 427. 176-178, 180, 188,
 Տունն Յուդայ 200. 195, 201-203, 216 -
 Տրդատ, Տրդատէս, Տրդատիոս արքայ 14-17, 218, 220, 221, 225, 226,
 20, 29, 30, 32-34, 62, 230, 231, 233, 234, 239,
 70, 71, 73, 75, 76, 85, 240, 243, 244, 245,
 88, 94, 98, 108, 387, 248-250, 253, 274,
 389, 397, 402, 404, 406, 282, 289, 292, 293, 295,
 414, 415, 419, 424, 434, 299, 306, 316, 339-341,
 435, 440-444. 343-345, 350-353,
 356, 357, 361-364,
 Տրի զից պաշտումն 395. 368, 369, 371, 373,
 378-380, 382-384,
 Փայտակարան քաղաք 425. 388, 391, 393, 394,
 Փառական Շեմակաց զաշտ 399-401, 403, 406 -
 112. 418, 421, 423, 425, 426,
 Փարաւոն 251. 427, 430, 431, 436, 442,
 Փիլիպպոս առաքեալ 346. 447, 448, 453.
 Փղշտացիք 92. Բրիստոնէից աղանդ 76.
 Փոսից զրունք 29. Բրիստոսական դպրութիւն 30.
 Փոխուգիւս 349.
 Փրկիչ 204, 355, 362, 426, Բրիստոսական հաւատք 78.
 450, 453. Բրիստոսական պաշտամունք 30.
 Քանանու կուրք 172. Բրմաց գիտութիւն 395.
 Քանանացւոց ազգք 92, 161. Օտայնախարար 114, 115.
 Քարքէ լիսան 410. Օրէնք եկեղեցւոյ 453.

907.929
Ա- 17

ՂՈՒԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Ա. Եզրիցի Գատուժիւն Վարդանանց. 20 կ

Բ. Նագորայ Փարպեցւոյ Գատուժիւն Հայոց և թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան 30 կ

Գ. Կիրակոսի վարդապետի Գանձակեցւոյ Գատուժիւն Հայոց 30 կ

Դ. Գատուժիւն Նահանգին Սիսական Ստեփաննոսի Օրբէլեան 50 կ

Ե. Յովհաննէս Կաթողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ Գատուժիւն Հայոց 30 կ

Զ. Գատուժիւն Արիստակեայ վարդապետի Հաստիվերտցւոյ 20 կ

Է. Գատուժիւն Սերէոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլն 40 կ

Ը. Մովսէսի Կաղանկատուացւոյ Գատուժիւն Աղուանից աշխարհի 40 կ

Թ. Յակոբ Շահամիրեանց, Որոգայթ փառաց 50 կ

Ժ. Մովսէսի Խորենացւոյ պատմութիւն Հայոց 40 կ

ԺԱ. Եղիշէ. Բ. տպ. 20 կ

ԺԲ. Կանոնգիրք Հայոց. 60 կ

ԺԳ. Կորիւն վ. պատմ. ս. Մեսրոպայ 5 կ

ԺԴ. Եզնբկայ վ. Կողբացւոյ Եղծ Աղանդոց 20 կ

ԺԵ. Աշոթանզեղայ Գատուժիւն Հայոց 50 կ

հշ

ՆԿԱՏՈՒԱԾ ՎՐԻՊԱԿԲ

երես	տող	սխալ	ուղիղ
1	4	Աթանգեղայ	Ագաթանգեղեայ
24	12	Ղորովք	Ղորևովք
32	15	ի մէջ գիշեր	ի մէջգիշեր
42	11	զհատուածս	զհաստուածս
177	27	տայլ	այլ
279	10	Աւստուած	Աստուած
357	14	303	703
407	24	վաղարշապատ	վաղարշապատ
417	17	824	825
445	7	886	885
453	5	ի նոյն	ի նայն

907.929

ԱՏՈՒՆ Ե 1971 թ.